

فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات

دوره سی، شماره اول (پیاپی ۱۱۷)، بهار ۱۳۹۸

شاپا: ۲۲۵۲-۰۵۰۳

صاحب امتیاز: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مدیر مسئول: دکتر فریبرز خسروی

سردبیر: دکتر فریبرز خسروی

مدیر اجرایی: زهرا تهوری

کارشناس مجله: منیر کریمی

طراحی نشانه و جلد: علیرضا حصارکی

صفحه آرا: شهره خوری

اشتراک: دسترسی آزاد از طریق وبگاه مجله

ناظر فنی: پرویز بختیاری

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، دفتر فصلنامه | صندوق پستی ۳۶۹۳-۱۵۸۷۵ | فاکس: ۸۸۶۴۴۰۹۸، تلفن: ۸۱۶۲۳۱۸۶ | پیام‌نگار: nastinfo@nlai.ir

همایه شده در:

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)

پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)

بانک اطلاعات نشریات کشور (magiran)

پایگاه مجلات تخصصی نور (noormags)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران

مندرجات

مشاوران علمی بهار ۹۸:

(به ترتیب الفبا)

دکتر شعله ارسطوپور
 دکتر سعیده اکبری داریان
 دکتر فریبا افکاری
 فاطمه پازوکی
 دکتر مظفر چشمه سهرابی
 دکتر زهرا حداد
 دکتر محمد خندان
 دکتر رسول زوارقی
 دکتر مهدی شقاقی
 دکتر اعظم صنعت جو
 دکتر محمدمبین عرفان منش
 نرگس عزیزیان
 دکتر محمدرضا فاضل هاشمی
 دکتر رحمت الله فتاحی
 دکتر علی حسین قاسمی
 دکتر شیما مرادی
 فرامرز مسعودی
 ایوب نازی

- رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی
 براساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا / امیر اسمعیلی، صالح رحیمی، و محمود مرادی ۲۸-۸
- ابعاد باورپذیری اطلاعات وب: دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های
 برتر ایران/ یعقوب نوروزی و حمید کشاورز ۵۷-۳۰
- ظرفیت برنامه‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی برای تصدی فرصت‌های
 شغلی مدیریت داده‌های پژوهشی/ مژگان عروجی؛ داریوش علیمحمدی؛ و سمیه‌سادات آخشیک ۸۳-۵۸
- پژوهشنامه نقد ادب عربی دانشگاه شهید بهشتی: مطالعه کتاب‌سنجی مقالات/
 عبدالاحد غیبی، مسعود باوان‌پوری، و مریم دریانورد ۹۹-۸۴
- مستندسازی در کتابخانه ملی ایران: تحلیل کیفی فرایند با رویکرد نظریه‌پردازی
 بنیادی/ محبوبه قربانی، فریبا هاشمی، و افسانه تاجبخش ۱۱۴-۱۰۰
- نقش محصولات اطلاعاتی معرفی‌شده توسط کتابداران کتابخانه ملی (ج.ا.ا) بر
 اطلافرینی کاربران/ زهره دوگچی، زهرا ابادری، زهره میرحسینی، و نجلا حریری ۱۳۵-۱۱۶
- نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی/ محمدرضا
 حسینی، افشین موسوی چلک، هادی شریف‌مقدم، و مریم سلامی ۱۵۵-۱۳۶
- شناسایی عوامل تأثیرگذار در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای
 ادواری‌های فارسی/ لیلی سیفی و معصومه رهدار ۱۷۴-۱۵۶
- شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه
 سازماندهی اطلاعات و دانش/ مرتضی محمدی استانی، مظفر چشمه‌سهرابی، احمد شعبانی، عاصفه عاصمی، و سیدمهدی طاهری ۱۹۹-۱۷۶
- شیوه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ
 ایران: بررسی تطبیقی/ حبیب‌اله عظیمی و زهره‌سادات موسوی ۲۳۳-۲۰۰

از نویسندگان محترم تقاضا می‌شود از ارسال مقالاتی که مطابق شیوه‌نامه نیست خودداری فرمایند؛ صرفاً مقالاتی در نوبت داوری قرار می‌گیرند که مطابق شیوه‌نامه نگاشته شده باشند.

الف. شکل ظاهری

- مقاله‌ها تایپ شده و حداکثر در ۱۵ صفحه و ۴۰۰۰ واژه باشد.
- چکیده فارسی و انگلیسی در ۱۵۰ تا ۲۰۰ واژه برای مقاله تهیه و تنظیم شود.
- آوردن نام، رتبه علمی، محل کار، شماره تماس و پست الکترونیکی نویسندگان الزامی است.
- در مورد اصطلاحات و اسامی خارجی، معادل خارجی آن در پانویس آورده شود.

ب. ساختار مقاله

ساختار مقاله به شرح زیر تنظیم شود:

- عنوان
- نام، نام خانوادگی و مرتبه علمی و وابستگی سازمان پژوهشگر / پژوهشگران
- چکیده ساختاریافته فارسی
- مقدمه (بیان مسئله، مبانی نظری، پیشینه‌های پژوهش، اهداف یا فرضیه‌ها، و مدل مفهومی پژوهش)
- روش‌شناسی (نوع پژوهش، جامعه آماری، نمونه، ابزار، و روش‌های آماری)
- یافته‌ها
- بحث و نتیجه‌گیری
- مآخذ
- چکیده انگلیسی

ج. شیوه‌نامه ارجاعات و تنظیم مآخذ

۱. در متن

- ارجاع به منابع به شیوه APA باشد.
- در متن مقاله پس از نقل مطالب، نام خانوادگی نویسنده و سال انتشار در داخل پرانتز آورده شود.
- آثار دارای دو و سه نویسنده، نام خانوادگی همه نویسندگان و سپس سال انتشار اثر آورده شود.
- آثار دارای بیش از سه نویسنده، فقط نام اولین نویسنده و به دنبال آن، عبارت "و همکاران" و سپس سال انتشار اثر آورده شود.
- در نقل قول مستقیم، لازم است مطلب مورد نظر عیناً در درون گیومه قرار گیرد، و سپس شماره صفحه مآخذ آورده شود.

۲. در فهرست مآخذ

مآخذ مورد استفاده به ترتیب الفبای نام خانوادگی، براساس شیوه‌نامه APA در پایان مقاله آورده شود. به طور مثال:

مقاله

نام خانوادگی، نام (سال انتشار). عنوان مقاله. عنوان مجله، دوره (شماره)، شماره صفحه‌های ابتدا و انتهای مقاله. تذکر: عنوان و دوره مجله باید به شکل ایرانیک/ایتالیک نوشته شود. مثال: حری، عباس (۱۳۸۲). مروری بر مفاهیم و نظریه‌ها در قلمرو اطلاع‌شناسی، *اطلاع‌شناسی*، ۱ (۱)، ۹-۳۴.

کتاب

نام خانوادگی، نام (سال انتشار). عنوان کتاب. (شرح ویرایش). محل نشر: نام ناشر. تذکر: عنوان کتاب باید به شکل ایتالیک نوشته شود. مثال: عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۸۹). *مبانی نسخه‌شناسی در کتب خطی*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

پایان‌نامه

نام خانوادگی، نام (سال دفاع). عنوان پایان‌نامه. شرح نوع رسانه و مقطع تحصیلی، نام دانشگاه، محل استقرار دانشگاه. مثال: ناجی، سعید (۱۳۸۸). بررسی تفاوت‌های اساسی آمیخته بازاریابی در انتخاب پروتزهای جراحی ارتوپدی از نظر جراحان ارتوپد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران.

منابع موجود در صفحه وب

نام خانوادگی، نام (تاریخ انتشار). عنوان. روز، ماه و سال دسترسی به مدرک موجود در صفحه وب به‌دنبال کلمه "بازیابی" (در فارسی) و "Retrieved" (در انگلیسی)، نشانی دسترسی مطابق آنچه در نوار نشانی درج شده است، به‌دنبال "از" (در فارسی) و "from" (در انگلیسی). مثال: شاهبداغی، مریم (۱۳۸۳). تلفنی که هیچ‌کس بر نمی‌دارد. بازیابی ۲۱ تیر ۱۳۸۳، از Persianblog.com/maryamnaji.

د. مقالات مورد پذیرش

براساس آیین‌نامه مجله‌های علمی کشور، مقالات پژوهشی اولویت دارند و پذیرش مقالات مروری، طبق ضوابط مندرج در همین آیین‌نامه خواهد بود.

۵. فرایند داوری

- مقالات دریافت شده، نخست توسط هیأت تحریریه بررسی می‌شود و در صورت انطباق با موضوع و معیارهای مجله به‌صورت بی‌نام برای دو تا سه نفر از داوران صاحب‌نظر ارسال خواهد شد.
- هیأت تحریریه در قبول یا رد مقالات دریافت شده آزاد است.
- مجله در ویرایش، و اصلاح مقالات آزاد است.

The Relationship between Information Literacy and the Ability of Library Users to Spot Fake News Based on the Components of IFLA Infographic

A. Esmaili¹ | S. Rahimi² | M. Moradi³

Received: 7, Nov. 2018

Accepted: 7, Jan. 2019

Purpose: Determining the relationship between information literacy and the ability of users of public libraries in Kermanshah to spot fake news based on IFLA infographic components using the structural equation model.

Methodology: The research method is descriptive-correlation. The statistical population of this study was 22787 members of public libraries in Kermanshah. 377 subjects were selected using cluster sampling. To collect data, a researcher-made questionnaire designed to spot fake news based on eight components of IFLA infographic and the Qassemi information literacy standard questionnaire (2006) was used. Structural equation modeling in Lisrel software and Pearson correlation coefficient test in SPSS software were used to analyze the data.

Findings: The level of information literacy and the ability to spot fake news (except Ask the experts) among users is slightly higher than the average. The findings indicate that there is a relationship between information literacy and the ability to spot fake news as a whole, as well as information literacy with the components of the ability to detect fake news.

Conclusion: Regarding the positive relationship between information literacy and the ability to detect fake news, public libraries should provide skills such as information literacy to users in detecting fake news.

Keywords:

Information literacy, Fake news, IFLA Infographic, Public libraries

DOI: 10.30484/nastrinfo.2019.2304

1. MA, Knowledge and Information Science, Razi University, esmaili.lib@gmail.com
2. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Razi University (Corresponding author), s.rahimi@razi.ac.ir
3. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Razi University, mmoradi44@yahoo.com

رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی بر اساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا

امیر اسمعیلی^۱ | صالح رحیمی^۲ | محمود مرادی^۳

هدف: تعیین رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه در تشخیص اخبار جعلی بر اساس مؤلفه‌های ایفلا با استفاده از مدل معادلات ساختاری.

روش‌شناسی: روش پژوهش توصیفی-همبستگی است. ۲۲۷۸۷ نفر از اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه، جامعه آماری پژوهش حاضر هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای ۳۷۷ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه پژوهشگرساخته توانایی تشخیص اخبار جعلی که بر اساس هشت مؤلفه اطلاع‌نگاشت ایفلا طراحی شده بود و نیز پرسشنامه استاندارد سنجش سواد اطلاعاتی قاسمی (۱۳۸۵) استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار لیزرل و آزمون ضریب همبستگی پیرسون در اسپاس‌اس بهره گرفته شد.

یافته‌ها: سطح سواد اطلاعاتی و نیز توانایی تشخیص اخبار جعلی (به‌جز مؤلفه پرسش از کتابدار) در میان کاربران، اندکی بالاتر از حد متوسط است. میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی به‌طور کلی و نیز سواد اطلاعاتی با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی رابطه وجود دارد. همچنین از میان متغیرهای جمعیت‌شناختی، فقط سطح تحصیلات و رشته تحصیلی با متغیر سواد اطلاعاتی و سطح تحصیلات و سن با متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی ارتباط دارند.

نتیجه‌گیری: با توجه به رابطه مثبت میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی، کتابخانه‌های عمومی باید آموزش فنونی نظیر سواد اطلاعاتی را به کاربران برای تشخیص اخبار جعلی مدنظر قرار دهند.

دریافت: ۹۷/۰۸/۱۷ پذیرش: ۹۷/۱۰/۱۸

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی
esmaieli.lib@gmail.com
۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی (نویسنده مسئول)
s.rahimi@razi.ac.ir
۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی
mmoradi44@yahoo.com

کلیدواژه‌ها

سواد اطلاعاتی، اخبار جعلی، اطلاع‌نگاشت ایفلا، کتابخانه‌های عمومی

مقدمه

پیامد پیشرفت فناوری و ظهور و گسترش اینترنت، شیوه‌های آموزشی نیز تغییر کرده است. مراکز آموزشی نوین، براساس آموزش مبتنی بر منابع و «یادگیری مادام‌العمر»^۱ در حال گسترش هستند. دانشجویان و دیگر کاربران به آموزش‌های سطح بالا نیاز دارند. اصطلاح «سواد اطلاعاتی»^۲ در پی افزایش اطلاعات، به‌خصوص منابع و اطلاعات الکترونیکی و نیازهای اطلاعاتی کاربران، پرکاربرد و زبانزد شده است.

مفهوم سواد اطلاعاتی نشان‌دهنده تغییر در ابعاد آموزش سنتی کتابخانه است. هرچند با تمرکز بر مفهومی گسترده‌تر برای همه کاربران اطلاعاتی نمود پیدا می‌کند (کینگوری، نجیران، و مانیا، ۲۰۱۶). کاربران، سواد اطلاعاتی را برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی خود فرا می‌گیرند. امروزه حجم عظیمی از نیازهای اطلاعاتی در فضای مجازی دسترس‌پذیر است؛ اما در این میان با پدیده «آلودگی اطلاعات»^۳ و اخبار کذب و جعلی نیز مواجه هستند که یکی از چالش‌های بزرگ اطلاع‌یابی است. بنا به گزارش کمیته برنامه‌ریزی و بررسی «انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی»^۴ آمریکا در ۲۰۱۸ یکی از موضوعات مهم بررسی شده در حوزه کتابخانه‌ها، سواد اطلاعاتی و اخبار جعلی بوده است. اخبار جعلی با مختل کردن گردش صحیح اطلاعات و اغفال افکار عمومی این قابلیت را دارد که امنیت کشورها را به خطر بیندازد و مخاطبان را از حق اساسی دسترسی آزاد به اطلاعات واقعی محروم کند (سلطانی‌فر، سلیمی، و فلسفی، ۱۳۹۶). بنابراین، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بنا به رسالت خود که فراهم‌آوری اطلاعات مناسب برای کاربران و کمک به آنها به‌منظور دستیابی به این اطلاعات است، باید آموزش‌های مستقیم مقابله با این پدیده یا آموزش فنون و سوادهایی نظیر سواد اطلاعاتی، رسانه‌ای، دیجیتال، و دیداری را آغاز کنند که قدرت تفکر انتقادی را در کاربران ارتقا می‌دهد و درنهایت ممکن است بر توانایی آنها در تشخیص اخبار جعلی نیز تأثیر بگذارد.

هیئت مدیره «انجمن کتابخانه‌های آموزشی و پژوهشی» آمریکا در ژانویه ۲۰۱۶ ضمن تعیین و تصویب «چهارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی»^۵، تعریف ساده‌ای از آن را این‌گونه ارائه کرده است: سواد اطلاعاتی مجموعه‌ای از «توانمندی‌های یکپارچه»^۶، و مشتمل بر «کشف اندیشمندانه اطلاعات»^۷، درک چگونگی تولید و ارزش‌گذاری اطلاعات، استفاده از اطلاعات در خلق دانش جدید، و مشارکت اخلاق‌مندانه در مجامع یادگیری است (انجمن کتابخانه‌های دانشگاه پژوهشی، ۲۰۱۶). این انجمن پیش‌تر نیز در سال ۲۰۰۰ پنج مؤلفه تشخیص

1. Lifelong learning
2. Information literacy
3. Kingori, Njirine, & Mania
4. Information pollution
5. Association of College and Research Libraries
6. Association of School and Research Libraries
7. Framework for Information Literacy for Higher Education
8. Integrated abilities
9. Discovery of information reflection

نیاز اطلاعاتی؛ دسترسی مؤثر به اطلاعات ضروری؛ معیارهای بررسی و ارزیابی منابع اطلاعاتی؛ استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی؛ و رعایت مبانی قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات را برای سواد اطلاعاتی ارائه کرد.

کتابخانه‌های عمومی از جمله نهادهایی هستند که در آموزش این مهارت‌ها به عموم جامعه ایفای نقش می‌کنند (هاردینگ^۱، ۲۰۰۸). کتابداران این فرصت را دارند از طریق آموزش‌هایی نظیر سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای، ایده‌های مرور در اینترنت و اطلاع‌یابی را آموزش دهند. معرفی پایگاه‌های داده و ابزارهای موجود در کتابخانه می‌تواند راهبردهای جدید جستجو را به روی آنها بگشاید. گاهی مراجعان کتابخانه حتی آگاه نیستند که موتورهای جستجوی جایگزینی به جای «گوگل» وجود دارند (آلوارز^۲، ۲۰۱۶).

مسئله‌ای که امروزه به گسترش اخبار جعلی بیشتر دامن می‌زند و اهمیت مقابله با آن را مضاعف می‌کند این است که افراد جامعه حجم زیادی از اطلاعات و اخبار ضروری خود را از اینترنت به دست می‌آورند و به‌ناچار با پدیده آلودگی اطلاعات در این فضا مواجه هستند. از آنجاکه به‌واسطه رسانه‌های اجتماعی نظیر انجمن‌ها^۳، ویکی‌ها، شبکه‌های اجتماعی که محصول فناوری وب ۲ هستند، هر فردی می‌تواند انواع مختلف اطلاعات را در فضای اینترنت بارگذاری^۴ کند و اغلب مرجعی برای بررسی و کنکاش اطلاعات بارگذاری شده وجود ندارد و نمی‌توان از صحت و اعتبار آنها مطمئن بود. بسیاری از اطلاعات شامل، اخبار، عکس‌ها، و حتی فیلم‌ها در محیط اینترنت جعلی است و کاربران باید توانایی خود را برای شناخت آنها ارتقا دهند.

اگر کاربران مجهز به فنون تشخیص اخبار جعلی و سواد اطلاعاتی یا وجوه مختلف آن نباشند، نخواهند توانست در فضای آلوده اینترنت، اطلاعات مناسب و ضروری خود را کسب کنند. شاید بیشتر کاربران با اخبار جعلی روبه‌رو شده باشند؛ یا خود، این اخبار را به اشتراک گذاشته، درباره آن نظری داده، و آن را پسندیده باشند؛ یا ممکن است به‌عنوان «پنجره بازشونده»^۵ در یک وب‌سایت با آن مواجه شده باشند (آلوارز، ۲۰۱۶). الکت و گنزکو^۶ (۲۰۱۷) خبر جعلی را عنوان خبری تعریف می‌کنند که به‌عمد و با قصد و نیت، اشتباه ارائه می‌شوند و می‌توانند مخاطب را گمراه کنند.

ایفلا در اطلاع‌نگاشتی^۷ با عنوان «چگونه اخبار جعلی را کشف کنیم»^۸ برگرفته از مقاله‌ای با همین نام در وب‌سایت فکت‌چک^۹ به هشت مؤلفه برای تشخیص اخبار و اطلاعات جعلی اشاره می‌کند که شناخت آنها و پیروی از این مؤلفه‌ها ممکن است

1. Harding
2. Alvarez
3. Forum
4. Upload
5. Popup
6. Allcott & Gentzkow
7. Infographic
8. How to spot fake news?
9. Factcheck.org

تا حد زیادی در شناسایی و کشف اخبار جعلی مفید باشد. این مؤلفه‌ها با توضیحاتی کوتاه برگرفته از مقاله اصلی عبارت‌اند از:

- ۱) «بررسی منبع»: پس از ورود به یک تارنمای ناشناخته خبرپراکنی، قبل از هر چیز باید صفحه «درباره ما»^۳ را بررسی کرد و از معتبر بودن آن مطمئن شد. همچنین باید «دامنه‌های اینترنتی»^۴ و نشانی آنها را بازبینی کرد؛
 - ۲) «خواندن متن خبر»^۵: زمان مشاهده یک عنوان یا سرتیتر محرک و برانگیزنده در یک تارنما قبل از متأثر شدن، باید فراتر از آن، کل متن را مشاهده کرد؛
 - ۳) «بررسی نویسنده»^۶: شناخت نویسنده و اعتبار او به‌ویژه در فضای مجازی و قابلیت تعاملی اینکه هر شخص می‌تواند در صفحات اینترنتی، وبلاگ‌ها، و شبکه‌های اجتماعی هر خبر یا اطلاعاتی را بارگذاری کند بسیار مهم است؛
 - ۴) بررسی «منابع پشتیبان»^۷: گاهی اطلاعات و اخبار جعلی یک ارجاع یا خبرگزاری رسمی را به‌عنوان منبع معرفی می‌کنند؛ اما به‌محض رجوع به منبع و مأخذ معرفی شده، مشاهده می‌شود که به‌هیچ‌وجه ادعای مطرح‌شده صحیح نیست؛
 - ۵) «بررسی تاریخ و زمان»^۸: خبر: این مؤلفه درباره عکس‌های خبری بسیار کاربرد دارد. به‌طور مثال، ماجرای را که مدت‌ها قبل رخ داده است به وقایع فعلی ارتباط می‌دهند؛
 - ۶) بررسی طنز یا جدی بودن^۹: یک خبر ممکن است نوعی طنز باشد. به‌طور مثال، طنز سیاسی و اجتماعی یا فقط برای خندانان و بزرگ‌نمایی یک واقعه باشد؛
 - ۷) رجوع به باور و تعصبات شخصی و قضاوت خبر^{۱۰}: مردم به‌طور معمول چیزی را که در باور عمومی پذیرفتنی است راحت‌تر می‌پذیرند تا چیزی که باورپذیر نیست. هنگام مواجهه با خبر نباید تعصبات و احساسات شخصی را دخالت داد؛
 - ۸) پرسش از متخصصان/ کتابداران^{۱۱}: می‌توان با پرداخت مبلغی در یکی از سایت‌های بررسی واقعیت عضو شد و اخبار دریافتی از تارنماهای مختلف و شبکه‌های اجتماعی را به‌لحاظ اعتبار بررسی کرد یا از یک متخصص اطلاعات یا کتابدار کمک گرفت.
- هر فعالیتی که برای چالش اخبار جعلی انجام شود، کتابخانه‌های عمومی باید بخشی از راهکار باشد. کتابداران با تشویق مراجعان به تفکر انتقادی درباره منابع خبری؛ آموزش درباره کسب اطلاعات؛ و شناخت و بررسی نشانی‌های اینترنتی، تبلیغات اینترنتی، و دیگر نشانه‌های اعتبارسنجی منابع، آنها را به خوانندگان آموزش دیده تبدیل می‌کنند (آلوارز، ۲۰۱۶).

1. Consider the source
2. Website
3. About us
4. Domain
5. Read beyond
6. Check the author
7. Supporting sources
8. Check the date
9. Is it a joke?
10. Check your biases
11. Ask the experts

با توجه به گسترش روزافزون فناوری که سبب تغییر رویکرد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در برآوردن نیازهای اطلاعاتی کاربران نسبت به گذشته شده است، آموزش سواد اطلاعاتی ابزاری است که برای دستیابی به نیازهای اطلاعاتی در محیط اطلاعاتی نامحدود به یک الزام تبدیل شده است. از سوی دیگر، گسترش اخبار جعلی که در سال‌های اخیر محسوس‌تر از گذشته شده است و خود آن نیز از تبعات گسترش اینترنت است می‌تواند مخاطب را در معرض پیام‌ها و اطلاعاتی قرار دهد که مغرضانه و با هدف سوءاستفاده از فرد و جامعه برای پیشبرد اهداف مختلف تولید می‌شوند. صفحات جعلی اینترنتی فراوانی که اخبار، عکس‌ها، و موضوعات خبری جعلی را با مهارت به جای اخبار واقعی جا می‌زنند یا با اندک تغییری در نام و نشانی اینترنتی خود مخاطبان را گمراه می‌کنند در نتیجه ناآشنایی کاربران با دامنه‌ها و نشانی‌های اینترنتی جعلی رخ می‌دهد. کتابخانه‌ها به‌عنوان مراکز اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی موظف به مقابله با این پدیده هستند. با نگاهی به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به‌طور مثال، می‌توان «ارزیابی منابع اطلاعاتی» و «رعایت مبانی حقوقی و قانونی» را نام برد که اولی به‌معنای بررسی و کنکاش در منابع و داشتن تفکر انتقادی نسبت به آنها و دیگری به‌معنای دریافت اطلاعات و منابع اطلاعاتی از مجاری قانونی و معتبر با روش‌های قانونی و نیز رعایت مبانی قانونی در خلق اطلاعات جدید است. دور از ذهن نخواهد بود اگر بگوییم شاید یکی از روش‌های مؤثر بر شناخت و مقابله با اطلاعات و اخبار جعلی و جلوگیری از گسترش آنها، تجهیز کاربران به توانایی سواد اطلاعاتی است.

اگر افراد جامعه با اخبار جعلی و مؤلفه‌های تشخیص آن آشنایی داشته باشند، می‌توان به کاهش میزان شایعه‌پراکنی که ممکن است بر ابعاد اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی جوامع تأثیر بگذارد، امیدوار بود. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است رابطه این دو متغیر را در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه بسنجد و مشخص کند آیا میزان سواد اطلاعاتی کاربران و توانایی استخراج مناسب نیازهای اطلاعاتی لزوماً ارتباطی با قدرت تشخیص اخبار کذب و جعلی در میان آنها دارد. همچنین، میزان ارتباط سطح سواد اطلاعاتی با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی‌ای را بسنجد که از اطلاع‌نگاشت ایفلا استخراج شده است. بنابراین، هدف این پژوهش، تعیین رابطه میان سواد اطلاعاتی با توانایی تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های ایفلا در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه است. مرور پژوهش‌ها در حوزه سواد اطلاعاتی در ایران نشان می‌دهد محور توجه

بیشتر آثار، معطوف به کتابخانه‌های دانشگاهی و آموزش عالی بود و در مواقعی نیز در حوزه آموزش و پرورش پژوهش‌هایی انجام و کمتر به سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی توجه شده است. در حوزه کتابخانه‌های عمومی به‌طور پراکنده در سال‌های اخیر تعداد کمی پژوهش انجام گرفته است.

از سوی دیگر، با توجه به اینکه بیشتر پژوهش‌های مرتبط به مبحث اخبار جعلی در دو سال اخیر انجام شده است، در داخل کشور پژوهشی در این موضوع پیدا نشد و فقط مقاله مروری سلطانی فر و همکاران (۱۳۹۶)، منبع مناسب در این زمینه بود و آثار خارجی نیز بیشتر از نوع بررسی متون بودند.

علیزاده جدیدی و قاضی‌زاده (۱۳۹۰) با بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازنداران و تأثیر آن بر بروندهای علمی آنان، بیان می‌کنند رشته تحصیلی کتابداران بر میزان سواد اطلاعاتی آنان تأثیرگذار است. مهدی‌زاده هریکندئی (۱۳۹۰) اذعان می‌دارد میان جنسیت، سن، تحصیلات، و رشته‌های تحصیلی در خصوص سواد اطلاعاتی مراجعان کتابخانه‌های عمومی استان مازنداران تفاوت معناداری وجود ندارد. تاجداران، کربلاآقائی کامران، و عاملی (۱۳۹۲) نشان دادند تأثیر کتابخانه‌های عمومی نیشابور بر ارتقای سواد اطلاعاتی شهروندان پایین‌تر از میانگین مورد انتظار و در حد نامطلوب بود. تفاوت معناداری میان جنسیت و میزان سواد اطلاعاتی وجود ندارد؛ اما بین سابقه عضویت و میزان سواد اطلاعاتی تفاوت معناداری وجود دارد. به‌طور کلی، نتایج پژوهش حاکی از آن بود که کتابخانه‌های عمومی نیشابور نتوانسته‌اند تأثیر بسزایی در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان داشته باشند. نتایج پژوهش علی‌زاده (۱۳۹۲) نشان داد سواد اطلاعاتی کاربران کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز در سطح مطلوبی قرار ندارد. عبداللهی و جوکار (۱۳۹۳) اشاره می‌کنند سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در سطح متوسطی قرار دارد و سن و سابقه کار بر میزان سواد اطلاعاتی کتابداران تأثیرگذار بوده است. همچنین تفاوت معناداری میان سواد اطلاعاتی کتابداران با رشته تحصیلی کتابداری و غیرکتابداری وجود دارد و نیز نوع مدرک تحصیلی بر سواد اطلاعاتی تأثیر داشته است و هرچه کتابداران مدارک بالاتری داشتند از سواد اطلاعاتی بیشتری نیز برخوردار بودند. سلطانی فر و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با بررسی اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن بیان می‌کنند که با وجود تلاش‌های انجام‌شده برای مواجهه با اخبار جعلی، امکان تشخیص آن از اخبار واقعی بنا به علل گوناگون همچنان دشوار است. در این میان، یکی از مؤثرترین شیوه‌های

مقابله با اخبار جعلی، توسعه آموزش سواد‌هایی از جمله سواد‌های رسانه‌ای، خبری، دیداری، و اطلاعاتی به مخاطبان است تا با آشنایی روش‌ها و فراگیری مهارت‌های لازم، توان شناسایی و مقابله با اخبار جعلی را پیدا کنند.

در خارج از کشور، نیلسن و بورلوند^۱ (۲۰۱۱) با پژوهشی بر دانش‌آموزان دانمارکی نشان دادند این دانش‌آموزان، کتابخانه‌های عمومی را مکان مهمی برای یادگیری می‌دانستند و کتابداران نقش مهمی در پیشرفت آنها در تشخیص نیاز اطلاعاتی و فرایند جستجوی اطلاعات داشته‌اند. همچنین مفهوم سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر برای دانش‌آموزان خیلی درک‌شدنی نبود. گوپتا، لامبا، کاماراگورو، و جوشی^۲ (۲۰۱۳) در پژوهشی نشان دادند ۸۶ درصد از توییت‌ها، پخش تصاویر جعلی را بازنشر^۳ کردند که تعداد کمی از آنها توییت‌های اصلی بود. همچنین یافته‌ها حاکی از آن بود که فنون خودکار را می‌توان در شناسایی تصاویر واقعی از تصاویر جعلی ارسال‌شده در توییت به‌کار برد. نتایج پژوهش آنیاوکو، ایزیانی، و اسیویگو^۴ (۲۰۱۵) نشان داد کتابداران در روش‌های سنتی سواد اطلاعاتی مانند مکان‌یابی فیزیکی اطلاعات برای رفع پرسش‌های کاربران، مهارت‌های لازم را دارند؛ اما در بعضی از مهارت‌های فناوری اطلاعات مانند ایجاد صفحات وب و استفاده از مدیران مرجع و فنون جستجوی بولی ضعیف هستند. همچنین میزان استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در کتابخانه‌ها پایین است. درنهایت، آنها نتیجه گرفتند که کتابداران دانشگاهی نیچریه باید برنامه‌ریزی لازم را برای پیاده‌سازی دوره‌های آموزشی کاربردی در دانشگاه‌ها داشته باشند. یافته‌های پژوهش الکات و گنزکو (۲۰۱۷) نیز نشان داد کم‌وبیش تمام امریکایی‌ها، دست‌کم یک یا چند خبر جعلی را در ماه منتهی به انتخابات دریافت کرده بودند و حدود بیش از نیمی از آنها اخباری را باور کرده بودند که دیده بودند. نتایج همچنین نشان داد مردم اخباری را که از کاندیدای منتخب آنها طرفداری می‌کند بیشتر باور می‌کنند. گس، نیهان، و رایفلر^۵ (۲۰۱۸) در پژوهشی تأکید کردند کم‌وبیش از هر ۱۰ بازدید از تارنما‌های اخبار جعلی ۶ بازدید مربوط به ۱۰ درصد از مردمی بودند که محافظانه‌کارترین پرهیزهای اطلاعاتی را داشتند. آنها همچنین دریافتند فیس‌بوک عامل اصلی انتشار اخبار جعلی است و تارنما‌های بررسی واقعیت، توسط کاربران تقریباً استفاده نشده است.

در مجموع، نتایج متفاوتی از میزان سواد اطلاعاتی جوامع پژوهشی مختلف در پیشینه‌های ذکر شده به‌دست آمده است. سطح سواد اطلاعاتی در میان جوامع مختلف (دانشجویان، کتابداران، و اعضای کتابخانه‌های عمومی)، مقادیری پایین‌تر از حد

1. Nielsen & Borlund
2. Gupta, Lamba, Kumaraguru, & Joshi
3. Gupta, Lamba, Kumaraguru, & Joshi
4. Retweet
5. Anyaoku, Ezeani, & Osuigwe
6. Guess, Nyhan, & Reifler

متوسط، متوسط، و در بعضی از پژوهش‌ها مطلوب بوده است. سطح سواد اطلاعاتی به‌طور معمول، در دانشجویان بیش از دیگر گروه‌ها، یعنی اعضای کتابخانه‌های عمومی و حتی کتابداران بوده است. همچنین، رابطه متغیرهای جمعیت‌شناختی با سطح سواد اطلاعاتی آزمودنی‌ها نیز در بعضی از پیشینه‌ها تأیید و در مواقعی رد شده و نیز میان فنونی نظیر سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای در مقابله با پدیده اخبار جعلی رابطه مثبتی وجود داشته است. نتایج پیشینه‌ها در مجموع، حاکی از فراگیر بودن اخبار جعلی در میان افراد مختلف جامعه و ناتوانی این افراد در تشخیص اخبار جعلی در بیشتر مواقع بوده است. با توجه به هدف، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به پرسش‌های زیر است:

– آیا بین سطح سواد اطلاعاتی با توانایی تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های ایفلا در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه رابطه معناداری وجود دارد؟

– آیا بین سطح سواد اطلاعاتی و یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه رابطه معناداری وجود دارد؟

روش‌شناسی

این پژوهش، مطالعه‌ای توصیفی-همبستگی است که رابطه میان متغیرها را تشریح و مشخص می‌کند چگونه رفتار یک عامل (توانایی تشخیص اخبار جعلی)، در نتیجه عامل دیگر (سواد اطلاعاتی)، تغییر یا تفاوت پیدا می‌کند. جامعه پژوهش حاضر تمامی اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه است که بنا به گزارش واحد آمار و منابع اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ۲۲۷۸۷ نفر هستند. نمونه‌گیری به‌روش خوشه‌ای انجام شد. با توجه به پوشش جمعیتی متفاوت شهر کرمانشاه در مناطق مختلف به‌لحاظ قومی، فرهنگی، و سطح درآمد متفاوت احتمالی، کتابخانه‌های عمومی شهر به چهار منطقه تقسیم و از هر منطقه به تناسب تعداد اعضای کتابخانه‌های آن منطقه (هر منطقه حدود ۱۰۰ پرسشنامه)، اعضای نمونه انتخاب و پرسشنامه میان آنها توزیع شد. حجم نمونه نیز براساس جدول مورگان ۳۷۷ نفر به‌دست آمد که در کل ۴۰۰ پرسشنامه بین اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه توزیع و درنهایت، ۳۷۷ پرسشنامه جمع‌آوری شد.

برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه پژوهشگرساخته سنجش توانایی تشخیص اخبار جعلی با ۳۵ پرسش استفاده شد که به‌ترتیب شامل مؤلفه‌های بررسی منبع،

خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی، و پرسش از متخصصان/ کتابداران بود. همچنین برای سنجش سواد اطلاعاتی از پرسشنامه استاندارد قاسمی (۱۳۸۵) استفاده شد. شایان ذکر است با توجه به اینکه این پرسشنامه بر مبنای استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی طراحی شده بود و مناسب جامعه دانشجویان است، تغییراتی در آن اعمال شد تا مناسب جامعه اعضای کتابخانه پژوهش حاضر شود. این پرسشنامه ۳۰ سؤالی، پنج مؤلفه و هر مؤلفه شش پرسش داشت. مؤلفه‌ها به ترتیب شامل تشخیص نیاز اطلاعاتی؛ دسترسی مؤثر به اطلاعات ضروری؛ معیارهای بررسی و ارزیابی منابع اطلاعاتی؛ استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی؛ و رعایت مبنای قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات است.

چند تن از استادان و متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی روایی پرسشنامه‌ها را تأیید کردند. از ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها استفاده شد. برای سنجش پایایی، ابتدا پرسشنامه میان ۴۰ نفر از اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه توزیع و سپس جمع‌آوری شد و سپس ضریب آلفای کرونباخ آن محاسبه شد. این ضریب برای برای پرسشنامه توانایی تشخیص اخبار جعلی، ۰/۸۴۶ و برای سواد اطلاعاتی ۰/۸۸۴ محاسبه شد که نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه‌ها بود.

برای بررسی اعتبار ابزار سنجش از طریق تحلیل عاملی تأییدی، در ابتدا «اعتبار سازه»^۱ مدل بررسی شد که برای سنجش آن از «اعتبار همگرایی»^۲ (با بارهای عاملی و میانگین واریانس استخراج‌شده) استفاده شد. مدل‌های اندازه‌گیری سازه‌های متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی و سواد اطلاعاتی در حالت تخمین استاندارد و در حالت ضرایب معناداری (آماره‌های t) به ترتیب در جدول‌های ۱ و ۲ نمایش داده شده است. بارهای عاملی مدل در حالت تخمین استاندارد میزان تأثیر هر کدام از متغیرها یا گویه‌ها را در توضیح و تبیین واریانس نمرات سازه یا عامل اصلی نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، بار عاملی نشان‌دهنده میزان همبستگی هر متغیر مشاهده‌گر (سؤال پرسشنامه) با متغیر مکنون (عامل‌ها) است. با توجه به نتایج ارائه‌شده در جدول‌های ۱ و ۲، می‌توان بارهای عاملی هر یک از پرسش‌های پژوهش را مشاهده کرد.

1. Construct validity
2. Convergent validity

جدول ۱. نتایج تحلیل عاملی تأییدی سازه‌های متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی

آلفای کرونباخ	AVE ^۱	عدد معناداری	بار عاملی	گویه‌ها	عامل
۰/۷۱۹	۰/۵۱۴	۱۴/۱۵	۰/۷۱	سؤال ۱	بررسی منبع
		۱۱/۲۰	۰/۵۹	سؤال ۲	
		۱۲/۷۹	۰/۶۵	سؤال ۳	
		۷/۸۵	۰/۴۳	سؤال ۴	
		۱۱/۱۳	۰/۵۸	سؤال ۵	
۰/۵۶۹	۰/۵۸۹	۷/۴۶	۰/۴۵	سؤال ۶	خواندن متن خبر
		۱۰/۹۹	۰/۶۶	سؤال ۷	
		۶/۶۹	۰/۴۰	سؤال ۸	
۰/۷۴۰	۰/۵۶۱	۱۵/۱۰	۰/۷۴	سؤال ۱۰	تشخیص نویسنده
		۱۵/۳۲	۰/۷۵	سؤال ۱۱	
		۱۴/۲۱	۰/۷۱	سؤال ۱۲	
		۷/۲۵	۰/۴۰	سؤال ۱۳	
۰/۶۵۱	۰/۵۶۷	۱۲/۴۳	۰/۶۵	سؤال ۱۴	بررسی منابع پشتیبان خبر
		۱۲/۳۶	۰/۶۵	سؤال ۱۵	
		۱۳/۰۹	۰/۶۸	سؤال ۱۶	
		۳/۸۷	۰/۳۲	سؤال ۱۷	
		۹/۸۷	۰/۵۳	سؤال ۱۸	
۰/۶۰۳	۰/۵۲۱	۱۱/۲۸	۰/۶۳	سؤال ۱۹	بررسی تاریخ و زمان خبر
		۵/۴۶	۰/۳۲	سؤال ۲۰	
		۱۳/۰۰	۰/۷۲	سؤال ۲۱	
		۸/۱۷	۰/۴۷	سؤال ۲۲	
۰/۶۷۴	۰/۵۹۲	۱۲/۵۹	۰/۶۸	سؤال ۲۳	بررسی طنز یا جدی بودن خبر
		۱۴/۷۰	۰/۷۹	سؤال ۲۴	
		۹/۶۸	۰/۵۸	سؤال ۲۵	
		۶/۵۹	۰/۳۷	سؤال ۲۶	
۰/۶۲۷	۰/۵۳۸	۱۳/۷۱	۰/۷۲	سؤال ۲۷	رجوع به باور و تعصبات شخصی
		۸/۲۱	۰/۴۶	سؤال ۲۸	
		۶/۹۴	۰/۳۹	سؤال ۲۹	
		۱۰/۵۴	۰/۵۷	سؤال ۳۰	
		۶/۵۲	۰/۳۷	سؤال ۳۱	
۰/۶۶۱	۰/۶۰۲	۱۰/۱۴	۰/۵۷	سؤال ۳۲	پرسش از متخصصان/ کتابداران
		۱۱/۳۷	۰/۶۳	سؤال ۳۳	
		۱۰/۷۲	۰/۶۰	سؤال ۳۴	
		۸/۴۸	۰/۴۹	سؤال ۳۵	

RMSEA= 064/0 ; $\chi^2/df = 557/2$; NFI= 90/0 ; CFI= 89/0 ; GFI= 92/0 ; AGFI= 93/0 ; RMR= 011/0

جدول ۲. نتایج تحلیل عاملی تأییدی سازه‌های متغیر سواد اطلاعاتی

عامل	گویه‌ها	بار عاملی	عدد معناداری	AVE	آلفای کرونباخ
اطلاعاتی نیاز تشخیص	سؤال ۱	۰/۶۵	۱۳/۰۳	۰/۶۱۱	۰/۷۹۵
	سؤال ۲	۰/۷۳	۱۵/۱۶		
	سؤال ۳	۰/۶۷	۱۳/۴۴		
	سؤال ۴	۰/۶۳	۱۲/۳۸		
	سؤال ۵	۰/۶۰	۱۱/۸۷		
	سؤال ۶	۰/۵۰	۹/۳۸		
اطلاعات به مؤثر دسترسی ضروری	سؤال ۷	۰/۴۸	۸/۸۵	۰/۵۹۹	۰/۶۹۲
	سؤال ۸	۰/۷۴	۱۴/۹۴		
	سؤال ۹	۰/۶۶	۱۳/۰۵		
	سؤال ۱۰	۰/۴۳	۷/۹۲		
	سؤال ۱۱	۰/۳۸	۶/۸۳		
	سؤال ۱۲	۰/۴۳	۷/۸۴		
ارزیابی و بررسی معیارهای اطلاعاتی منابع	سؤال ۱۳	۰/۴۳	۷/۷۶	۰/۵۲۷	۰/۷۲۴
	سؤال ۱۴	۰/۶۴	۱۲/۱۷		
	سؤال ۱۵	۰/۶۱	۱۱/۵۲		
	سؤال ۱۶	۰/۵۵	۱۰/۱۲		
	سؤال ۱۷	۰/۵۲	۹/۶۰		
	سؤال ۱۸	۰/۶۰	۱۱/۲۸		
اطلاعاتی منابع از بهینه استفاده	سؤال ۱۹	۰/۵۵	۱۰/۰۴	۰/۵۶۳	۰/۶۶۲
	سؤال ۲۰	۰/۵۳	۹/۶۸		
	سؤال ۲۱	۰/۴۶	۸/۲۴		
	سؤال ۲۲	۰/۵۶	۱۰/۳۴		
	سؤال ۲۳	۰/۵۶	۱۰/۲۲		
	سؤال ۲۴	۰/۳۸	۶/۷۳		
و اخلاقی، قانونی، مبانی رعایت اطلاعات از استفاده اجتماعی	سؤال ۲۵	۰/۶۲	۱۱/۵۳	۰/۵۱۰	۰/۷۰۸
	سؤال ۲۶	۰/۷۳	۱۴/۵۴		
	سؤال ۲۷	۰/۵۰	۹/۲۲		
	سؤال ۲۸	۰/۵۷	۱۰/۷۱		
	سؤال ۲۹	۰/۲۸	۴/۹۸		
	سؤال ۳۰	۰/۵۱	۹/۵۲		

RMSEA= 072/0 ; $\chi^2/df = 996/2$; NFI= 93/0 ; CFI= 94/0 ; GFI= 91/0 ; AGFI= 95/0 ;
RMR= 015/0

با توجه به جدول‌های ۱ و ۲، آماره t مربوط به بارهای عاملی همه گویه‌های پرسشنامه خارج از بازه ۱/۹۶ و ۱/۹۶- قرار گرفته‌اند و میانگین واریانس استخراج‌شده مربوط به تمامی سازه‌های پرسشنامه از ۰/۵ بزرگ‌تر شده است. بنابراین با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، اعتبار همگرایی ابزار سنجش و در مجموع، اعتبار عامل‌ها پذیرفته شد. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای همه سازه‌ها از ۰/۶ بزرگ‌تر شده است. با توجه به اینکه شاخص‌های برازش نیز به‌طور تقریبی در محدوده مطلوب خود قرار دارند، در نتیجه مدل اندازه‌گیری پژوهش از برازش مقبولی برخوردار است و به‌طور کلی این مدل تأیید می‌شود.

یافته‌ها

میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش ($n = 377$)

متغیرها	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار
توانایی تشخیص اخبار جعلی	بررسی منبع	۳/۸۵۳	۰/۵۶۳
	خواندن متن خبر	۳/۶۹۷	۰/۶۵۳
	تشخیص نویسنده	۳/۵۰۱	۰/۶۲۹
	بررسی منابع تأییدکننده (پشتیبان) خبر	۳/۶۸۲	۰/۵۵۲
	بررسی تاریخ و زمان خبر	۳/۴۳۳	۰/۵۹۶
	بررسی طنز یا جدی بودن خبر	۳/۴۳۸	۰/۶۲۶
	شخصی تعصبات و باور به رجوع	۳/۶۶۸	۰/۵۵۹
	متخصصان/ کتابداران از پرسش	۲/۹۰۹	۰/۶۳۵
سواد اطلاعاتی	اطلاعاتی نیاز تشخیص	۳/۴۶۳	۰/۵۸۱
	نیاز مورد اطلاعات به مؤثر دسترسی	۳/۱۱۸	۰/۵۳۴
	اطلاعاتی منابع ارزیابی و بررسی معیارهای	۳/۳۵۱	۰/۵۱۶
	اطلاعاتی منابع از بهینه استفاده	۳/۳۰۶	۰/۵۱۰
	اطلاعات از استفاده اجتماعی و اخلاقی، قانونی، مبنای رعایت	۳/۰۱۷	۰/۵۵۸

مطابق جدول ۳، میانگین پاسخ‌های تمامی متغیرها به‌جز پرسش از متخصصان/ کتابداران بیشتر از حد متوسط است و بیشترین میانگین به بررسی منبع و کمترین

به پرسش از متخصصان/ کتابداران تعلق دارد. به طور کلی، میانگین متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه برابر با ۳/۵۲۲ (حدود ۵۸ درصد) و سواد اطلاعاتی برابر با ۳/۲۵۱ (حدود ۵۴ درصد) است.

• رابطه میان سطح سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی

برای پاسخ به پرسش اول پژوهش، از مدل‌یابی معادلات ساختاری با به‌کارگیری «روش حداکثر درست‌نمایی»^۱ در نرم‌افزار لیزرل استفاده شد که طی همه مراحل تحلیل، ماتریس کواریانس مبنای کار قرار گرفت. در این مدل، سواد اطلاعاتی به‌عنوان متغیر مکنون برون‌زا و توانایی تشخیص اخبار جعلی، به‌عنوان متغیرهای مکنون درون‌زا در نظر گرفته شدند. به‌منظور برازش مدل پژوهش از شاخص‌های برازندگی مدل معادلات ساختاری استفاده شد که براساس آن، شاخص‌ها بدین‌گونه برآورد شده است:

جدول ۴. محدوده دامنه شاخص و خوبی برازش

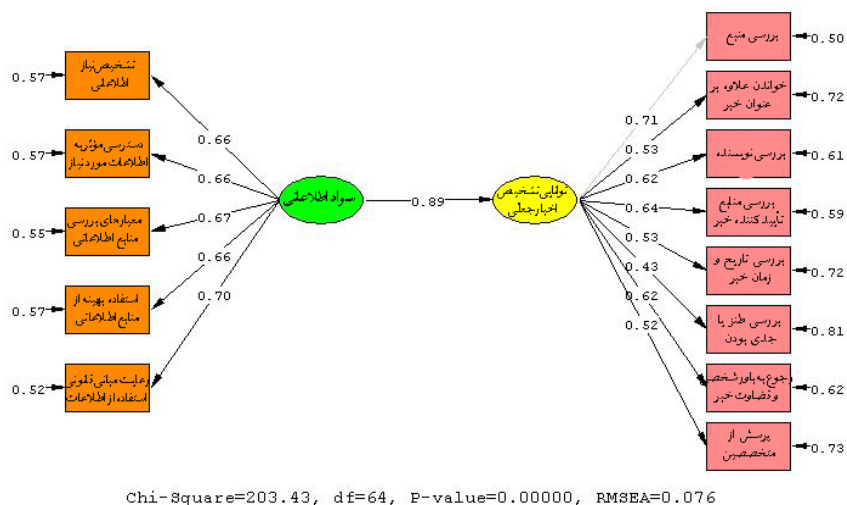
مقدار محاسبه شده	بrazش خوب	معادل فارسی	شاخص برازندگی
۳/۱۷۸	$\chi^2 / df \leq 5$ $0 \leq \chi^2 / df \leq 2$ $0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	نسبت کای اسکوئر به درجه آزادی	χ^2 / df
۰/۰۷۶	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$ $0 \leq RMSEA \leq 0.05$	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA ^۲
۰/۹۲	$0.95 \leq GFI \leq 1$ $0.95 \leq GFI \leq 1$	شاخص نیکویی برازش	GFI ^۳
۰/۸۹	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده	AGFI ^۴
۰/۹۶	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازندگی فزاینده	IFI ^۵
۰/۹۵	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش هنجار شده	NFI ^۶
۰/۹۵	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش هنجار نشده	NNFI ^۷
۰/۹۶	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش مقایسه‌ای	CFI

1. Maximum Likelihood Estimation Method

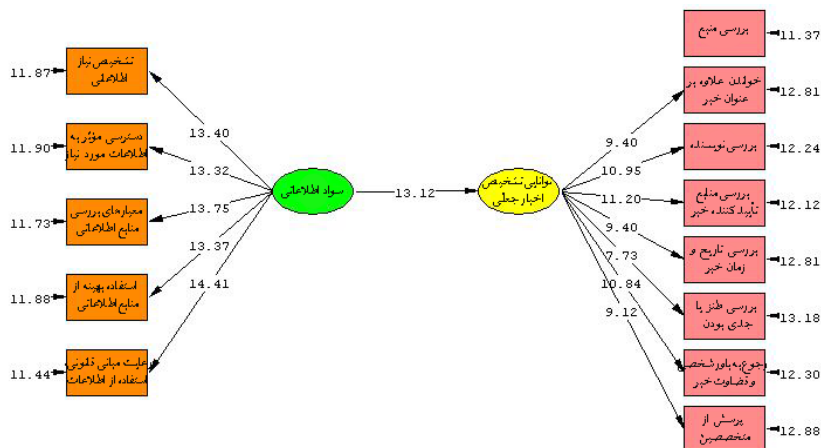
در مدل پژوهش مقدار کای دو به درجه آزادی $3/178$ و کوچک‌تر از 5 است. همچنین جذر میانگین مربعات خطای برآورد برابر با $0/76$ و کوچک‌تر از $0/08$ است. با توجه به اینکه شاخص برازندگی افزایشی، شاخص برازندگی هنجاریافته، شاخص برازندگی هنجاریافته، شاخص نیکویی برازش، و شاخص نیکویی برازش تعدیل شده در بیشتر مواقع از $0/9$ بزرگ‌تر هستند (جدول ۴)؛ بنابراین مدل، برازش مقبولی را نشان داده است و تأیید می‌شود.

شکل‌های ۱ و ۲ روابط ساختاری بین متغیرهای مدل پژوهش را نشان می‌دهند. براساس این مدل، با توجه به ضریب مسیر $0/89$ و مقدار تی $13/12$ در سطح تشخیص $0/05$ ، میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی رابطه معناداری وجود دارد.

شکل ۱. مدل تخمین استاندارد مبتنی بر ضرایب همبستگی دوتائی مدل مفهومی

شکل ۲. مدل اعداد معناداری مدل مفهومی

Chi-Square=203.43, df=64, P-value=0.00000, RMSEA=0.076

• رابطه میان سطح سواد اطلاعاتی با یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی

برای پاسخ به پرسش دوم پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است (جدول ۵). شایان ذکر است پیش‌نیاز این آزمون فقط لزوم نرمال بودن توزیع داده‌های آزمون است که پیش‌تر تأیید شده است.

جدول ۵. ضریب همبستگی میان سواد اطلاعاتی و مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی

سواد اطلاعاتی		مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی
سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	
۰/۰۰۰	۰/۷۴۸**	بررسی منبع
۰/۰۰۰	۰/۶۰۵**	خواندن متن خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۷۹**	تشخیص نویسنده
۰/۰۰۰	۰/۶۶۵**	بررسی منابع تأییدکننده (پشتیبان) خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۰۵**	بررسی تاریخ و زمان خبر
۰/۰۰۰	۰/۵۴۸**	بررسی طنز یا جدی بودن خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۷۵**	رجوع به باور و تعصب شخصی
۰/۰۰۰	۰/۶۰۲**	پرسش از متخصصان/ کتابداران

جدول ۵ نشان می‌دهد با توجه به اینکه سطح معناداری مربوط به تمامی ضرایب همبستگی از ۰/۰۵ کوچک‌تر شده است، می‌توان گفت که رابطه معناداری میان سواد اطلاعاتی و یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی (بررسی منبع، خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده خبر، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی‌بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی، و پرسش از متخصصان/ کتابداران) به‌طور جداگانه وجود دارد.

نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه، در هفت شاخص از شاخص‌های هشت‌گانه توانایی تشخیص اخبار جعلی اندکی بالاتر از متوسط قرار دارند و تنها در مؤلفه پرسش از متخصصان/ کتابداران پایین‌تر از حد متوسط هستند. بالاترین میزان میانگین به بررسی منبع و پایین‌ترین به پرسش از متخصصان/ کتابداران اختصاص داشت. پایین‌بودن چشمگیر سطح مؤلفه پرسش از متخصصان اطلاعات/ کتابداران در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه از یک‌سو، ناشی از ناآشنایی آنان با تارنماها و وب‌سایت‌های بررسی واقعیت اخبار و از سوی دیگر، بی‌اعتمادی به کتابداران کتابخانه‌های عمومی و متخصصان اطلاعات است. این یافته‌ها، هم‌سو با نتایج پژوهش، گس و همکاران (۲۰۱۸) است که استفاده نکردن افراد را از وب‌سایت‌های بررسی واقعیت در انتخابات ایالات متحده آمریکا نشان می‌داد. بی‌اعتمادی به کتابداران ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد. ممکن است این امر ناشی از بی‌اطلاعی برخی کاربران از سواد اطلاعاتی و در نتیجه تشخیص اخبار صحیح از سوی کتابداران باشد. به عبارتی، نمی‌دانند که بیشتر کتابداران با مهارت‌های بازیابی اطلاعات و در نتیجه، تشخیص اخبار درست از غلط آشنا هستند. شاید خود کتابداران و متخصصان اطلاعات نیز تا حدی در این بی‌اعتمادی نقش داشته باشند؛ چرا که گاهی با پاسخ‌ندادن مناسب و صحیح و به‌موقع به نیازهای اطلاعاتی کاربران و مراجعان کتابخانه به دلایل مختلفی از جمله ناآگاهی، احساس مسئولیت‌نداشتن، یا مسائل و مشکلات کاری، آنها را از مراجعات آتی دلسرد می‌کنند.

همچنین اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه در هر پنج شاخص سواد اطلاعاتی اندکی بالاتر از متوسط قرار دارند. بالاترین میزان میانگین به تشخیص نیاز اطلاعاتی و پایین‌ترین به رعایت مبانی قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات اختصاص داشت. این نتایج با توجه به رعایت‌نکردن صحیح قانون حق

مؤلف در ایران دور از انتظار نبود. نتایج حاصل از این بخش از پژوهش، برخلاف نتایج مطالعات علی‌زاده (۱۳۹۲) و هم‌راستا با نتایج پژوهش عبداللهی و جوکار (۱۳۹۳) درباره جامعه کتابداران کتابخانه‌های عمومی است. در تبیین هم‌سوی بودن با یافته‌های پژوهش علی‌زاده می‌توان به این مسئله اشاره کرد که طی چند سال گذشته، تغییر روزافزون مجاری رفع نیازهای اطلاعاتی از چاپی به الکترونیکی، افزایش و تنوع پایگاه‌های اطلاعاتی و ارتقای کیفیت رابط‌های کاربری این پایگاه‌ها، فراگیر شدن شبکه‌های اجتماعی، و وجود آموزش‌های مختلف سواد اطلاعاتی در فضای مجازی که برای همگان دسترس‌پذیر است و گاهی نیز ارائه آموزش‌هایی این‌چنینی از سوی کتابخانه‌های عمومی به اعضا می‌تواند از دلایل ارتقای سطح سواد اطلاعاتی کاربران باشد.

نتایج پژوهش حاکی از وجود رابطه مثبت میان دو متغیر سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی است؛ یعنی افزایش سطح سواد اطلاعاتی، باعث افزایش توانایی تشخیص اخبار جعلی در افراد خواهد شد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش سلطانی‌فر و همکاران (۱۳۹۶) هم‌راستا است که آموزش‌هایی نظیر سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای و بصری را برای مقابله با اخبار جعلی مؤثر دانسته‌اند و نیز هم‌سو با نتایج پژوهش آنیوکو و همکاران (۲۰۱۵) درباره جامعه دانشجویان است که برگزاری دوره‌های آموزشی سواد اطلاعاتی را برای آنان ضروری می‌دانند. با توجه به تلاش‌های جدی انجام‌شده در تشخیص اخبار جعلی در جهان، به‌خصوص در سال‌های اخیر، به آمادگی برای مواجهه با این اخبار باید بیش از پیش توجه شود و موضوع سواد اطلاعاتی در مراکز آموزشی با جدیت بیشتری پیگیری شود تا ضمن حاصل شدن اهداف مدنظر، مهارت‌های لازم برای تشخیص اخبار جعلی نیز در کنار آن برای فراگیران حاصل شود.

همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد بالاترین میزان ارتباط و همبستگی میان مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به بررسی منبع (۰/۷۴۸) تعلق دارد. با توجه به اینکه شناخت و ارزیابی منابع اطلاعاتی (چاپی و الکترونیکی) یکی از عوامل تأثیرگذار در دسترسی به اطلاعات ضروری از مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی است؛ بنابراین، بررسی منبع ارتباط نزدیک و تنگاتنگی با سواد اطلاعاتی دارد و به‌طور معمول، کاربرانی که سواد اطلاعاتی بالاتری دارند چه‌بسا در بررسی منابع اطلاعاتی و ارزیابی و انتخاب منابع معتبر برای کسب اطلاعات توانایی بیشتری دارند.

- بر مبنای یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود:
- کتابخانه‌های عمومی با تکیه بر روش‌های نوین آموزشی، نقش پررنگ‌تری در ارتقای سواد اطلاعاتی و در نتیجه، توانایی تشخیص اخبار جعلی اعضای کتابخانه دارند و باید تلاش خود را در این زمینه مضاعف کنند.
 - با توجه به یافته‌های پژوهش، میزان پاسخ کاربران کتابخانه‌های عمومی به مؤلفه پرسش از متخصصان/ کتابداران پایین‌تر از حد متوسط بود که حاکی از آن است کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه با وب‌سایت‌های بررسی واقعیت، آشنایی کمی دارند و همچنین در مواجهه با اخبار گوناگون برای بررسی صحت آن اخبار و اطلاعات، میزان مراجعه اندکی به کتابداران و متخصصان اطلاعات دارند. در نتیجه، کتابداران باید برای رفع نیازهای اطلاعاتی اعضای کتابخانه به‌طور دقیق و مناسب تلاش کنند؛ با برخورد مناسب با مخاطبان، نیازهای اطلاعاتی آنها را درک کنند؛ در رفع نیازهای اطلاعاتی و جلب اعتماد کاربران کوشا باشند؛ و نیز منابع مرجع معتبر و وب‌سایت‌های بررسی واقعیت اخبار را به آنها معرفی کنند.
 - با توجه به نتایج برگرفته از پژوهش که وابستگی و ارتباط سواد اطلاعاتی را با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی نشان می‌دهد، کتابخانه‌های عمومی بر اساس رسالت خود باید از جمع‌آوری و ارائه صرف منابع اطلاعاتی فراتر رفته و آموزش‌های مادام‌العمر نظیر سواد اطلاعاتی، رسانه‌ای، و سایر اشکال و وجوه سواد‌های نوین را برای کاربران خود فراهم کنند.

مآخذ

- تاجداران، منصور؛ کربلاآقایی کامران، معصومه؛ و عاملی، سبیکه (۱۳۹۲). نقش کتابخانه‌های عمومی نیشابور در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان. *دانش‌شناسی*، ۶ (۲۰)، ۳۹-۵۴.
- سلطانی‌فر، محمد؛ سلیمی، مریم؛ و فلسفی، غلامرضا (۱۳۹۶). اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن. *رسانه*، ۲۱ (۳)، ۴۳-۶۹.
- عبداللهی، معصومه؛ جوکار، عبدالرسول (۱۳۹۳). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۰ (۴)، ۷۷۱-۷۷۸.
- علی‌زاده جدیدی، مرضیه؛ قاضی‌زاده، یوسف (۱۳۹۰). بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازندران و تأثیر آن بر بروندهای علمی آنان. *ارتباط علمی*، ۱۹ (۱)، ۴۱-۴۹.
- علی‌زاده، مجید (۱۳۹۲). *سنجش سواد اطلاعاتی کاربران و میزان آموزش سواد اطلاعاتی از سوی کتابداران*

- کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- قاسمی، علی حسین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و انطباق آن با استانداردهای سواد اطلاعاتی ACRL و چهار سند توسعه ملی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- مهدی‌زاده هریندئی، حسین (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های عمومی استان مازندران در ارتقاء و توسعه سواد اطلاعاتی مراجعان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- ACRL Research Planning and Review Committee. (2018, June). 2018 top trends in academic libraries: a review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *C & RL news*, 79 (6), 293-300.
- Association of College and Research Libraries. (2016). Framework for information literacy for higher education. Retrieved February 2, 2019, from <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211-236.
- Alvarez, B. (2016). Feature | Public libraries in the age of fake news. *Public Libraries Online*, 55 (6), 24-27. Retrieved February 2, 2019, from <http://publiclibrariesonline.org/2017/01/feature-public-libraries-in-the-age-of-fake-news/>
- Anyaku, E., Eziani, Ch., & Osuigwe, N. (2015). Information literacy practices of librarians in universities in South East Nigeria. *International Journal of Library and Information Science*, 7 (5), 96-102.
- How to spot fake news*. (2017). Retrieved February 2, 2019, from <https://www.factcheck.org/2016/11/how-to-spot-fake-news/>
- Guess, A., Nyhan, B., & Reifler, J. (2018). Selective exposure to misinformation: Evidence from the consumption of fake news during the 2016 U.S. presidential campaign. Retrieved February 2, 2019, from <http://www.dartmouth.edu/~nyhan/fake-news-2016.pdf>
- Gupta, A., Lamba, H., Kumaraguru, P., & Joshi, A. (2013). Faking Sandy: Characterizing and Identifying Fake Images on Twitter During Hurricane

- Sandy. In *Proceedings of the 22nd International Conference on World Wide Web*, May 13-17, (pp. 729-736). New York: ACM.
- Harding, J. (2008). Information literacy and the public library: We have talked the talk, but are we walking the walk? *The Australian library journal*, 57 (3), 274-294.
- Kingori, G., Njiraine, D., & Maina, S. (2016). Implementation of information literacy programs in public libraries. *Library Hi Tech News*, 33 (2), 17-22.
- Nielsen, B., & Borlund, P. (2011). Information literacy, learning and the public library: a study of high school student. *Journal of librarianship and information science*, 43 (2), 106-119.

استناد به این مقاله:

اسمعیلی، امیر؛ رحیمی، صالح؛ و مرادی، محمود (۱۳۹۸). رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۸-۲۸.

Dimensions of Web Information Credibility: Viewpoints and Priorities of Students at Top Universities in Iran

Y. Norouzi¹| H. Keshavarz²

Received: 23, Jan. 2019

Accepted: 17, Mar. 2019

Purpose: Identifying viewpoints and priorities of students at top universities in the country regarding dimensions of web information credibility.

Methodology: The research is descriptive in survey method through which viewpoints of the students were gathered using a researcher-constructed questionnaire. Gathered data were then analyzed by software SPSS in terms of canonical correlation, one-sample T-test, and one-way variance analysis.

Findings: The canonical correlation model indicated significance statistics in a 95% degree of confidence. Components of trustworthiness were significantly correlated to ones of expertise. Regarding dimension trustworthiness, the highest correlation was related to website identity while in dimension expertise, the highest correlation was related to accuracy. Women showed higher degrees of mean in comparison with men. Students showed different viewpoints regarding dimensions of web information credibility in such a way that expertise was prioritized than trustworthiness. Means and significance of variance analysis related to such variables as age, education, university, and familiarity were also analyzed.

Conclusion: Viewpoints and priorities of students at top universities in Iran involve important implications for researchers, policy makers, website designers, and librarians. Consequently, they can be used in optimizing available websites, designing improved websites, and also in instructing and providing services.

Keywords:

Web credibility information, Students, Top universities in Iran, web information evaluation, Information credibility evaluation

DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2315

1. Associate Professor,
Knowledge and
Information Science,
University of Qom, Qom,
Iran, ynorouzi@gmail.com
2. Assistant Professor,
Knowledge and
Information Science,
Shahid Beheshti
University, Tehran, Iran
(Corresponding author),
ha_keshavarz@sbu.ac.ir

ابعاد باورپذیری اطلاعات وب: دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران

یعقوب نوروزی^۱ | حمید کشاورز^۲

هدف: شناسایی دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های برتر کشور نسبت به ابعاد گوناگون باورپذیری اطلاعات موجود در وب.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر توصیفی و به‌روش پیمایشی انجام شد که دیدگاه دانشجویان پنج دانشگاه برتر کشور را با پرسشنامه پژوهشگرساخته گردآوری کرد. برای توصیف و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده از آزمون همبستگی کانونی، تی‌تک‌نمونه‌ای، و تحلیل واریانس یک‌عاملی در نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

یافته‌ها: مدل همبستگی کانونی میان متغیرهای ترکیبی اعتمادپذیری با تخصص در سطح اطمینان ۹۵٪ به‌لحاظ آماری معنادار است. زیرمؤلفه‌های متغیر اعتمادپذیری با متغیر ترکیبی حاصل از زیرمؤلفه‌های تخصص همبستگی معناداری دارند و بیشترین میزان همبستگی مربوط به «هویت وبگاه» است. همچنین زیرمؤلفه‌های متغیر تخصص با متغیر ترکیبی حاصل از زیرمؤلفه‌های اعتمادپذیری همبستگی معناداری دارند و بیشترین میزان همبستگی مربوط به «دقت» است. مردان و زنان در هر سه متغیر با یکدیگر تفاوت معنادار دارند. به‌طور کلی، زنان در هر سه بُعد اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب نسبت به مردان میانگین بیشتری دارند. متغیر تخصص اولویت اول و اعتمادپذیری اولویت دوم در جامعه مدنظر بودند. میانگین سطوح تحصیلی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری وب و همچنین سطح معناداری آزمون تحلیل واریانس در ارتباط با متغیرهای سن، تحصیلات، محل دانشگاه، و میزان آشنایی با اینترنت بررسی شدند.

نتیجه‌گیری: دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران نکات مهمی درباره ارزیابی اطلاعات وبگاه‌ها در اختیار پژوهشگران، سیاست‌گذاران، طراحان وبگاه‌ها، و کتابداران قرار می‌دهد؛ بنابراین، از آنها می‌توان در بهینه‌سازی وبگاه‌های موجود، طراحی وبگاه‌های بهینه، و نیز آموزش و خدمت‌رسانی بهتر استفاده کرد.

دریافت: ۹۷/۱۱/۰۴ پذیرش: ۹۷/۱۲/۲۷

۱. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه قم

ynorouzi@gmail.com

۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه

شهیدبهبشتی (نویسنده مسئول)

ha_keshavarz@sbu.ac.ir

مقدمه

بسیاری از پژوهشگران و دانشگاهیان، محیط وب را مهم‌ترین ابزار جستجو و کاربرد اطلاعات در دوران کنونی می‌دانند. از سوی دیگر، رشد محیط وب به‌لحاظ تعدد و تنوع بر فرایند دستیابی به اطلاعات تأثیرگذار بوده است. از این‌رو، پژوهشگران ناگزیر به استفاده از ابزارهایی برای دستیابی و ارزیابی اطلاعات ضروری هستند. (متزگر، ۲۰۰۷؛ کشاورز، ۱۳۹۷). بدین ترتیب، لازم است هر پژوهشگر برای کاهش زمان جستجو و دستیابی هرچه اصولی‌تر به اطلاعات، با شیوه‌ها، روش‌ها، و راهبردهای جستجو و ارزیابی اطلاعات آشنا باشد و در زمینه کاری خود به‌کار گیرد (هیلیگاس و ریه^۱، ۲۰۰۸).

تعیین میزان کیفیت، کاربردی‌بودن، معتبربودن، و اعتمادپذیری اطلاعات در چنین محیطی برپایه معیارهایی مانند اعتبار، صحت، باورپذیری، روزآمدی، و... انجام می‌شود (لوکاسن، مولویک، نورزیج، و شراگن^۲، ۲۰۱۳). «باورپذیری اطلاعات»^۳، از جمله مهم‌ترین معیارهای ارزیابی اطلاعات هستند و هرچه جستجوگر به آن بیشتر توجه کند به بهبود کیفیت اطلاعات دریافتی از وب رهنمون خواهد شد. با وجود این، نبود سازوکار کنترلی به‌دلیل نبود مدیریت کیفی محتوا و مراحل داوری و ویراستاری برای انتشار مطالب در محیط وب سبب شده است تشخیص اطلاعات مناسب برای بیشتر کاربران اینترنت که در موضوع‌های مختلف متخصص نیستند، به‌سادگی امکان‌پذیر نباشد (هانگ^۴، ۲۰۰۶؛ فلاناگین و متزگر^۵، ۲۰۰۷؛ یسن و یورگنسن^۶، ۲۰۱۲؛ کشاورز و وفائیان، ۱۳۹۲؛ کشاورز، ۱۳۹۷).

از آنجاکه دانشجویان در مقاطع و رشته‌های گوناگون تحصیلی به‌عنوان پژوهشگران و متخصصان آینده می‌توانند بر سمت‌وسوی علم در هر کشور اثرگذار باشند، شیوه برخورد آنها با منابع وبی می‌تواند تا حدودی حساسیت جامعه پژوهشی کشور را به اعتبار این گونه منابع نشان دهد؛ از این‌رو، بررسی این گروه از دانشجویان اهمیت بسیاری دارد. ارزش انجام چنین پژوهش‌هایی از جنبه‌های بهینه‌سازی نظام‌های جستجو و ارزیابی اطلاعات نیز حائز اهمیت است؛ چراکه می‌تواند بینش‌های تازه‌ای را فراروی کارشناسان حوزه طراحی وب قرار دهد. همچنین یافته‌های چنین پژوهش‌هایی می‌تواند امر آموزش جستجو و ارزیابی کاربران را متأثر کند؛ زیراکه آموزشگران برپایه یافته‌های پژوهشی به آموزش بهتر و متناسب با نیازهای کاربران رفتار خواهند کرد. مدیران و تصمیم‌گیرندگان نیز می‌توانند از نتایج چنین پژوهش‌هایی بهره‌مند شوند؛ چراکه بر مبنای مزایا، معایب، آسیب‌ها، و پیامدهای متصور از کاربرد

1. Metzger
2. Hilligoss & Rieh
3. Lucassen, Muilwijk, Noordzij, & Schraagen
4. Information credibility
5. Hong
6. Flanagan & Metzger
7. Jessen & Jorgensen

اطلاعات وب، راهکار و راهبرد ارائه خواهند کرد (متزگر و فلاناگین، ۲۰۱۳؛ ۲۰۱۵). بر مبنای سیاست‌های کلان و بالادستی کشور نیز ایران باید در صدر کشورهای منطقه به لحاظ علمی و فناوری باشد. یکی از مقدمات دسترسی به چنین هدفی، دسترسی به اطلاعات باکیفیت، روزآمد، و ضروری پژوهشگران و دانش‌پژوهان کشور است. در حال حاضر در محیط وب اطلاعات نادرست و بی‌کیفیت به دلایل فنی، سیاسی، تجاری، و... بسیار یافت می‌شود و از این‌رو، جرایم رایانه‌ای فراوانی نیز زمینه ظهور و بروز می‌یابند. قانون‌گذاری، تصمیم‌سازی، و تحقق اهداف کلان کشور تا حدود زیادی به دسترسی به اطلاعات معتبر و باورپذیر وابسته است. از این‌رو، انجام پژوهش حاضر می‌تواند مدیران به‌ویژه در سطح دانشگاهی را نسبت به اهمیت موضوع آگاه و زمینه مناسب را برای برطرف کردن موانع موجود مهیا کند. دلایل پیش‌گفته سبب شد پژوهش حاضر با هدف بررسی دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران نسبت به میزان باورپذیری اطلاعات وب انجام بگیرد.

بررسی اعتبار منابع وب از جمله زمینه‌های پژوهشی بسیاری از رشته‌های مرتبط مانند علوم رایانه، ارتباطات، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، رسانه، و علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده است (کشاورز، ۱۳۹۷). یکی از دشواری‌های پژوهش در این زمینه، وجود گستره‌ای از پژوهش‌ها و رویکردهاست که باعث تنوع و تعدد روش‌شناسی‌ها خواهد بود. جدول ۱ تنها بخش کوچکی از مطالعات انجام‌شده در این زمینه است. اما، آنچه حائز اهمیت است اینکه مرور پژوهش‌ها نشان داد کمتر پژوهشی به بررسی جامع و طراحی مدل ویژگی‌های باورپذیری منابع وب توجه کرده است.

جدول ۱. خلاصه‌ای از برخی پژوهش‌های انجام‌شده

نویسندگان	هدف پژوهش	جامعه آماری	روش‌شناسی	یافته‌ها
رضایی (۱۳۸۵)	مقالات ارزیابی معیار بررسی هفت وب رایگان	علمی دانشگاه اعضای هیئت شيراز	پیمایشی	محتوایی، کیفیت همه معیارها که به ترتیب شامل روزآمدی، وجود منابع، فهرست و کتابخانه وجود مستندات، کنترل و روی شبکه، مقاله دسترس‌پذیری درون‌ممتی، پیوند‌های ارائه‌شده بود اهمیت داشتند اطلاعات موقت بودن
ورع و حیاتی (۱۳۸۶)	بررسی صفحات وب کتابخانه‌های	کتابخانه‌های دانشگاهی زیر پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	سیاهه واری	جامعه پژوهش، ۵۱٪ عوامل اطلاعاتی بررسی‌شده را در ۲۷ دانشگاه دارای صفحه وب، رعایت کرده بودند
اشرفی‌ریزی، ظهری، زاهدی، شهرزادی، و تذهیبی (۱۳۹۱)	فارسی وبگاه‌های کیفیت ارزیابی معیارهای براساس اعتیاد حوزه تی، دلبیو، کیوای و دیسرن، سیلبرگ،	فارسی ۲۸ وبگاه	پیمایشی	وبگاه‌های فارسی پایتوبودن کیفیت
داسستانی و محمدی (۱۳۹۴)	میزان کاربرد معیارهای کیفیت اطلاعات وب	دانشجویان کارشناسی دانشگاه علوم پزشکی بیرجند	پیمایشی	اطلاعات، سپس قابلیت ربط به دانشجویان تعداد بیشترین افزوده توجه کرده بودند فهم و ارزش
کشورز، شعبانی، و وصفی (۱۳۹۳)	بررسی میزان اعتبار منابع اطلاعات سلامت موجود در اینترنت و تأثیر ویژگی شخصیتی وجدان‌گرایی	کاربران دانشگاهی حوزه‌های بهداشتی - پزشکی	پیمایشی	مهم‌ترین معیار ارزیابی کیفی از سوی نمونه بررسی‌شده بی‌طرفی و سپس روزآمدی و اعتبار نویسنده بوده است
قلاروند، اسکروچی، و علی‌بیگ (۱۳۹۱)	اطلاعات کیفیت میان بررسی ارتباط صفحات شاخص‌های ظاهری در و فارسی وب	نمونه‌ای از وبگاه‌های فارسی	سیاهه واری	و شاخص‌های ظاهری اطلاعات معیارهای کیفیت نمرات میان عمومی رابطه سلامت با فارسی مرتبط وب صفحات در ندارد معناداری وجود
حقیق‌نسب و فخرفاطمی (۱۳۸۹)	شناسایی عوامل تأثیرگذار بر کیفیت وبگاه‌های اطلاعات علمی و دانشگاهی و اولویت‌بندی آنها	دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته مدیریت فناوری اطلاعات دانشگاه‌های دولتی شهر تهران	تجزیه و تحلیل سلسله‌میراثی (AHP)	بترتی وبگاه‌های اطلاعات علمی نسبت به وبگاه‌های دانشگاهی

یافته‌ها	روش‌شناسی	جامعه آماری	هدف پژوهش	نویسندگان
میزان توجه به چهار معیار باورپذیری، دامنه، امنیت، و قابلیت فهم در میان جامعه آماری تفاوت معنادار وجود دارد	پیمایشی	دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز	آشنایی و کاربرد معیارهای کیفیت اطلاعات وب	دهقانی (۱۳۸۸)
۶۳٪ دارای گزینه درباره سایت، ۷۳٪ اطلاعات تماس، و ۲۰ درصد برای متخصصان و عموم مردم دسترس‌پذیر بودند	سیاهه و ارسی	۳۰ منبع اطلاعات پزشکی- بهداشتی رایگان عمومی	بررسی گزینه‌های کمک از جنبه‌های محتوایی و نمایشی	لیو ^۱ (۲۰۱۱)
موضوعات جستجو شده مرتبط با نیازهای حال بیماران بود و میزان واژه‌های تخصصی، دشواری خواندن، و خلاصه‌بودن اطلاعات بررسی شده است	پیمایشی	۱۰۰۰ نفر کاربر عادی	بررسی چگونگی ارزیابی اطلاعات پزشکی-بهداشتی در انگلستان توسط کاربران و مقایسه دو وبگاه مهم بی‌بی‌سی و ان‌اچ‌اس	هانتینگتون، نیکلس، جمالی، و راسل ^۲ (۲۰۰۷)
مقالات، محتوایی ساختار و یک‌پدیا، مقالات به آزاد دسترسی سبب برای مقالات کیفیت اطلاعات ابرداده ایجاد به تعهد و ویک‌پدیا مقالات برای ارزیابی به کاررفته روش که می‌شود موجود مقالات دیگر از را بالا با کیفیت مقالات موثر به‌طور کند جدا ویک‌پدیا در	پیمایشی	دانشجویان	شناخته‌شده معیار بررسی هفت اطلاعات در ویک‌پدیا با کیفیت	استوبلیا، توبیدال، اسمیت، و گاسر ^۳ (۲۰۰۵)
معیارهای اصلی ارزیابی عبارت بودند از: طراحی و زیبایی‌شناسی، پدیدآورندگان، روزآمدی، اطلاعات پدیدآورندگان، سادگی استفاده، دسترس‌پذیری، پیوندها، استنادات، مخاطبان، نشانی دسترسی، سازوکارهای بازخورد، پشتیبانی کاربر	پیمایشی	کاربران عادی	بررسی معیارهای ارزیابی اطلاعات سلامت	کیچ، انگ، دیرینگ، و مکسفیلد ^۴ (۱۹۹۹)
دانشجویان اطلاعاتی را که به‌شکل وب به‌دست می‌آوردند کمتر بازبینی می‌کنند	پیمایشی	دانشجویان	بررسی درک دانشجویان از باورپذیری اطلاعات و تأثیر آن بر رفتارهای وب	متزگر، فلاانگین، و وارن ^۵ (۲۰۰۳)
معیارهای ارزیابی اطلاعات وب در مراحل مختلف فرایند جستجو به‌کار گرفته شده و تنوعی از سطوح فرآیندختی را نشان می‌دهند	پیمایشی	دانشجویان	آیا فرایندهای فرشناختی می‌توانند در هر یک از بخش‌های ارزیابی وبگاه‌ها به‌وسیله کاربران به‌کار گرفته شود یا خیر	منن، فورده، بری، و هالریج ^۶ (۲۰۱۲)

یافته‌ها	روش‌شناسی	جامعه آماری	هدف پژوهش	نویسندگان
سه عامل تخصص، اعتمادپذیری، و جذابیت ابعاد اصلی باورپذیری اطلاعات در روزنامه‌های وب هستند و ساختار هر یک متفاوت است	پیمایشی	کاربران عادی	بررسی ارزیابی وبگاه‌های روزنامه‌ها	چانگ، کیم، و کیم ^۸ (۲۰۱۰)
افشای کیفیت مدیریت شرکت به بهبود باورپذیری خوش‌بینانه و فعالیت‌های آتی کارکنان و کاربران سایت شرکت منجر می‌شود	پیمایش	MBA و دانشجوی ارشد حسابداری	بررسی ویژگی‌های باورپذیری در وبگاه‌ها خبری مدیریتی	ایبیک و ویلندر ^۹ (۲۰۱۱)
ادعاهای عینی هنگامی که شرکت‌کنندگان به شدت با این مسائل درگیر بوده و دانش کافی در باره این موضوع دارند حتی با داشتن اعتبار کم می‌توانند به افزایش باورپذیری اطلاعات از سوی آنان منجر شوند	آزمایش تجربی	کاربران وبلاگ‌ها	نوع دیدگاه باورپذیری اطلاعات در میان کاربران چینی میکرووبلاگ مربوط به سلامت	چائو، تیان، و تو ^{۱۰} (۲۰۱۵)
بسیاری از کاربران نگرانی‌ها، عادت‌ها، و علایق خود را تا حدی پنهان و بر نگرانی‌های اجتماعی تأکید می‌کنند	آزمایش تجربی	کاربران توئیتر	آیا علاقه‌مندی‌های کاربران اینترنت در صفحات توئیتری وب می‌توانند باورپذیری را در صفحات توئیتری وب منعکس کنند یا خیر	هان، تاکاواتا، و اوایما ^{۱۱} (۲۰۱۴)
شرکت‌کنندگان پذیرفتند از تبلیغات شفاهی به‌منظور افزایش ارزش شخصی، جلوگیری از ریسک، یا نشان دادن تعصب منفی استفاده می‌کنند	مصاحبه	خریدکنندگان اینترنتی	ویژگی‌های جستجوکنندگان اطلاعات برای تطبیق با تبلیغات شفاهی	اریلی و مارکس ^{۱۱} (۲۰۱۱)
در مقایسه با دانشنامه بریتانیکا، اطلاعات مربوط به مقاله‌هایی که در دایره‌المعارف زمین و ویکی‌پدیا وجود دارد به‌طور معناداری از باورپذیری کمتری برخوردار است	آزمایش تجربی	دانشجویان	آیا ویژگی‌های یک وبگاه معین می‌تواند بر درک دانشجویان بر باورپذیری اطلاعات تاثیرگذار باشد یا خیر	کایروفسکی، نوروزی، و کاستانزا ^{۱۱} (۲۰۱۱)
درک باورپذیری بسیار گوناگون بوده به‌طور مثال، وبگاه‌های خبری و سازمانی در بالاترین رده و وبگاه‌های فردی در رده پایین‌تر از نظر پیام دسته‌بندی شده‌اند	پیمایش	کاربران عادی	ارزایی درک پیام، سایت، یا باورپذیری حامی مالی	فلانگین و متزگر (۲۰۰۷)
هنگام آشنایی با موضوع، شرکت‌کنندگان بر ویژگی‌های معنایی اطلاعات تمرکز داشته‌اند درحالی‌که شرکت‌کنندگان ناآشنا با موضوع، توجه بیشتری به ویژگی‌های سطحی داشته‌اند	آزمایش تجربی	دانش‌آموزان دبیرستانی، کارشناسان، و افراد با تحصیلات تکمیلی	آشنایی با موضوع و مهارت‌های اطلاعاتی شرکت‌کنندگان با انواع سطوح پذیرفته‌شده در زمینه مهارت‌های اطلاعاتی	لوکاسن و همکاران (۲۰۱۳)

نگاهی به پژوهش‌های انجام‌شده در داخل و خارج کشور نشان می‌دهد آشنایی افراد با معیارهای ارزیابی باورپذیری اطلاعات موجود در وبگاه‌ها، امری ضروری است که بی‌توجهی به آنها در پاره‌ای از مواقع می‌تواند آسیب‌هایی را برای مصرف‌کننده این‌گونه اطلاعات به‌ویژه دانشجویان به‌بار آورد. از سوی دیگر، با بررسی متون مربوط می‌توان دریافت در زبان فارسی کمتر پژوهشی به‌طور مشخص، باورپذیری اطلاعات به‌ویژه در محیط وب را بررسی کرده باشد. بسیاری از مطالعات، رویکردی کمی و محاسباتی داشته و با رویکرد فنی-مهندسی انجام شده‌اند. در بسیاری از پژوهش‌های فارسی، یک یا چند وبگاه بر مبنای روش‌شناسی‌هایی چون وب‌کوال^۱ و سروکوال^۲ انجام شده که همگی در سطح چندین وبگاه و بر مبنای دیدگاه ریاضی و نرم‌افزاری اجرا شده‌اند. بعضی از پژوهش‌ها البته با کلیدواژه کیفیت نیز انجام شده‌اند که به پژوهش حاضر نزدیک‌اند؛ اما با توجه به هدف و شیوه انجام کار با پژوهش‌های حوزه ارزیابی باورپذیری اطلاعات متفاوت‌اند. بنابراین، پژوهش حاضر در صدد پاسخ به پرسش‌های اساسی زیر است:

- روابط حاکم میان مؤلفه‌های اصلی باورپذیری اطلاعات وب در بین دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران چگونه است؟
- مؤلفه‌های مدل باورپذیری اطلاعات وب از دیدگاه دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران چه اولویتی دارند؟
- وضعیت مؤلفه‌های باورپذیری اطلاعات وب بر اساس ویژگی‌های جمعیت‌شناختی دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران چگونه است؟

روش‌شناسی

پژوهش حاضر توصیفی و به‌روش پیمایشی انجام شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه کشاورز (۱۳۹۵) است که با مراجعه به متون و منابع مرتبط تهیه و پس از انجام پژوهش دلفی میان نخبگان در دانشگاه‌ها و تأیید سازه‌های آن برای تعیین روایی، از نظرات متخصصان حوزه استفاده شده است. چهارچوب زیرساختی این پژوهش دوبار دیگر دآوری و تأیید شده است به این ترتیب که مدل مفهومی پژوهش یک‌بار در مقاله کشاورز، فهیم‌نیا، نوروزی، و اسمعیلی گیوی (۱۳۹۵) و بار دیگر به‌شکل میدانی در مقاله کشاورز، فهیم‌نیا، نوروزی، و اسمعیلی گیوی (زودآیند) تأیید شده و از اعتبار مناسب برخوردار است. این پژوهش از این حیث با دو پژوهش پیش‌گفته متفاوت است که داده‌ها یک‌بار دیگر برای انجام پژوهش جدید تحلیل شده

1. WebQual
2. SERVQUAL

است تا در مراحل بعدی پس از تأیید چندباره بتوان آن را در ابعاد بین‌المللی معرفی کرد. سازه‌های مختلف این ابزار در دو پژوهش پیش‌گفته به‌دقت تبیین و تفسیر شده است؛ بنابراین تکرار نمی‌شود. این پرسشنامه با ۸۰ گویه و روایی محتوایی و سازه‌ای مناسب و با آلفای کرونباخ ۰/۹۶۲ میان شرکت‌کنندگان توزیع شد. برای توصیف و تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. برای تأیید روایی و اعتبار ابزار پژوهش از دانشجویان پنج دانشگاه برتر کشور به‌ترتیب تهران، علوم پزشکی تهران، تربیت مدرس، صنعتی امیرکبیر، و صنعتی شریف به‌عنوان جامعه پژوهش استفاده شد. این دانشگاه‌ها بر مبنای رتبه‌بندی اعلام‌شده از سوی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری ایران و بر مبنای آخرین آمارهای اعلام‌شده در این زمینه به‌دست آمد. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد. ابتدا جامعه پژوهش، یعنی دانشگاه‌های منتخب مشخص و سپس به‌طور تصادفی طبقه‌ای از دانشجویان نمونه‌گیری شد. برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش از آزمون همبستگی کانونی، آزمون تی تک‌نمونه‌ای (آزمون مقایسه میانگین یک جامعه)، و آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. مطابق قضیه حد مرکزی مجموع اندازه‌های متغیرهای مختلف، که هر یک میانگین و پراکندگی متناهی دارد، با افزایش تعداد متغیر، توزیعی بسیار نزدیک به نرمال خواهد داشت. با توجه به اینکه در این پژوهش حجم نمونه بیش از ۳۰ نفر است، طبق قضیه حد مرکزی توزیع جامعه آماری نرمال است و می‌توان از آمار پارامتریک استفاده کرد.

یافته‌ها

• تعیین روابط حاکم میان مؤلفه‌های اصلی باورپذیری اطلاعات وب

برای پاسخ‌گویی به پرسش اول پژوهش مبنی بر تعیین روابط میان متغیرهای اصلی پژوهش حاضر (اعتمادپذیری و تخصص) از همبستگی کانونی استفاده شد. این همبستگی زمانی استفاده می‌شود که به بررسی همبستگی میان دو گروه متغیر نیاز باشد. تجزیه و تحلیل همبستگی کانونی متداول‌ترین حالت مدل خطی عمومی است که با استفاده از فن آماری چندمتغیری رابطه بین دو مجموعه از متغیرهای چندگانه را بررسی می‌کند. درحالی‌که تحلیل رگرسیون چندگانه متغیرهایی را محاسبه می‌کند که فقط یک متغیر وابسته وجود داشته باشد، تحلیل همبستگی کانونی با پذیرفتن چند متغیر وابسته یک گام از تحلیل رگرسیون چندگانه فراتر گذارده است.

جدول ۲. همبستگی کانونی و معناداری مدل

نام آزمون	آماره آزمون	F آماره	درجه آزادی	مقدار احتمال آزمون	همبستگی	مجذور همبستگی
Pillais	۰/۹۴۱۰۱	۸/۶۷۲	۴۸	۰/۰۰۰	۰/۸۲۲	۰/۶۷۶
Hotellings	۲/۳۸۳۹	۱۸/۱۹	۴۸	۰/۰۰۰		
Wilks	۰/۳۴۵۱	۱۲/۵	۴۸	۰/۰۰۰		
Roys	۰/۶۷۶۷					

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود چهار آزمون گوناگون، معناداری مدل کلی پژوهش را ارزیابی می‌کنند و فرضیه صفر را دال بر نبود همبستگی میان متغیرهای ترکیبی (مستقل و وابسته) می‌آزمایند. با توجه به اینکه مقادیر احتمال در جدول ۲ کمتر از ۰/۰۵ محاسبه شده است؛ بنابراین فرض صفر رد می‌شود و می‌توان معناداری کلی مدل را پذیرفت. همچنین همبستگی ساده میان متغیر ترکیبی حاصل از متغیرهای مستقل و متغیرهای وابسته برابر با ۰/۸۲۲ است.

جدول ۳ همبستگی زیرمتغیرهای بُعد اعتمادپذیری را با متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای تخصص را نشان می‌دهد.

جدول ۳. همبستگی زیرمتغیرهای بُعد اعتمادپذیری متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای تخصص

نام متغیر	اطلاعات شخصی	بی‌طرفی	اخلاق‌گرایی	روزآمدی وبگاه	ظاهر نگارش	ظاهر وبگاه	مدیریت وبگاه	هویت وبگاه
همبستگی	-۰/۳۵۹۱	-۰/۵۲۰۲	-۰/۶۱۹	-۰/۶۲۳۱	-۰/۵۶۰۸	-۰/۷۰۴۲	-۰/۷۶۹۹	-۰/۸۲۷۶

مطابق جدول ۳، متغیر «هویت وبگاه» بیشترین تأثیر را بر متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای تخصص دارد.

جدول ۴ همبستگی زیرمتغیرهای بُعد تخصص را با متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای اعتمادپذیری را نشان می‌دهد.

جدول ۴. همبستگی زیرمتغیرهای بُعد تخصص متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای اعتمادپذیری

نام متغیر	اطلاعات تخصصی و تجربی	دقت	جاری بودن منابع	پوشش	قابلیت استفاده	قابلیت تعامل
همبستگی	-۰/۷۰۵۷	-۰/۹۰۴۷	-۰/۷۱۰۹	-۰/۷۲۸۸	-۰/۷۷۸۱	-۰/۷۷۴۴

با توجه به جدول ۴، متغیر «دقت» بیشترین تأثیر را بر متغیر ترکیبی حاصل از زیرمتغیرهای اعتمادپذیری دارد.

• اولویت مؤلفه‌های مدل باورپذیری اطلاعات وب

برای بررسی وضعیت زیرمتغیرهای تشکیل‌دهنده اعتمادپذیری آزمون تی تک‌نمونه‌ای اجرا شده است. میانگین این زیرمتغیرها با عدد ۳ مقایسه شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۵ به نمایش درآمده است.

جدول ۵. آماره‌های آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر اعتمادپذیری

نام متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین خطای استاندارد
اطلاعات شناسایی	۳۸۲	۳/۳۸۶۶	۰/۷۹۹۴	۰/۰۴۰۹
بی‌طرفی	۳۸۲	۳/۸۵۸۶	۰/۶۵۷۳۲	۰/۰۳۳۶۳
اخلاقی‌گرایی	۳۸۲	۴/۲۰۳۷	۰/۶۰۵۷۴	۰/۰۳۰۹۹
روزآمدی وبگاه	۳۸۲	۳/۹۵۷۲	۰/۷۳۱۴۸	۰/۰۳۷۴۳
ظاهر نگارش	۳۸۲	۳/۶۴۷۳	۰/۸۵۰۷۸	۰/۰۴۳۵۳
ظاهر وبگاه	۳۸۲	۳/۴۵۶۵	۰/۶۶۳۱۳	۰/۰۳۳۹۳
مدیریت وبگاه	۳۸۲	۳/۹۹۶۹	۰/۶۰۴۷۸	۰/۰۳۰۹۴
هویت وبگاه	۳۸۲	۳/۸۱۷۱	۰/۶۲۳۵۵	۰/۰۳۱۹

جدول ۶. آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر اعتمادپذیری

متغیرها	t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	تخمین فاصله برای تفاوت میانگین جامعه در سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد بالا	حد پایین
اطلاعات شناسایی	۹/۴۵۱	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۳۸۶۵۶	۰/۳۰۶۱	۰/۴۶۷
بی‌طرفی	۲۵/۵۳۱	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۸۵۸۶۴	۰/۷۹۲۵	۰/۹۲۴۸
اخلاقی‌گرایی	۳۸/۸۳۸	۳۸۱	/۰۰۰	۱/۲۰۳۶۶	۱/۱۴۲۷	۱/۲۶۴۶
روزآمدی وبگاه	۲۵/۵۷۷	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۹۵۷۲۴	۰/۸۸۳۷	۱/۰۲۰۸
ظاهر نگارش	۱۴/۸۶۹	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۶۴۷۳۵	۰/۵۶۱۷	۰/۷۳۲۸
ظاهر وبگاه	۱۳/۴۵۴	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۴۵۷۴۸	۰/۳۸۹۸	۰/۵۲۳۲
مدیریت وبگاه	۳۲/۲۱۵	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۹۹۶۸۶	۰/۹۳۶	۱/۰۵۷۷
هویت وبگاه	۲۵/۶۱۱	۳۸۱	/۰۰۰	۰/۸۱۷۰۸	۰/۷۵۴۴	۰/۸۷۹۸

بر اساس جدول ۵، تمامی زیرمتغیرهای تشکیل‌دهنده اعتمادپذیری میانگینی بالاتر از مقدار استاندارد ۳ دارند و تفاوت میانگین این متغیرها از مقدار ۳ به مفهوم معناداری آماری است. بنابراین، وضعیت این متغیرها مطلوب ارزیابی می‌شود. که این امر دلیل بر مشروعیت آنها در مدل و ارتباط قوی این زیرمتغیرها با متغیر اعتمادپذیری است. با توجه به جدول ۶، متغیر «اخلاق‌گرایی» بیشترین و «اطلاعات شخصی» کمترین اولویت را در جامعه مدنظر دارند.

برای بررسی وضعیت زیرمتغیرهای تشکیل‌دهنده تخصص، آزمون تی تک‌نمونه‌ای اجرا شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۷ آورده شده است.

جدول ۷. آماره‌های آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر تخصص

نام متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین خطای استاندارد
اطلاعات تخصصی	۳۸۲	۳/۸۰۸۹	۰/۷۳۳۶۱	۰/۰۳۷۵۳
دقت	۳۸۲	۳/۸۸۹۴	۰/۵۴۲۰۴	۰/۰۲۷۷۳
جاری بودن منابع	۳۸۲	۴/۰۰۴۴	۰/۷۰۰۹۸	۰/۰۳۵۷۸
پوشش	۳۸۲	۳/۸۲۵۷	۰/۶۶۷۴	۰/۰۳۴۱۵
قابلیت جستجو	۳۸۲	۳/۹۶	۰/۶۳۸۲۵	۰/۰۳۳۶۶
قابلیت تعامل	۳۸۲	۳/۹۰۷۶	۰/۶۴۷۶۷	۰/۰۳۳۱۴

جدول ۸. آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر تخصص

نام متغیر	t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	تخمین فاصله برای تفاوت میانگین جامعه در سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
اطلاعات تخصصی	۲۱/۵۵۱	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۸۰۸۹	۰/۷۳۵۱	۰/۸۸۲۷
دقت	۳۲/۰۷۲	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۸۸۹۴۵	۰/۸۳۴۹	۰/۹۴۴
جاری بودن منابع	۲۸/۰۰۴	۳۸۱	۰/۰۰۰	۱/۰۰۴۳۶	۰/۹۳۳۸	۱/۰۷۴۹
پوشش	۲۴/۱۷۹	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۸۲۵۶۵	۰/۷۵۸۵	۰/۸۹۲۸
قابلیت جستجو	۲۹/۳۹۷	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۹۵۹۹۹	۰/۸۹۵۹	۱/۰۲۴۲
قابلیت تعامل	۲۷/۳۸۹	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۹۰۷۶۳	۰/۸۴۲۵	۰/۹۷۲۸

با توجه به جدول ۸، تمامی زیرمتغیرهای تشکیل دهنده تخصص میانگینی بالاتر از مقدار استاندارد ۳ دارند و تفاوت میانگین این متغیرها از مقدار ۳ به مفهوم معناداری آماری است. بنابراین، وضعیت زیرمتغیرها تخصص مطلوب ارزیابی می شود که این امر دلیل بر مشروعیت آنها در مدل و ارتباط قوی این زیرمتغیرها با متغیر تخصص است. براساس داده های جدول ۸ می توان گفت متغیرهای «جاری بودن منابع» و «اطلاعات تخصصی» به ترتیب بیشترین و کمترین اولویت در جامعه مدنظر را دارند. برای بررسی وضعیت زیرمتغیرهای تشکیل دهنده باورپذیری اطلاعات وب که متغیرهای اعتمادپذیری و تخصص هستند، آزمون تی تک نمونه ای اجرا شده است. نتایج این آزمون در جدول های ۹ و ۱۰ آورده شده است.

جدول ۹. آماره های آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر باورپذیری

نام متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین خطای استاندارد
اعتمادپذیری	۳۸۲	۳/۷۹۰۵	۰/۴۵۵۶۵	۰/۰۲۳۳۱
تخصص	۳۸۲	۳/۸۸۳۸	۰/۴۸۴۸۳	۰/۰۲۴۸۱

جدول ۱۰. آزمون مقایسه میانگین یک جامعه برای متغیر باورپذیری

نام متغیر	t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین	تخمین فاصله برای تفاوت میانگین جامعه در سطح اطمینان ۹۵ درصد	
					حد پایین	حد بالا
اعتمادپذیری	۳۳/۹۰۷	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۷۹۰۴۷	۰/۷۴۴۶	۰/۸۳۶۳
تخصص	۳۵/۶۲۸	۳۸۱	۰/۰۰۰	۰/۸۸۳۷۸	۰/۸۳۵	۰/۹۳۳۶

برپایه مقادیر جدول ۱۰، زیرمتغیرهای تشکیل دهنده باورپذیری اطلاعات وب میانگینی بیشتر از مقدار استاندارد ۳ دارند و تفاوت میانگین این زیرمتغیرها از مقدار ۳ به مفهوم معناداری آماری است. بنابراین، وضعیت این زیرمتغیرها مطلوب ارزیابی می شود که این امر دلیل بر مشروعیت آنها در مدل و ارتباط قوی این زیرمتغیرها با متغیر باورپذیری اطلاعات وب است. براساس میزان میانگین این زیرمتغیرها، متغیر «تخصص» و «اعتمادپذیری» به ترتیب اولویت اول و دوم را در جامعه مدنظر دارند.

• وضعیت مؤلفه‌های باورپذیری اطلاعات وب براساس ویژگی‌های جمعیتی-شناختی

برای پاسخ‌گویی به این پرسش، از آزمون‌های مقایسه میانگین دو جامعه مستقل برای متغیر جنسیت و برای سایر متغیرهای جمعیت‌شناختی که بیشتر از دو گروه دارند از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شد. نرمال بودن متغیرهای پژوهش دلیل انتخاب این آزمون‌هاست. متغیر جنسیت، دو سطح زنان و مردان دارد. برای مقایسه زنان و مردان در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون مقایسه میانگین دو جامعه مستقل استفاده شده است که نتیجه آن در جدول ۱۱ نشان داده شده است.

جدول ۱۱. آزمون مقایسه میانگین دو جامعه مستقل

مقایسه	نتیجه آزمون	آماره T	سطح معناداری	میانگین	تعداد نمونه	متغیرهای اصلی	سطوح جنسیت
مقایسه زنان بیش از مردان به اعتمادپذیری بها می‌دهند.	میانگین زنان و مردان با یکدیگر تفاوت معنادار دارد	۲/۹۷۶	۰/۰۰۳	۳/۸۶	۱۸۲	اعتمادپذیری	زنان
				۳/۷۲	۲۰۰		مردان
مقایسه زنان بیش از مردان به تخصص بها می‌دهند.	میانگین زنان و مردان با یکدیگر تفاوت معنادار دارد	۳/۹۷۳	۰/۰۰۲	۳/۹۷	۱۸۲	تخصص	زنان
				۳/۸۲	۲۰۰		مردان
مقایسه زنان میانگین بالاتری از باورپذیری نسبت به مردان دارند.	میانگین زنان و مردان با یکدیگر تفاوت معنادار دارد	۳/۱۷۶	۰/۰۰۲	۳/۹۲	۱۸۲	باورپذیری اطلاعات وب	زنان
				۳/۷۷	۲۰۰		مردان

مطابق جدول ۱۱، مردان و زنان در هر سه متغیر باهم تفاوت معنادار دارند. زنان در هر سه متغیر اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب نسبت به مردان میانگین بیشتری دارند.

متغیر سن، پنج سطح دارد. برای مقایسه این رده‌های سنی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۲ نشان داده شده است.

جدول ۱۲. سطوح معناداری میانگین گروه‌های سنی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	گروه سنی	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتمادپذیری	۱۵-۲۰	۵۹	۳/۷۵۵۷	۰/۱۹۶	۰/۹۴۱
	۲۱-۲۵	۱۸۴	۳/۷۹۴۵		
	۲۶-۳۰	۶۸	۳/۷۸۵۴		
	۳۱-۳۵	۵۴	۳/۸۲۸۵		
	۳۶-۴۰	۱۷	۳/۷۶۶۵		
	مجموع	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		
تخصص	۱۵-۲۰	۵۹	۳/۸۶۷۴	۰/۸۰۵	۰/۵۲۳
	۲۱-۲۵	۱۸۴	۳/۹۱۷۲		
	۲۶-۳۰	۶۸	۳/۸۷۰۵		
	۳۱-۳۵	۵۴	۳/۹۴۷۵		
	۳۶-۴۰	۱۷	۳/۷۱۵۴		
	مجموع	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		
باورپذیری	۱۵-۲۰	۵۹	۳/۸۲۰۹	۰/۴۳۹	۰/۷۸
	۲۱-۲۵	۱۸۴	۳/۸۵۵۸		
	۲۶-۳۰	۶۸	۳/۸۲۷۹		
	۳۱-۳۵	۵۴	۳/۸۸۷۹		
	۳۶-۴۰	۱۷	۳/۷۴۱۰		
	مجموع	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

متغیر تحصیلات، سه سطح دارد. برای مقایسه این رده‌های سنی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۳ نشان داده شده است.

جدول ۱۳. سطوح معناداری میانگین تحصیلات در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	تحصیلات	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتمادپذیری	کارشناسی	۱۲۱	۳/۶۹۶۶	۳/۸۱۲	۰/۰۲۳
	ارشد	۱۸۱	۳/۸۳۴		
	دکتری	۸۰	۳/۸۳۴		
	مجموع	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		
تخصص	کارشناسی	۱۲۱	۳/۸۳۴	۱/۵۰۷	۰/۲۲۳
	ارشد	۱۸۱	۳/۹۳۴۴		
	دکتری	۸۰	۳/۹۱۸۹		
	مجموع	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		
باورپذیری	کارشناسی	۱۲۱	۳/۷۶۵۳	۲/۷۹۳	۰/۰۶۲
	ارشد	۱۸۱	۳/۸۸۴۲		
	دکتری	۸۰	۳/۸۷۶۴		
	مجموع	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

متغیر گروه، پنج سطح دارد. برای مقایسه این گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۴ نشان داده شده است.

جدول ۱۴. سطوح معناداری میانگین گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	گروه تحصیلی	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتماد پذیری	علوم انسانی-اجتماعی	۱۰۶	۳/۸۲۷۲	۰/۸۳۵	۰/۵۰۴
	فنی-مهندسی	۱۸۱	۳/۷۸		
	بهداشتی-پزشکی	۵۳	۳/۸۲۹۵		
	علوم محض	۳۳	۳/۶۷۴۶		
	هنر و معماری	۹	۳/۷۶۱۹		
	کل	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		

مقدار احتمال آزمون	آماره F	میانگین	تعداد	گروه تحصیلی	متغیر
۰/۳	۱/۲۲۴	۳/۹۴۱۶	۱۰۶	علوم انسانی-اجتماعی	تخصص
		۳/۸۷۰۵	۱۸۱	فنی-مهندسی	
		۳/۹۲۷۷	۵۳	بهداشتی-پزشکی	
		۳/۹۵۵۷	۳۳	علوم محض	
		۳/۶۰۸۲	۹	هنر و معماری	
		۳/۸۹۹۳	۳۸۲	کل	
۰/۶۰۷	۰/۶۸	۳/۸۸۴۴	۱۰۶	علوم انسانی-اجتماعی	باورپذیری
		۳/۸۲۵۳	۱۸۱	فنی-مهندسی	
		۳/۸۷۴۶	۵۳	بهداشتی-پزشکی	
		۳/۸۱۵۲	۳۳	علوم محض	
		۳/۶۸۵۱	۹	هنر و معماری	
		۳/۸۴۴۹	۳۸۲	کل	

متغیر نوع دانشگاه، پنج حالت دارد. برای مقایسه این گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۵ نشان داده شده است.

جدول ۱۵. سطوح معناداری میانگین نوع دانشگاه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

مقدار احتمال آزمون	آماره F	میانگین	تعداد	دانشگاه	متغیر
۰/۶۵۱	۰/۶۱۷	۳/۸۱۷۳	۲۰۰	دانشگاه تهران	اعتمادپذیری
		۳/۷۳۳۸	۳۶	دانشگاه تربیت مدرس	
		۳/۷۳۳۳	۴۰	دانشگاه شریف	
		۳/۷۴۹۲	۵۵	دانشگاه امیرکبیر	
		۳/۸۱۴۷	۵۱	دانشگاه علوم پزشکی تهران	
		۳/۷۹۰۵	۳۸۲	کل	

متغیر	دانشگاه	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
تخصص	دانشگاه تهران	۲۰۰	۳/۹۲۱۲	۰/۸۸۵	۰/۴۷۳
	دانشگاه تربیت مدرس	۳۶	۳/۷۸۹۳		
	دانشگاه شریف	۴۰	۳/۸۲۷		
	دانشگاه امیرکبیر	۵۵	۳/۸۴۱		
	دانشگاه علوم پزشکی تهران	۵۱	۳/۸۹۴۳		
	کل	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		
باورپذیری	دانشگاه تهران	۲۰۰	۳/۸۶۹۳	۰/۸۳۷	۰/۵۰۲
	دانشگاه تربیت مدرس	۳۶	۳/۷۶۱۶		
	دانشگاه شریف	۴۰	۳/۷۸۰۱		
	دانشگاه امیرکبیر	۵۵	۳/۷۹۵۱		
	دانشگاه علوم پزشکی تهران	۵۱	۳/۸۵۴۵		
	کل	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

متغیر سال تحصیلی، چهار حالت دارد. برای مقایسه این گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۶ نشان داده شده است.

جدول ۱۶. سطوح معناداری میانگین سال تحصیلی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	سال تحصیلی	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتمادپذیری	اول	۱۳۳	۳/۷۸۵۹	۰/۰۱۸	۰/۹۹۷
	دوم	۱۳۳	۳/۷۹۱۳		
	سوم	۵۸	۳/۷۸۷۴		
	چهارم	۵۸	۳/۸۰۱۹		
	کل	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		
تخصص	اول	۱۳۳	۳/۹۲۰۴	۰/۶۷۴	۰/۶۷۱
	دوم	۱۳۳	۳/۸۵۹۱		
	سوم	۵۸	۳/۸۹۷۱		
	چهارم	۵۸	۳/۸۴۳۱		
	کل	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		

متغیر	سال تحصیلی	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
باورپذیری	اول	۱۳۳	۳/۸۵۳۲	۰/۱۶۳	۰/۹۵۴
	دوم	۱۳۳	۳/۸۲۵۲		
	سوم	۵۸	۳/۸۴۲۲		
	چهارم	۵۸	۳/۸۲۲۵		
	کل	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

متغیر میزان آشنایی، چهار حالت دارد. برای مقایسه این گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۷ نمایش داده شده است.

جدول ۱۷. سطوح معناداری میانگین میزان آشنایی در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	میزان آشنایی	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتمادپذیری	خیلی زیاد	۵۷	۳/۹۰۱	۱/۷۴۵	۰/۱۵۷
	زیاد	۱۶۱	۳/۷۶۲۵		
	متوسط	۱۴۵	۳/۷۹۳۳		
	کم	۱۹	۳/۶۷۴۲		
	کل	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		
تخصص	خیلی زیاد	۵۷	۳/۹۸۲	۱/۲۷۸	۰/۲۸۲
	زیاد	۱۶۱	۳/۸۳۷۹		
	متوسط	۱۴۵	۳/۸۹۳		
	کم	۱۹	۳/۹۱۳۱		
	کل	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		
باورپذیری	خیلی زیاد	۵۷	۳/۹۴۱۵	۱/۴۳۲	۰/۲۳۳
	زیاد	۱۶۱	۳/۸۰۰۲		
	متوسط	۱۴۵	۳/۸۴۲۸		
	کم	۱۹	۳/۷۹۳۷		
	کل	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

متغیر زمان جستجو، پنج حالت دارد. برای مقایسه این گروه در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب از آزمون تحلیل واریانس یک‌عاملی استفاده شده است. نتیجه این آزمون در جدول ۱۸ نشان داده شده است.

جدول ۱۸. سطوح معناداری میانگین زمان جستجو در متغیرهای اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری اطلاعات وب

متغیر	زمان جستجو	تعداد	میانگین	آماره F	مقدار احتمال آزمون
اعتمادپذیری	کمتر از یک سال	۲۲	۳/۶۷۹۵	۱/۷۲	۰/۱۴۵
	یک تا سه سال	۸۶	۳/۷۱۸۲		
	سه تا پنج سال	۸۳	۳/۷۶۹۶		
	پنج تا هفت سال	۹۵	۳/۸۲۲۲		
	بیشتر از هفت سال	۹۶	۳/۸۶۷۳		
	کل	۳۸۲	۳/۷۹۰۵		
تخصص	کمتر از یک سال	۲۲	۳/۷۳۴۱	۰/۷۰۹	۰/۵۸۶
	یک تا سه سال	۸۶	۳/۸۶۶۷		
	سه تا پنج سال	۸۳	۳/۸۶۶۲		
	پنج تا هفت سال	۹۵	۳/۹۱۰۸		
	بیشتر از هفت سال	۹۶	۳/۹۲۱۹		
	کل	۳۸۲	۳/۸۹۹۳		
باورپذیری	کمتر از یک سال	۲۲	۳/۷۰۶۸	۱/۱۳۶	۰/۳۳۹
	یک تا سه سال	۸۶	۳/۷۹۲۵		
	سه تا پنج سال	۸۳	۳/۸۱۷۹		
	پنج تا هفت سال	۹۵	۳/۸۶۶۵		
	بیشتر از هفت سال	۹۶	۳/۸۹۴۶		
	کل	۳۸۲	۳/۸۴۴۹		

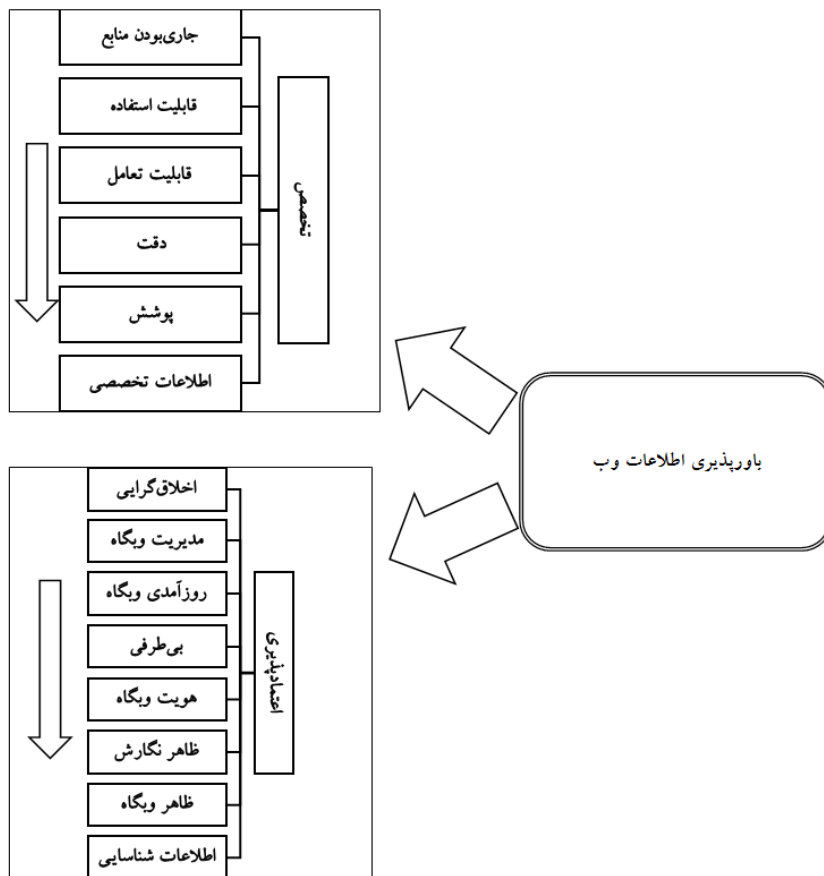
نتیجه‌گیری

سطح مناسبی از همبستگی چه میان باورپذیری اطلاعات و دو بُعد اصلی آن و چه بین دو بُعد اعتمادپذیری و تخصص حاکی از روابط معناداری است که با یکدیگر دارند. این یافته بدان معناست که ابعاد مختلف متغیر باورپذیری اطلاعات، روابط

مناسبی با یکدیگر دارند. از آنجاکه تحلیل مسیرهای علی از جمله اهداف پژوهش نبودند نمی‌توان شیوه روابط علی میان آنها را مشخص کرد.

با بررسی یافته‌های مرحله کمی مشخص شد به‌طور کلی دانشجویان به تخصص بیش از قابلیت اعتماد بها می‌دهند. یافته حاضر این پرسش را به ذهن متبادر می‌کند که چرا دانشجویان چنین اولییتی را در نظر دارند؛ یعنی بیش از آنکه به ویژگی‌های اعتمادپذیری توجه نشان دهند به تخصص بها می‌دهند. شاید یکی از پاسخ‌ها این باشد که در محیط وب بررسی معیارهای اعتمادپذیری دشوار است؛ چراکه همه افراد به فناوری دسترسی دارند و می‌توانند منبعی با ظاهر و شکل مناسبی را ارائه کنند بی‌آنکه به بحث‌های تخصصی توجه داشته باشند. به بیانی دیگر، وقتی کار طراحی وبگاه، صفحه‌آرایی، چیدمان مطالب، گرافیک، و رنگ‌آمیزی آسان باشد و در یک کلام وجهه ظاهری مناسبی به یک وبگاه داده شود نمی‌توان به راحتی اعتبار وبگاه‌ها را بر این مبنا سنجید؛ زیرا که همگی خوب و حرفه‌ای ساخته و طراحی شده‌اند. اما از سوی دیگر، فقط متخصصان و شیوه ارائه تخصصی است که می‌تواند جوینده حساس را به بهترین اطلاعات رهنمون شود. کاربران می‌دانند در شرایطی که طراحی و تولید محتوا راحت است باید به جای تأکید بر ساختار ظاهری و نمایشی منابع وبی به کیفیت، دقت، و تخصص در ارائه محتوا توجه کنند. چنین تمایزی در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی و ارزیابی اطلاعات وب حائز اهمیت است.

بررسی یافته‌ها نشان داد که در میان مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده بُعد اعتمادپذیری، «اطلاعات شناسایی نویسنده»، کمترین و «اخلاق‌گرایی»، بیشترین اولویت را نزد دانشجویان دارند. اینکه دانشجویان به اخلاق‌گرایی این چنین اهمیت می‌دهند و در مقابل، به «اطلاعات شناسایی نویسنده» کمتر توجه می‌کنند نشان از شرایط درخور توجهی است که در عمل وجود دارد. شرکت‌کنندگان به اخلاق‌گرایی و پابندی یک نویسنده یا دارنده وبگاه در محیط وب بسیار توجه می‌کنند و آن را مبنای بسیار مهمی برای ارزیابی خود قرار می‌دهند. در زمینه ویژگی‌های مربوط به تخصص مشخص شد «اطلاعات تخصصی» کمترین اولویت و «جاری بودن منابع» بیشترین اولویت را دارند. همان‌گونه که مشخص است مانند بُعد اعتمادپذیری اطلاعات تخصصی و تجربی مربوط به نویسندگان و تولیدکنندگان محتوا نزد دانشجویان اهمیت کمتری دارد؛ در حالی که جاری بودن محتوا و مستند بودن آن به آخرین دستاوردها و پژوهش‌های علمی، اولویت بیشتری دارد.

شکل ۱. اولویت‌بندی مؤلفه‌های مدل برمبنای دیدگاه شرکت‌کنندگان در پژوهش

یکی از مهم‌ترین یافته‌های مربوط به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، تفاوت شیوه ارزیابی بین دو جنس زن و مرد است. همان‌گونه که در جدول ۱۱ گفته شد میانگین زنان و مردان با یکدیگر تفاوت معنادار دارند و زنان در هر سه بُعد اعتمادپذیری، تخصص، و باورپذیری میانگین بالاتری دارند. شاید چنین یافته ناچیزی ناشی از ویژگی‌های شخصیتی آنان باشد. در حالت کلی و در ارتباط با متغیر اصلی پژوهش، یعنی باورپذیری اطلاعات وب نیز زنان میانگین بالاتری نسبت به مردان دارند و شیوه توزیع داده‌های میان دو جنس متفاوت است. هرچند تفاوت آماری در هر پژوهشی برمبنای مؤلفه جنسیت محتمل است؛ مقادیر بالای آن نیازمند توضیح است. در این باره، میانگین برای مردان $3/77$ و زنان $3/92$ است که چندان زیاد به نظر نمی‌رسد.

جنسیت یکی دیگر از عوامل جمعیت‌شناختی است که بر ادراک باورپذیری در وب تأثیر می‌گذارد. در پژوهش جانسون و کی^۱ (۱۹۹۸) زنان نسبت به مردان به وب، به‌شکلی باورپذیرتر و معتبرتر نگاه می‌کردند. فاگ^۲ و همکاران (۲۰۰۱)، فلاناگین و متزگر (۲۰۰۳)، هانگ (۲۰۰۶)، و متزگر، فلاناگین، و وارن (۲۰۰۳) تفاوت‌های جنسیتی در باورپذیری وب را ارزیابی کرده و نتایج گوناگونی گرفته‌اند.

در هر سه مقوله اصلی پژوهش، یعنی باورپذیری اطلاعات وب، قابلیت اعتماد، و تخصص، افرادی در بازه سنی ۳۱ تا ۳۵ سال میانگین بالاتری داشته‌اند. دلیل این امر را شاید در تجربه این بازه سنی بتوان یافت. به‌نظر می‌رسد افراد در این سن از تجربه کافی در دسترسی و ارزیابی از منابع اطلاعاتی وب برخوردار باشند و بتوانند ارزیابی جامع‌تری نسبت به این امر داشته باشند. انتظار نمی‌رود افرادی با سنین پایین‌تر به‌طور مثال، در حدود ۲۰ سال بتوانند ارزیابی خوبی از کیفیت و اعتبار منابع داشته باشند؛ چراکه تجربه کافی در این زمینه ندارند. طبیعی است فردی که در بازه سنی بالای ۳۰ سال قرار داد از میزان تحصیلات، دسترسی، درآمد، و تجربه بهتری نسبت به سنین پایین‌تر از خود داشته باشد.

داده‌های به‌دست‌آمده و توزیع میانگین با توجه به مقطع تحصیلی افراد مشخص شد دانشجویان کارشناسی ارشد در هر سه زمینه باورپذیری اطلاعات وب، اعتمادپذیری، و تخصص از میزان بالاتری برخوردارند هرچند در حوزه اعتمادپذیری این میانگین با میانگین دانشجویان کارشناسی برابر بود. چنین توزیعی در داده‌ها، حاوی نکاتی است که از آن‌جمله می‌توان گفت دانشجویان کارشناسی ارشد توانایی نسبی بالاتری در ارزیابی کیفی و اعتباری منابع وب از خود نشان داده‌اند. شاید نگاه آنان به نسبت دو مجموعه دیگر منعطف‌تر و مثبت‌تر بوده است که این خود ناشی از تجربه آنان در این زمینه است.

بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد در بُعد قابلیت اعتماد دانشجویان بهداشتی-پزشکی از میانگین بیشتری برخوردارند؛ درحالی‌که در بُعد تخصص دانشجویان انسانی-اجتماعی و در حالت کلان باورپذیری اطلاعات وب نیز دانشجویان انسانی-اجتماعی از میانگین بیشتری برخوردار بودند. هرچند برای چنین توزیعی نمی‌توان تبیین درست و واقع‌بینانه‌ای انجام داد؛ اما در حالت کلی انتظار می‌رود رفتار ارزیابی اطلاعات بر مبنای رشته‌های تحصیلی متفاوت باشد به‌طور مثال، اینکه چرا دانشجویان هنر و معماری به‌طور تقریبی در سه حالت از میانگین پایینی برخوردار بوده‌اند می‌تواند نکاتی را در پی داشته باشد.

1. Johnson & Kaye
2. Fogg

بررسی دانشگاه محل تحصیل نشان داد میانگین مربوط به دانشگاه تهران به نسبت سایر دانشگاه‌ها از میزان بیشتری برخوردار است و میانگین دانشگاه تربیت مدرس در سه حالت، میانگین کمتری دارد. تفاوت در دانشگاه می‌تواند تفاوت در سطح برخورداری از امکانات و شرایط پیشرفت را در پی داشته باشد. اگر دانشگاه تهران را به‌عنوان نماد آموزش عالی و بزرگ‌ترین دانشگاه کشور بشناسیم شاید بتوان گفت میزان امکانات و دسترسی به منابع و اطلاعات وب بیش از سایر دانشگاه‌ها بوده و به‌همین نسبت پراکندگی داده‌ها در آن بیش از سایر دانشگاه‌هاست.

نتایج پژوهش همچنین نشان داد در بُعد اعتمادپذیری، دانشجویان سال چهارم؛ در بُعد تخصص، دانشجویان سال اول؛ و در بُعد کلان باورپذیری اطلاعات وب نیز دانشجویان سال اول از میانگین بیشتری برخوردار بوده‌اند. چنین یافته‌ای البته نمی‌تواند این واقعیت را تأیید کند که افراد باتجربه‌تر، ارزیابی کیفی بهتری داشته باشند. یافته‌های پژوهشی بر این گمانند که تجربه عامل مهمی برای ارزیابی است و هرچه تجربه افراد بیشتر باشد توقع می‌رود ارزیابی کیفی‌تر و با مهارت بیشتری انجام شود. این حالت در ارتباط با آخرین تحلیل‌های پژوهش حاضر نیز کاربرد دارد. در ارتباط با میزان آشنایی افراد با جستجو و منابع وبی و چگونگی ارزیابی باورپذیری اطلاعات وب، یافته‌ها نشان می‌دهد در هر سه بُعد کلان پژوهش، یعنی قابلیت اعتماد، تخصص، و باورپذیری اطلاعات، افرادی که میزان آشنایی خود را خیلی زیاد عنوان کرده‌اند، میانگین بالاتری به نسبت سایر افراد داشته‌اند.

مدل نهایی پژوهش حاضر می‌تواند در بردارنده سیاهه‌ای از مهم‌ترین معیارهای ارزیابی اطلاعات وب باشد و بسیاری از کاربران وب در گروه‌های مختلف سنی، شغلی، و حرفه‌ای از آن استفاده کنند. بر مبنای یافته‌های پژوهش می‌توان ابزاری استاندارد یا بین‌المللی برای ارزیابی اعتبار اطلاعات وب طراحی کرد و در اختیار پژوهشگران قرار داد. به دلیل تغییرات روزافزون محیط اطلاعاتی و رسانه‌ای وب، ضروری است علاوه بر چنین تلاش‌هایی رویکردها و روش‌های جدید ارزیابی نیز طراحی و به کار گرفته شود.

مآخذ

اشرفی‌ریزی، حسن؛ طاهری، بهجت؛ زاهدی، راضیه؛ شهرزادی، لیلا؛ و تذهیبی، مهدی (۱۳۹۱). *ارزیابی کیفیت وب‌سایت‌های فارسی حوزه اعتیاد بر اساس معیارهای سیلبرگ، دیسرن و دلبیو. کیو. ای. تی در سال ۱۳۹۰ و ارائه پیشنهادهایی جهت ارتقاء آنها (طرح پژوهشی)*. اصفهان: دانشگاه علوم پزشکی

- اصفهان، معاونت تحقیقات و فناوری.
- حقیقی نسب، منیژه؛ فخرفاطمی، نازنین (۱۳۸۹). بررسی و شناخت عوامل تأثیرگذار بر کیفیت وبسایت‌های اطلاعات علمی و دانشگاهی از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته مدیریت فناوری اطلاعات دانشگاه‌های دولتی شهر تهران. *مجله آموزش عالی ایران*، ۲ (۴)، ۲۹-۵۴.
- داستانی، میثم؛ محمدی، حامد (۱۳۹۴). بررسی میزان کاربرد معیارهای کیفیت اطلاعات وب در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گناباد. *بیاورد سلامت*، ۹ (۳)، ۲۱۴-۲۲۳.
- دهقانی، لیلا (۱۳۸۸). *بررسی میزان آشنایی و کاربرد معیارهای کیفیت اطلاعات وب: نمونه مورد مطالعه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، شیراز.
- رضایی، شیوا (۱۳۸۵). *ارزیابی مقالات رایگان موجود در شبکه وب از دیدگاه اعضای هیأت علمی دانشگاه شیراز*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز، شیراز.
- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۹). *ارزیابی کیفیت وبسایت‌ها ابزارها و معیارها*. مدیریت توسعه و تحول، ۲ (۴)، ۵-۱۶.
- قلاوند، حسین؛ اسکروچی، رقیه؛ و علی‌بیک، محمدرضا (۱۳۹۱). *اهمیت معیارهای ارزیابی وبسایت‌های حوزه سلامت بر اساس نظرات کتابداران بیمارستانی*. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۹ (۶)، ۸۱۴-۸۲۱.
- کشاورز، حمید (۱۳۹۵). *طراحی و تبیین مدل باورپذیری اطلاعات در محیط وب: مطالعه دانشجویان دانشگاه‌های برتر کشور*. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، تهران.
- کشاورز، حمید (۱۳۹۷). *اعتبارسنجی اطلاعات وب: چهارچوب نظری و پژوهشی*. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۹ (۳)، ۱۷۳-۱۹۷.
- کشاورز، حمید؛ شعبانی، علی؛ و وصفی، محمدرضا (۱۳۹۳). *اعتبارسنجی اطلاعات سلامت موجود در وب، توسط دانشجویان و اعضای هیأت علمی رشته‌های پزشکی، پرستاری و مامایی*. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۴۱ (۴)، ۴۷۷-۴۹۹.
- کشاورز، حمید؛ فهیم‌نیا، فاطمه؛ نوروژی، علیرضا؛ و اسمعیلی گیوی، محمدرضا (۱۳۹۵). *طراحی و اعتباریابی مدل مفهومی باورپذیری اطلاعات در محیط وب: کاربرد روش‌های فراترکیب و دلفی*. *تعامل انسان و اطلاعات*، ۳ (۳)، ۱-۱۸.
- کشاورز، حمید؛ فهیم‌نیا، فاطمه؛ نوروژی، علیرضا؛ و اسمعیلی گیوی، محمدرضا (زودآیند). *ارزیابی مدل مفهومی باورپذیری اطلاعات وب: رویکرد مدلسازی معادلات ساختاری*. *پژوهش و مدیریت اطلاعات*. بازیابی ۱۱ اردیبهشت ۱۳۹۸، از <https://jipm.irandoc.ac.ir/article-1-3600-fa.pdf>
- کشاورز، حمید؛ وفائیان، امیر (۱۳۹۲). *مطالعه دیالکتیک در محیط وب: یافته‌های یک نمونه پژوهشی*. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۳ (۱)، ۲۰۷-۲۲۶.
- ورع، نرجس؛ حیاتی، زهیر (۱۳۸۶). *بررسی وضعیت صفحات خانگی کتابخانه‌های دانشگاهی تحت*

پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. فصلنامه کتاب، ۱۸ (۴)، ۶۲-۷۸.

- Chung, C. J., Kim, H., & Kim, J. H. (2010). An anatomy of the credibility of online newspapers. *Online Information Review*, 34 (5), 669-685.
- Epping, L. L., & Wilder, W. M. (2011). Factors impacting the credibility of website disclosures. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 9 (1), 27-46.
- Flanagin, A. J., & Metzger, M. J. (2007). The role of site features, user attributes, and information verification behaviors on the perceived credibility of web-based information. *New Media & Society*, 9 (2), 319-342.
- Flanagin, A. J., & Metzger, M. J. (2003). The perceived credibility of personal Web page information as influenced by the sex of the source. *Computers in Human Behavior*, 19 (6), 683-701.
- Fogg, B. J., Marshall, J., Laraki, O., Osipovich, A., Varma, C., Fang, N., et al. (2001). What makes Web sites credible? A report on a large quantitative study. In J. Jacko & A. Sears (Eds.), *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '01)*, 31 March - 5 April, (pp. 61-68). New York, NY: ACM.
- Gao, Q., Tian, Y., & Tu, M. (2015). Exploring factors influencing Chinese user's perceived credibility of health and safety information on Weibo. *Computers in Human Behavior*, 45 (C), 21-31.
- Han, H., Nakawatase, H., & Oyama, K. (2014). Evaluating credibility of interest reflection on Twitter. *International Journal of Web Information Systems*, 10 (4), 343-362.
- Hilligoss, B., & Rieh, S. Y. (2008). Developing a unifying framework of credibility assessment: Construct, heuristics, and interaction in context. *Information Processing & Management*, 44 (4), 1467-1484.
- Hong, T. (2006). Contributing factors to the use of health-related websites. *Journal of Health Communication: International Perspectives*, 11 (2), 149-165.
- Huntington, P., Nicholas, D., Jamali, H. R., & Russell, C. (2007). Health

- information for the consumer: NHS vs the BBC. *Aslib Proceedings*, 59 (1), 46- 67.
- Jessen, J., & Jørgensen, A. H. (2012). Aggregated trustworthiness: Redefining online credibility through social validation. *First Monday*, 17 (1-2). Retrieved April 30, 2019, from <https://firstmonday.org/article/view/3731/3132>
- Johnson, T. J., & Kaye, B. K. (1998). Cruising is believing? Comparing internet and traditional sources on media credibility measures. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 75 (2), 325-340.
- Kim, P., Eng, T. R., Deering, M. J., & Maxfield, A. (1999). Published criteria for evaluating health-related web sites: Review. *British Medical Journal*, 318 (7184), 647-649. Retrieved May 9, 2019, from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC27772/>
- Kubiszewski, I., Noordewier, T., & Coșanza, R. (2011). Perceived credibility of Internet encyclopedias. *Computers & Education*, 56 (3), 659-667.
- Liew, H. L. (2011). Help with health information on the web. *The Electronic Library*, 29 (5), 621- 636.
- Lucassen, T., Muilwijk, R., Noordzij, M. L. & Schraagen, J. L. (2013). Topic familiarity and information skills in online credibility evaluation. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 64 (2), 254-264.
- Madden, A. D., Ford, N., Barry, G. G., & Holdridge, E. P. (2012). Metacognition and web credibility. *The Electronic Library*, 30 (5), 671-689.
- Metzger, M. J. (2007). Making sense of credibility on the Web: Models for evaluating online information and recommendations for future research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (13), 2078–2091.
- Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2013). Credibility and trust of information in online environments: the use of cognitive heuristics. *Journal of Pragmatics*, 59 (B), 210-220.

- Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2015). Psychological approaches to credibility assessment online. In *The Handbook of the Psychology of Communication Technology* (1st ed), S. Shyam Sundar (Ed.). (Chapter 20, pp. 445-466). Chichester: John Wiley & Sons, Inc.
- Metzger, M. J., Flanagin, A. J., & Zwarun, L. (2003). College student web use, perceptions of information credibility, and verification behavior. *Computers & Education*, 41 (3), 271-290.
- O'Reilly, K., & Marx, S. (2011). How young, technical consumers assess online WOM credibility. *Qualitative Market Research: an International Journal*, 14 (4), 330-359.
- Stvilia, B., Twidale, M. B., Smith, L. C., & Gasser, L. (2005). Assessing information quality of a community-based encyclopedia. *Proceeding of 10th International Conference on Information Quality, November 4-6*, (pp. 442-454). Cambridge, Mass.: MIT. Retrieved May 13, 2019, from <https://drive.google.com/file/d/0B81NXHLVoIS3azNqTnFSNndLOUU/view>

استناد به این مقاله:

نوروزی، یعقوب؛ کشاورز، حمید (۱۳۹۸). ابعاد باورپذیری اطلاعات وب: دیدگاه‌ها و اولویت‌های دانشجویان دانشگاه‌های برتر ایران. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۳۰-۵۷.

Capacity Assessment of Curriculum Information Science and Knowledge Studies to Support Students for Getting Job Opportunities in Research Data Management

M. Oroji¹ | D. Alimohammadi²
S. Akhshik³

Received: 30, Oct. 2018

Accepted: 29, Jan. 2019

Purpose: The target of this paper is to capacity assessment of curriculum in bachelor and master degree of information science and knowledge studies to support students for getting job opportunities in research data management.

Methodology: This survey is practical by its goal and is done by content analyzing. The society of this paper include all English texts about research data management, curriculum of bachelor and master degree of information science and knowledge studies in information management (data management field) and 14 research data managers and experts of public universities of Tehran.

Findings: The attitude of this paper is to develop expert thinking in determining curriculums so that result in amplifying new skills. The results show some lessons in curriculums in bachelor and master degree are parallel to research data management skills so with developing they can get the skills.

Conclusion: So it is needed to add new changes of presenting research data management services in expert librarianship and to assess curriculum so help the skill development in order to train students as research data managers.

DOI: 10.30484/naštinfor.2019.2308

1. Master of Knowledge and Information Science, Kharazmi University (Corresponding author), orojim@yahoo.com
2. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Kharazmi University, webliographer@gmail.com
3. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Kharazmi University, somakhshik@gmail.com

Keywords:

Research data management, Information science and knowledge studies, Job opportunities

ظرفیت برنامه‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی برای تصدی فرصت‌های شغلی مدیریت داده‌های پژوهشی

مژگان عروجی^۱ | داریوش علیمحمدی^۲
سمیه‌سادات آخشیک^۳

دریافت: ۹۷/۰۸/۰۹ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۰

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول) orojjim@yahoo.com
۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی webliographer@gmail.com
۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه خوارزمی somakhshik@gmail.com

هدف: ارزیابی ظرفیت برنامه‌های درسی مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی جهت توانمندسازی دانشجویان برای تصدی فرصت‌های شغلی مدیریت داده‌های پژوهشی.

روش‌شناسی: این مطالعه با روش تحلیل محتوا انجام شده است. جامعه مورد مطالعه عبارت است از کلیه متون مدیریت داده‌های پژوهشی که به زبان انگلیسی منتشر شده است، برنامه‌های درسی دوره کارشناسی و دوره کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی (گرایش مدیریت اطلاعات) و ۱۴ نفر از کارشناسان و مدیران داده‌های پژوهشی دانشگاه‌های دولتی تهران.

یافته‌ها: روایی سیاهه واری مهارت‌های مدیران داده‌های پژوهشی توسط متخصصان و صاحب نظران رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی مورد تأیید قرار گرفت و پس از بررسی، یافته‌ها نشان داد برخی از دروس مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد هم راستا با مهارت‌های مدیریت داده‌های پژوهشی است، که نیاز به تقویت و توسعه بیشتر دارد. **نتیجه‌گیری:** بازنگری برنامه‌های درسی رشته و در صورت لزوم اضافه کردن برخی دروس بالاخص در مقطع کارشناسی می‌تواند به توسعه مهارت‌های مربوطه کمک کند، تا از ابتدای تحصیل، دانشجویان بتوانند به عنوان مدیران داده‌های پژوهشی تربیت شوند و تحولات نوین ارائه خدمات مدیریت داده‌های پژوهشی را در حیطه کار حرفه‌ای خود ارائه دهند.

کلیدواژه‌ها

مدیریت داده‌های پژوهشی، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، فرصت‌های شغلی، برنامه‌های درسی

مقدمه

امروزه مدیریت مقادیر انبوه داده‌ها اهمیت بسزایی دارد. در واقع، در تمام رشته‌ها نیاز به مدیریت بهتر داده‌های تولید شده در طول پژوهش در حال افزایش است و اطمینان از کیفیت پژوهش به منظور تسهیل به اشتراک‌گذاری داده‌ها با محققان دیگر نیز مطرح است (لوئیس و کوکس^۱، ۲۰۱۳). مدیریت داده‌های پژوهشی^۲، مراقبت و نگهداری از داده‌هایی است که در طول چرخه پژوهش تولید شده‌اند و بخشی جدایی‌ناپذیر از فرآیند تحقیق محسوب و موجب اطمینان از درستی سازماندهی، شرح، حفظ و به اشتراک‌گذاری اطلاعات می‌شوند (فدرر^۳، ۲۰۱۶).

کسب دانش و مهارت‌های مربوط به مدیریت داده‌های پژوهشی باعث ایجاد فرصت‌های بی‌شمار برای کتابداران و البته سایر متخصصان اطلاعات می‌شود و می‌تواند پژوهشگران را در اجرای برنامه‌ای که خواسته تأمین‌کنندگان مالی را برآورده می‌کند، و نیز در استفاده مجدد از داده‌ها جهت کاهش زمان پژوهش یاری رساند. همچنین، فرصتی نو برای کتابداران جهت پشتیبانی فرآیند تحقیق مهیا می‌کند و کتابداران با پذیرش نقش‌های جدید در مدیریت، شکاف بین خود و محققان را پر می‌کنند. بنابراین، ضرورت دارد برنامه‌های درسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی با توجه به نیازهای عملیاتی مدیران داده‌های پژوهشی بررسی شوند.

یکی از خدمات معمول مدیریت داده‌های پژوهشی کتابخانه‌های دانشگاهی، مشاوره برای رفع نیازهای پژوهشگران است که با سرویس‌های سنتی گذشته متفاوت است. (کوین، کراستون و کیرکلند^۴، ۲۰۱۷). کتابداران می‌توانند در نقش مربی یا مشاور پژوهشی باشند یا احتمالاً با بخش خدمات فناوری اطلاعات و مدیران پژوهشی همکاری کنند. آنها می‌توانند در ایجاد مخازن داده‌های سازمانی یا فهرست داده‌ها، البته با همکاری خدمات فناوری اطلاعات نقشی مؤثری داشته باشند (زاهدی نوقابی، ۱۳۹۴؛ کوکس، پینفیلد و اسمیت^۵، ۲۰۱۶). کتابداران با تکیه بر مهارت جستجو می‌توانند به پژوهشگران کمک کنند و آنها را در استفاده مجدد از داده‌ها همراهی کنند هرچند ممکن است آنها با مکان صحیح، چگونگی دسترسی، و استفاده از داده‌ها آشنا نباشند (فدرر، ۲۰۱۶). البته ممکن است کتابداران تجربی‌های در مدیریت داده‌های پژوهشی در چرخه زندگی پژوهش نداشته باشند. این افراد از طریق آموزش برنامه‌های هدفمند به توسعه حرفه‌ای و آموزش خود می‌پردازند (باربارا، براش و گلدمن^۶، ۲۰۱۷) و این حقایق ضرورت دخالت مثبت کتابداران در طرح‌های تحقیقاتی را بیش از پیش روشن می‌سازد.

1. Lewis & Cox
2. Research data management (RDM)
3. Federer
4. Qin, Crowston, & Kirkland
5. Cox, Pinfield, & Smith
6. Barbrow, Brush, & Goldman

اما چالش دانش‌آموختگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی آنجا نمایان میشود، که به طور کامل توان ارائه خدمات مدیریت داده‌های پژوهشی را ندارند. ارتباط منظم اعضای هیئت علمی، گروه‌ها و دانشکده‌ها با کتابداران این واقعیت را تأیید می‌کند. در عین حال، کارفرمایان هم به تجربه دریافته‌اند که برنامه‌های درسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی برای ایجاد مهارت‌های مورد نیاز مدیریت داده‌های پژوهشی بسنده نیستند یا دست‌کم مشخص نیست تا چه میزان می‌توانند دانش‌آموختگان این رشته را برای تصدی مشاغل مربوط به مدیریت داده‌های پژوهشی آماده سازند.

با توجه به این واقعیت و با در نظر داشتن این مسأله که مدیریت داده‌های پژوهشی، دیر یا زود به واقعیتی تبدیل می‌شود که کتابداران جهت کمک به محققان به تخصص و ابزار آن نیاز خواهند داشت، ضرورت بررسی ظرفیت برنامه‌های درسی موجود در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی جهت تصدی مشاغل مربوط به مدیریت داده‌های پژوهشی درک شد. هدف این است که دریابیم آموزش دانشگاهی این رشته تا چه میزان می‌تواند دانش‌آموختگان را برای تصدی مشاغل مورد اشاره آماده سازد. مطالعات در حوزه مدیریت داده‌های پژوهشی در داخل کشور بسیار ناچیز است از آن جمله می‌توان به پژوهش بناری (۱۳۹۵) اشاره کرد که با عنوان "بررسی میزان تطابق سامانه‌ی مدیریت اطلاعات پژوهشی دانشگاه شهید چمران اهواز به عنوان مخزن دانش پژوهشی این دانشگاه با ویژگی-ها و معیارهای یک مخزن مطلوب دانش" پرداخت و نشان داد، سامانه اطلاعات پژوهشی این دانشگاه هم از نظر کاربران و هم در مقایسه با معیارهای یک مخزن دانش پژوهشی مطلوب در وضعیت خوشایندی قرار ندارد. زاهدی نوقابی (۱۳۸۹) به بررسی مخزن سازمانی دانشگاه فردوسی مشهد و سنجش میزان همخوانی آن با معیارهای تخصصی پرداخت و به این نتیجه رسید که استفاده از متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی به امور مدیریت اطلاعات و نیز رتبه‌بندی سازمان‌ها آشنا باشند اهمیت دارد. البته در خارج از کشور بیشتر با رویکرد پرورش این حوزه نوظهور تلاش کردند. کول و اوانز^۱ (۲۰۱۴) در دانشگاه اکستر^۲ به شناسایی نیازها و فرصت‌های آموزشی پرداختند و هدف آن را گسترش محیطی برای داده‌های پژوهشی و همکاری راحت‌تر و افزایش تأثیر جهانی پژوهش‌ها دانستند. هیوم، فریپ، گری و اسنو^۳ (۲۰۱۵) در ترسیم نمودار توسعه مدیریت داده‌های پژوهش در دانشگاه بریستول^۴ فعالیت داشتند و به دنبال ارائه یک راه حل برای شناسایی مسائل مربوط به مدیریت داده‌های پژوهشی بودند. در دانشگاه لاهبرو^۵ نیاز به یک برنامه و یا پلت فرم مدیریت داده‌های

1. Cole & Evans
2. University of Exeter
3. Hiom, Fripp, Gray, & Snow
4. University of Bristol
5. University of Loughborough

پژوهشی احساس می‌شد. هندرسون و کوت^۱ (۲۰۱۵) اجرای برنامه درسی مبتنی بر مدیریت داده‌های پژوهشی در کتابخانه دانشگاه ویرجینیا^۲ و مشارکت کتابخانه‌های دانشگاه‌ها جهت توسعه آموزش و تعامل مدیریت داده‌های پژوهشی را بررسی و به این نتیجه رسیدند، دانشگاه‌ها می‌توانند از مهارت‌ها و ظرفیتهای کارمندان خود شروع کنند. تامارو و کاساروسا^۳ (۲۰۱۴) برنامه درسی مدیریت داده‌های پژوهشی را یک رویکرد میان رشته‌ای دانستند و درصدد گسترش محتوای دیجیتال در مخازن، کتابخانه‌ها، آرشیوها، و موزه‌ها برآمده و بر ایجاد نقش‌های جدید تاکید کردند. سیرل^۴ (۲۰۱۵) با برگزاری کارگاه‌های آموزشی مدیریت داده‌های پژوهشی برای کارکنان کتابخانه در دو دانشگاه موناش^۵ و گریفیت^۶، فعالیت بیشتر و افزایش همکاری بین متخصصان داده‌های پژوهشی و طراحان آموزشی را مهم نشان داد. اما نوآوری در دانشگاه وست‌مینستر^۷ سه اولویت را به وجود آورد؛ به حداکثر رساندن پتانسیل بین کارکنان جهت کار مشترک و یکپارچه، بهره‌برداری از جریان اطلاعات، مدیریت و استفاده از آن و بهبود حمایت از تحقیقات پژوهشگران.

همانطور که از مرور پژوهش‌ها برمی‌آید مدیریت داده‌های پژوهشی حوزه‌ای نوظهور است که برای ارتقاء خود مهارت‌ها و تخصص‌هایی را می‌طلبد. درخصوص درک کتابداران از نقشهای خود در خدمات داده پژوهشی میتوان به این مطلب اشاره کرد که جامعه کتابخانه و کتابداری نیز درباره نقشهای بالقوه خود درباره ارائه خدمات داده پژوهشی در حال و آینده بحث کرده است (مجیدی و همکاران، ۱۳۹۶). در نتیجه برای به رسمیت شناختن مدیریت داده‌های پژوهشی باید برنامه‌ای وجود داشته باشد تا بتواند نقش حمایتی جهت تصدی مشاغل مرتبط را بازی کند. یافته‌های این پژوهش نقش‌های مذکور را پررنگ‌تر نشان می‌دهد.

روش‌شناسی

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. بخش مهمی از داده‌های قابل تحلیل در این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. همچنین، از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته (محقق ساخته) نیز جهت گردآوری داده‌های کمی استفاده شده است. جامعه مورد مطالعه، کلیه متون مدیریت داده‌های پژوهشی است که به زبان انگلیسی از ابتدا تاکنون منتشر شده‌اند؛ به علاوه درس‌های برگزیده (جدول‌های ۱ و ۲) برنامه‌های درسی دوره کارشناسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی (مصوب وزارت علوم در سال ۱۳۹۳) و دوره کارشناسی ارشد علم

1. Henderson & Knott
2. University of Virginia
3. Tammaro & Casarosa
4. Searle
5. Monash University
6. Griffith University
7. University of Westminster

اطلاعات و دانش‌شناسی گرایش مدیریت اطلاعات (مصوب هشتصد و چهارمین جلسه شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مورخ ۱۳۹۱/۶/۱۹) که ماهیت کامپیوتری داشتند و از طریق مشورت با برخی از استادان رشته مشخص شدند. نیز، کارشناسان و مدیران داده‌های پژوهشی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران (علامه طباطبایی، الزهراء، امیرکبیر، علم و صنعت، خواجه نصیرالدین طوسی، خوارزمی و شاهد) در جامعه پژوهش حضور داشتند. از میان ۱۴ نفر مصاحبه‌شونده ۵ نفر کارشناس یا مدیر فناوری اطلاعات و ۹ نفر کارشناس یا مدیر پژوهشی بودند. سیاهه واری مهارت‌های مدیران داده‌های پژوهشی که در جدول ۳ آورده شده است و مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با مدیران پژوهشی، مدیران فناوری اطلاعات، کارشناسان پژوهشی و کارشناسان فناوری اطلاعات دانشگاه‌های دولتی شهر تهران از جمله ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات بودند. جهت تعیین روایی پژوهش، سیاهه واری (پژوهشگرساخته) مهارت‌های مدیران داده‌های پژوهشی به بیش از ۱۰ نفر از اعضای هیأت علمی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های معتبر ارسال گردید تا مشخص شود در حال حاضر کدام یک از مهارت‌ها برای انجام وظایف متصدیان شغل مدیر داده پژوهشی لازم است. پس از دریافت نظرات اعضا، موارد همپوشان اصلاح شدند. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل محتوا با رویکرد کمی انجام شد. بدینصورت که پس از انطباق هر درس با مهارت مرتبط، مفاهیمی که بیشترین تأثیر را در ایجاد یا افزایش آن مهارت دارد، تفکیک شد و در ستون جداگانه (مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها) درج گردید، سپس درصد تأثیر مفاهیم هر درس برای مهارت مورد نظر نسبت به بقیه مفاهیم مرتبط همان مهارت سنجیده شد و درصد مناسب محاسبه گردید و در آخر عناوین درس‌ها براساس بیشترین تأثیرشان از زیاد به کم مرتب شدند. سپس جهت درک بهتر نتایج حاصل، درصد فراوانی دروس نسبت به هر مهارت آورده شد.

جدول ۱. درس‌های برگزیده برنامه درسی دوره کارشناسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی

شماره	نام درس	مقطع ارائه	شرح درس
۱	ساختمان داده	کارشناسی	نوع داده ADT، هزینه‌سنجی، الگوریتم‌ها، آرایه‌ها، بردارها، اشاره‌گرها، ماتریس‌ها، لیست‌های پیوندی، پشته، صف، درخت‌ها
۲	مبانی شبکه و سخت‌افزار	کارشناسی	انواع شبکه‌ها، کارت شبکه، کانکتور شبکه، آچارهای شبکه، انواع کابل، سوکت زدن، تست کابل، فیبر نوری، مبدل، رگ، محافظ منبع تغذیه، داکت، هاب، پل، اکسس پوینت، سوئیچ، روتر، سرور، آی پی، پروتکل‌های شبکه، امنیت شبکه
۳	مبانی نرم‌افزار و سیستم عامل	کارشناسی	نسل‌های نرم‌افزار، طراحی نرم‌افزار، کارکرد نرم‌افزار، فناوری لایه‌ای، مهندسی مجدد، مدل‌های فرایند، روش‌شناسی تحلیل نرم‌افزار، مدل‌سازی داده‌ها، مدیریت پروژه‌های نرم‌افزاری، فنون آزمون نرم‌افزار، نگهداشت نرم‌افزار
۴	فناوری‌های وب	کارشناسی	نسل‌های وب، کاربرد وب، شبکه‌های اجتماعی در وب، ساختار کلاینت-سرور، پروتکل‌های وب، کاربردهای وب در اطلاع‌رسانی، کاربرد فناوری وب در ثبت و ذخیره‌سازی داده‌ها، مزایا و چالش‌های وب، بازیگران وب، سیاست‌گذاری وب
۵	اصول طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای	کارشناسی	کارکردهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، قابلیت‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، استانداردها و پروتکل‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، اجزای و ویژگی‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، رابط کاربر در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، جستجو در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، نمایش اطلاعات در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای کد منبع باز، ارزیابی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، آینده نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای
۶	پایگاه داده	کارشناسی	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جدایه، فرم‌های ورود اطلاعات، غایبه‌های معکوس، و رابط کاربر، نرمال‌سازی داده‌ها، ارتباطدهی داده‌ها با پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد
۷	طراحی و مدیریت وبگاه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی	کارشناسی	اصول و مبانی طراحی وبگاه کتابخانه (طراحی هنری، رنگ، فونت، چیدمان، مراحل طراحی)، معماری اطلاعات در وبگاه‌های کتابخانه‌ای (معماری، ساختار سلسله مراتبی، برنامه نویسی HTML, HTML ML, XHTML 5, CSS, ASP.NET, PHP, JAVA Script, DHTML, کاربردهای وبگاه برای کتابخانه، ارتباط اینترنتی و تعامل با وبگاه در محیط وب، مدیریت وبگاه کتابخانه

شماره	نام درس	مقطع ارائه	شرح درس
۸	سیستم‌های چندرسانه‌ای	کارشناسی	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، کدگذاری اچ تی ام ال، ابرمتن و ابررسانه، تفاوت فایل صوتی دیجیتال و Midi، نرم‌افزارهای وکتور، بیت مپ، کالر، پانورما، تصاویر سایترآکتیو، تاثیر اینترلیسینگ، او سی آر
۹	زبان برنامه‌نویسی ۱	کارشناسی	چگونگی سازمان‌دهی اطلاعات روی دیسک‌ها، سی آر تی، کارت‌های گرافیک، سیستم‌های عددی در کامپیوتر، اعداد نابیزی با علامت و بدون علامت، نیازسنجی، پیاده‌سازی، عملگرها، برنامه‌نویسی محاوره‌ای، تعریف ساختار کنترلی و انواع آن، دیباگام، بررسی اپراتورها و عبارت بولی، ساختار تکرار، دستور کنترلی While، دستور کنترلی SWITCH، دستور کنترلی IF
۱۰	زبان برنامه‌نویسی ۲	کارشناسی	برنامه‌نویسی ماژولار، بررسی نحوه اجرای متدها (المنصعب)، تکنیک تقسیم و حل، آرایه‌ها، مرتب‌سازی عناصر الگوریتم‌ها
۱۱	کارگاه رایانه	کارشناسی	بکارگیری رایانه، انجام عملیات فایلینگ در ویندوز، شبکه‌سازی عمل، آشنایی عملی با کنترل پنل در ویندوز

جدول ۲. درس‌های برگزیده برنامه درسی دوره کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی (گرایش مدیریت اطلاعات)

شماره	نام درس	مقطع ارائه	شرح درس
۱	روش‌های بازغابی اطلاعات	کارشناسی ارشد	تحول در منابع اطلاعاتی و محیط اطلاعات، تعریف‌ها، نظریه‌ها و مفاهیم بازغابی اطلاعات، منبع اطلاعاتی به منزله موجودیت، تحلیل ساختار منابع، تحلیل متن، وزن‌دهی در بازغابی اطلاعات، زبان‌های بازغابی، استانداردهای بازغابی، هستی‌شناسی‌ها، زبان‌های نشانه‌گذاری (XML, SGML, HTML) پایه‌سازی خودکار، پایه‌سازی وب در موتورهای کاوش
۲	ذخیره و بازغابی اطلاعات	کارشناسی ارشد	تحول در محیط اطلاعاتی، رابط کاربری، مدل‌های بازغابی اطلاعات (مدل‌های مفهومی، مدل‌های خبری، مدل‌های احتمالاتی، مدل‌های فرامتنی)، الگوریتم‌های بازغابی، وزن‌دهی، خوشه‌سازی، ابرداده و پایگاه آن در ذخیره و بازغابی اطلاعات، استانداردهای ذخیره و بازغابی اطلاعات، مسائل خطی و بزانی در ذخیره و بازغابی اطلاعات، نظام‌های هوشمند بازغابی اطلاعات، محیط وب و ماهیت سایت‌ها در آن، موتورهای کاوش وب (انواع و مکانیسم پایه‌سازی انواع شیوه‌های جستجو)، محیط رابط کاربر در موتورهای جستجو و تأثیر آن بر بازغابی اطلاعات، ارزیابی موتورهای جستجو، مسئله و مشکل اطلاعاتی، تحلیل پرسش، الگوریتم جستجو و بازغابی، بازخورد جستجو، تداوم جستجو، بازغابی، بسط جستجو و انواع آن، ربط در بازغابی اطلاعات، ارزیابی نرم‌افزارهای ذخیره و بازغابی اطلاعات
۳	معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	کارشناسی ارشد	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، یکپارچگی در پایگاه، تحلیل ساختار پایگاه‌ها، شناخت اشیای اطلاعاتی برای ذخیره و سازماندهی در پایگاه، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، مدل‌های مفهومی برای طراحی پایگاه اطلاعاتی (مدل‌های انتزاعی، مدل‌های رابطه‌ای)، الگوی موجودیت- ربط و الگوی شیء، گزاره معماری پایگاه، ایجاد سیستم پایگاه اطلاعات، طراحی پایگاه‌های رابطه‌ای، پایه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها، کاربرد زبان‌های برنامه‌نویسی، طراحی محیط ربط کاربر (انواع قابلیت‌های جستجو، بازغابی و نمایش)، ایجاد پایگاه وب پایه مدیریت و گزارش‌گیری در پایگاه‌های اطلاعاتی
۴	نظام‌های اطلاعات مدیریت	کارشناسی ارشد	نقش راهبردی نظام‌های اطلاعات مدیریت در سازمان‌ها، ارزش اطلاعات در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها، دولت الکترونیک و سامانه‌های اطلاعات مدیریت، منابع داده و اطلاعات در سازمان‌ها، گردش و کاربرد اطلاعات (ایجاد، ارائه، پردازش، اعتباریابی، ذخیره، بازغابی، توزیع)، کارکردهای نظام اطلاعات مدیریت، مدل‌سازی برای ایجاد سامانه اطلاعات مدیریت، محیط ربط در تعامل انسان - رایانه، نظارت و ارزیابی نظام‌های اطلاعات مدیریت

شماره	نام درس	مقطع ارائه	شرح درس
۵	ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	کارشناسی ارشد	اجزای نظام‌های اطلاعاتی، مدل‌های نظام‌های اطلاعاتی، ارزیابی رابط کاربر، ارزیابی عملکرد نظام‌ها (سبجشن ربط)، انواع خدمات اطلاعاتی در کتابخانه‌های دانشگاهی، کارآمدی نظام‌های اطلاعاتی، کاربرداری نظام‌ها و خدمات
۶	داده‌کاوی	کارشناسی ارشد	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کاوی به منزل یک تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌ Warehouseing Data، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی، داده‌کاوی در وب، آینده داده‌کاوی
۷	مدیریت منابع اطلاعاتی	کارشناسی ارشد	تفصیل چرخه اطلاعات در سازمان‌ها و در جامعه، شناخت انواع منابع اطلاعات به منظور گزینش، آشنایی با مفاهیم و اصطلاح‌های رایج در گزینش و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی، منابع الکترونیکی و ویژگی‌های آنها، شناخت سازمان‌های تولیدکننده اطلاعات، مدل‌های قیمت‌گذاری منابع اطلاعاتی در خریدها، منابع اطلاعاتی قابل خرید از طریق ائتلاف، مزایا و معایب خریدهای ائتلافی در کتابخانه‌های دانشگاهی، شیوه‌های انتخاب منابع در خریدهای مستقل و نیز ائتلافی، آشنایی با ساختار ذخیره‌سازی و نحوه تجزیه و تحلیل آمارهای استفاده از منابع اطلاعاتی

جدول ۳. سیاهه واریسی مدیران داده‌های پژوهشی

این مهارت در مسئولیت‌های اداری و حرفه‌ای من قرار دارد	توصیف مهارت (دامنه شمول معنایی)	مهارت‌ها	شماره		
				بلی	خیر
	کار با نرم‌افزارهای اداری	پایه فناوری اطلاعات	۱		
	تدوین رویه‌ها، تولید ابزارها و منابع آموزشی برای پژوهشگران	پشتیبانی آموزشی	۲		
	توانایی آموزش سواد اطلاعاتی به دانشجویان تحصیلات تکمیلی و آگاهی بخشی نسبت به ارزش داده‌های پژوهشی	سواد اطلاعاتی	۳		
	توانایی هدایت فرآیندهای مدیریت داده‌های پژوهشی در رشته‌های مختلف	موضوعی	۴		
	تسلط بر روش‌شناسی علم و ارائه خدمات مشاوره‌ای به پژوهشگران و مدیران پژوهشی بالادستی	مشاوره‌ای	۵		
	شناسایی، اعتبارسنجی و غربال داده‌های سازمان، ایجاد و توسعه مخازن داده‌های دیجیتال، مدیریت دسترسی باز/بسته و تسهیم آنها بر مبنای مجوزها	داده‌ای	۶		
	شناسایی داده‌های ارزشمند پژوهشی برای تولید فراداده‌ها بر مبنای استانداردهای فراداده‌ای	فراداده‌ای	۷		
	انجام محاسبات آماری، تحلیل داده‌ها، تولید خروجی‌های داده‌های پژوهشی به شکل‌هایی نظیر گراف و مستندسازی آنها	تحلیلی	۸		
	ارزیابی ارزشمندی مالی و اقتصادی نگهداری و سازماندهی داده‌ها	حسابرسی	۹		
	تسلط بر ابزارهای سنجش علم و فناوری (مانند اندازه‌گیری حجم تولید علم یا سنجش اثر علم تولید شده)	سنجشی	۱۰		
	درک حریم خصوصی و رعایت اصول محرمانگی داده‌ها و حق مؤلف	اخلاق حرفه‌ای	۱۱		
	تسلط بر زبان‌های برنامه‌نویسی پیشرفته نظیر Python و R	برنامه‌نویسی	۱۲		

یافته‌ها

جدول ۴ نشان‌دهنده مفاهیم مرتبط با هر درس است که از تطبیق جدول‌های ۱ و ۲ (سرفصل‌های دروس مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد) و جدول ۳ (سیاهه واریسی مدیران داده‌های پژوهشی) به دست آمده است. در قسمت مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها هر مهارت تحلیل و مفاهیم همپوشان مشخص شدند. سپس این فهرست با جدول شرح درس‌ها تطبیق داده شد تا مشخص شود هر مفهوم کلی مشتمل بر چند مفهوم فرعی است و این مفاهیم فرعی با مفاهیم فرعی برگرفته از شرح درس‌ها چه نسبتی دارند. همچنین، الفاظ مترادف در این بررسی کنترل شد تا کلیدواژه‌ها و اصطلاحات تکراری حذف شوند. در نتیجه، به ازاء هر مهارت، درس‌هایی شناسایی شدند که انتظار می‌رود همان مهارت را در دانشجو ایجاد کند.

جدول ۴. مهارت‌ها و عناوین درس‌های مرتبط برنام‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی (گرایش مدیریت اطلاعات)

عناوین درس‌ها	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
ساخته‌مان داده	الگوریتم‌ها، آرایه‌ها، بردارها، ماتریس‌ها		
مبانی نرم‌افزار و سیستم عامل	نسل‌های نرم‌افزار، طراحی نرم‌افزار، کارکرد نرم‌افزار، مهندسی مجدد، روش‌شناسی تحلیل نرم‌افزار، مدیریت پروژه‌های نرم‌افزاری		
اصول طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای	کارکردهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، قابلیت‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، استانداردها و پروتکل‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، اجزاء و ویژگی‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، رابط کاربر در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، جستجو در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، نمایش اطلاعات در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای		
پایگاه داده	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جداول، فرم‌های ورود اطلاعات، فایده‌های ممکنات، و رابط کاربر، نرمال‌سازی داده‌ها، ارتباطدهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
سیستم‌های چندرسانه‌ای	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، ابرمتن و ابررسان، تفاوت فایل صوتی دیجیتال و Midi، نرم‌افزارهای وکتور، بیت مپ، کار، پانورما، تصاویر سایبراکتیو، تاثیر اینترآکتیو، او سی آر		
کارگاه رایانه	بکارگیری رایانه، انجام عملیات قابلیت‌نگ در ویندوز، آشنایی عملی با کنترل پنل در ویندوز	نرم‌افزارهای اداری	پایه فناوری اطلاعات
ذخیره و بازیابی اطلاعات	رابط کاربر، مدل‌های بازیابی اطلاعات (مدل‌های مفهومی، مدل‌های چتری، مدل‌های احتمالاتی، مدل‌های فرامتنی)، الگوریتم‌های بازیابی، وزن‌دهی، خوشه‌سازی، استانداردهای ذخیره و بازیابی اطلاعات، مسائل خطی و زبانی در ذخیره و بازیابی اطلاعات، نظام‌های هوشمند بازیابی اطلاعات		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، یکپارچگی در پایگاه، تحلیل ساختار پایگاه‌ها، شناخت اشیای اطلاعاتی برای ذخیره و سازماندهی در پایگاه، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، مدل‌های مفهومی برای طراحی پایگاه اطلاعاتی (مدل‌های انتزاعی، مدل‌های رابطه‌ای)، الگوی موجودیت-رابط و الگوی شیء-گرا در معماری پایگاه، ایجاد سیستم پایگاه اطلاعات، طراحی پایگاه‌های رابطه‌ای، فایده‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها، کاربرد زبان‌های برنامه‌نویسی، طراحی محیط رابط کاربر (انواع قابلیت‌های جستجو، بازیابی و نمایش)، ایجاد پایگاه وب پایه، مدیریت و گزارش‌گیری در پایگاه‌های اطلاعاتی		
داده‌کاوی	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم پایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی، داده‌کاوی در وب		

عناوین درس‌ها	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
سیستم‌های چندرسانه‌ای	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، کدگذاری اچ تی ام ال، ابرمتن و ابرسان، نرم افزارهای وکتور، بیت مپ، گالر، پانورما، تصاویر ساترناکتیو، او سی آر	تدوین روبه‌ها تولید ابزارها، منابع آموزشی، تولید منابع آموزشی	پشتیبانی آموزشی
پایگاه داده	نحوه طراحی جداول، فرم‌های ورود اطلاعات، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، آرزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
کارگاه رایانه	بکارگیری رایانه، آشنایی عملی با کنترل پنل در ویندوز		
پایگاه داده	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جداول، فرم‌های ورود اطلاعات، نرم‌سازی داده‌ها، ارتباط دمی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، آرزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، تهیه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها،	سواد اطلاعاتی، آموزش سواد اطلاعاتی، آگاهی بخشی، ارزش داده‌های پژوهشی، داده‌های پژوهشی	سواد اطلاعاتی
نظام‌های اطلاعاتی مدیریت	ارزش اطلاعات در برنامه ریزی و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها، منابع داده و اطلاعات در سازمان‌ها		
داده‌کوی	مفهوم و اهمیت داده‌کوی، تعریف‌های داده‌کوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کوی به منزل یک تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های ابارش داده‌های Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کوی، داده‌کوی در وب، آینده داده‌کوی		
ساخت‌مان داده	نوع داده ADT، هزینه سنجی		
پایگاه داده	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جداول، فرم‌های ورود اطلاعات، تهیه‌های محکوم، و رابط کار، نرمال‌سازی داده‌ها، ارتباط‌دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، آرزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، تکنیک‌های در پایگاه، شناخت اشیای اطلاعاتی برای ذخیره و سازماندهی در پایگاه، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، ایجاد سیستم پایگاه اطلاعات، تهیه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها، مدیریت و گزارش‌گیری در پایگاه‌های اطلاعاتی	شناسایی داده، اعتبارسنجی داده، غربال‌داده، ایجاد و توسعه مکانیزم‌های دیجیتال، مدیریت دسترسی، سهمیم داده، مجوزها	داده‌ای
داده‌کوی			

عناوین درس‌ها	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
پایگاه داده	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، ارتباط‌دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
ذخیره و بازیابی اطلاعات	ابرداده و جایگاه آن در ذخیره و بازیابی اطلاعات، استانداردهای ذخیره و بازیابی اطلاعات،		
نظام‌های اطلاعات مدیریت	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، نمایه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها	داده‌های پژوهشی، تولید فراداده‌ها، استانداردهای فراداده‌ای	فراداده‌ای
داده‌کاوی	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کاوی به منزل یکی تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌ها Data Warehousing ، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی، داده‌کاوی در وب، آینده داده‌کاوی		
روش‌های بازیابی اطلاعات	تصوّل در منابع اطلاعاتی و محیط اطلاعات، تعریف‌ها، منبع اطلاعاتی به منزله موجودیت، استانداردهای بازیابی، هستی‌شناسی‌ها		
پایگاه داده	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، تحلیل ساختار پایگاه‌ها، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها	محاسبات آماری، تحلیل داده‌ها، تولید خروجی‌های داده‌های پژوهشی، مستندسازی داده‌ها، داده‌های پژوهشی	تحلیلی
داده‌کاوی	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده Data Warehousing ، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی		

عناوین درس‌ها	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	ارزانی رابط کاربر، ارزانی عملکرد نظام‌ها (سنجش ربط)، کارآمدی نظام اطلاعاتی، داده‌محوری به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، تولید داده	ابزارهای سنجش علم، اندازه‌گیری حجم تولید علم، سنجش اثر علم تولیدی، علم تولید شده	سنجشی
داده‌کوی	شناخت انواع منابع اطلاعات به منظور گریش، آشنایی با مفاهیم و اصطلاح‌های رایج در گریش و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی، شناخت سازمان‌های تولیدکننده اطلاعات، مدل‌های قیمت‌گذاری منابع اطلاعاتی در خریدها، شیوه‌های انتخاب منابع در خریدهای مستقل و نیز اتلافی، آشنایی با ساختار ذخیره‌سازی و نحوه تجزیه و تحلیل آمارهای استفاده از منابع اطلاعاتی		
مدیریت منابع اطلاعاتی	محافظ منبع تغذیه، امنیت شبکه		
مبانی شبکه و سخت‌افزار	ارزش اطلاعات در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها، نظارت و ارزانی نظام‌های اطلاعات مدیریت	حریم خصوصی، اصول محرمانگی، داده، حق مؤلف	اخلاق حرفه‌ای
ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	معماری اطلاعات در وبگاه‌های کتابخانه‌ای (معماری، ساختار سلسله مراتبی، برنامه نویسی .ML, HTML, ASP.NET, PHP, JAVA Script, DHTML, CSS, HTML 5, XHTML		
طراحی و مدیریت وبگاه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، نگارگری اچ تی ام ال، ابرمتن و ابررسان، تفاوت فایل صوتی دیجیتال و Midi، نرم‌افزارهای وکتور، بیت مپ، کار، پانورما، تصاویر سایزاکتیو، تاثیر اینترآکتینگ، او سی آر	زبان‌های برنامه‌نویسی، برنامه‌نویسی پیشرفته	برنامه‌نویسی
سیستم‌های چندرسانه‌ای	سی آر تی، کارت‌های گرافیک، سیستم‌های عددی در کامپیوتر، اعداد باینری با علامت و بدون علامت، نیازسنجی، پیاده‌سازی، عملگرها، برنامه‌نویسی محاوره‌ای، تعریف ساختار کنترلی و انواع آن، دی‌اگرم، بررسی اپراتورها و عبارت بولی، ساختار تکرار، دستور کنترلی While، دستور کنترلی SWITCH، دستور کنترلی IF		
زبان برنامه‌نویسی ۱	برنامه‌نویسی ماژولار، بررسی نحوه اجرای متدها (انشعاب)، تکنیک تقسیم و حل، آرایه‌ها، مرتب‌سازی عناصر الگوریتم‌ها		
زبان برنامه‌نویسی ۲	کاربرد زبان‌های برنامه‌نویسی		
نظام‌های اطلاعات مدیریت			

جدول ۵. نسبت تطابق مهارت‌ها با درس‌های برنامه‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد. علم اطلاعات و دانش‌شناسی (گرایش مدیریت اطلاعات)

عنوان درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
کارگاه رایانه	٪۱۰۰	بکارگیری رایانه، انجام عملیات قابلیت‌نگ در ویدئوز، آشنایی عملی با کنترل پل در ویدئوز		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۵۴	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، یکپارچگی در پایگاه، تحلیل ساختار پایگاه‌ها، ایجاد سیستم پایگاه اطلاعات، طراحی پایگاه‌های رابطه‌ای، غایبه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها، طراحی محیط ربط کاربر (انواع قابلیت‌های جستجو، بازبینی و غایبش)، ایجاد پایگاه وب پایه، مدیریت و گزارش‌گیری در پایگاه‌های اطلاعاتی		
مبانی نرم‌افزار و سیستم عامل	٪۵۰	نسل‌های نرم‌افزار، طراحی نرم‌افزار، کارکرد نرم‌افزار، مهندسی مجدد، روش‌شناسی تحلیل نرم‌افزار، مدیریت پروژه‌های نرم‌افزاری		
اصول طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای	٪۴۳	کارکردهای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، قابلیت‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، استانداردها و پروتکل‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، اجزاء و ویژگی‌های نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، رابط کاربر در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، جستجو در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، غایبش اطلاعات در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای	نرم‌افزارهای اداری	پایه فناوری اطلاعات
ساخت‌مان داده	٪۲۵	الگوریتم‌ها، آرایه‌ها، بردارها، ماتریس‌ها		
ذخیره و بازبینی اطلاعات	٪۱۲/۵	رابط کاربر، مدل‌های بازبینی اطلاعات (مدل‌های مفهومی، مدل‌های خبری، مدل‌های احتمالاتی، مدل‌های فرامتنی)، الگوریتم‌های بازبینی، وزن‌دهی، خوشه‌سازی، استاندارددهی ذخیره و بازبینی اطلاعات، مسائل خطی و زمانی در ذخیره و بازبینی اطلاعات، نظام‌های هوشمند بازبینی اطلاعات		
پایگاه داده	٪۱۱	تعریف پایگاه داده، اجرای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جداول، فرم‌های ورود اطلاعات، غایبه‌های معکوس و رابط کاربر، نرمال‌سازی داده‌ها، ارتباط‌دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
سیستم‌های چندرسانه‌ای	٪۱۰	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، ابرمتن و ابررسان، تفاوت قابل صوتی دیجیتال و Midi، نرم‌افزارهای وکتور، بیت مپ، کالر، بانورما، تصاویر سایتراکتیو، تاثیر اینترسیبک، او سی آر		

عناوین درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
داده کوی	۹٪	مفهوم و اهمیت داده‌کوی، تعریف‌های داده‌کوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، الگوریتم‌های داده‌کوی، تولید داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌های Data Warehousing. پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کوی، داده‌کوی در وب		
کارگاه رایانه	۱۰۰٪	بکارگیری رایانه، آشنایی عملی با کنترل پنل در ویندوز		
سیستم‌های چند رسانه‌ای	۷۷٪	معرفی مهارت‌های چند رسانه‌ای، کدگذاری اچ تی ام ال، ابرمتن و ابررسان، نرم‌افزارهای وکتور، بیت مپ، کالر، پانورما، تصاویر سایزراکتیو، او سی آر	تدوین رویه‌ها، تولید ابزارها، منابع آموزشی، تولید منابع آموزشی	پشتیبانی آموزشی
پایگاه داده	۳۳٪	نحوه طراحی، جدول، فرم‌های ورود اطلاعات، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده		

عنوان درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
داده‌کاوی	٪۱۰۰	مفاهیم و اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کاوی به منزل یک تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌های Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی، داده‌کاوی در وب، آینده داده‌کاوی	سواد اطلاعاتی، آموزش سواد اطلاعاتی، آگاهی بخشی، ارزش داده‌های پژوهشی، داده‌های پژوهشی	سواد اطلاعاتی
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۸۰	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، فایده‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها، ارزش اطلاعات در برنامه ریزی و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها، منابع داده و اطلاعات در سازمان‌ها	سواد اطلاعاتی، آموزش سواد اطلاعاتی، آگاهی بخشی، ارزش داده‌های پژوهشی، داده‌های پژوهشی	سواد اطلاعاتی
نظام‌های اطلاعات مدیریت	٪۵۰	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جدول، فرم‌های ورود اطلاعات، نرم‌سازی داده‌ها، ارتباط دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد	سواد اطلاعاتی، آموزش سواد اطلاعاتی، آگاهی بخشی، ارزش داده‌های پژوهشی، داده‌های پژوهشی	سواد اطلاعاتی
پایگاه داده	٪۳۳/۵		روش‌شناسی علم، خدمات مشاوره‌های	مشاوره‌های

عنوان درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
داده‌کاوی	٪۱۰۰	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کاوی به منزل یک تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌های Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی، داده‌کاوی در وب، آینده داده‌کاوی	شناسایی داده، اعتبارسنجی داده، غربال داده، ایجاد و توسعه معیارن داده‌های دیجیتال، مدیریت دسترسی، تسهیم داده، مجوزها	داده‌ای
پایگاه داده	٪۶۶	تعریف پایگاه داده، اجرای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، نحوه طراحی جدول، فرم‌های ورود اطلاعات، نمایه‌های معکوس و رابط کاربر، نرم‌سازی داده‌ها، ارتباط‌دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، تعریف ماژول‌های امکانات جانبی و خروجی‌های پایگاه داده، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
ساختنمان داده	٪۵۰	نوع داده ADT، هزینه‌سنجی		
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۴۴	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، طراحی پایگاه اطلاعاتی، یکپارچگی در پایگاه، شناخت اشیای اطلاعاتی برای ذخیره و سازماندهی در پایگاه، مدل‌سازی معنایی داده‌ها، ایجاد سیستم پایگاه اطلاعات، نمایه‌سازی داده، مستندسازی و نرم‌سازی داده‌ها، مدیریت و گزارش‌گیری در پایگاه‌های اطلاعاتی		

عناوین درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
پایگاه داده	٪۱۰۰	تعریف پایگاه داده، اجزای تشکیل‌دهنده پایگاه داده، ارتباط‌دهی داده‌ها با داده‌های پایگاه‌های دیگر، ارزیابی پایگاه داده با استفاده از داده‌های نمونه استاندارد		
نظام‌های اطلاعات مدیریت	٪۱۰۰	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، مدل‌سازی معنایی داده، نمایه‌سازی داده، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها		
داده‌کاوی	٪۹۱	اهمیت داده‌کاوی، تعریف‌های داده‌کاوی داده در نظام‌های الکترونیکی، فهم جایگاه داده‌کاوی در مدیریت اطلاعات، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش در استخراج دانش از داده‌های خام)، داده‌کاوی به منزل یک تخصص حرفه‌ای، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌های Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی	داده‌های پژوهشی، تولید فراداده‌ها، استانداردهای فراداده‌های	فراداده‌ای
ذخیره و بازیابی اطلاعات	٪۵۰	اخذ و جایگاه آن در ذخیره و بازیابی اطلاعات، استانداردهای ذخیره و بازیابی اطلاعات		
روش‌های بازگانی اطلاعات	٪۲۰	نحوه در منابع اطلاعاتی و محیط اطلاعات، تعریف‌ها، منبع اطلاعاتی به منزله موجودیت، استانداردهای بازگانی، هستی‌شناسی‌ها		
پایگاه داده	٪۱۰۰	تعریف پایگاه داده، اجرای تشکیل‌دهنده پایگاه داده		
داده کاوی	٪۱۰۰	مفهوم و اهمیت داده‌کاوی، داده‌کاوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، الگوریتم‌های داده‌کاوی، تولید داده، پاک‌سازی داده، روش‌ها و تکنیک‌های انبارش داده‌های Data Warehousing، پردازش پیوسته داده‌ها (OLAP)، خوشه‌بندی و هم‌بندی داده، روش‌های داده‌کاوی	محاسبات آماری، تحلیل داده‌ها، تولید خروجی‌های داده‌های پژوهشی، مستندسازی داده‌ها، داده‌های پژوهشی	تحلیلی
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	٪۶۶	مفاهیم اولیه سیستم پایگاه داده، تحلیل ساختار پایگاه‌ها، مستندسازی و نرمال‌سازی داده‌ها		

عناوین درس‌ها	درصد مناسبت	مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها	مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها	مهارت‌ها
داده‌کوی	٪۱۰۰	داده‌کوی به منزله زیربنای اکتشاف دانش (استخراج دانش از داده‌های خام)، تولید داده		
مدیریت منابع اطلاعاتی	٪۵۰	شناخت انواع منابع اطلاعات به منظور گزینش، آشنایی با مفاهیم و اصطلاحهای رایج در گزینش و فراهم‌آوری منابع اطلاعاتی، شناخت سازمان‌های تولیدکننده اطلاعات، مدل‌های قیمتگذاری منابع اطلاعاتی در خریدها، شیوه‌های انتخاب منابع در خریدهای مستقل و نیز انتقالی، آشنایی با ساختار ذخیره‌سازی و نحوه تجزیه و تحلیل آمارهای استفاده از منابع اطلاعاتی	ابزارهای تشخیص علم، اندازه‌گیری حجم تولید علم، تشخیص اثر علم تولیدی، علم تولید شده	سختی
ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	٪۲۳	ارزشیابی رابط کاربر، ارزشیابی عملکرد نظام‌ها (سنجش ربط)، کارآمدی نظام اطلاعاتی		
مبانی شبکه و سخت افزار	٪۵۰	محافظت منبع تغذیه، امنیت شبکه		
ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	٪۵۰	ارزش اطلاعات در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در سازمان‌ها، نظارت و ارزشیابی نظام‌های اطلاعات مدیریت	حزیم خصوصی، اصول محرمانگی، داده، حق مولف	اخلاق حرفه‌ای
نظام‌های اطلاعات مدیریت	٪۱۰۰	کاربرد زبان‌های برنامه‌نویسی		
طراحی و مدیریت وبگاه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی	٪۸۳	معماری اطلاعات در وبگاه‌های کتابخانه‌ای (معماری، ساختار سلسله مراتبی، برنامه نویسی HTML .ML .HTML 5 .XHTML .CSS .DHTML .ASP.NET .PHP .JAVA Script		
زبان برنامه‌نویسی ۲	٪۲۰	برنامه‌نویسی ماژولار، بررسی نحوه اجرای متدها (انشعاب)، تکنیک تقسیم و حل، آرایه‌ها، مرتب‌سازی عناصر الگوریتم‌ها	زبان‌های برنامه‌نویسی، برنامه‌نویسی پیشرفته	برنامه‌نویسی
سیستم‌های چندرسانه‌ای	٪۱۸	معرفی مهارت‌های چندرسانه‌ای، کدگذاری اج تی ام ال، ابروشن و ابررسان، تفاوت فایل صوتی دیجیتال و Midi، نرم‌افزارهای وکتور بیت مپ، گالر، پاورپوینت، تصاویر ساینترکتیو، تاثیر اینترنتینگ، او سی آر		
کارگاه رایانه	٪۰	انجام عملیات فایلینگ در ویندوز، شبکه‌سازی عملی، آشنایی عملی با کنترل پنل در ویندوز		

در جدول ۵ و در ستون مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها مقوله‌هایی که با ستون مفاهیم برگرفته از توصیف مهارت‌ها همخوانی داشتند و یا در دامنه معنایی آن مهارت می‌گنجیدند، به صورت مورب مشخص شدند تا نشان داده شود کدام شرح درس دربرگیرنده بیشترین تعداد مفهوم از مهارت مورد نظر است. سپس نسبت تعداد مفاهیم مرتبط در شرح درس‌ها به دروسی که بیشترین همخوانی را دارد اندازگیری شد و درصد مناسب یا همخوانی در هر ردیف درج گردید. ترتیب درصدهای مناسب برای هر مهارت به صورت مجزا از زیاد به کم نشان داده شده است تا دروسی که بیشترین و کمترین فایده را دارند، مشخص گردد. در واقع، هدف از این جدول نشان دادن کاربردی‌ترین درس برای هر یک از مهارت‌ها است و اینکه کدام درس برای افزایش کسب آن مهارت نیاز است. همچنین، این جدول نشان می‌دهد درس‌های ارائه شده می‌تواند تا چه میزان مهارت مربوطه را تقویت کند و یا اینکه ممکن است مرتبط یا نامرتب با آن مهارت باشد. ممکن است در شرح هر درس مفاهیمی آورده شده باشد، اما دلیل همخوانی آن مفهوم با آن مهارت نمی‌تواند باشد.

جدول ۶. فراوانی درس‌های مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در کل مهارت‌ها

عناوین درس‌ها	فراوانی هر درس در کل مهارت‌ها (کارشناسی)	فراوانی هر درس در کل مهارت‌ها (کارشناسی ارشد)
پایگاه داده	۶	—
کارگاه رایانه	۳	—
سیستم‌های چندرسانه‌ای	۳	—
ساختمان داده	۲	—
مبانی نرم‌افزار و سیستم عامل	۱	—
اصول طراحی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای	۱	—
مبانی شبکه و سخت‌افزار	۲	—
طراحی و مدیریت وبگاه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی	۱	—
زبان برنامه‌نویسی ۲	۱	—
داده کاوی	—	۶
معماری پایگاه‌های اطلاعاتی	—	۴
نظام‌های اطلاعات مدیریت	—	۳
ذخیره و بازیابی اطلاعات	—	۲
مدیریت منابع اطلاعاتی	—	۲
ارزشیابی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی	—	۲
روش‌های بازتابی اطلاعات	—	۱

جدول ۶ به شکل خلاصه شده و قابل درک‌تر درصد فراوانی دروس را نشان می‌دهد. طبق این جدول در مقطع کارشناسی درس پایگاه داده بیشترین همخوانی از نظر محتوایی را با مهارت‌های مورد نیاز جهت تصدی شغل مدیر داده‌های پژوهشی دارد و در مقطع کارشناسی ارشد درس داده‌کاوی بیشترین فراوانی را دارد. مابقی دروس هم به ترتیبی که در جدول ذکر شده است نشان‌دهنده ارتباط مطلوب آنها است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش نشان داده شد که دانش‌آموختگان علم اطلاعات و دانش‌شناسی باید مهارت مدیریت داده‌های پژوهشی و ساختار برنامه‌های آموزشی باید انعطاف‌پذیری کافی برای برطرف کردن نیاز گروه‌های مختلف از جمله محققین را داشته باشند. برخی از دروس کارشناسی و کارشناسی ارشد (گرایش مدیریت اطلاعات) در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی قابلیت ایجاد مهارت‌ها مورد نیاز یک مدیر داده‌های پژوهشی را دارند، اما کافی نیستند. از طریق بازنگری برنامه‌های درسی و در صورت لزوم اضافه کردن برخی دروس بالخصوص در مقطع کارشناسی می‌توان به توسعه مهارت‌های مربوطه پرداخت تا از ابتدای تحصیل دانشجویان بتوانند به عنوان مدیران داده‌های پژوهشی تربیت شوند.

اما باید توجه داشت که هدف از تدوین برنامه‌های درسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایجاد شرایط مناسب برای دسترسی آسان و موثر جامعه به اطلاعات است. همچنین به تربیت متخصصانی می‌پردازد که با توجه به تحولات در محیط اطلاعاتی و نیز دگرگونی در نیازهای اطلاعاتی جامعه، قادر به مدیریت تولید، گردش و مصرف اطلاعات در کتابخانه‌ها به ویژه مراکز اطلاعاتی در سازمان‌ها باشد.

تحولات ناشی از افزایش انواع منابع و نظام‌های اطلاعات و نیز گسترش انواع فناوری‌های نوین از یکسو و نیازهای فزاینده و متنوع جامعه از سوی دیگر، ضرورت دست‌اندرکارشدن دانش‌آموختگان این حوزه در پست‌های مدیریتی و اجرایی مراکز اطلاعاتی و کتابخانه‌ها و لزوم کارکرد موثر و خلاقانه مدیریت اطلاعات که مدیریت داده‌های پژوهشی را نیز شامل می‌شود، از اهمیت زیادی در نظام آموزشی کشور برخوردار کرده است.

برنامه‌های درسی به صورت تقریبی برخی از مهارت‌های مربوط به مدیریت داده‌های پژوهشی را در خود جای داده‌اند. اما اگر آنها را با هدف تربیت دانش‌آموختگان

رشته جهت تصدی شغل مدیر داده‌های پژوهشی بررسی کنیم به صورت محدود برخی دروس می‌توانند کمک کننده باشند، که البته تأکید بر توسعه آنها الزامی است. همچنین افزودن دروسی که بتواند هر یک از مهارت‌ها را تقویت کند و باعث ایجاد مهارت جدید در افراد گردد نیز لازم است. شاید حتی بتوان پیشنهاد کرد که درسی ویژه به این منظور طراحی شود.

در نهایت می‌توان گفت با توجه به نوظهور بودن مدیریت داده‌های پژوهشی و کاربردی بودن این حرفه در جامعه کنونی، انتظار می‌رود که در برنامه‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی هم در مقطع کارشناسی و هم در مقطع کارشناسی ارشد تجدید نظر صورت پذیرد تا بتوان دروسی را در آنها جای داد که باعث اکتساب مهارت‌های مفیدتر شوند.

مآخذ

- ابراهیمی، علی (۱۳۸۷). *برنامه ریزی درسی (راهبردهای نوین)*. فکر نو: تهران.
- بناری، فاطمه، (۱۳۹۵). *بررسی میزان تطابق سامانه‌ی مدیریت اطلاعات پژوهشی دانشگاه شهید چمران اهواز به عنوان مخزن دانش پژوهشی این دانشگاه با ویژگی‌ها و معیارهای یک مخزن مطلوب دانش*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز.
- زاهدی نوقابی، مهدی، (۱۳۸۹). *بررسی مخزن سازمانی دانشگاه فردوسی مشهد و سنجش میزان همخوانی آن با معیارهای تخصصی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.
- زاهدی نوقابی، مهدی (۱۳۹۴). *تحلیل عامل‌های اثرگذار بر پیاده سازی مخازن سازمانی در دانشگاه‌ها و مراکز علمی بر پایه نظریه‌های سیستم‌های اطلاعاتی*. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۵ (۱)، ۲۸۰-۳۰۰.
- مجیدی، اکبر؛ نقشینه، نادر؛ اسمعیلی گیوی، محمدرضا؛ هاشمی، محمودرضا (۱۳۹۶). *مطالعه مبانی، مدل‌ها و مسائل گزینش و مدیریت داده‌های پژوهشی در محیط‌های علمی و دانشگاهی*. تعامل انسان و اطلاعات، ۴ (۲)، ۱۲۳-۱۳۹.

Barbrow, Sarah, Brush, Denise, Goldman, Julie (2017). *Research data management and services: Resources for novice data Librarians*. *College & Research Libraries News*, 78 (5), 274.

Cole, G.J. and Evans, J. (2014). *University of Exeter Research data management and Open Access Training for staff*. *Aliss Quarterly*, 10 (1), 25

Cox, Andrew. M, Pinfield, Stephan, Smith, Jennifer (2016). *Moving a brick building: UK libraries coping with research data management as a 'wicked'*

- problem. *Journal of Librarianship and information Science*, 48 (1), 3-17
- Federer, Lisa (2016). *Research data management in the age of big data: Roles and opportunities for librarians. Information Services & Use*, 36, 35-43.
- Henderson, Margaret E. & Knott, Teresa L. (2015). *Starting a research data management program Based in a University Library. Medical Reference Services Quarterly*, 34 (1), 47-59.
- Hiom, Debra, Fripp, Dom, Gray, Stephen, Snow, Kelli (2015). *Research data management at the University of Bristol. Electronic library and information systems*, 49 (4), 475-493.
- Lewis, John A, Cox, Andrew Martin (2013). *Realising our role in Research Data Management. CILIP Update*, 36-38.
- Searle, Sam (2015). *Using Scenarios in introductory Research Data Management Workshops for Library Staff. D-Lib Magazine*. Retrieved 15 November, 2018, from <http://www.dlib.org/dlib>
- Qin, Jian, Crowston, Kevin, Kirkland, Arden, (2017). Pursuing Best Performance in Research Data Management by Using the Capability Maturity Model and Rubrics. *Journal of eScience Librarianship*, 6 (2).
- Tammaro, Anna M., Casarosa, Vittore (2014). *Research Data Management in the Curriculum: an interdisciplinary. Procedia Computer Science*, 38, 138-142.

استناد به این مقاله:

عروجی، مژگان؛ علیمحمدی، داریوش؛ و آخشیک، سمیه‌سادات (۱۳۹۸). ظرفیت برنامه‌های درسی رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی برای تصدی فرصتهای شغلی مدیریت داده‌های پژوهشی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۵۸-۸۳.

Shahid Beheshti University *Journal of Arabic Literature Criticism*: a Bibliometric Study of Articles

A. Gheibi¹| M. Bavanpouri²
M. Daryanavard³

Received: 21, Dec. 2018

Accepted: 17, Mar. 2019

Purpose: Bibliometric Study of Articles in Shahid Beheshti University *Journal of Arabic Literature Criticism*.

Methodology: To collect data, in the present research, Bibliometrics has been used. Statistical society, in the research, includes all 86 articles prepared by professors and students of Arabic language and literature, which were published during 2010 (or 1389 in Persian) to 2015 (or 1394 in Persian); the journal included 11 numbers. After note-taking based on the required parts of each article (Title-page and the list of References used), the researchers entered the collected data into Microsoft Excel for analysis.

Findings: 69 articles have been written in Persian and 17 in Arabic. 125 male authors and 47 female authors have participated in the writing of the articles. 16 articles have been single-authored and 70 co-authored: 54 articles have been co-authored by colleagues belonging to the same university and 16 articles have been co-authored by authors belonging to different universities. Hojat Rasouli was the most prolific author with 5 articles. 44.3% of the articles were on criticism. 19 articles were written by the members of the editorial board, representing 22.09% of the total. 2346 resources were used in total, the average number for each article being 27.27%. Also, 1540 sources, i. e. 65.65% of the total, were more than 14 years old.

Conclusion: Gender-wise, with regard to the authors, there is a significant difference between the male and female authors. Also, there is a high degree of co-authorship amongst the authors, which comprises a positive point for the journal. The authors at the universities of Shahid Beheshti and Tehran wrote about a third of the articles, which connotes a weak point for the journal.

Keywords:

Bibliometrics, Journal, Article, *Journal of Arabic Literature Criticism*

DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2314

1. Associate Professor of Arabic Language and Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, abdolahad@azaruniv.ac.ir
2. PhD Candidate, Department of Arabic Language and Literature (Corresponding author), Azarbaijan Shahid Madani University, masoubavanpouri@yahoo.com
3. PhD Candidate, Department of Arabic Language and Literature, Azarbaijan Shahid Madani University, m.daryanavard65@gmail.com

پژوهشنامه نقد ادب عربی دانشگاه شهید بهشتی: مطالعه کتاب‌سنجی مقالات

عبدالاحد غیبی^۱ | مسعود باوان پوری^۲
مریم دریانورد^۳

هدف: بررسی کتاب‌سنجی مقالات مجله پژوهشنامه نقد ادب عربی دانشگاه شهید بهشتی.

روش‌شناسی: با روش کتاب‌سنجی همه مقاله‌های منتشرشده اساتید و دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در پژوهشنامه نقد ادب عربی در دوره‌ای پنج‌ساله از ابتدای سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۴ (برابر با ۱۱ شماره) به تعداد ۸۶ مقاله بررسی شدند. بعد از یادداشت‌برداری از قسمت‌های مدنظر هر مقاله (صفحه عنوان و فهرست منابع)، داده‌های جمع‌آوری‌شده برای تحلیل وارد نرم‌افزار اکسل شدند.

یافته‌ها: ۶۹ مقاله به زبان فارسی و ۱۷ مقاله به عربی نوشته شده است. ۱۲۵ نویسنده مرد و ۴۷ نویسنده زن در نگارش مقالات مشارکت داشته‌اند. ۱۶ مقاله به‌صورت انفرادی و ۷۰ مقاله نیز به‌صورت مشترک نگاشته که ۵۴ مقاله از مقالات مشترک، به‌صورت هم‌مؤسسه‌ای و ۱۶ مقاله نیز به‌صورت غیرهم‌مؤسسه‌ای تألیف شده است. حجت رسولی با ۵ مقاله بیشترین تولید علمی را داشته است. نقد، ۴۴/۳ درصد از موضوعات مقالات را به‌خود اختصاص داده است. ۱۹ مقاله را اعضای هیئت تحریریه (میانگین ۲۲/۰۹) نوشته‌اند. در مجموع، ۲۳۴۶ منبع به‌کار رفته است که میانگین استفاده‌شده برای هر مقاله ۲۷/۲۷ درصد است. همچنین ۱۵۴۰ منبع (۶۵/۶۵ درصد) آنها میانگین عمری بالای ۱۴ سال دارند. برحسب جنسیت، تفاوت معناداری بین نویسندگان مرد و زن وجود دارد. میزان بالایی از هم‌تألیفی بین نویسندگان وجود دارد که از نقاط مثبت مجله است. دانشگاه‌های شهید بهشتی و تهران، حدود یک‌سوم تعداد کل نویسندگان را به‌خود اختصاص داده‌اند که از نقاط ضعف مجله محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری: پیشنهاد می‌شود مجله با تقسیم‌بندی دانشگاه‌های کشور به‌صورت قطبی، امکان حضور بیشتر و فعال‌تر برخی دانشگاه‌هایی را که امکان حضور کمتر و کم‌رنگ‌تری در مجله داشته‌اند فراهم کند. بدین ترتیب، زمینه حضور پررنگ‌تر نویسندگان زن نیز در مجله فراهم می‌شود. با توجه به عنوان و موضوع مجله، بهتر به‌نظر می‌رسد بیشتر مقالات به زبان عربی نوشته می‌شود. پیشنهاد می‌شود مجله با تغییر سیاست فعلی، دست‌کم به‌طور متناوب به دو زبان فارسی و عربی مقاله منتشر شود.

دریافت: ۹۷/۱۰/۰۱ پذیرش: ۹۷/۱۲/۲۷

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید مدنی

آذربایجان abdolahad@azaruniv.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید

مدنی آذربایجان (نویسنده مسئول)

masoudbavanpouri@yahoo.com

۳. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید

مدنی آذربایجان

m.daryanavard65@gmail.com

مقدمه

مجله علمی عبارت است از نشریه‌ای با عنوان مشخص که به صورت شماره یا جزوه‌های پیاپی معمولاً با فاصله زمانی منظم و در مدت نامعلوم منتشر می‌شود و حاوی مقالات درباره موضوع‌های متفاوت از نویسندگان مختلف است. مجله می‌تواند به مبحثی خاص محدود باشد (تخصصی) یا دارای مقالات و موضوعاتی در زمینه‌های متنوع باشد (صمدبیگ، صارمیان، اسدی، و گراوند، ۱۳۹۶).

انتشارات علمی، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر برای توسعه و پیشرفت جوامع هستند. از نمودهای انتشاراتی می‌توان به کتاب، مقاله، نشریه، طرح، و پایان‌نامه پژوهشی اشاره کرد (شرفی و همکاران، ۱۳۹۵).

مقاله، حاصل کار و پژوهش یک یا چندین نویسنده است که دستاورد علمی-پژوهشی خویش را در اختیار خوانندگان مختلف قرار می‌دهند. این دستاورد علمی به چند نوع تقسیم می‌شود که مهم‌ترین آن، مقاله علمی-پژوهشی است که به هر تولیدی اطلاق می‌شود که به دنبال حقایق برای کشف بخشی از معارف و نشر آن در میان مردم و به قصد حل مشکلی یا بیان اندیشه‌ای در موضوعی از موضوع‌های علمی، از طریق مطالعه‌ای نظام‌مند، برای یافتن روابط اجتماعی میان پدیده‌های طبیعی به دست آید و از دو خصلت اصالت و ابداع برخوردار باشد و نتایج آنها به کاربردها، روش‌ها، و مفاهیم و مشاهدات جدید در زمینه علمی با هدف پیشبرد مرزهای علمی و فناوری منجر شود. مخاطبین اصلی این گونه مقالات، اساتید دانشگاه‌ها، دانشجویان دوره‌های دکتری و کارشناسی ارشد، و پژوهشگران شاغل در مراکز علمی و پژوهشی و تولیدی هستند (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۰).

امروزه، مجلات در انتقال اطلاعات جاری علمی نقش مهمی دارند و علاوه بر نقشی که در استفاده‌های علمی دارند، نمایانگر دستاوردهای جامعه علمی در گسترده‌ترین ابعاد خود از نظر جهانی و ملی و منطقه‌ای و نموداری از حیات علمی آن جامعه به شمار می‌آیند (محسنی، ۱۳۸۱).

مجلات به عنوان بستر ارائه اطلاعات و دانش تخصصی در حوزه‌های گوناگون علمی، از نقش مؤثری در معرفی آخرین یافته‌های پژوهش‌ها و پیشرفت‌های صورت گرفته و ارائه راهکارهای احتمالی و روشن کردن زوایای تخصصی برخوردار هستند. تحلیل محتوای مجلات از زوایای گوناگون، علاوه بر روشن کردن خط سیر و سیاست کلی دست‌اندرکاران مجله، ابزار مناسبی برای ارزیابی و تحلیل موضوع و سیر تحول مجله است (عصاره و همکاران، ۱۳۹۳).

یکی از روش‌های علمی برای بررسی یک مجله، کتاب‌سنجی است؛ مطابق تعریف *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی* در سال ۱۳۷۹ که بسیاری از صاحب‌نظران عرصه کتاب‌سنجی و علم‌سنجی در کشور بر آن اتفاق نظر دارند: کتاب‌سنجی «مطالعه غیرمستقیم قواعد حاکم بر نظام مبادله افکار و اطلاعات علمی است تا از طریق بررسی استنادها یا ارجاعات موجود در متون، به قواعد حاکم بر رفتارهایی که به بهره‌وری و بهره‌دهی به دانش مکتوب یا اسلوب‌های کسب و تولید اطلاعات علمی منجر می‌شود بپردازد» (سلطانی و راستین، ۱۳۷۹، ص ۳۴۴).

دوفصلنامه پژوهشنامه *نقد ادب عربی*، یکی از مجلات علمی پژوهشی معتبر وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است که دانشگاه شهید بهشتی آن را مدیریت می‌کند. پژوهش حاضر کوشیده است با استفاده از روش کتاب‌سنجی این مجله را بررسی و مقالات آن را تجزیه و تحلیل کند تا نقاط ضعف و قوت آن شناخته و در جهت تقویت ابعاد مثبت مجله و بهبود کیفی مقالات آن گامی برداشته شود. بر این اساس، پرسش‌های زیر مطرح می‌شود:

۱. مقالات بیشتر به کدام زبان نوشته شده‌اند؟
۲. چه تعداد نویسنده مرد و زن در نگارش مقالات مشارکت داشته‌اند؟
۳. نویسندگان مقالات مجله، بیشتر چه رتبه علمی داشته‌اند؟
۴. میزان مشارکت نویسندگان در تولید مقاله از حیث مشارکت به چه صورتی بوده است؟
۵. کدام دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی بیشترین تولیدات علمی را در مجله چاپ کرده‌اند؟
۶. کدام نویسندگان در تألیف مقالات مجله بیشترین تولید علمی را داشته‌اند؟
۷. چه موضوعاتی بیشترین مقاله را در مجله به خود اختصاص داده‌اند؟
۸. کدام نوع از منابع (کتاب، مقاله یا ...) در مقالات بیشترین کاربرد داشته است؟
۹. میانگین عمر منابع در مقالات چگونه است؟

تاکنون درباره بررسی مجلات از دیدگاه کمی و کیفی، پژوهش‌هایی انجام شده است مانند میرزایی، پروینی، و سلیمی (۱۳۸۷) که وضعیت کیفی و کمی مقالات *مجله انجمن زبان عربی* را در ۱۰ شماره ابتدایی آن بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که مقالات ارسالی به مجله انجمن معمولاً چنین ایرادهایی دارد: استناددادن به مقالات علمی، عنوان ناگویا و نامناسب، نداشتن چکیده رسا، نبود مسأله علمی مطرح، و ابهام و نارسایی زبان نوشتاری. در ۱۰ شماره اول مجله انجمن تعداد ۸۵

مقاله، ۳۷ مقاله عربی، و ۴۸ مقاله فارسی چاپ شده است که تعداد ۱۱۲ نویسنده از دانشگاه‌های کشور و با رتبه‌های علمی بالاتر از دانشجوی دکتری در نوشتن آنها مشارکت داشته‌اند. مهم‌ترین موضوعات این مقاله‌ها عبارت‌اند از: آموزش زبان و زبان‌شناسی ادبیات معاصر، ادبیات تطبیقی، و نقد ادبی.

متقی دادگر، کریمی، و عباداله عموقین (۱۳۸۸) وضعیت مقاله‌های فصلنامه پژوهش‌های فلسفی کلامی را با استفاده از روش تحلیل استنادی بررسی کردند و دریافتند در ۳۰ شماره این مجله، ۱۸۰ مقاله تألیفی و ترجمه‌ای منتشر شده است که میانگین ۶ مقاله برای هر شماره به دست می‌آید. از ۱۶۴ نفر نویسنده مقالات تألیفی، ۱۵۴ نفر نویسنده مرد و ۱۰ نفر نویسنده زن بودند؛ فقط ۷ عنوان مقاله حاصل کار گروهی بود و مابقی نویسنده‌ای واحد داشتند؛ بیشتر نویسندگان مقالات این فصلنامه عضو هیئت علمی و فقط ۲۷ نفر غیرعضو هیئت علمی بودند؛ به کتاب بیشتر از سایر منابع اطلاعاتی استناد شده است؛ علاوه بر موضوع فلسفه، بیشترین موضوعات استنادشده، حدیث، تفسیر، و فقه بوده است؛ منابع زبان عربی با ۱۳۵۹ استناد، بالاتر از زبان فارسی و انگلیسی قرار گرفت.

مقصودی و دوستدار (۱۳۹۲) مقالات پژوهشنامه علوم سیاسی ایران را بررسی توصیفی و تحلیل استنادی کرد. در این پژوهش، به تعیین گرایش و پراکندگی موضوعی، رتبه علمی نویسندگان، دانشگاه یا مؤسسه پژوهشی نویسندگان، تعداد نویسندگان مقالات، میزان استناد به منابع مختلف توجه شده است. نتایج نشان داد بیشترین پوشش موضوعی، حوزه اندیشه سیاسی بوده است؛ میان مشارکت مردان نسبت به زنان تفاوت معناداری وجود داشت؛ ۲۳/۵ درصد از مجموع مقالات را ۸۱ نویسنده نوشته‌اند؛ ۶۲ درصد از مقالات به صورت تک‌نفره و ۲۹ درصد به صورت دونفره و ۹ درصد با بیش از ۲ نفر نویسنده به نگارش درآمده است.

احمدی، سلیمی، و فتحی (۱۳۹۲) میزان استناددهی نویسندگان به مقالات مجله *انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی* و نیز میزان همکاری نویسندگان در ارائه مقالات به این مجله را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داد به دلیل استنادنشدن به مقاله‌های مجله، ضریب تأثیر مجله، بسیار پایین است؛ ۱۳ درصد از نویسندگان، بیش از ۴۰ درصد مقاله‌ها را نوشته‌اند که «قانون لوتکا» تاحدودی در این پژوهش تأیید می‌شود. ۱۸۳ نویسنده در نگارش مقاله‌های این مجله حضور دارند. ۷۶ درصد مقاله‌ها به صورت انفرادی نوشته شده است؛ بنابراین ضریب همکاری نویسندگان در سطح پایینی قرار

دارد. در کل، براساس مقاله‌های این مجله، که نمونه کوچکی از حوزه ادبیات عربی است، منابع و نویسندگان هسته‌ای در این حوزه مشاهده نمی‌شود و همکاری و روابط علمی نویسندگان در سطح پایینی است.

مروتی و حسام‌پور (۱۳۹۴) مقالات فصلنامه *نقد ادبی* را با استفاده از روش تحلیل استنادی بررسی کرده‌اند. بر اساس یافته‌های ایشان، هم‌تألیفی پدیدآورندگان مقاله‌ها، تمایل بیشتر پژوهشگران را به تألیفات انفرادی نشان می‌دهد. دانشگاه فردوسی مشهد، پرتولیدترین مؤسسه شناخته شده؛ بیشترین هم‌تألیفی در میان مؤسسات به دانشگاه تربیت مدرس اختصاص داشت؛ میانگین استناد برای هر مقاله ۱/۲۱ به دست آمد؛ بیشترین استناد به کتاب‌ها (۷۶/۲۴ درصد) و سپس به مجلات (۲۱/۱۶ درصد) بود؛ از نظر زبان، منابع فارسی (۶۹/۰۵ درصد) بیشترین استنادها را داشت.

با جستجو در سایت‌های معتبر و مجلات علمی مختلف، مقاله‌ای مشاهده نشد که دوفصلنامه *پژوهشنامه نقد ادب عربی* را از دیدگاه‌های مختلف علم اطلاعات و دانش‌شناسی (علم‌سنجی، کتاب‌سنجی، تحلیل محتوایی، و تحلیل استنادی) بررسی کرده باشد.

روش‌شناسی

در این پژوهش، برای گردآوری داده‌ها از روش کتاب‌سنجی استفاده شده است. جامعه آماری شامل همه مقاله‌های منتشر شده اساتید و دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مجله *پژوهشنامه نقد ادب عربی* در دوره‌ای پنج‌ساله از ابتدای سال ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۴ (برابر با ۱۱ شماره) به تعداد ۸۶ مقاله است. پژوهشگران بعد از یادداشت برداری از قسمت‌های مدنظر هر مقاله (صفحه عنوان و فهرست منابع)، داده‌های جمع‌آوری شده را برای تحلیل وارد نرم‌افزار اکسل کردند. لزوم آسیب‌شناسی *پژوهشنامه نقد ادب عربی* و کسب اطلاعات درباره وضعیت مقالات چاپ شده، آگاهی از نقاط قوت و ضعف و کمک به هیئت تحریریه نشریه، از جمله ضرورت‌های انجام این پژوهش بوده‌اند.

یافته‌ها

در این بخش اطلاعات کتاب‌سنجی *پژوهشنامه نقد ادب عربی* براساس معیارهای مختلف و در راستای پاسخ به پرسش‌های پژوهش تجزیه و تحلیل شده است:

- وضعیت مقالات از لحاظ زبان نگارش

مقالات این مجله به دو زبان فارسی و عربی منتشر می‌شود که اطلاعات آن در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. تعداد مقالات به تفکیک زبان چاپ شده

عربی	فارسی	زبان
۱۷	۶۹	تعداد
(۱۹/۸)	(۸۰/۲)	(درصد)

در این مجله، ۶۹ مقاله به زبان فارسی و ۱۷ مقاله به زبان عربی منتشر شده است.

- تعداد نویسندگان برحسب جنسیت

در این بخش روش کار بدین گونه بوده است که تعداد نویسندگان با تکرار اسم در مقالات مختلف بررسی شده است.

جدول ۲. تعداد نویسندگان مقالات برحسب جنسیت

تعداد (درصد)	جنسیت
۱۲۵ (۷۲/۶)	مرد
۴۷ (۲۷/۴)	زن
۱۷۲ (۱۰۰)	مجموع

همان‌طور که یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد ۱۲۵ نویسنده مرد و ۴۷ نویسنده زن در نگارش این مقالات سهمیه بوده‌اند.

- نویسندگان به تفکیک رتبه علمی و جنسیت

در این بخش مدارک نویسندگان برحسب جنسیت آنها بررسی شده است. البته در این میان، برخی نویسندگان در مدت چاپ مقالات موفق به ارتقای رتبه علمی

(به‌عنوان مثال، از استادیاری به دانشیاری یا دانشیاری به استادی) شده‌اند که در مقاله این امر با تکرار اسامی در نظر گرفته شده است.

جدول ۳. نویسندگان به تفکیک مدرک و جنسیت

جنسیت	مدرک	استاد	دانشیار	استادیار	دانشجوی دکتری	کارشناس ارشد
مرد	۱۲ (۶/۹۷)	۲۴ (۱۳/۹۶)	۴۸ (۲۷/۹۱)	۲۳ (۱۳/۳۹)	۱۸ (۱۰/۴۷)	
زن	۰	۲ (۱/۱۶)	۱۲ (۶/۹۷)	۱۳ (۷/۵۵)	۲۰ (۱۱/۶۲)	
مجموع	۱۲ (۶/۹۷)	۲۶ (۱۵/۱۲)	۶۰ (۳۴/۸۸)	۳۶ (۲۰/۹۴)	۳۸ (۲۲/۰۹)	

براساس یافته‌های جدول ۳، بیشترین درصد رتبه علمی نویسندگان مقالات، مربوط به نویسندگان با رتبه علمی استادیاری است. حضور ۹۸ عضو هیئت علمی (استاد، دانشیار، و استادیار) در میان نویسندگان، نشانگر توجه خاص آنها به این مجله است. در این میان، وجود ۷۵ نویسنده با مدرک دکتری، دانشجوی دکتری و نیز کارشناسی ارشد، نشان از همکاری آنها با اعضای محترم هیئت علمی دانشگاهها دارد.

• میزان هم‌تألیفی نویسندگان در مقالات

میزان هم‌تألیفی نویسندگان مقالات شاخص دیگری بود که بررسی شد (جدول ۴).

جدول ۴. تعداد مقالات منتشر شده در هر شماره مجله

شماره	کل مقالات	مقالات تک‌نفره	مقالات هم‌مؤسسه‌ای	مقالات غیرهم‌مؤسسه‌ای	نویسنده زن و مرد
۱	۸	۳	۴	۱	۱
۲	۷	۱	۳	۳	۱
۳	۷	۱	۵	۱	۳
۴	۷	۲	۵	۰	۲
۵	۷	۱	۳	۳	۳
۶	۷	۰	۷	۰	۶
۷	۷	۱	۵	۱	۴
۸	۷	۱	۵	۱	۳
۹	۹	۰	۴	۳	۲
۱۰	۱۳	۵	۶	۲	۴
۱۱	۹	۱	۸	۰	۴
مجموع	۸۶	۱۶	۵۵	۱۵	۳۳

مطابق یافته‌های جدول ۴، در ۱۱ شماره چاپ‌شده این مجله (تا دوره ۶، شماره ۱) ۸۶ مقاله منتشر شده که شماره ۱۰ آن با ۱۳ مقاله بیشترین درصد را داراست. جدول ۴ نشان می‌دهد ۳۳ مقاله با مشارکت نویسندگان مرد و زن نوشته شده که درصد قابل توجهی (۳۸/۳۷ درصد) است.

جدول ۵. میزان همتالیفی نویسندگان در مقالات

نویسندگان	تعداد
یک نفره	۱۶ (۱۸/۶)
دو نفره	۵۴ (۶۲/۸)
بیش از دو نفر	۱۶ (۱۸/۶)
مجموع	۸۶ (۱۰۰)

با بررسی مقالات مشخص شد ۱۶ مقاله به صورت انفرادی و ۷۰ مقاله نیز به صورت مشترک نوشته شده است (جدول ۵).

- میزان مشارکت نویسندگان هم مؤسسه‌ای و غیرهم مؤسسه‌ای شاخص بعدی میزان مشارکت نویسندگان هم مؤسسه‌ای و غیرهم مؤسسه‌ای بود.

جدول ۶. میزان مشارکت نویسندگان هم مؤسسه‌ای و غیرهم مؤسسه‌ای

نحوه مشارکت	تعداد
هم مؤسسه‌ای	۵۵ (۷۸/۶)
غیرهم مؤسسه‌ای	۱۵ (۲۱/۶)
مجموع	۷۰ (۱۰۰)

همان‌طور که یافته‌های جدول ۶ نشان می‌دهد از ۷۰ مقاله که به صورت مشترک تهیه شده است، ۵۵ مقاله از نویسندگانی است که از یک مؤسسه هستند و ۱۵ مقاله

از نویسندگان غیرهم‌مؤسسه‌ای که در جدول ۴ به تفکیک شماره‌های منتشرشده نشان داده شده است.

- دانشگاه‌ها و مؤسسات مشارکت‌کننده در مقالات برحسب تعداد نویسندگان
 بررسی‌ها نشان داد در مجموع ۳۶ دانشگاه و مرکز علمی (فرهنگستان زبان فارسی) در نگارش مقالات مشارکت داشته‌اند که در جدول ۷ به تفکیک تعداد مقالات هر دانشگاه برحسب تعداد نویسندگان می‌آید.

جدول ۷. دانشگاه‌ها و مؤسسات مشارکت‌کننده در مقالات

تعداد	دانشگاه	تعداد	دانشگاه	تعداد	دانشگاه
۱	آزاد رشت	۳	کردستان	۳۷	شهید بهشتی
۱	آزاد دزفول	۳	شیراز	۱۵	تهران
۱	پیام نور شیراز	۳	سمنان	۱۱	علامه طباطبایی
۱	علوم تحقیقات	۳	کاشان	۱۱	رازی
۱	آزاد کرج	۳	بیرجند	۱۰	خوارزمی
۱	آزاد رودهن	۲	پردیس قم	۱۰	بوعلی
۱	گنبدکاووس	۲	گیلان	۹	اصفهان
۱	شهید چمران	۲	رفسنجان	۸	امام خمینی (ره) قزوین
۱	فرهنگستان زبان فارسی	۲	آزاد تهران مرکز	۶	مازندران
۱	باتنه الجزایر	۲	ارومیه	۶	تربیت مدرس
۱	قائمة الجزایر	۱	خلیج فارس	۶	فردوسی
۱	اتحاد الکتاب الجزایر	۱	لرستان	۴	شهید مدنی

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد دانشگاه شهید بهشتی و تهران مجموعاً ۳۰/۲ درصد نویسندگان (یعنی نزدیک یک‌سوم) را به خود اختصاص داده‌اند که این امر شاید یکی از نقاط ضعف مجله محسوب شود. از طرف دیگر، بسیاری از دانشگاه‌های کشور مانند اراک، ایلام، سیستان و بلوچستان، و الزهرا اصلاً مشارکتی نداشته یا برخی از دانشگاه‌ها مثل گیلان، کردستان، شهید چمران، و شیراز مشارکت ضعیفی در تدوین مقالات مجله داشته‌اند.

جدول ۸. میزان مشارکت دانشگاه‌ها در تدوین مقالات

تعداد	میزان مشارکت
۴ (۱۱/۱)	بیشتر از ۱۰ نویسنده
۷ (۱۹/۴)	بین ۵ تا ۱۰ نویسنده
۲۵ (۶۹/۵)	کمتر از ۵ نویسنده
۳۶ (۱۰۰)	مجموع

نتایج جدول ۸ بیانگر این است که فقط ۴ دانشگاه، نویسندگانی بیش از ۱۰ نفر داشته‌اند و ۲۵ دانشگاه نیز کمتر از ۵ نویسنده داشته‌اند.

• نویسندگان دارای بیشترین تولید علمی

شاخص بعدی که بررسی شد نویسندگان دارای بیشترین تولید علمی است که در قالب جدول ۹ آمده است.

جدول ۹. نویسندگان دارای بیشترین تولید علمی

تعداد (درصد)	نام نویسنده
۵ (۲/۹)	حجت رسولی
۴ (۲/۳)	ابوالفضل رضایی
۴ (۲/۳)	عبدالعلی فیض‌الله‌زاده
۳ (۱/۷)	غلامعباس رضایی هفتادر
۳ (۱/۷)	علی گنجیان خناری
۳ (۱/۷)	حسین ابویسانی

براساس یافته‌های جدول ۹، حجت رسولی با ۵ مقاله (شماره‌های ۲-۵-۶-۹-۱۰) بیشترین تولید علمی را در این بازه زمانی داشته است.

• تعداد مقالات اعضای هیئت تحریریه

موضوع بررسی شده بعدی میزان مقالات اعضای هیئت تحریریه مجله است که در جدول ۱۰ هر یک به تفکیک آمده است.

جدول ۱۰. تعداد مقالات اعضای هیئت تحریریه

نام نویسنده	تعداد	نام نویسنده	تعداد	نام نویسنده	تعداد
ابوالحسن امین مقدسی	۲	احمد خاظمی	۱	غلامعباس رضائی	۳
عبدالنبی اصطفی	-	محمد خاقانی	۲	سیدحسین سیدی	-
خلیل پروینی	-	محمدابراهیم خلیفه شوشتری	-	عبداللطیف عمران	-
حسین جمعه	-	حجت رسولی	۵	عبدالحسین فرزاد	-
فیروز حریرچی	-	ابوالفضل رضایی	۴	طیبه سیفی	۲

همان‌گونه که یافته‌های جدول ۱۰ نشان می‌دهد تعداد ۱۹ مقاله (۲۲/۰۹ درصد) از اعضای هیئت تحریریه منتشر شده است که میانگینی قابل قبول به نظر می‌رسد. بررسی‌ها حاکی از آن است که برخی از اعضای هیئت تحریریه هیچ‌گونه مشارکتی با مجله نداشته‌اند و از طرف دیگر ۴ نفر از این اعضا جزء نویسندگان دارای بیشترین تولید علمی هستند.

• فراوانی موضوعات کارشده در مجله

شاخص بعدی در این پژوهش فراوانی موضوعات کارشده در مقالات این مجله بود. نکته حائز اهمیت این است که گاهی در موضوع یک مقاله آمیختگی موضوعات وجود داشته که سعی شده است موضوع غالب آن بررسی شود؛ به‌طور نمونه مقاله «نقد و بررسی برخی دیدگاه‌های نحوی ابراهیم مصطفی در کتاب *احیاء النحو*» که دو موضوع نقدی و نحو داشته است؛ اما با توجه به موضوع اصلی آن در زمره موضوعات نحوی برشمرده شده است (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. فراوانی موضوعات کارشده

موضوع	تعداد (درصد)	موضوع	تعداد (درصد)	موضوع	تعداد (درصد)
نقد	۳۸ (۴۴/۳)	تحلیل متون	۷ (۸/۳)	ادبیات کودک	۳ (۳/۴)
تطبیقی	۱۲ (۱۲/۹)	پایداری	۵ (۵/۹)	معنا شناسی	۳ (۳/۴)
داستانی	۱۲ (۱۲/۹)	نحو	۴ (۴/۶)	بلاغت	۲ (۲/۳)

بر اساس یافته‌های جدول ۱۱، علاقه نویسندگان، اعضای هیئت تحریریه و داوران این مجله بیشتر (۴۴/۳ درصد) به رویکرد نقد بوده است. ادبیات تطبیقی و نیز ادبیات داستانی از دیگر موضوعات محبوب این مجله بوده است.

• تنوع منابع به کاررفته در مقالات

تنوع منابع به کاررفته در مقالات در جدول ۱۲ آمده است

جدول ۱۲. تنوع منابع به کاررفته در مقالات

منابع	عربی	فارسی	خارجی
کتاب	۱۲۰۳ (۵۱/۲۷)	۵۵۸ (۲۳/۷۹)	۴۱ (۱/۷۵)
پایان‌نامه	۳۴ (۱/۴۴)	-	-
مقاله علمی	۱۰۱ (۴/۳۱)	۱۲۹ (۵/۴۹)	۷ (۰/۳۰)
سایت	۱۴ (۰/۵۹)	۳ (۰/۱۲)	۱ (۰/۰۴)
کتاب ترجمه شده	عربی به فارسی ۵۸ فارسی به عربی ۱ (۲/۵۲)	انگلیسی به فارسی ۱۶۲ (۶/۹۲)	انگلیسی به عربی ۲۷ آلمانی به عربی ۱ (۱/۱۹)
روزنامه	۶ (۰/۲۷)	-	-
مجموع	۱۴۱۷ (۶۰/۴۰)	۸۵۲ (۳۶/۳۲)	۷۷ (۳/۲۸)

نتایج جدول ۱۲ نشان می‌دهد در مجموع، ۲۳۴۶ منبع به کار رفته است که شامل انواع مختلف منابع (کتاب اصلی یا ترجمه‌شده، مقالات علمی معتبر، پایان‌نامه، سایت اینترنتی، مجلات عمومی، و روزنامه یا سی‌دی) است.

• میانگین عمر منابع

در بررسی میانگین عمر، منابع براساس فاصله زمانی چاپ مقاله نسبت به سال منابع استفاده‌شده به سه صورت ۱-۷ سال (منابع روزآمد)، ۸-۱۴ سال (منابع متوسط) و بیش از ۱۴ سال (منابع قدیمی) دسته‌بندی شده است (جدول ۱۳). این دسته‌بندی بدین منظور انجام شده تا میزان توجه نویسندگان را به مقالات و پایان‌نامه‌ها و سایت‌ها نشان دهد که به صورت روزآمد در حال تولید علم هستند؛ اما متأسفانه کمتر به آنها توجه شده است.

جدول ۱۳. میانگین عمر منابع

تعداد (درصد)	میانگین عمر
۲۵۶ (۱۰/۹۱)	۷-۱ سال
۵۵۰ (۲۳/۴۴)	۸-۱۴ سال
۱۵۴۰ (۶۵/۶۵)	بیش از ۱۴ سال
۲۳۴۶ (۱۰۰)	مجموع

همان‌طور که نتایج جدول ۱۳ نشان می‌دهد بیش از ۶۵/۶۵ درصد منابع این مقالات جزء منابع قدیمی هستند.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد در زمینه جنسیت نویسندگان تفاوت معناداری وجود داشت که شاید دلیل اصلی آن به حضور کمتر زنان در میان اعضای هیئت علمی گروه زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌ها برمی‌گردد. مجله پژوهشنامه نقد ادب عربی به‌طور متناوب و منظم مقالات را چاپ کرده است که در مجموع نکته مثبتی برای آن تلقی می‌شود.

وجود ۸۱/۴ درصد مقالات مشترک نشانگر میزان بالایی از هم‌تألفی میان نویسندگان است که جزء نکات مثبت و حائز اهمیت این مجله محسوب می‌شود. شایسته است مجله حاضر با اعلان فراخوان از دانشگاه‌های مذکور، قدرت جذب مقالات را از آنها بالا ببرد. با این کار ضمن توجه به تخصص افراد مختلف در دانشگاه‌های گوناگون، شاهد نگرش مقالات با حوزه‌های تخصصی بیشتر خواهیم بود. خود مجله می‌تواند با ارائه فهرستی از محورهای مختلف علمی، افراد را به نگرش مقالات ترغیب کند. پیشنهاد می‌شود مجله با تدوین قانون در هیئت تحریریه خود از چاپ چند مقاله در یک‌سال برای یک نویسنده خودداری کند تا شانس بررسی و چاپ مقالات به نویسندگان مختلف نیز برسد. با بررسی منابع مقالات، شاهد علاقمندی نویسندگان محترم به بهره‌مندی از کتاب هستیم؛ درحالی‌که مقالات علمی و پایان‌نامه‌ها جزء منابع روزآمدی هستند که متأسفانه کمتر استفاده می‌شوند. اختصاص ۸۷/۴۴ درصد کل منابع به کتاب اصلی یا ترجمه، خود به‌وضوح نمایانگر علاقه نویسندگان به استفاده از منابع قدیمی است؛ درحالی‌که شایسته است نویسندگان مقالات توجه بیشتری به سایر منابع نیز داشته باشند. لازم است مجله در قوانین خود از نویسندگان بخواهد که در هر مقاله دست‌کم از ۵ منبع روزآمد (مقاله یا پایان‌نامه) استفاده کنند.

با توجه به عنوان و موضوع مجله، بهتر به‌نظر می‌رسید که بیشتر مقالات به زبان عربی نوشته می‌شد. پیشنهاد می‌شود مجله با تغییر سیاست فعلی، دست‌کم به‌طور متناوب به دو زبان مقاله منتشر کند؛ بدین صورت که یک شماره را به مقالات فارسی و شماره دیگر را به مقالات عربی اختصاص دهد. همچنین در صورت امکان، با همکاری با یکی از دانشگاه‌های کشورهای عربی، سطح مجله را به بین‌المللی ارتقا دهد و از نویسندگان شهیر کشورهای دیگر برای ارسال مقاله دعوت کند.

پیشنهاد می‌شود مجله با تقسیم‌بندی دانشگاه‌های کشور به‌صورت قطبی، امکان حضور بیشتر و فعال‌تر برخی دانشگاه‌هایی را فراهم کند که امکان حضور کمتر و کم‌رنگ‌تری در مجله داشته‌اند. بدین ترتیب، زمینه حضور پررنگ‌تر نویسندگان زن نیز در مجله فراهم می‌شود.

رتبه علمی نویسندگان مقالات، وزنه وزین و محکمی در سطح‌بندی درجه مجلات است. بهتر است مجله از مقالاتی که با مشارکت نویسندگانی با رتبه علمی استاد و دانشیار نوشته می‌شود بیشتر استقبال کند. شایسته است دست‌اندرکاران مجله از مقالاتی که با همکاری چند نویسنده و با نظارت یک استاد یا دانشیار است، بیشتر بپذیرند.

مآخذ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۰). *آیین‌نامه تعیین اعتبار نشریات علمی کشور*، مصوب
۱/۱۱/۱۳۹۰. بازیابی ۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۸، از http://jmbr.mbri.ac.ir/files/site1/pages/aieenname_vezarat_oloom.pdf

http://jmbr.mbri.ac.ir/files/site1/pages/aieenname_vezarat_oloom.pdf

احمدی، حمید؛ سلیمی، علی؛ و فتحی، لادن (۱۳۹۲). تحلیل استنادی و روابط هم‌نویسندگی
مقاله‌های مجله‌ی علمی- پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی (مورد مطالعه:
شماره‌ی ۱ تا ۲۰). *مجله‌ی علمی- پژوهشی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، ۹ (۲۹)،
۱۲۵-۱۴۸.

سلطانی، پوری؛ فروردین راستین (۱۳۷۹). *دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*. تهران: فرهنگ معاصر.
شرفی، علی؛ شقاقی علی؛ و پاشنگ، محمدرضا (۱۳۹۵). مطالعه حوزه‌های اطلاع‌سنجی،
کتاب‌سنجی، علم‌سنجی و وب‌سنجی در جهان. *مطالعات دانش‌شناسی*، ۳ (۹) ۴۷-۶۷.
صمدیگ، مهناز؛ صارمیان، مرضیه؛ اسدی، حشمت‌اله؛ و گراوند، علی (۱۳۹۶). تحلیل محتوایی
و استنادی مجله علمی - پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان طی سال‌های ۱۳۹۰ تا
۱۳۹۴. *فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان*، ۱۹ (۴)، ۱-۱۰.

عصاره، فریده؛ فرج‌پهلوی، عبدالحسین؛ و سیامکی، صبا (۱۳۹۳). پژوهش‌های علم اطلاعات و
دانش‌شناسی در ایران: تحلیل محتوا. *مجله علم‌سنجی کاسپین*، ۱ (۲) ۷-۱۳.
متقی‌دادگر، امیر؛ کریمی، رضا؛ و عباداله عموقین. جعفر (۱۳۸۸). تحلیل استنادی مقالات
۳۰ شماره از فصلنامه «پژوهش‌های فلسفی کلامی» منتشره بین سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۷.
پژوهش‌های فلسفی کلامی، ۱۱ (۴۱)، ۲۸۷-۳۱۴.

محسنی، منوچهر (۱۳۸۱). بررسی مسائل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی مجلات علمی در ایران.
تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، ۳۶ (۳۹)، ۴۱-۷۱.

مقصودی، مجتبی؛ دوستدار، رضا (۱۳۹۲). تحلیل توصیفی و استنادی مقالات پژوهشنامه علوم
سیاسی. *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۹ (۱)، ۳۳-۶۰.

میرزایی، فرامرز؛ پروینی، خلیل؛ و سلیمی، علی (۱۳۸۷). تحلیلی گزارش‌گونه از مقالات
چاپ‌شده مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی (شماره یک تا ده). *مجله انجمن ایرانی
زبان و ادبیات عربی*، ۴ (۱۰)، ۱۶۵-۱۸۰.

استناد به این مقاله:

غیبی، عبدالاحد؛ باوان‌پوری، مسعود، و دریانورد، مریم (۱۳۹۸). پژوهشنامه نقد ادب
عربی دانشگاه شهید بهشتی: مطالعه کتاب‌سنجی مقالات. *مطالعات ملی کتابداری و
سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۸۴-۹۹.

Qualitative Analysis of the Documentation Process in the National Library and Archives of Iran: a Research Based on the Grounded Theory

M. Ghorbani¹| F. Hashemi²| A. Tajbakhsh³

Received: 5, Oct. 2018

Accepted: 3, Mar. 2019

Purpose: Pathology of Issues and Problems in the Documentation Section of the National Library and Archives of Iran and its solutions

Methodology: This research is carried out with qualitative method, Grounded Theory approach, using deep interviews with experts and experts in the field of documentation of the National Library of Iran.

Findings: After the investigation, the damages and problems were identified in 6 categories of human resources, documentation process, management, standards and the relationship between the documentation sector and other groups and organizations.

Conclusion: Manpower is an effective determinant of the issues and problems that exist in this group. In addition, management, especially manpower management, was recognized as a major issue.

DOI: 10.30484/na\$tin\$fo.2019.2313

1. Expert in Authority
Department, National
Library and Archives of
Iran, f3116h@yahoo.com
2. PhD of Knowledge and
Information Science,
National Library
and Archives of Iran
(Corresponding author),
3. PhD Candidate, Knowledge
and Information Science,
Tehran Sciences and
Research Branch,
Islamic Azad University,
a.tajbakhsh@sbtmu.ac.ir

Keywords:

Authorization, National Library and Archives of Iran, Grounded theory,
Qualitative Analysis.

مستندسازی در کتابخانه ملی ایران: تحلیل کیفی فرایند با رویکرد نظریه پردازی بنیادی

فریبا هاشمی^۱ | محبوبه قربانی^۲
افسانه تاجبخش^۳

دریافت: ۹۷/۰۷/۱۴ پذیرش: ۹۷/۱۲/۱۳

۱. کارشناس گروه مستندسازی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران
f3116h@yahoo.com
۲. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ معاون اداره کل پژوهش کتابداری سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول)
mahghorbani1353@gmail.com
۳. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران
a.tajbakhsh@sbmu.ac.ir

هدف: آسیب‌شناسی چالش‌های بخش مستندسازی کتابخانه ملی ایران و ارائه راهکارهای مطلوب.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با روش کیفی و رویکرد نظریه‌پردازی بنیادی با استفاده از مصاحبه با متخصصان و کارشناسان حوزه مستندسازی کتابخانه ملی ایران انجام شده است.

یافته‌ها: پس از تحلیل و کدگذاری پاسخ‌های دریافتی، آسیب‌ها و مشکلات در شش مقوله نیروی انسانی، فرایند مستندسازی، مدیریت، استانداردها، و ارتباط بخش مستندسازی با سایر گروه‌ها و سازمان‌ها، و آموزش شناسایی شد.

نتیجه‌گیری: مدیریت به‌ویژه مدیریت نیروی انسانی به‌عنوان مقوله مرکزی شناخته شد. کمبود نیروی انسانی به‌عنوان عامل تعیین‌کننده مهمی در ایجاد مسائل و مشکلات موجود در این گروه مؤثر بود.

کلیدواژه‌ها

مستندسازی، کتابخانه ملی ایران، مدیریت نیروی انسانی، آموزش مستندسازی

مقدمه

در طول تاریخ تمدن بشر، کتاب و منابع اطلاعاتی که به‌عنوان نوعی حافظه جمعی، آراء و اندیشه‌های انسان را در خود حفظ می‌کنند از اهمیت بسیاری برخوردار است. رشد سریع صنعت چاپ و نشر و به‌دنبال آن توسعه و گسترش منابع در اینترنت و محیط وب سبب افزایش تنوع اطلاعات در دسترس شده است و این امر شناسایی و انتخاب منابع حاوی اطلاعات معتبر را با مشکلاتی روبه‌رو کرده است. در این میان، هیچ گروهی بیشتر از کتابداران که در طول قرن‌های متمادی برای گردآوری، سازماندهی، و اشاعه دانش ثبت‌شده تلاش کرده‌اند، از این مسئله آگاه نیستند. نبود راهکارهای مناسب برای سازماندهی و کنترل و دسترس‌پذیری این منابع، کتابداران را به‌سمت یافتن راه‌هایی برای کنترل و بازیابی سریع اطلاعات سوق داده است تا از این طریق کاربران بتوانند در زمان کوتاه‌تر و با صرف هزینه کمتر به اطلاعات مد نظرشان دسترسی پیدا کنند. سازماندهی منابع کتابخانه‌ای، یکی از بهترین روش‌های دستیابی به این منابع است. سازماندهی، فرایند ایجاد فراداده و نقاط دستیابی برای منابع کتابخانه‌ای است. در این فرایند، مستندسازی یکی از مهم‌ترین مراحل سازماندهی و دسترس‌پذیرکردن منابع کتابخانه‌ای است.

براساس تعریف دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی به هر دو عمل تولید و استفاده از سیاهه واژگان پذیرفته‌شده در نظام ذخیره و بازیابی اطلاعات مستندسازی می‌گویند. در نظام‌های بازیابی متنی، واژگان پذیرفته‌شده، بیشتر نقاط دستیابی را تشکیل می‌دهند. کنترل واژگان به‌منظور رفع نارسایی‌های زبان طبیعی انجام می‌شود و به فهم روابط میان مفاهیم و رفع ابهام و چندشکلی واژگان کمک می‌کند. مهار واژگان مزایای زیادی دارد. از جمله می‌توان به سهولت جستجو در فهرست، هدایت کاوشگران به اصطلاحات مشابه دیگر، و امکان تغییر سریع شناسه‌های فهرست اشاره کرد (حاجی زین‌العابدینی، ۱۳۸۵).

در فرهنگ فشرده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، «کنترل مستند» یا «کنترل واژگان»^۱ به «کنترل اصطلاحات نمایه یا نقاط دستیابی با استفاده از سیاهه اصطلاحات کنترل‌شده یا پذیرفتنی به‌منظور حفظ یکدستی در نمایه‌سازی» تعریف شده است (خسروی و حاجی زین‌العابدینی، ۱۳۸۹، ص ۳۶۷؛ نقل در عزیزیان، ۱۳۹۷).

از فواید مستندسازی می‌توان به سهولت جستجو در فهرست و راهنمایی کاوشگران به اصطلاحات مشابه اشاره کرد. لنکستر هم معتقد است واژگان یک نظام، تأثیر مستقیمی بر جامعیت و مانعیت دارند (رضایی شریف‌آبادی، خسروی، و حاجی زین‌العابدینی، ۱۳۸۶).

۱. واژگانی که در زبان فارسی یا زبان‌های دیگر معانی متفاوتی دارند و با توضیحگر از هم جدا شوند مثل شیر، یا واژگانی که مترادف هستند یکی را به‌عنوان ارجح انتخاب کنند و از شکل‌های دیگر به آن ارجاع دهند.

2. Authority control

مستندسازی فرایندی است که هر دو مقوله فهرست‌نویسی توصیفی و تحلیلی در آن مطرح است و به‌طور مستقیم به انسجام فهرست و تحقق کارکردهای آن کمک می‌کند. برای تحقق کارکردهای مستندسازی به کنترل مستندات نیاز است.

«نقش کنترل مستند در زمان ذخیره‌سازی اطلاعات، تطبیق واژه‌های مدنظر با استانداردهاست که برای فهم روابط میان واژگان و یکدستی آنها انجام می‌شود» (عزیزیان، ۱۳۹۷، ص ۱۵). این فرایند نه‌تنها در ذخیره‌سازی اطلاعات بلکه در جستجوی آن نیز کارایی دارد. کنترل مستندات، فقط یکدستی را برای تعیین و استفاده از اصطلاحات یا سرعنوان‌های موضوعی فراهم نمی‌کنند، بلکه برای اصطلاحات عناوین و نویسندگان نیز یکدستی را رعایت می‌کنند. «واژگان کنترل‌شده برای استفاده اثربخش از نمایه‌ها و اصطلاحنامه حیاتی بوده و برای تحقق عملکرد فهرست کتابخانه ضروری هستند» (روبین^۱، ۱۳۸۷، ص ۲۳۵). هدف از کنترل واژگان، ساختاری کردن نقاط بازیابی است به‌شکلی که کاربران آنچه را که لازم دارند به‌سرعت بیابند. کنترل واژگان فرایندی وقت‌گیر است؛ بنابراین هدف کتابداران مستندساز باید تبادل رکوردهای مستند با سایر کتابداران باشد که نتیجه آن تهیه فهرست‌های مستند در سطح ملی یا بین‌المللی است (ماریس^۲، ۲۰۰۴).

به دلیل اهمیت مستندات و ضرورت ارائه شکل صحیحی از مستندات در پایان کنگره بین‌المللی «کتابشناسی‌های ملی» که ایفلا و یونسکو در سال ۱۹۷۷ برگزار کرد این پیشنهاد مهم ارائه شد که هر نهاد کتابشناختی ملی باید یک نظام کنترل مستند نام‌های ملی، تئالگانی، و عنوان‌های قراردادی طبق رهنمودهای بین‌المللی تهیه و نگهداری کند (فرج‌پهلوی، کوبکی، فتاحی، حاجی‌زین‌العابدینی، ۱۳۸۹).

با شروع کار فهرست‌نویسی در مرکز خدمات کتابداری در سال ۱۳۴۸ پایه کار مستندسازی هم گذاشته شد. در همان سال‌ها با فهرست‌کردن کتاب‌ها، شناسه مستندشده‌ای هم برای نویسنده در نظر گرفته شد تا از ناهمگونی اسامی جلوگیری کند. از سوی دیگر، با شروع کار فهرستگان ایران که سرشناسه‌ها می‌بایست هماهنگ و یکدست باشند همکاری بین دو سازمان (مرکز خدمات کتابداری و فهرستگان ایران) ایجاد شد تا شکل اسامی به‌طور یکدست حفظ شود (فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان فارسی، ۱۳۵۶).

با توجه به این هدف و به‌منظور هماهنگ‌سازی فرایندهای کتابخانه‌ای، منابع مرجع و ابزارهایی نظیر کتابشناسی ملی، سرعنوان‌های موضوعی فارسی، فهرست مستند اسامی مؤلفان و مشاهیر، فهرست مستند اسامی مؤسسات و سازمان‌های دولتی

1. Robin
2. Maris

ایران، و... در اداره کل پردازش و سازماندهی کتابخانه ملی تدوین و در اختیار سایر کتابخانه‌ها گذاشته می‌شود.

در حال حاضر، با توجه به استفاده از نرم‌افزار جامع کتابخانه ملی (رسا) بانک‌های کتابشناختی، مستندات، و موجودی مارک ایران که براساس یونی مارک طراحی شده‌اند، اطلاعات لازم در فیله‌های مرتبط در پیشینه‌های مستند ثبت می‌شوند. در فرایند مستندسازی در کتابخانه ملی هریک از اسامی یا موضوعاتی که در بانک مستندات وجود نداشته باشد و به تشخیص فهرست‌نویسان و براساس قواعد فهرست‌نویسی نیاز به ایجاد نقطه دستیابی (سرشناسه، شناسه افزوده، یا سرعنوان موضوعی هر یک از آنها) وجود داشته باشد، شکل پیشنهادی مستند هر یک به بخش مستندسازی ارجاع می‌شود. سپس مستندسازان با بررسی پیشنهادات و مطابقت با استانداردهای بین‌المللی شکل مستند هر یک از پیشنهادات را ایجاد و به بانک مستندات اضافه می‌کنند. حاصل این فرایند بانک‌های مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان فارسی و لاتین، مستند اسامی سازمان‌ها و تنالگان‌های دولتی، و سرعنوان‌های موضوعی فارسی است. هر یک از این بانک‌ها به شکل چاپی^۱ و برخط^۲ در دسترس کتابداران و سایر کاربران است.

«پایه و اساس سرعنوان‌های موضوعی فارسی بر مبنای سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه کنگره است. هر سرعنوان بر مبنای پشتوانه انتشاراتی و با استفاده از واژه‌های به‌کاررفته توسط نویسنده کتاب در دست فهرست، متخصصان موضوعی در متون فارسی، واژه‌نامه‌ها، و دایره‌المعارف‌های تخصصی فارسی شکل گرفته است. ویژگی مهم سرعنوان‌های موضوعی فارسی نظام پیش‌همارایی آن است. مرور نوشتارها و بررسی نظرات دانشمندان حوزه نظام‌های پیش‌همارا و پس‌همارا نشان می‌دهد که سرعنوان‌های موضوعی به‌عنوان پیش‌همارا به‌دلیل دارا بودن مزایایی مانند حفظ بافت، پیشنهاددهندگی، مرورپذیری و درنهایت، تأمین دقت نسبت به نظام‌های پس‌همارا برتری‌هایی دارد که با بهره‌گیری از آن می‌تواند در عصر انفجار اطلاعات که در آن سازماندهی درست اطلاعات ضرورت بیشتری پیدا کرده است نقش مؤثرتری ایفا کند و به حیات خود ادامه دهد» (خادمیان، کوکبی، ۱۳۹۳، ص ۲۱۷).

فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان نیز یکی از مراجع معتبری است که کتابخانه ملی منتشر می‌کند این اثر یکی از ابزارهای ضروری فهرست‌نویسی است که با استفاده از آن می‌توان آثار یک نویسنده یا درباره او را کنار هم آورد. علاوه بر آن، تمامی مترجمان و پژوهشگران می‌توانند از آن به‌منزله یک کتاب مرجع بهره‌گیرند

۱. «فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان ابتدا در سال ۱۳۵۶ منتشر شد. سپس در سال ۱۳۵۸ پیوست یک و در سال ۱۳۶۳ پیوست دو و سه به آن افزوده شد. از آن سال به بعد انتشار پیوست‌های بعدی متوقف ماند تا اینکه در آذرماه ۱۳۷۴، شرکت نوسا، الکترونیکی کردن آن را برعهده گرفت و در سال ۱۳۷۶ لوح فشرده آن منتشر شد» (هدایت، خان‌سفید، و رحیمی‌پور، ۱۳۹۶، ص ۱۶) آخرین نسخه این کتاب نیز در سال ۱۳۸۲ منتشر شده است. سرعنوان‌های موضوعی فارسی در سال ۱۳۸۱ و پیوست‌های آن در سال‌های ۱۳۸۳ و ۱۳۸۵ منتشر شد. آخرین ویرایش آن نیز در ۱۳۹۸ منتشر شد. ویراست سوم فهرست مستند اسامی نهادها، سازمان‌ها و موسسات دولتی ایران در سال ۱۳۸۶ توسط انتشارات پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران منتشر شده است.

2. <http://opac.nlai.ir/opac-prod/index.jsp>

این اثر و ضمایم بعد از آن، اکنون به عنوان یک پایگاه اطلاعاتی موجود است (سلطانی و راستین، ۱۳۸۱).

فهرست مستند اسامی مؤسسات و سازمان‌های دولتی ایران نیز برای انتشارات سازمان‌ها و مؤسسات، به‌ویژه از نظر تعیین سرشناسه تدوین شده است. سرشناسه‌ها با استفاده از قوانین کلی مربوط به فهرست‌نویسی انتشارات دولتی از قواعد فهرست‌نویسی انگلو-امریکن تعیین شده است. درباره ارائه مشخصات هر سرشناسه، نام کامل آن همراه با سال تأسیس و تاریخچه‌اش آمده است (بهنام، ۱۳۸۷).

فرایند مستندسازی از مهم‌ترین فعالیت‌های اداره کل پردازش و سازماندهی است که به تولید ابزارهای مهم کنترل واژگان در حوزه موضوع و اسامی منجر می‌شود. در این فرایند پیشنهادات مستندسازی اسامی اشخاص و سازمان‌ها و موضوعات از طرف فهرست‌نویسان بخش فهرست‌نویسی برای ساخت شکل مستند به بخش مستندسازی ارجاع می‌شوند. در این بخش، متخصصان مستندسازی با استفاده از روزآمدترین منابع چاپی و برخط شکل مستند و ارجاعات آن را در بانک مستندات ایجاد می‌کنند تا فهرست‌نویسان در فهرست‌نویسی منابع از آنها استفاده کنند. روزآمدی، دقت، کیفیت، و سرعت تولید بانک‌های مستند هماهنگ با فرایند فهرست‌نویسی برای دسترسی کاربران نهایی به منابع کتابخانه ملی و همچنین استفاده سایر کتابداران و فهرست‌نویسان به بانک‌های مستند کتابخانه ملی ضرورت و اهمیت مدیریت این فرایند را آشکار می‌کند. براساس تجربه پژوهشگران، از آنجاکه در بحث روزآمدی فهرست‌نویسی منابع کتابخانه ملی، تناسب حجم منابع ورودی با فهرست‌نویسی آن از چالش‌های مهم در این فرایند است و هماهنگی، سرعت، و دقت مستندسازی نیز بر فرایند فهرست‌نویسی تأثیرگذار است، این پژوهش چالش‌ها و مشکلات موجود در فرایند مستندسازی را در کتابخانه ملی بررسی و شناسایی می‌کند.

در این راستا، مسئله اساسی پژوهش حاضر این است که متخصصان بخش مستندسازی درباره چالش‌ها و مشکلات فرایند مستندسازی به‌ویژه در مدیریت، نیروی انسانی، استانداردها، و ارتباط بخش مستندسازی با سایر گروه‌ها و سازمان‌های ذی‌نفع، و آموزش چه دیدگاهی دارند. همچنین از دیدگاه آنها، چه راهکارهایی را می‌توان برای رفع چالش‌ها و مشکلات فرایند مستندسازی در کتابخانه ملی ارائه داد؟ در نهایت چه پیامدهایی از این راهکارها حاصل می‌شود؟

پژوهش‌های اندکی فرایند مستندسازی را در کتابخانه‌ها بررسی کرده‌اند. در پژوهش حاضر، مطالعاتی مرور شده است که فرایند مستندسازی را از جنبه‌های

مختلفی مانند مشکلات آن و اهمیت کنترل مستند بررسی کرده‌اند. کولچاک^۱ (۱۹۹۹) مطالعه‌ای در سال ۱۹۹۶ در کتابخانه‌های «دانشگاه آرکانزاس»^۲ به منظور ارزشیابی مستند برای فهرست‌نویسی تک‌نگاشت‌ها انجام داد و نتیجه گرفت با توجه به لزوم کنترل مستند برای ارجاعات و یادداشت‌ها و نیز تعداد زیاد خطاها، واحد نگهداری پایگاه داده‌ها، همچنان سرعنوان‌های موجود را در کتابخانه بررسی کند و کار مستندسازی را انجام دهد.

تیلت^۳ (۲۰۰۴) در مقاله‌ای با عنوان کنترل مستند و وضعیت هنر و چشم‌اندازهای جدید آورده است که کنترل مستند برای برخورداری از اهداف فهرست‌نویسی که کاربران را قادر به یافتن آثار نویسنده و تلفیق تمامی آثار فرد کند، ضروری و لازم است. وی همچنین تدریس کنترل مستندات را در مدارس کتابداری ضروری و یکی از نیازهای اصلی این رشته می‌داند.

حاتمی (۱۳۸۴) نیز در پژوهشی با بررسی شیوه‌های ضبط اسامی در فهرست مستند مشاهیر و مؤلفان نشان داد تعداد خطاهای موجود در فهرست مستندات کمتر از چیزی است که انتظار می‌رود. او همچنین اذعان کرده است که منابع و لوازم مستندسازی روزآمد و کامل نیست و این یکی از دلایلی است که اطلاعات تعدادی از شناسه‌ها (اسامی) کامل نیست. به اعتقاد وی برای یکدستی مستندسازی، مشورت و کار گروهی لازم است و تصمیم‌گیری‌های فردی سبب ناهماهنگی در روند مستندسازی می‌شود.

قربانی و باب‌الحوائجی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای با بررسی چالش‌های تحلیل موضوعی کتاب از نظر متخصصان مستندسازی دریافتند توانایی‌ها و ویژگی‌های شخصی کارشناسان تحلیل موضوعی اهمیت زیادی دارد. رعایت قواعد و اصول مهمی چون اختصاص وقت کافی در بررسی و تحلیل، مشاوره با پدیدآوران و صاحب‌نظران آگاه به موضوع کتاب، مراجعه به منبع اصلی اثر، و... باید همواره مد نظر تحلیل‌گر موضوعی قرار گیرد. فشار کاری، شرایط فیزیکی محل کار، تعامل همکاران در تصمیم‌گیری‌های موضوعی، و مدیریت بهینه دورکاری نیز تأثیر درخور توجهی در تحلیل موضوعی دارد. متخصصان بر بازآموزی و افزایش توانایی‌های کارشناسان در کنار بهبود شرایط کاری و نظارت دقیق بر فرایند فهرست‌نویسی و مستندسازی تأکید داشته‌اند. ویژگی‌ها و قابلیت‌های شخصی کارشناسان، مدیریت گروه‌های مستندسازی و فهرست‌نویسی، شرایط کاری، و مدون‌سازی قواعد و اصول تحلیل موضوع منابع در دسترس تأثیر به‌سزایی بر کیفیت فرایند تحلیل موضوعی دارد و سبب تضمین

1. Kulczak
2. University of Arkansas
3. Tillet

اعتبار و صحت کتابشناسی ملی و بانک مستند سرعنوان‌های موضوعی می‌شود. بررسی پیشینه‌های موجود نشان می‌دهد صحت داده‌های مستند در فهرست‌نویسی اهمیت ویژه‌ای دارد و برای افزایش دستیابی به فهرست کتابخانه منبع مهمی به‌شمار می‌رود. چالش‌ها و مسائل فرایند مستندسازی نیز در پیشینه‌ها بررسی شده‌اند که نشان می‌دهد در کنترل مستند نام و همچنین تحلیل موضوعی برای مستندسازی موضوعات، تصمیم‌گیری‌های گروهی، مسائل مدیریتی، ویژگی‌ها و قابلیت‌های شخصی و شرایط کاری مستندسازان تأثیرگذار است. پژوهش‌های بررسی شده به‌جز پژوهش قربانی و باب‌الحواجی (۱۳۹۵) که با رویکرد کیفی انجام شده است، بیشتر ناظر بر روش‌های مروری یا پیمایشی هستند. به‌نظر می‌رسد در بررسی فرایندهای تخصصی استفاده از روش‌های کیفی که به‌طور عمیق‌تری سعی در استخراج و تحلیل اطلاعات دارند می‌تواند مفید باشد.

در مجموع، می‌توان گفت که بحث و پژوهش در حیطه مستندسازی و جستجوی راهکارهای بهبود آن همچنان ضروری است و پژوهش حاضر نیز به همین منظور و در همین راستا انجام شده است و از این نظر اهمیت و ضرورت دارد که سیاست‌گذاران و مدیران حوزه مستندسازی بتوانند از یافته‌های آن استفاده کنند؛ زیرا این نتایج بازتاب دیدگاه‌ها و نظرات متخصصان همین حوزه است.

روش‌شناسی

این پژوهش با رویکرد کیفی و روش «نظریه‌ای بنیادی»^۱ به‌منظور استخراج الگوی تحلیلی و جامع از مسائل و چالش‌های مؤثر در فرایند مستندسازی به‌عنوان بخشی مهم از سازماندهی منابع در کتابخانه ملی انجام شده است. «رویکردهای کیفی پژوهش، رویدادها را از دیدگاه کسانی مشاهده می‌کنند که درگیر این وقایع هستند. این روش‌ها سعی دارند که چرایی رفتارهای آدمی را درک کنند و در حل مسائل پژوهش، رویکرد طبیعی‌تری را اتخاذ می‌کنند» (پاول، ۱۳۸۵، ص ۳). در این پژوهش برای انتخاب مصاحبه‌شوندگان از روش نمونه‌گیری هدفمند پشت سرهمی استفاده شد به این معنی که مصاحبه‌ها و ارسال و دریافت پاسخ‌ها تا زمانی ادامه داشت که اطلاعات تکراری شد و اطلاعات جدیدی کسب نشد. یعنی براساس این روش، اشباع داده‌ها عامل اساسی اتمام مصاحبه‌ها بود. بنابراین، ۱۳ نفر از متخصصان و کارشناسانی از حوزه مستندسازی انتخاب شدند که اطلاعات دست اول و تجربه پدیده مد نظر و دیدگاه‌های خاصی در این حوزه داشتند. انجام مصاحبه‌های باز

1. Grounded theory

و نیمه‌ساختاریافته و گردآوری اطلاعات تا مرحله اشباع، کدگذاری باز، کدگذاری محوری، و کدگذاری انتخابی داده‌ها ادامه داشت. «در کدگذاری باز، پژوهشگر تلاش می‌کند بیشترین مفاهیم ممکن را درون داده‌ها شناسایی کند، بی‌آنکه در ابتدا در جستجوی روابط میان آنها باشد. در مرحله بعد که به کدگذاری محوری معروف است پژوهشگر با مقایسه مفاهیم کشف‌شده مقوله‌هایی را می‌سازد که مفاهیم مشترک را دربرمی‌گیرند. در کدگذاری انتخابی نیز پژوهشگر می‌تواند مقوله مرکزی را شناسایی کند و مؤلفه‌های مرتبط با آن را بیابد. به این ترتیب در مراحل آغازین کدگذاری، داده‌های گردآوری‌شده به اجزای کوچک‌تر خرد می‌شوند و در مراحل بعدی اجزای خردشده با ترتیبی تازه کنار یکدیگر قرار خواهند گرفت. ترتیبی که می‌تواند تصویری تازه از داده‌های گردآمده را ترسیم کند. تصویری که پاسخ‌گوی پرسش‌های پژوهش است» (منصوریان، ۱۳۹۱، ص ۷۲). پس از مقوله‌بندی داده‌ها، با استفاده از الگوی نظریه‌ای بنیادی مسائل و مشکلات مستندسازی، تحلیل و نظریه‌بنیادی مرتبط ارائه شده است.

یافته‌ها

کدگذاری باز و محوری

در مرحله کدگذاری باز ۳۵ مفهوم که بارمعنایی داشتند از پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان، شناسایی و استخراج شد. سپس با دسته‌بندی مفاهیم مرتبط در مرحله کدگذاری محوری، شش مقوله استخراج شد که یکی از آنها مقوله مرکزی و پنج مقوله بعدی در قالب شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، مداخله‌گرها، راهبردها، و پیامدها قرار گرفتند. پس از رمزگذاری مفاهیم، ۳۴ مفهوم شناسایی‌شده در شش مقوله اصلی مطابق جدول ۱ طبقه‌بندی شدند.

جدول ۱. کدگذاری باز و کدگذاری محوری

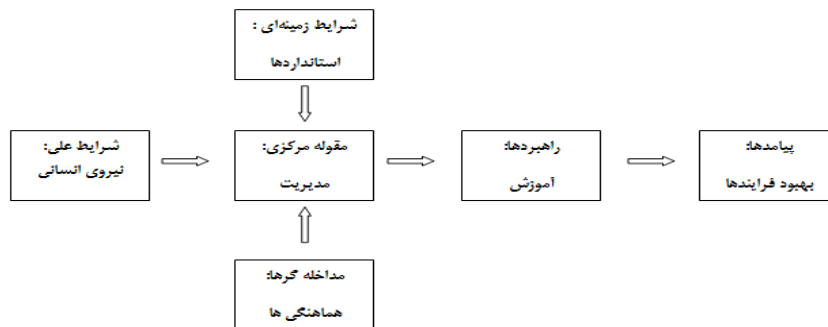
شرایط زمینه‌ای	
کدگذاری محوری: استانداردها	
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج‌شده	
۱	کمبود منابع مرجع
۲	پراکندگی منابع مرجع
۳	تطابق نداشتن با استانداردهای نوین

شرایط علی		
کدگذاری محوری: نیروی انسانی		
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج شده		
۱	کمبود نیروی انسانی	
۲	کمبود نیروی متخصص	
۳	فردودگی نیروی انسانی	
۴	انگیزه کم نیروی انسانی	
۵	نیروی انسانی غیرمتخصص	
مداخله گرها		
کدگذاری محوری: هماهنگیها		
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج شده		
۱	ارائه ندادن اطلاعات دقیق توسط ناشران	
۲	هماهنگی نکردن با سایر ادارات و ارگانها	
۳	هماهنگی نکردن با ناشران	
مقوله مرکزی		
کدگذاری محوری: مدیریت		
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج شده		
۱	اولویت بندی فعالیتها	
۲	آرامش در فضای کار	
۳	شرایط حاکم بر فضای کار	
۴	اعتماد میان مدیریت و کارکنان	
۵	گردش نیروی انسانی	
راهبردها		
کدگذاری محوری: آموزش		
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج شده		
۱	نیاز به دوره های آموزشی	
۲	تدوین دستورعمل	
۳	توجه به روش های علمی	
پیامدها		
کدگذاری محوری: بهبود فرایندها		
کدگذاری باز: مفاهیم استخراج شده		
۱	بهره وری زمان	۸ تعریف فرایند کار
۲	رفع مشکلات جستجو و بازیابی	۹ ایجاد یکدستی در تصمیمات
۳	پرهیز از تصمیم گیری های غیرتخصصی	۱۰ پردازش دسته ای
۴	مدیریت حجم زیاد ورودی	۱۱ رفع کاستی های فهرست نویسی
۵	حذف نظام سنتی و برگه ای	۱۲ یکپارچگی بانک های اطلاعاتی
۶	توجه به سرعت	۱۴ توجه به کمیت
۷	جلوگیری از ایجاد رکوردهای تکراری	۱۵ توجه به کیفیت

مطابق جدول ۱، در این پژوهش براساس تحلیل و کدگذاری پاسخ‌های دریافتی، مدیریت فرایند مستندسازی به‌عنوان مقوله مرکزی شناسایی شد که شامل مفاهیم اولویت‌بندی فعالیت‌ها، آرامش در فضای کار، شرایط حاکم بر فضای کار، اعتماد میان مدیریت و کارکنان، و گردش نیروی انسانی است. شرایط زمینه‌ای در رویکرد نظریه بنیادی، شرایطی است که مقوله مرکزی در بافتار آن عمل می‌کند. در این پژوهش استانداردها مقوله شرایط زمینه‌ای شناسایی شد که از مفاهیم کمبود و پراکندگی منابع مرجع و تطابق‌نداشتن با استانداردهای نوین تشکیل شده است. شرایط علی نیز از عوامل مؤثر بر مقوله مرکزی است و میان این مقوله با مقوله مرکزی رابطه علت و معلولی برقرار است که در اینجا نیروی انسانی مهم‌ترین مقوله علی شناسایی شد که شامل مفاهیم کمبود نیروی انسانی و متخصص، فرسودگی و انگیزه کم نیروی انسانی موجود، و وجود نیروی انسانی غیرمتخصص است. همچنین بحث هماهنگی‌ها، به‌عنوان مداخله‌گر که به‌طور غیرمستقیم بر مقوله مرکزی تأثیرگذار هستند در این تحلیل شناسایی شدند که شامل ارائه‌ندادن دقیق اطلاعات توسط ناشر، هماهنگی نکردن با سایر ادارات و ارگان‌ها، و هماهنگی نکردن با ناشران است. در فرایند تحلیل پس از شناسایی مقوله مرکزی و شرایط زمینه‌ای، مداخله‌گرها و شرایط علی، راهبردهایی برای بهبود مقوله مرکزی از پاسخ‌ها استخراج شد که آموزش اصلی‌ترین راهبرد شناسایی شد که شامل نیاز به دوره‌های آموزشی، تدوین دستورعمل‌ها، و توجه به روش‌های علمی است. درنهایت، پیامدهای حاصل از راهبردها در این پژوهش بهبود فرایندها شناسایی شده است که شامل بهره‌وری زمان، رفع مشکلات جستجو و بازیابی، پرهیز از تصمیمات غیرتخصصی، تعریف فرایند کار، ایجاد یکدستی در تصمیمات، و پردازش دسته‌ای است.

کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی، فرایند یکپارچه‌سازی و بهبود مقوله‌هاست (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸، نقل در قربانی، باب الحوائجی، ۱۳۹۵). در این مرحله با تشریح روابط میان مقوله‌های حاصل از کدگذاری، سعی شده است تا به‌شکل روایت‌گونه نحوه تأثیر و تأثر مقوله‌ها از همدیگر ترسیم شود. مقوله‌های رمزگذاری شده در شش مقوله اصلی دسته‌بندی شده است. روابط مقوله‌ها در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. کدگذاری انتخابی مقوله‌های اصلی

با استفاده از الگوی شکل ۱ می‌توان نظریه بنیادی به‌دست‌آمده را که تشریح روابط میان مقوله‌هاست را به شرح ذیل بیان کرد:

در این پژوهش مفهوم مدیریت مقوله مرکزی شناخته شد. مدیریت در فرایند مستندسازی هسته اصلی فعالیت اصلی این گروه است که می‌تواند با تصمیمات خود در بهبود فرایند مستندسازی مؤثر و تعیین‌کننده باشد. شرایط زمینه‌ای مرتبط با مقوله مرکزی در مقوله اصلی استانداردها می‌گنجد. از آنجایی‌که در فرایند مستندسازی استفاده از انواع منابع مرجع و استاندارد برای یکدستی و صحت کار بسیار اهمیت دارد در تحلیل پاسخ‌های دریافتی نقش استانداردها به‌عنوان زمینه‌ای که مقوله مدیریت فرایند مستندسازی در بافتار آن فعالیت می‌کند مهم و اثرگذار شناسایی شد. براساس نظرات متخصصان گروه مستندسازی، نیروی انسانی به‌عنوان شرط علی بر مدیریت فرایند مدیریت به‌عنوان مقوله اصلی اثرگذار است. در تحلیل پاسخ‌های دریافتی، نیروی انسانی به‌شکل علی بر مدیریت اثرگذار شناسایی شد به این معنی که هرگونه سیاست‌گذاری و تعامل مدیریت با نیروی انسانی و ویژگی‌های نیروی انسانی بر مدیریت فرایند تأثیر مستقیم دارد. در کنار اینها، آموزش به‌عنوان عامل راهبردی در تحقق مدیریت بهینه فرایند مستندسازی شناسایی شده است که نشانگر حساسیت و اهمیت علمی و تخصصی فرایند مستندسازی است و نشان می‌دهد مستندسازان به آموزش مداوم به‌شکل رسمی و خودآموزی و نیز سایر روش‌های آموزشی نیاز دارند. پیاده‌سازی راهبرد استخراج‌شده که شامل آموزش است به پیامد بهبود فرایندها در مستندسازی منجر می‌شود که مدیریت می‌تواند به آن توجه کند. بدیهی است

مدیران هر سازمانی به بهبود فرایندها توجه می‌کنند و همواره به دنبال راهکارهای بهبود فرایندهای خود هستند تا در نهایت به افزایش بهره‌وری و رضایت کاربران منجر شود.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش با روش کیفی، چالش‌های بخش مستندسازی کتابخانه ملی از دیدگاه کارشناسان و متخصصان این بخش آسیب‌شناسی شد. یافته‌های حاصل از این پژوهش از دید متخصصان بیانگر این مطلب است که فرایند کار، نیروی انسانی، مدیریت، آموزش، هماهنگی، و استانداردها، آسیب‌ها و مشکلات متعددی دارند.

در فرایند کار ویژگی‌هایی مانند زمان، حجم زیاد ورودی، رکوردهای تکراری، توجه به کمیت، تصمیم‌گیری‌های غیرتخصصی، کاستی‌های فهرست‌نویسی، نظام‌های سنتی و برگه‌ای، یکدست نبودن در تصمیم‌گیری، کم‌توجهی به کیفیت، و یکپارچه نبودن بانک‌های اطلاعاتی نقش مهمی را ایفا می‌کنند. تیلت (۲۰۰۴) نیز در پژوهش خود حفظ یکدستی در پیشینه‌های کتاب‌شناختی را در مستندسازی ضروری دانسته است. در مقوله نیروی انسانی که بیشترین مشکلات را دارد و کارشناسان و متخصصان این بخش، همگی به آن اذعان داشته‌اند کمبود نیروی انسانی و متخصص، فرسودگی نیروی انسانی، و انگیزه کم کارکنان این بخش است.

کمبود منابع مرجع، پراکندگی منابع مرجع، تطابق نداشتن با استانداردهای نوین از مشکلات مربوط به مقوله استانداردها شناخته شد.

در مقوله آموزش، نیاز به دوره‌های آموزشی، نبود دستورعمل مدون، و بی‌توجهی به روش‌های علمی از مسائل مربوط به این بخش است که متخصصان به آن توجه کرده‌اند. در مقوله هماهنگی یا ارتباط بخش مستند با سایر گروه‌ها و سازمانها، ارائه ندادن اطلاعات دقیق توسط ناشران، همکاری نکردن سایر ادارات و سازمانها با بخش مستند، و ناهماهنگی ناشران با بخش مستندسازی از جمله گزینه‌هایی است که به آن توجه شده است. از دیگر عوامل مهم و تاثیرگذار در این بخش مدیریت است. استفاده از مدیریت غیرمتخصص، بی‌توجهی به گردش کار میان نیروی انسانی، شرایط فیزیکی محل کار، نبود صمیمیت و تعامل میان همکاران در تصمیم‌گیری‌ها، و فشار کاری و استرس‌های ناشی از آن از سوی مدیریت از جمله مشکلات مربوط به این بخش در مقوله مدیریت است. با توجه به نظریه زمینه‌های استخراج‌شده از داده‌های گردآوری‌شده در این پژوهش، مدیریت در افزایش کیفیت و بهبود کار نقش مهمی را ایفا می‌کند. فعالیت‌هایی نظیر آموزش‌های مستمر و بازآموزی فرایند کار، تصمیم‌گیری جمعی، یکدستی در

تصمیمات، اطلاع‌رسانی تصمیمات، مدون‌سازی تصمیمات، برقراری تناسب میان تعداد نیروی انسانی و حجم کار، اسکن منابع لازم برای مستندسازی و در دسترس قرار دادن آنها به شکل الکترونیکی، کاهش میزان کمیت کار و توجه به کیفیت، جذب نیروهای متخصص و کارآمد، ایجاد انگیزه به شکل‌های مختلف در کارمندان، ایجاد فضای مناسب کاری، و تهیه بروشور برای ناشران و سازمان‌ها به منظور آشنایی با بخش مستندسازی و درخواست برای همکاری با این بخش، از جمله اقداماتی است که متخصصان بر آن تأکید داشتند که می‌تواند بر افزایش کیفیت در بخش مستندسازی اثرگذار باشد.

مآخذ

- بهنام، مهوش (۱۳۸۷). فهرست مستند اسامی نهادها، سازمان‌ها و موسسات دولتی ایران (ویرایش ۳). تهران: پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
- پاول، رونالد آر. (۱۳۸۵). روش‌های اساسی پژوهش برای کتابداران (ویراست ۲) (مترجم نجلا حریری). تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- حاتمی، مریم (۱۳۸۴). بررسی شیوه‌های ضبط اسامی در کتاب مستند مشاهیر و مؤلفان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- حاجی زین‌العابدینی، محسن (۱۳۸۵). مستندسازی، در دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی (ج ۲، ص ۱۷۳۸-۱۷۴۰). تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- خادمیان، مهدی؛ کوکبی، مرتضی (۱۳۹۳). آینده سرعنوان‌های موضوعی: پیش‌همارایی در مقابل پس‌همارایی. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴ (۱)، ۱۹۷-۲۲۰.
- خسروی، عبدالرسول؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن (۱۳۸۹). ضرورت مستندسازی موضوعی پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی موجود بر روی وب. در داریوش علیمحمدی و محسن حاجی زین‌العابدینی، سازماندهی اطلاعات: رویکردها و راهکارهای نوین: مجموعه مقالات اولین همایش سالانه انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران ۱۶ و ۱۷ اسفند ۱۳۸۵، (ص ۳۶۵ - ۳۸۲). تهران: کتابدار.
- رضایی شریف‌آبادی، سعید؛ خسروی، عبدالرسول؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن (۱۳۸۶). امکان‌سنجی مهار مستندات موضوعی پزشکی در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی موجود بر روی وب. مطالعات تربیتی و روانشناسی، ۸ (۳)، ۱۸۳-۲۰۱.
- روبین، ریچارد (۱۳۸۷). مبانی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی (مهدی خادمیان، مترجم). مشهد: کتابخانه رایانه‌ای.
- سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین (۱۳۸۱). دانشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: فرهنگ معاصر.
- عزیزیان، نرگس خاتون (۱۳۹۷). دستنامه مستندسازی موضوع براساس مارک ایران. تهران: سازمان اسناد

- و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- فرج‌پهلوی، عبدالحسین؛ کوکبی، مرتضی؛ فتاحی، رحمت‌الله؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن (۱۳۸۹). ملزومات کارکردی داده‌های مستند (فراد): الگوی مفهومی رابطه موجودیت مستندات در پیشینه‌های کتابشناختی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۳ (۴)، ۲۳۳-۲۶۰.
- فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان. (۱۳۵۶). تهران: مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی آموزشی، مرکز خدمات کتابداری.
- قربانی، محبوبه؛ باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۹۵). چالش‌های تحلیل موضوعی کتاب از نظر متخصصان مستندسازی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۷ (۲)، ۴۱-۵۷.
- قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن. (۱۳۷۱). (رحمت‌الله فتاحی، مترجم؛ اسدالله آزاد، ویراستار). مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی.
- منصوریان، یزدان (۱۳۹۱، مرداد). هفتاد نکته کاربردی در طراحی و اجرای پژوهش کیفی. کلیات کتاب ماه، ۶۸-۷۵.
- هدایت، مرضیه؛ خان‌سفید، مرضیه؛ و رحیمی‌پور، راضیه (۱۳۹۶). *دستنامه ساخت مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- Kulczak, D. E. (1999). Name authority control work for OCLC copy cataloging: Is it worth the effort? *Cataloging and classification Quarterly*, 28 (1). 69-81.
- Maris, H. (2004). Authority control in an academic library consortium using a union catalogue maintained hority control. Unpublished doctoral dissertation, University of South Africa. Retrieved May 1, 2019, from <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/2546/thesis.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tillet, B. (2004). Authority control: State of the art and new perspective. *Cataloging & classification quarterly*, 38 (314), 23-41.

استناد به این مقاله:

- هاشمی، فریبا؛ قربانی، محبوبه؛ و تاجبخش، افشان (۱۳۹۸). چالش‌های بخش مستندسازی کتابخانه ملی ایران: تحلیلی کیفی با رویکرد نظریه‌پردازی بنیادی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۱۰۰-۱۱۴.

The Role of the Information Products Introduced by the Librarians of the National Library and Archives of the Islamic Republic of Iran on Infopreneurship Users

Z. Doogchi¹ | Z. Abazari²
Z. Mirhosseini³ | N. Hariri⁴

Received: 5, Nov. 2018

Accepted: 21, Apr. 2019

Purpose: Investigation of the role of information products introduced by librarians of the National Library of the Islamic Republic of Iran on the users 'infopreneurship

Methodology: According to the Morgan table (with a confidence coefficient of 80%), out of 320 national library librarians, 94 people were selected by simple random sampling to complete a questionnaire, which finally completed 92 questionnaires. A researcher-made questionnaire was used to collect data. Validity of the questionnaire by content validity showed that the experts in the qualitative method confirmed the content validity and in the quantitative section, the relative content validity coefficient for each of the questions was higher than 0.49.

The content validity index for the questionnaire was also 0.92. The reliability of the test was also calculated on the basis of the Cronbach's alpha coefficient of 0.97. To analyze the data, descriptive statistics and inferential statistics of single variable t test were used.

Findings: According to the view of librarians, the role of components of information products on the users' information (61%), information products on launching information campaigns (62%), information and technology infrastructure on user information (64%), and infrastructure The technology is based on the establishment of information professions (66%), all of which indicates that the introduction of information products by librarians contributes significantly to the information of users (about 63%).

Conclusion: Considering the importance of libraries as a cultural-educational center in promoting the culture of entrepreneurship and information work, librarians should be trained to familiarize users with day-to-day technologies and work with information and how to use and provide information and products. Instruct them to create jobs and create an electronics business and ultimately lead to an independent income for library users.

Keywords:

Infopreneurship, Information Entrepreneurship, Information Business, Electronic Business, Information Technology.

DOI: 10.30484/nastrinfo.2019.2325

1. PhD Candidate, Knowledge and Information Science of Islamic Azad University Of Tehran North Branch, lidadoogchi@yahoo.com
2. Associate Professor, Knowledge and Information Science, Tehran North Branch, Islamic Azad University (Corresponding author), abazari391@yahoo.com
3. Associate Professor, Knowledge and Information Science, Tehran North Branch, Islamic Azad University, zmirhosseini@yahoo.com
4. Professor, Knowledge and Information Science, Tehran Sciences and Research Branch, Islamic Azad University, nadjlhariri@gmail.com

نقش محصولات اطلاعاتی معرفی شده توسط کتابداران کتابخانه ملی (ج.ا.ا) بر اطلافرینی کاربران

زهره دوگچی^۱ | زهرا اباذری^۲
زهره میرحسینی^۳ | نجلا حریری^۴

هدف: بررسی نقش محصولات اطلاعاتی معرفی شده توسط کتابداران کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران بر اطلافرینی کاربران.

روش شناسی: پژوهش کاربردی حاضر به روش پیمایشی-تحلیلی انجام شد. براساس جدول مورگان (با ۸۰٪ ضریب اطمینان) از میان ۳۲۰ نفر از کتابداران کتابخانه ملی، ۹۴ نفر با نمونه گیری تصادفی ساده به منظور تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند که در نهایت ۹۲ نفر پرسشنامه‌ها را تکمیل کردند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه پژوهشگر ساخته استفاده شد. روایی پرسشنامه نیز با استفاده از روایی محتوایی نشان داد که متخصصان در روش کیفی، روایی محتوایی را تأیید کردند و در بخش کمی، ضریب نسبی روایی محتوایی برای هر یک از پرسش‌ها بالاتر از ۰/۴۹ گزارش شد. همچنین شاخص روایی محتوایی برای پرسشنامه نیز برابر ۰/۹۲ بوده است. پایایی آن نیز بر اساس ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۷ سنجیده شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از آمار توصیفی میانگین و آمار استنباطی آزمون تی تک‌متغیری بهره گرفته شد.

یافته‌ها: با توجه به نظر کتابداران نقش مؤلفه‌های محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران (۶۱٪)، محصولات اطلاعاتی بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی (۶۲٪)، زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناوری‌ها بر اطلافرینی کاربران (۶۴٪)، و زیرساخت‌های فناوری‌ها بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی (۶۶٪) است که همگی بیانگر آن است که معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران بر اطلافرینی کاربران تا حد زیادی (در حدود ۶۳٪) نقش دارند.

نتیجه‌گیری: با توجه به اهمیت کتابخانه‌ها به‌عنوان کانون فرهنگی- آموزشی در اشاعه فرهنگ کارآفرینی و کار اطلاعاتی باید کتابداران طوری آموزش داده شوند که بتوانند کاربران را با فناوری‌های روز آشنا کنند و کار با اطلاعات و نحوه استفاده و ارائه و عرضه اطلاعات و محصولات اطلاعاتی را به آنها آموزش دهند تا به اشتغال‌زایی و ایجاد کسب‌وکار الکترونیک و در نهایت درآمدزایی مستقل برای کاربران کتابخانه‌ها منجر شود.

دریافت: ۹۷/۰۸/۱۵ پذیرش: ۹۸/۰۲/۰۲

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

lidadoogchi@yahoo.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران (نویسنده مسئول)

abazari391@yahoo.com

۳. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال

zmirhosseini@yahoo.com

۴. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران

nadjlahariri@gmail.com

مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات،

دوره سی، شماره اول، بهار ۱۳۹۸،

ص ۱۱۶-۱۳۵.

DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2325

کلیدواژه‌ها

اطلافرینی، کارآفرینی اطلاعاتی، کسب‌وکار اطلاعاتی، کسب‌وکار الکترونیک، فناوری اطلاعات

مقدمه

امروزه نگاه خاص به اطلاعات با هر موجودیتی که دارد، آن را یک محصول می‌پندارد که برحسب محتوا در اشکال مختلف تولید و به فروش می‌رسد. بنابراین، اطلاعات به‌عنوان محصول در مرکز مبادله در صنعت اطلاعات قرار می‌گیرد. جدا از محصولات با سابقه این صنعت مانند کتاب، مجلات تخصصی، و سایر رسانه‌های قدیمی، محتوا و قالب‌های جدیدی ظهور کرده‌اند که ضرورت نگاه مستقل و اختصاصی به این محصولات خاص را ایجاب می‌کنند. علاوه بر این، در حال حاضر بازارهای اینترنتی و مجازی الگوهای سنتی کسب‌وکار را متحول کرده است و کارآفرینی از طریق محصولات اطلاعاتی و راه‌اندازی کسب‌وکار الکترونیکی نیز به‌واسطه این بازار باعث شده است تا تولیدکنندگان، فروشندگان، و مشتریان یک چرخه اقتصادی بتوانند در یک فضای مجازی مشترک با یکدیگر در ارتباط باشند و اطلاعات، خدمات، محصولات، و پول را مبادله کنند (قراگوزلو، ۱۳۹۱). اطلاعاتی نیز که از پیوند ابتدا و انتهای دو واژه «اطلاعات»^۱ و «کارآفرینی»^۲، برابر نهاد «اطلافرینی»^۳ پدید آمده است (علیدوستی و خسروجردی، ۱۳۹۱)، به پیدایش فردی به نام «اطلافرین» منجر شده است که همان فروشنده اطلاعات است. از آنجاکه اطلاعات امروزه دست‌مایه اصلی اقتصاد دانش‌مدار قلمداد می‌شود، پویا و پرهزینه است و شکل بسته‌بندی آن پی‌درپی دگرگون می‌شود (چندلر^۴، ۲۰۰۷). بنابراین، کارآفرینی اطلاعاتی از طریق کسب‌وکار الکترونیکی می‌تواند شرایط تازه‌ای پدید آورد که با تولید محصولات اطلاعاتی و اشتراک از طریق زیرساخت‌های فناورانه و اشتراک در فضای مجازی اطلاعات، خدمات، و محصولات اطلاعاتی را مبادله و تولید ثروت کرد (سرشار، آقاجانی، و بابایی، ۱۳۹۲).

از این‌رو، کتابداران باید به حیطة توانایی‌های خود بر مبنای مشاغل اطلاعاتی، آگاه شوند تا بتوانند با توجه به نیازهای مختلف کاربران در کتابخانه‌ها، به تهیه محصولات اطلاعاتی در اشکال مختلف الکترونیکی و تولید مجدد اطلاعات^۵ اقدام کنند و این‌گونه در خصوص معضل بیکاری و خوداشتغالی، راه‌گشای کاربران شوند. در ادامه، معرفی مؤلفه‌های پژوهش ضروری است:

محصولات اطلاعاتی به هر محصولی گفته می‌شود که در قالب اطلاعات بوده و می‌تواند به کار فرد خاصی بیاید و شامل مؤلفه‌های اطلاعاتی مختلفی بوده است که در زنجیره ارزش جای می‌گیرند. اطلاعات، نه تنها محصول است، بلکه در کنار تمام محصولات نیز وجود دارد و چیزی است که می‌تواند برای سایر محصولات

1. Information
2. Entrepreneurship
3. Infopreneurship
4. Chandler
5. Repackaging

جنبه تبلیغی یا تکمیلی داشته باشد و برای تأثیر گذاشتن در افراد یا افزایش رضایت آنها استفاده شود (قراگوزلو، ۱۳۹۱). محصولات اطلاعاتی به نوعی منابع تبدیل اطلاعات به ثروت هستند و انواع آن در تعریف محصولات اطلاعاتی الکترونیکی قید می‌شود و در کل شامل هر روشی می‌شود که از طریق آن بتوان اطلاعات را تهیه و ارائه کرد. برای ایجاد و راه‌اندازی کسب‌وکار نو و یا افزودن جریان‌های درآمدی نوین به کسب‌وکار قبلی، کتابداران می‌توانند فرصت‌های بسیاری را از طریق ارائه و معرفی محصولات اطلاعاتی در اختیار کاربران قرار دهند. از آنجایی که افراد، دل‌بستگی‌ها و ذوق و استعداد گوناگونی دارند، ممکن است همه استراتژی‌ها و برنامه‌ریزی‌های کتابداران در راستای تشویق و ایجاد انگیزه در کاربران، کارساز نباشد. بنابراین، کتابداران باید زمانی را برای درک اینکه کدام راهکار با هدف کاربران هم‌خوانی دارد، اختصاص دهند. در این راستا، شناساندن برخی گونه‌های کالاها و محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران به کاربران بی‌ربط نیست تا از طریق آنها بتوانند کسب درآمد داشته باشند و کارآفرینی کنند. محصولات اطلاعاتی الکترونیکی نیز به هر نوع کالا یا محصول اطلاعاتی گفته می‌شود که به نوعی با زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و با محیط‌ها و شبکه‌های اینترنتی و وبی مرتبط باشد و بعضی از انواع مهم آن به جهت درآمدزایی و اشتغال و تولید کسب‌وکار عبارت‌اند از: سمینارهای از راه دور، محصولات دیداری و شنیداری، سمینارها، کارگاه‌ها و کتاب‌های کار، کلاس‌های الکترونیکی، مجموعه نکات چاپی، پایگاه وب، کتاب الکترونیکی، عکس دیجیتال، متن الکترونیکی، فرامتن، و مجله الکترونیکی (علیدوستی و خسروجردی، ۱۳۹۱). مؤلفه مهم بعدی، زیرساخت فناوری اطلاعات است که در رأس آن اینترنت، شرایطی تازه را پدید آورده است و در آن، تولید کنندگان، فروشندگان، و مشتریان و کم‌وبیش همه عوامل دست‌اندرکار یک چرخه اقتصادی، قادرند در فضای مجازی مشترک با یکدیگر در ارتباط باشند و اطلاعات، خدمات، محصولات، و پول را مبادله کنند. اینترنت، تئوری‌ها و نظریات جدیدی را به میان آورده است که یکی از آنها «اشتغال پیوسته» است. در این نوع اشتغال، فرد شاغل کار خود را با استفاده از امکانات رایانه‌ای انجام می‌دهد و حاصل کار را که می‌تواند محصولی مانند یک نرم‌افزار و یا خدمتی نظیر کاوش باشد از طریق اینترنت در اختیار کارفرما یا مشتریان قرار می‌دهد (مه‌نگار، پیکری‌فر، و توسرکانی، ۱۳۹۴). بنابراین، کتابداران می‌توانند به کمک زیرساخت‌های فناورانه اطلاعاتی، محصولات اطلاعاتی و الکترونیکی و دیجیتالی را در اختیار کاربران قرار دهند و با آموزش و معرفی پیشه‌ها و روش‌های کارآفرینی

1. On Line business

اطلاعاتی به این افراد، به ایجاد خلاقیت و کسب و کارهای اطلاعاتی و الکترونیکی و سوق دادن آنها به سمت اشتغال زایی در عصر اطلاعات منجر شوند. بدین ترتیب با توجه به نقش مهم و اساسی فناوری اطلاعات و ارتباطات، می توان گفت فناوری جزئی از مقوله کارآفرینی است (بهزادیان نژاد، ۱۳۸۲ نقل در حسینی، ۱۳۹۲) و کتابداران می توانند به کمک اطلاعات و ارتباطات ناشی از فناوری های اطلاعاتی و با شناخت شرایط عصر اطلاعات و روش های کارآفرینی، تحولات شگرفی در دستیابی به اطلاعات و کارآفرینی اطلاعاتی ایجاد کنند. پیشه های اطلاعاتی نیز زمانی به وجود می آید که اطلاعاتی، فناوری های نوینی را ایجاد کرده باشند و از راه های تازه ای برای پخش داده ها و اطلاعات بهره برده و شکل های نوینی از اطلاعات و روش های تازه ای را نیز برای پول درآوردن بنیان گذاشته باشند. بعضی از این پیشه ها عبارت اند از: نشر الکترونیکی، نمایندگی تبلیغات الکترونیکی، ویتزین مجازی، سیاست مجازی، مشاور امور مالی، پژوهشگر بازار مجازی، صفحه های زرد الکترونیکی و تبلیغات دسته بندی شده، به دلیل جدید و ناشناخته بودن خدمات بازاریابی الکترونیکی و پخش داده ها (ویتزن و پارک هیل^۱، ۱۹۹۶).

در ایران پیشینه های پژوهشی اطلاعاتی نسبت به نمونه های خارجی کمتر است و فقط به طور مجزا به موضوعاتی توجه شده که از تلفیق آنها واژه اطلاعاتی به وجود آمده است، از جمله کارآفرینی در موضوعاتی چون فناوری اطلاعات و محصولات اطلاعاتی و... اما در خصوص پیشینه های خارجی، چون این واژه برگرفته از منابع خارجی است به طور مستقیم و تخصصی تر پژوهش هایی با عنوان «اطلاعاتی» انجام شده است که در ادامه به آنها اشاره می شود:

قراگوزلو (۱۳۹۱) با شناسایی عناصر تشکیل دهنده مدل بازاریابی محصولات اطلاعات دیجیتال در بازار رسانه های تخصصی ایران نشان داد این عناصر شامل پنج بُعد اصلی؛ محدوده، زنجیره عرضه، وبسایت، زیرساخت کلان، و زیرساخت خرد و دوازده زیرمجموعه است که هر کدام از آنها نیز شامل عوامل دیگری است از جمله بُعد محصول اطلاعاتی و زیرساخت های فناورانه که در پژوهش حاضر نیز به آن توجه شده است.

مهنگار و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با بررسی رابطه میان فناوری اطلاعات، اطلاعات، و عدالت سازمانی با کارآفرینی در میان کارکنان شرکت کشت و صنعت نیشکر هفت تپه در سال ۱۳۹۴ بیان کردند میان فناوری اطلاعات و کارآفرینی با توجه به تعامل دوسویه آنها با هدف نشان دادن نقش فناوری اطلاعات در توسعه کارآفرینی

1. Weitzen & Parkhill

و اشتغال‌زایی رابطه معناداری وجود دارد.

حسینی (۱۳۹۲) در پژوهش خود با بررسی نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در توسعه کارآفرینی از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی شهر تهران نشان داد که شش عامل بهبود عملکرد کاری، بسترسازی بهبود خدمات تولیدی، فناوری، بهبود انگیزش سازمانی، و اطلاع‌رسانی متغیرهای پژوهش بودند و در مجموع ۴۴/۲۶ درصد از قابلیت‌ها و توانایی‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات را در توسعه کارآفرینی توجیه می‌کنند.

صابری (۱۳۹۵) در پژوهش خود عوامل تأثیرگذار در کارآفرینی دانشجویان علم اطلاعات و دانش‌شناسی را شناسایی، تحلیل و تبیین کرد و نشان داد از میان پنج عامل مهارت‌افزایی، محتوایی، آموزشی، ترویجی، و پشتیبانی؛ مهارت‌افزایی بیشترین سهم را در کارآفرینی دانشجویان علم اطلاعات و دانش‌شناسی داشت.

دو تویت^۱ (۲۰۰۰) در پژوهش خود با بررسی مقدماتی آموزش و تدریس محتوا و ارائه واحد اطلافرینی در میان دو گروه دانشجویان به‌طور مقایسه‌ای، دریافت که ضمن توجه به واحد درسی اطلافرینی در دانشگاه، همسان‌سازی و تقویت اطلافرینی در میان دروس و محتوای واحدها و روش‌های ارائه، ضروری به‌نظر می‌رسد.

راموگانگو^۲ (۲۰۱۰) با تحقیق مقدماتی اطلافرینی به‌عنوان موقعیت شغلی برای دانشجویان کتابداری و علم اطلاعات، ایجاد انگیزه اطلافرینی، برنامه‌ریزی آموزشی مناسب اطلافرینی و مشکلات موجود در این زمینه را در میان دانشجویان بررسی کرد و اذعان داشت که یک برنامه‌ریزی آموزشی مناسب در این راستا فقط نباید متمرکز بر واحدهای خودگردان و کوچک باشد و باید در سطح وسیع آموزشی اقدام شود.

بروس خمالو و شمین کالا^۳ (۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان اهمیت آموزش اطلافرینی برای مدیریت پیشینه‌ها و آرشیوهای دانشجویان زیمباوه معتقدند برای ایجاد مهارت‌های بالقوه اطلافرینی، باید برای آرشیوهای دانشجویی و کارشناسان اطلاعاتی، کسب‌وکارهای اطلاعاتی ایجاد و راه‌اندازی کرد. از این‌رو این پژوهش، اهمیت تجهیز دانشجویان به مهارت‌های اطلافرینی را در کشور جهان سومی مانند زیمباوه بررسی کرده بود تا به میزان تجهیز دانشجویان در راستای ایجاد مهارت‌های عملکردی کار اطلاعاتی و اشتغال‌زایی و پیشرفت اقتصادی پی‌ببرد.

دو و موتولا^۴ (۲۰۱۶) در پژوهش خود با عنوان اطلافرینی دانشجویان مدیریت آرشیو دانشگاه ملی علم و فناوری دریافتند مبحث اطلافرینی با رشته دانشجویان مدیریت آرشیو به‌طور کامل مرتبط بوده است و اگرچه، سخنران منابع مفیدی را

1. Du Toit
2. Ramugondo
3. Bruce Khumalo
& Shamaine Nkala
4. Dewah & Mutula

ارائه کرده است؛ اما دانشجویان معتقد بودند برای آشنایی با برخی کسب‌وکارهای اطلاعاتی، نیاز به مشاهده و حضور سخنرانان مدعو را از سراسر دنیای اطلاعاتی دارند. همچنین نتایج نشان داد میزان آموزش اطلاعاتی رابطه معناداری با مرتبه این افراد دارد.

ایوری و اکولا^۱ (۲۰۱۶) در پژوهش خود با عنوان موقعیت و پیشرفت اطلاعاتی در نیجریه و آفریقای جنوبی با بیان راهبردی اطلاعاتی در علم اطلاعات و کتابخانه‌ها با استفاده از فناوری‌های ارتباطی اطلاعات بر مبنای همگانی کردن آن از طریق آموزش و پرورش دریافتند که اطلاعاتی در شهرهای نمونه عملکردی روبه رشد داشت و جواب‌های نمونه‌گیری شده نشان داد تفاوت‌ها و شباهت‌های زیادی در اطلاعاتی و تجارت‌ها بر پایه فناوری اطلاعات و علوم کامپیوتری ارائه شده در رشته تحصیلی علم اطلاعات میان دو کشور وجود دارد. بیشترین محصولات خدماتی و تجاری مشتق از تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات همانند نصب سخت‌افزارها و نرم‌افزارها، خدمات پیگیری، عیب‌زدایی‌ها، طراحی وب، برنامه‌ریزی‌ها، نصب دوربین‌های مداربسته و تماشاگر برخط و... بودند. بنابراین پژوهش مدنظر در مدارس علوم کامپیوتری، اطلاعات، ارتباطات و علم اطلاعات و کتابداری دو کشور، برای عمومی‌سازی اطلاعاتی بر حمایت دولت، تأکید بیشتری کرده است.

هیکس^۲ (۲۰۱۷) بر کاربرد کتب الکترونیکی برای اطلاعاتی شدن بر گروه‌هایی با ایده‌های جدید و ایجاد کسب‌وکارهای کوچک تأکید کرده است و راه‌های ارائه محصولات اطلاعاتی مانند کتب الکترونیکی در وبسایت‌ها به‌طور رایگان و تشکیل سیاهه‌ای در راستای کمک به اعتماد کالا و محصولات اطلاعاتی معرفی شده به ایمیل افراد را به‌عنوان راه‌کارهای اطلاعاتی بررسی کرده است.

با توجه به اینکه پژوهش حاضر نقش مؤلفه‌های محصولات اطلاعاتی و پیشه‌های اطلاعاتی و زیرساخت‌های فناورانه اطلاعاتی برای اطلاعاتی را بررسی کرده است تفاوت آن با پژوهش قراگوزلو (۱۳۹۱) در آن است که وی به شناسایی این مؤلفه‌ها در راستای بازاریابی اطلاعات دیجیتال توجه کرده بود. مه‌نگار و همکاران (۱۳۹۴)، حسینی (۱۳۹۲)، و پژوهش کنونی همگی مؤلفه نقش فناوری اطلاعات را بررسی کرده‌اند؛ اما پژوهش کنونی به نقش این مؤلفه بر کارآفرینی اطلاعاتی (اطلاعاتی) به‌طور خاص و دو پژوهش ذکر شده فقط نقش فناوری اطلاعات بر کارآفرینی را به‌طور عام بررسی کرده‌اند. پژوهش صابری (۱۳۹۵) و پژوهش حاضر نیز هر دو به مسئله کارآفرینی در علم اطلاعات توجه کرده‌اند؛ اما مؤلفه‌های سنجش شده در

1. Ivwurie & Ocholla
2. Hicks

آنها متفاوت‌اند. پژوهش دوتویت (۲۰۰۰)، راموگاندو (۲۰۱۰) و بروس خمالو و شمین کالا (۲۰۱۵) نیز از این لحاظ که اطلافرینی و آموزش آن در میان دانشجویان و کاربران به اشتغال‌زایی و ایجاد پیشه‌های اطلافرینی منجر می‌شود، با نتایج پژوهش حاضر هم‌راستاست. نتایج پژوهش دوا و موتولا (۲۰۱۶) نیز در بررسی نقش فناوری اطلاعات بر پیشه‌های اطلافرینی با پژوهش مزبور همسوست. ایوری و اکولا (۲۰۱۶) هم به بیان راهبردی اطلافرینی در علم اطلاعات و کتابخانه‌ها با استفاده از فناوری‌های ارتباطی اطلاعات بر مبنای همگانی کردن آن از طریق آموزش و پرورش توجه داشتند؛ اما در کل بیشتر پیشینه‌های پژوهشی خارجی، معطوف به جنبه آموزشی اطلافرینی شده‌اند؛ درحالی‌که پژوهش حاضر با پیش‌فرض شناخت و نهادینه کردن اطلافرینی و آموخته شدن کتابداران سعی دارد از طریق روش‌های اطلافرینی مانند معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران، روش‌های کاربردی کسب درآمد در میان کاربران به قصد استقلال شغلی و درآمدزایی را اجرایی و نهادینه کند تا هم کتابداران را بر آن دارد که در رشته خود به اشتغال‌زایی همت گمارند و هم مراجعان خود را به لحاظ اقتصادی به فعالیت و تکاپو وادارند.

بنابراین، با در نظر گرفتن هم‌خوانی و ناهم‌خوانی پژوهش کنونی با پژوهش‌های پیشین، می‌توان اذعان داشت در این پژوهش به نقش محصولات اطلاعاتی و کارآفرینی بر مبنای این محصولات و نیز به نقش فناوری اطلاعات و زیرساخت‌های فناورانه بر اطلافرینی و تولید و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی توجه شده است تا در نهایت با پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش روشن شود که محصولات و کالاهای اطلاعاتی معرفی شده توسط کتابداران کتابخانه ملی به چه میزان بر اطلافرینی کاربران نقش دارند.

- محصولات اطلاعاتی به چه میزان بر اطلافرینی کاربران از نظر کتابداران کتابخانه ملی نقش دارند؟
- محصولات اطلاعاتی ارائه شده توسط کتابداران اطلافرین به چه میزان بر تولید و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی کاربران از نظر کتابداران کتابخانه ملی نقش دارند؟
- زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناورانه موجود در کتابخانه ملی به چه میزان بر اطلافرینی کاربران از نظر کتابداران کتابخانه ملی نقش دارند؟
- زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناورانه موجود در کتابخانه ملی به چه میزان بر تولید و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی کاربران از نظر کتابداران کتابخانه ملی نقش دارند؟

– معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران کتابخانه ملی به چه میزان بر
اطلافرینی کاربران نقش دارد؟

روش شناسی

پژوهش کاربردی حاضر، به روش پیمایشی-تحلیلی انجام شد. براساس جدول مورگان (با ۸۰ درصد اطمینان) ۹۴ نفر با نمونه‌گیری تصادفی ساده از میان ۳۲۰ نفر از کتابداران کتابخانه ملی به منظور تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند که در نهایت ۹۲ نفر پرسشنامه را تکمیل کردند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه پژوهشگر ساخته استفاده شد که حاوی ۵۰ پرسش در چهار مؤلفه است که در دو مؤلفه اول به نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی توجه شده است و در دو مؤلفه بعدی به نقش زیرساخت‌های فناورانه بر اطلافرینی و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی بررسی شده است که بر مبنای طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت بوده است و آزمودنی در این پرسشنامه نمره‌ای مابین ۵۰ الی ۲۵۰ به دست می‌آوردند. برای روایی پرسشنامه پژوهش از روایی محتوی بهره گرفته شد. ابتدا در روش کیفی روایی محتوایی پرسشنامه در اختیار چهار نفر از متخصصان این حوزه قرار گرفت و از آنان خواسته شد تا درباره هر یک از سؤالات پرسشنامه و میزان تناسب آن با موضوع و اهداف پژوهش نقطه‌نظرات و دیدگاه‌های خود را بیان کنند. پس از گردآوری نظرات، اصلاحات لازم انجام شد. اما در روش کمی از دو ضریب نسبی روایی محتوا (CVR) و شاخص روایی محتوا (CVI) استفاده شد. نتایج حاصل بر ۱۵ نفر از متخصصان در این زمینه نشان داد مقدار ضریب نسبی روایی محتوای ۵۰ سؤال پرسشنامه در دامنه بین ۰/۶ تا ۱ قرار گرفته است که از مقدار ضریب بحرانی بالاتر بوده‌اند. بنابراین، روایی محتوای ۵۰ سؤال پرسشنامه تأیید شد. علاوه بر آن، یافته‌ها نشان می‌دهد شاخص روایی محتوای پرسشنامه برابر ۰/۹۲ است که از مقدار استاندارد ۰/۷۹ بالاتر بوده، و بنابراین روایی محتوای پرسشنامه نیز تأیید شد.

به منظور تعیین پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. نتایج به دست آمده با ۵۰ پرسش بر ۱۵ کتابدار مطالعه شده در کتابخانه ملی، مقدار این ضریب را ۰/۹۷ نشان داد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی میانگین و آمار استنباطی تی‌تک‌متغیری با استفاده از نرم‌افزار اسپاس انجام شد.

یافته‌ها

• نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران

جدول ۱. نتایج آزمون تی تک‌متغیری برای نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران

ویژگی‌های آماری / متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین فرضی	تفاضل میانگین‌ها	مقدار t	درجه آزادی	احتمال خطای نوع دوم
میزان نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران	۴۰/۲۴	۷/۵۵	۹۲	۳۳	۷/۲۴	۹/۲	۹۱	۰/۰۰۰

از نتایج جدول ۱ چنین استنباط می‌شود که نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران ($P < 0.01$ و $t_{01} = t_{01} = 9.2$) با درجه آزادی ۹۱ در سطح $P < 0.01$ تفاوت معناداری را نشان داده است. بنابراین، از نظر کتابداران مطالعه‌شده، محصولات اطلاعاتی تا حد زیادی (۶۱ درصد) بر اطلافرینی کاربران نقش دارند.

• نقش محصولات اطلاعاتی ارائه‌شده توسط کتابداران اطلافرین بر تولید و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی کاربران

جدول ۲. نتایج آزمون تی تک‌متغیری برای نقش محصولات اطلاعاتی بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی

ویژگی‌های آماری / متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین فرضی	تفاضل میانگین‌ها	مقدار t	درجه آزادی	احتمال خطای نوع دوم
نقش محصولات اطلاعاتی بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی	۶۳/۴۶	۹/۵۴	۹۲	۵۱	۱۲/۴۶	۱۲/۵۳	۹۱	۰/۰۰۰

جدول ۲ نشان می‌دهد نقش محصولات اطلاعاتی بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی ($P < 0.01$ و $t_{01} = t_{01} = 12.53$) با درجه آزادی ۹۱ در سطح $P < 0.01$ تفاوت معناداری را نشان داده است. بنابراین، از نظر کتابداران

مطالعه شده، محصولات اطلاعاتی بر راه اندازی پیشه های اطلافرینی کاربران تا حد زیادی (۶۲ درصد) نقش دارند.

• نقش زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه موجود در کتابخانه ملی بر اطلافرینی

جدول ۳. نتایج آزمون تی تک متغیری برای نقش زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه بر اطلافرینی کاربران

ویژگی های آماری / متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین فرضی	تفاضل میانگین ها	مقدار t	درجه آزادی	احتمال خطای نوع دوم
نقش زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه بر اطلافرینی کاربران	۵۳/۶۱	۸/۸۲	۹۲	۴۲	۱۱/۶۱	۱۲/۶۳	۹۱	۰/۰۰۰

از نتایج جدول ۳ برداشت می شود که نقش زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه بر اطلافرینی کاربران ($P < ۰/۰۱$ و $t_{91} = t_{91} = ۱۲/۶۳$) با درجه آزادی ۹۱ در سطح $P < ۰/۰۱$ تفاوت معناداری را نشان داده است. بنابراین از نظر کتابداران مطالعه شده، زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه بر اطلافرینی کاربران تا حد زیادی (۶۴ درصد) نقش دارند.

• نقش زیرساخت های اطلاعاتی و فناوریانه موجود در کتابخانه ملی بر تولید و راه اندازی پیشه های اطلافرینی کاربران

جدول ۴. نتایج آزمون تی تک متغیری برای نقش زیرساخت های فناوریانه بر راه اندازی پیشه های اطلافرینی

ویژگی های آماری / متغیرها	میانگین	انحراف معیار	تعداد	میانگین فرضی	تفاضل میانگین ها	مقدار t	درجه آزادی	احتمال خطای نوع دوم
نقش زیرساخت های فناوریانه بر راه اندازی پیشه های اطلافرینی	۳۱/۶	۶/۰۳	۹۲	۲۴	۷/۶	۱۲/۰۸	۹۱	۰/۰۰۰

از نتایج جدول ۴ می‌توان چنین نتیجه گرفت که نقش زیرساخت‌های فناورانه بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی ($P < 0.01$ و $t_{91} = t_{91} = 12/08$) با درجه آزادی ۹۱ در سطح $P < 0.01$ تفاوت معناداری را نشان داده است. بنابراین، کتابداران مطالعه‌شده چنین ابراز کرده‌اند که زیرساخت‌های فناورانه بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی تا حد زیادی (۶۶ درصد) نقش دارند.

• نقش معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران بر اطلافرینی کاربران

جدول ۵. نتایج آزمون تی تک‌متغیری برای نقش معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران
اطلافرین بر اطلافرینی کاربران

احتمال خطای نوع دوم	درجه آزادی	مقدار t	تفاضل میانگین‌ها	میانگین فرضی	تعداد	انحراف معیار	میانگین	ویژگی‌های آماري
								متغیرها
۰/۰۰۰	۹۱	۱۲/۴۸	۳۸/۹	۱۵۰	۹۲	۲۷/۶۷	۱۸۸/۹	نقش معرفی محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران

نتایج جدول ۵، نقش معرفی محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران ($P < 0.01$) و $P < 0.01$ و $t_{91} = t_{91} = 13/48$) با درجه آزادی ۹۱ در سطح $P < 0.01$ تفاوت معناداری را نشان داده است. بنابراین، معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران اطلافرین از دیدگاه کتابداران کتابخانه ملی بر اطلافرینی کاربران تا حد زیادی (۶۳ درصد) نقش دارند.

نتیجه‌گیری

نتایج به‌عمل‌آمده از آزمون تی تک‌متغیری درباره هر یک از مؤلفه‌های پژوهش نشان می‌دهد در کل از نظر کتابداران کتابخانه ملی، نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران به میزان (۹/۲) با ضریب خطای کمتر از ۱ درصد تفاوت معناداری را نشان داده است، در نتیجه محصولات اطلاعاتی تا حدود (۶۱ درصد) بر اطلافرینی کاربران نقش دارند. نقش محصولات اطلاعاتی نیز بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی به میزان (۱۲/۵۳) با ضریب خطای کمتر از ۱ درصد تفاوت معناداری را نشان داده است و این محصولات تا حدود (۶۲ درصد) بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی در کاربران

نقش دارند. از سوی دیگر، نقش زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناورانه بر اطلافرینی کاربران به میزان (۱۲/۶۳) با ضریب خطای کمتر از ۱ درصد تفاوت معناداری را نشان داد و بیانگر این امر است که زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناورانه تا حدود (۶۴ درصد) بر اطلافرینی کاربران نقش دارند. همچنین نقش زیرساخت‌های فناورانه بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی به میزان (۱۲/۰۸) با ضریب خطای کمتر از ۱ درصد نیز تفاوت معناداری را نشان داد و حاکی از آن است که زیرساخت‌های فناورانه بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی تا حدود (۶۶ درصد) نقش دارند. درنهایت، با توجه به چهار مؤلفه بررسی‌شده، نتایج پژوهش حاکی از آن است که نقش معرفی محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران به میزان (۱۳/۴۸) با ضریب خطای کمتر از ۱ درصد تفاوت معناداری را نشان می‌دهد. بنابراین معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران اطلافرین از نظر کتابداران کتابخانه ملی بر اطلافرینی کاربران تا حدود (۶۳ درصد) نقش دارند. بررسی‌های انجام‌شده از کتابداران آشنا به اطلافرینی به‌لحاظ ضرایب بالای آرای آنها درخصوص همه مؤلفه‌های پژوهش که همگی بالای ۶۰ درصد را نشان می‌دهد، بیانگر آن است که کتابداران معتقدند می‌توانند با استفاده از قابلیت‌های اطلافرینی خود، کاری کنند که کاربران را با درآمدزایی از طریق اطلاعات آشنا کنند و این توانایی و پتانسیل را در خود می‌بینند که با شناساندن انواع محصولات اطلاعاتی و کارهای مختلفی که روی آنها می‌توان انجام داد، از جمله تبدیل از قالبی به قالب دیگر و بسته‌بندی و بازتولید مجدد هر محصول اطلاعاتی با توجه به نیاز قشرهای مختلف استفاده‌کنندگان و آموزش این روش‌ها و نیز معرفی انواع پیشه‌های جدید اطلاعاتی که عموم افراد به آنها واقف نیستند، می‌توانند کاربرانی اطلافرین پرورش دهند.

بنابراین، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که پژوهش حاضر با پژوهش قراگوزلو (۱۳۹۱) در بُعد نقش و تأثیر محصولات اطلاعاتی در راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی هم‌راستاست و از آنجاکه قراگوزلو تأثیر بازاریابی محصولات اطلاعاتی را بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی بررسی کرده بود، بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که پس از بازاریابی و جانداختن محصولات اطلاعاتی مانند پژوهش کنونی در راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی از آنها بهره گرفت. با مطابقت و مقایسه نتایج این پژوهش با پژوهش‌های مه‌نگار و همکاران (۱۳۹۴) و حسینی (۱۳۹۲) نیز به‌لحاظ بررسی نقش فناوری اطلاعات که با توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی رابطه معناداری دارد، می‌توان گفت که فناوری و زیرساخت فناوری اطلاعات در کارآفرینی اطلاعاتی (اطلافرینی)

و راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی و در نتیجه اشتغال‌زایی رابطه مثبت و معناداری دارد، به‌نحوی که فناوری اطلاعات بر اطلافرینی تا حدود (۶۴ درصد) و بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی تا حدود (۶۶ درصد) نقش دارد. در عین حال نتایج پژوهش حاضر با پیشینه‌های مشابه خارجی هم‌خوانی ندارد، به این سبب که دو تویت (۲۰۰۰)، راموگاندو (۲۰۱۰)، بروس خمالو و شیمین کالا (۲۰۱۵)، دوا و موتولا (۲۰۱۶)، ایوری و اکولا (۲۰۱۶) همگی به موضوع اطلافرینی از بُعد آموزشی توجه کرده‌اند که وجوه تشابهی با ابعاد پژوهش حاضر ندارند. اما پژوهش هیکس (۲۰۱۷) از آنجاکه کاربرد کتب الکترونیکی را برای اطلافرینی بررسی کرده است و در واقع یکی از شاخه‌های محصولات اطلاعاتی، همان کتب الکترونیکی است که به‌لحاظ معرفی نمونه‌ای از محصولات اطلاعاتی برای اطلافرینی با پژوهش حاضر مشابهت دارد و می‌توان نتیجه گرفت که شناساندن محصولات اطلاعاتی می‌تواند یکی از راه‌کارهای اطلافرین کردن افراد باشد.

در نهایت با توجه به مهم‌ترین یافته‌های پژوهش می‌توان چنین بیان کرد که:

۱. با توجه به شناخت کتابداران و دیدگاه آنها نسبت به نقش ۶۱ درصدی محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران، چنین به نظر می‌رسد که اگر کتابداران چه در کتابخانه ملی، چه در هر کجای دیگر بتوانند انواع محصولات اطلاعاتی و نحوه درآمدزایی با آنها را در قالب‌های متنوع به کاربران معرفی کنند، آنگاه می‌توانند ادعا کنند که به‌عنوان واسطی اطلافرین میان محصولات اطلاعاتی و کاربران ایفای نقش کرده‌اند. بنابراین از جمله محصولاتی که نسبت به سایر محصولات اطلاعاتی با توجه به فناوری‌های اطلاعاتی امروزه و استفاده از آنها، احتمال دارد به دریافت آرای ۶۱ درصدی کتابداران منجر شده باشد، عبارت‌اند از: برگزاری همایش‌ها، سمینارهای از راه دور، وبینارها، کارگاه‌های آموزشی، و کلاس‌های الکترونیکی که در میان آنها همایش‌ها، وبینارها، و کارگاه‌های آموزشی از عمومیت بیشتری برای استفاده برخوردارند. به‌علاوه ارائه مجموعه نکات چاپی، فیلم‌های آموزشی و اطلاعاتی، پادکست‌ها، متون الکترونیکی (کتاب‌ها و مجلات)، عکس‌های دیجیتال نیز از دیگر محصولاتی هستند که از میان آنها پادکست‌ها و متون الکترونیکی جهت اطلافرینی و درآمدزایی به‌مراتب امکان استفاده بیشتری دارند. خبرنگارهای معرفی محصول و بازاریابی اطلاعاتی نیز راهنمای خوبی برای کتابداران جهت معرفی و شناساندن محصولات اطلاعاتی به کاربران محسوب می‌شود، در نهایت ارجاع متن‌های مشابه از طریق پایگاه‌ها، ساخت وب‌سایت‌ها،

- وبلاگ‌ها، و پایگاه‌های وبی و اطلاعاتی نیز در صورتی که کتابداران بتوانند نحوه ساخت آنها را به کاربران بیاموزند، می‌تواند از دلایلی باشد که کتابداران با توجه به شناخت قابلیت‌های خود، چنین آمار بالای ۶۰ درصدی را ارائه داده‌اند.
۲. درباره نقش ۶۲ درصدی محصولات اطلاعاتی بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلاعاتی می‌توان گفت که احتمال دارد نشر و تبلیغات الکترونیکی، مشاوره‌های اطلاعاتی و پژوهشی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی در پایگاه‌های اطلاعاتی، تأمین منابع و اطلاعات به‌عنوان کارگزاران اطلاعاتی، سازماندهی اسناد و ایجاد آرشیو برای سازمان‌ها و مراکز اطلاعاتی و اشخاص، تهیه و تدوین محتوای اطلاعاتی و درنهایت اشاعه اطلاعات گزینشی بیشترین تأثیر را داشته باشد، چرا که از میان گویه‌های بررسی شده، این دسته از محصولات اطلاعاتی بیشتر می‌توانند به تولید و ایجاد کسب‌وکار اطلاعاتی و الکترونیک و کارآفرینی اطلاعاتی کمک کنند و از طریق آنها پیشه‌های اطلاعاتی را ابتدا در میان کتابداران و سپس کاربران الگوسازی کرد.
۳. از نتایج یافته‌های ۶۴ درصدی کتابداران درباره نقش زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناوریانه بر اطلاعاتی کاربران چنین برمی‌آید که با توجه به شرایط پشتیبانی از زیرساخت‌های فناوریانه موجود در کشور و باب‌شدن و عمومیت یافتن بعضی از فناوری‌های اطلاعاتی و منسوخ‌شدن بعضی دیگر، می‌توان ادعا کرد که از این میان بیشترین نقش را از عام به خاص ابتدا تلفن همراه و اینترنت و سپس شبکه‌ها و وبگاه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی و درنهایت خدمات رقومی‌سازی منابع و مراکز اطلاعاتی به‌عهده دارند که به دسترس‌پذیری و تجهیز کتابخانه‌ها به‌عنوان ایستگاه‌های جستجوی کامپیوتری و جمع‌آوری اطلاعات برای ایجاد امکان جستجوی پیشرفته کمک می‌کنند تا کتابداران بتوانند کاربرانی اطلاعاتی پرورش دهند.
۴. درنهایت، درباره نقش ۶۶ درصدی زیرساخت‌های فناوریانه بر راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی و پیشه‌های اطلاعاتی می‌توان با توجه به دیدگاه کتابداران چنین ابراز کرد که احتمال دارد با تقویت و پشتیبانی از زیرساخت‌های فناوریانه بتوان پایه‌های راه‌اندازی پیشه‌های اطلاعاتی را مستحکم کرد تا در جامعه اطلاعاتی امروزه که به‌واسطه اطلاعات، مشاغل تولیدی و صنعتی کم‌رنگ شده است، از طریق اطلاعات به‌عنوان کالا به ایجاد اشتغال، شناسایی و ترغیب و تشویق سرمایه‌گذاری، انتقال فناوری به سایر مراکز اطلاعاتی، ساماندهی سیستم‌های اطلاعاتی جهت راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی (اطلافرینی)، ایجاد و گسترش بازارهای جدید مبتنی بر وب،

ایجاد نوآوری در حرفه‌های اطلاعاتی و درنهایت تولید و توزیع ثروت کمک کرد. ۵. در آخر با توجه به پرسش پنجم این پژوهش که حاصل بررسی چهار پرسش پژوهش حاضر بود می‌توان به نقش اطلافرینانه ۶۳ درصدی کتابداران در راستای معرفی محصولات اطلاعاتی توسط آنها به کاربران پی‌برد که درواقع برآیندی است برای رسیدن به نتیجه‌ای درخصوص پرسش اساسی و هدف اصلی پژوهش تا بدانیم از دیدگاه کتابداران به چه میزان هر کدام از گویه‌های تعریف‌شده چهار مؤلفه پژوهش در پرسشنامه در کل به نقش آفرینی کتابداران بر اطلافرینی کاربران از طریق معرفی و شناساندن محصولات اطلاعاتی از دیدگاه خودشان منجر می‌شود. بنابراین با توجه به نتایج مثبت و ضرایب بالای ۶۰ درصدی ارزیابی کتابداران، به نظر می‌رسد اگر کتابداران طوری آموزش ببینند که بتوانند کاربران را با فناوری‌های روز و کار با اطلاعات و نحوه استفاده، ارائه و عرضه اطلاعات آشنا کنند، فناوری اطلاعات می‌تواند به اشتغال‌زایی و ایجاد کسب‌وکار اطلاعاتی و درنهایت درآمدزایی مستقل برای کاربران کتابخانه‌ها منجر شود. از آنجاکه کتابداران ضریب ۶۱ درصدی برای نقش محصولات اطلاعاتی بر اطلافرینی کاربران در نظر گرفته‌اند و کمترین نقش را به آن اختصاص داده‌اند باید سعی کرد نقش‌هایی که این محصولات می‌توانند در راستای اطلافرینی ایفا کنند، ابتدا به جامعه کتابداران معرفی کرد. به سبب جدید بودن مبحث اطلافرینی و میان‌رشته‌بودن آن با کارآفرینی که از دیگر چالش‌ها و محدودیت‌های پژوهش حاضر است، بسیاری از متخصصان و کتابداران هم، هنوز آگاهی و چیرگی کامل را به ابعاد و شاخه‌های وسیع اطلافرینی ندارند. بنابراین هدف پژوهش حاضر از انتخاب جامعه آماری کتابداران این بود که ابتدا این موضوع را در میان متخصصان رشته نهادینه کند تا آنها هم به نوبه خود بتوانند فرهنگ کارآفرینی اطلاعاتی، کار با اطلاعات، و محصولات اطلاعاتی را از طریق کتابخانه‌ها به کاربران معرفی کرده و در جامعه اشاعه دهند و درنهایت افراد بتوانند از طریق راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی درآمدزایی کنند. واضح است که کتابخانه ملی، مرکزی است مملو از کتابداران متخصص، تربیت‌شده و مجرب و به‌نسبت با تحصیلات عالی، بنابراین باوجودی که طی کردن مراحل دریافت مجوز برای ارائه پرسشنامه به بخش‌های مختلف و پرکردن آنها مستلزم پی‌گیری و صرف زمان طولانی بود که این هم به‌نوبه خود از محدودیت‌ها و چالش‌های پژوهش حاضر محسوب می‌شد، اما در عین حال این محیط بهترین مکان جهت درگیر کردن فکر عمده کتابداران به این مهم به‌حساب می‌آمد. بدین ترتیب با توجه به اینکه جامعه آماری پژوهش حاضر کتابداران بوده‌اند پیشنهاد می‌شود: (۱) در پژوهش‌های

آتی نظرات کاربران بررسی شود. در این پژوهش محصولات اطلاعاتی که یکی از مؤلفه‌های اطلاعاتی است بررسی شد که وجود این محصولات مستلزم فناوری و زیرساخت‌های فناورانه اطلاعاتی است و در نهایت محصول اطلاعاتی به‌عنوان یکی از ابزارهای راه‌اندازی پیشه‌های اطلاعاتی قلمداد می‌شود، (۲) در پژوهش‌های آتی می‌توان ویژگی‌های اطلاعاتی در میان کتابداران و کاربران کتابخانه ملی را بررسی کرد یا روش‌های اطلاعاتی از جمله شناخت اطلاعات موجود، شناخت اطلاعات شخصی شده، ایجاد دسترسی آسان به اطلاعات، سرعت بخشیدن به جریان اطلاعات، و تولید مجدد اطلاعات را توجه کرد، و (۳) انواع پیشه‌های اطلاعاتی را از نظر کتابداران و کاربران کتابخانه ملی بررسی کرد که به گسترش تولید محتوای دیجیتالی، نشر الکترونیکی و در نهایت، تبادل داده‌ها و اطلاعات منجر می‌شود و اشتغال‌زایی و تولید ثروت و گردش چرخه اقتصاد از طریق اطلاعات را سبب می‌شود.

مآخذ

حسینی، سیده‌فائزه (۱۳۹۲). نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در توسعه کارآفرینی از دیدگاه کارشناسان جهاد کشاورزی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، تهران.

علیدوستی، سیروس؛ خسروجردی، محمود (۱۳۹۱). مبانی اطلاعاتی: کارآفرینی با اطلاعات و در اطلاع‌رسانی. پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران: چاپار.

سرشار، نیما؛ آقاجانی، حسنعلی؛ و بابایی، مجتبی (۱۳۹۲، ۸ اسفند). مطالعه تطبیقی نقش تجارت الکترونیک بر کارآفرینی. مقاله ارائه شده در مجموعه مقالات همایش ملی مدیریت بازرگانی با محوریت: کسب و کارهای کارآفرینانه و اقتصاد دانش‌بنیان. رامسر.

صابری، محمدکریم (۱۳۹۶). کارآفرینی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی: یک تحلیل عاملی اکتشافی. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۱ (۳)، ۲۹-۴۵.

قراگوزلو، علیرضا (۱۳۹۱). شناسایی عناصر تشکیل‌دهنده مدل بازاریابی محصولات اطلاعاتی دیجیتال در بازار رسانه‌های تخصصی ایران. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.

مه‌نگار، فرشاد؛ پیکری‌فر، فاطمه؛ و توسرکانی، زهرا (۱۳۹۴، ۱ بهمن). بررسی رابطه میان فناوری اطلاعات، اطلاعات، عدالت سازمانی با کارآفرینی در بین کارکنان شرکت کشت و صنعت نیشکر هفت‌تپه در سال ۱۳۹۴. مقاله ارائه شده در سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت چالش‌ها و راهکارها.

شیراز. بازیابی شده ۲۷ آذر ۱۳۹۷، از <https://www.civilica.com/Paper>

- Bruce Khumalo, N., & Shamaine Nkala, G. (2015). The importance of infopreneurship training for records and archives management students in Zimbabwe. *Journal of the South African Society of Archivists: SASA*, 48, 66-76.
- Chandler, S. (2007). *From entrepreneurship to infopreneurship*. UK., Chichester: John Wiley & Sons.
- Dewah, P., & Mutula, S. (2016). Students' perceptions of the infopreneurship education in the department of records and archives management at the national university of science and technology. *South African Journal of Information Management*, 18 (1). Retrieved Oct 16, 2018, from <https://doi.org/10.4102/sajim.v18i1.717>
- Du Toit, A. (2000). Teaching infopreneurship: Students' perspectives. *Aslib Proceedings*, 52 (2), 83-90.
- Hicks, K. (2017). Become an infopreneur using ebooks. HostGator blog cache of <https://www.hostgator.com/blog/infopreneur-sell-ebooks/> on May 15-17, 2017. Retrieved Oct 16, 2018, from <https://www.hostgator.com/blog/infopreneur-sell-ebooks>
- Ivwurie, O., & Ocholla, D. N. (2016). The status and development of infopreneurship in Nigeria and South Africa. *Education for Information*, 32 (4), 323 -342.
- Ramugondo, L. S. (2010). An exploratory study of infopreneurship as a job option information science students: a literature review. In 11th DIS Annual Conference 2010, 2nd – 3rd September, Richardsbay, University of Zululand, South Africa Retrieved May 21, 2019, from http://www.lis.uzulu.ac.za/research/conferences/2010/DIS_Conference_2010Ramagundo_revised_version.pdf
- Weitzen, H. S., & R. Parkhill (1996). *Infopreneurs, online and global: Taking the hottest business of the 90s in to the 21st century*. New Jersey: John Wiley & Sons.

استناد به این مقاله:

دوگچی، زهره؛ ابادری، زهرا؛ میرحسینی، زهره؛ و حریری، نجلا (۱۳۹۸). نقش محصولات اطلاعاتی معرفی شده توسط کتابداران کتابخانه ملی (ج.ا.ا.) بر اطلافرینی کاربران. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۱۱۶-۱۳۵.

پرسشنامه پژوهشگر ساخته^۱ نقش معرفی محصولات اطلاعاتی توسط کتابداران بر اطلافرینی کاربران در کتابخانه ملی ج.ا.

الف. محصولات اطلاعاتی زیر به چه میزان بر اطلافرینی کاربران نقش دارد؟	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱. برگزاری همایش‌ها و سمینارهای از راه دور، وبینارها					
۲. برگزاری کارگاه‌های آموزشی					
۳. برگزاری کلاس‌های الکترونیکی					
۴. ارائه مجموعه نکات چاپی					
۵. ارائه فیلم‌های آموزشی و اطلاعاتی و پادکست‌ها					
۶. ارائه متون الکترونیکی (کتاب‌ها و مجلات)					
۷. ارائه عکس‌های دیجیتالی					
۸. ارائه خبرنامه‌ها جهت معرفی محصول و بازاریابی اطلاعاتی					
۹. ارجاع متون‌های مشابه از طریق پایگاه‌ها					
۱۰. ساخت وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌ها					
۱۱. ساخت پایگاه‌های وبی و اطلاعاتی					
ب. محصولات اطلاعاتی زیر به چه میزان بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی نقش دارد؟	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱. نشر الکترونیکی					
۲. تبلیغات الکترونیکی					
۳. ایجاد صفحات زرد الکترونیکی در شبکه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی					
۴. کتاب‌فروشی آنلاین					
۵. تبلیغات سیاسی آنلاین					
۶. مشاوره‌های اطلاعاتی (در حوزه‌های مختلف)					
۷. پژوهشگر بازار مجازی (شناسایی رفتارهای اطلاعاتی و روند بازاریابی اطلاعاتی توسط پژوهشگران)					
۸. ارائه مشاوره‌های پژوهشی					
۹. ارائه نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی در پایگاه‌های اطلاعاتی					
۱۰. گردآوری اطلاعات برای خبرگزاری‌ها توسط کارگزاران اطلاعاتی					
۱۱. ایجاد آرشیو برای انجمن‌ها، سازمان‌ها، و اشخاص					
۱۲. طراحی و ساخت سیستم‌های اطلاعاتی					
۱۳. سازماندهی اسناد و منابع اطلاعاتی در سازمان‌ها و مراکز اطلاعاتی					
۱۴. آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی					
۱۵. اشاعه‌گزینشی اطلاعاتی					
۱۶. تأمین منابع اطلاعاتی (مانند کارگزاری)					
۱۷. تهیه و تدوین محتوا (شامل نگارش، تهیه محتوای اینترنتی، ویرایش و تجزیه و تحلیل داده‌ها...)					
ج. زیرساخت‌های اطلاعاتی و فناوریانه زیر به چه میزان بر اطلافرینی کاربران نقش دارد؟	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱. ویدئو کنفرانس					
۲. رادیو، تلویزیون					
۳. نوارهای ویدئویی					
۴. تلفن همراه					
۵. دوزنگار					
۶. اینترنت					
۷. خدمات بارگذاری منابع اطلاعاتی بر روی شبکه‌ها و پایگاه‌ها					
۸. خدمات رقومی‌سازی منابع و مراکز اطلاعاتی					
۹. تالارهای پژوهش					
۱۰. استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی موجود در شبکه کتابخانه ملی					

۱. منبع ساخت پرسشنامه: علیدوستی و خسروجردی (۱۳۹۱). مبانی اطلافرینی: کارآفرینی با اطلاعات و در اطلاع‌رسانی.

الف. محصولات اطلاعاتی زیر به چه میزان بر اطلافرینی کاربران نقش دارد؟		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱	برگزاری همایش‌ها و سمینارهای از راه دور، وبینارها					
۲	برگزاری کارگاه‌های آموزشی					
۳	برگزاری کلاس‌های الکترونیکی					
۴	ارائه مجموعه نکات چاپی					
۵	ارائه فیلم‌های آموزشی و اطلاعاتی و پادکست‌ها					
۶	ارائه متون الکترونیکی (کتاب‌ها و مجلات)					
۷	ارائه عکس‌های دیجیتالی					
۸	ارائه خبرنامه‌ها جهت معرفی محصول و بازاریابی اطلاعاتی					
۹	ارجاع متن‌های مشابه از طریق پایگاه‌ها					
۱۰	ساخت وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌ها					
۱۱	ساخت پایگاه‌های وبی و اطلاعاتی					
ب. محصولات اطلاعاتی زیر به چه میزان بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی نقش دارد؟		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱	نشر الکترونیکی					
۲	تبلیغات الکترونیکی					
۳	ایجاد صفحات زرد الکترونیکی در شبکه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی					
۴	کتاب‌فروشی آنلاین					
۵	تبلیغات سیاسی آنلاین					
۶	مشاوره‌های اطلاعاتی (در حوزه‌های مختلف)					
۷	پژوهشگر بازار مجازی (شناسایی رفتارهای اطلاعاتی و روند بازاریابی اطلاعاتی توسط پژوهشگران)					
۸	ارائه مشاوره‌های پژوهشی					
۹	ارائه نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی در پایگاه‌های اطلاعاتی					
۱۰	گردآوری اطلاعات برای خبرگزاری‌ها توسط کارگزاران اطلاعاتی					
۱۱	ایجاد آرشیو برای انجمن‌ها، سازمان‌ها، و اشخاص					
۱۲	طراحی و ساخت سیستم‌های اطلاعاتی					
۱۳	سازماندهی اسناد و منابع اطلاعاتی در سازمان‌ها و مراکز اطلاعاتی					
۱۴	آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی					
۱۵	اشاعه‌گزینی اطلاعاتی					
۱۶	تأمین منابع اطلاعاتی (مانند کارگزاری)					
۱۷	تهیه و تدوین محتوا (شامل نگارش، تهیه محتوای اینترنتی، ویرایش و تجزیه و تحلیل داده‌ها...)					
۱۱	دسترس‌پذیری پایگاه‌های اطلاعاتی و وبگاه‌ها					
۱۲	میزان منابع رفومی شده در کتابخانه					
۱۳	تجهیز کتابخانه‌ها به ایستگاه‌های جستجوی کامپیوتری و اینترنتی به‌جای برگه‌دان‌ها					
۱۴	وجود امکانات جستجوی پیشرفته در کتابخانه					
د. نقش زیرساخت‌های فناوریانه بر راه‌اندازی پیشه‌های اطلافرینی به چه میزان منجر می‌شود به:		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱	تولید و توزیع ثروت					
۲	ایجاد اشتغال					
۳	انتقال فناوری به سایر مراکز اطلاعاتی					
۴	شناسایی، ترغیب، و تشویق سرمایه‌گذاری					
۵	ایجاد و گسترش بازارهای جدید مبتنی بر وب					
۶	تعادل در اقتصاد					
۷	ایجاد نوآوری در حرفه‌های اطلاعاتی (اطلافرینی)					
۸	ساماندهی سیستم‌های اطلاعاتی برای راه‌اندازی حرفه‌های اطلاعاتی (اطلافرینی)					

Iranian Catalogers' Attitudes toward Social Cataloging

M. R. Hassani¹| A. Mousavi Chelak²
H. Sharif Moghaddam³| M. Salami⁴

Received: 2, Feb. 2018

Accepted: 8, Apr. 2019

Purpose: To study the attitude of Iranian catalogers towards social cataloging.

Methodology: The present study is a survey method. A researcher-made questionnaire was distributed and collected from 123 catalogers with available sampling method and with the formula for calculating the unknown sample size, and then completed by finding Obtained from an interview with 11 experts.

Findings: The average index of attitude of catalogers towards social cataloging was generally 3.17, which in the emotional and practical dimension had the highest and lowest average score respectively. The effect of professional life satisfaction, the level of social cataloging utilization, the degree to which social cataloging is fun, the level of influence of reference groups, the degree to which catalogers follow other important expectations, social cataloging tools, catalogers' evaluation of the ease of learning and the use of social cataloging, and the group membership was measured by the catalogers' attitude. Except for group membership, the influence of other factors on the attitudes of catalogers was confirmed.

Conclusion: The features of social cataloging added to the library list, which is useful for the library, is fun and enjoyment, it is easy to learn and use for users, and have the variety of social cataloging sites.

DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2316

1.PhD Candidate,
Knowledge and
Information Science,
Payame Noor University,
Tehran, Iran, hassani.
iaus@gmail.com

2.Associate Professor,
Knowledge and
Information Science,
Payame Noor
University, Tehran, Iran
(Corresponding author),
mousaviaf@gmail.com

3.Professor, Knowledge
and Information
Science, Payame Noor
University, Tehran, Iran,
sh_mogadam@pnu.ac.ir

4.Assistant Professor,
Knowledge and
Information Science,
Payame Noor University,
Tehran, Iran, salamilib@
yahoo.com

Keywords:

Social cataloging, Attitudes of catalogers, Folksonomy

نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

محمدرضا حسنی^۱ | افشین موسوی چلک^۲
هادی شریف‌مقدم^۳ | مریم سلامی^۴

هدف: بررسی نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی.

روش‌شناسی: به‌روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه پژوهشگرساخته میان ۱۲۳ نفر از فهرست‌نویسان که با روش نمونه‌گیری در دسترس، انتخاب شده بودند توزیع و جمع‌آوری شد. علاوه بر آن، به‌منظور تأیید و تکمیل داده‌های فهرست‌نویسان، این نتایج با یافته‌های حاصل از مصاحبه با ۱۱ نفر از صاحب‌نظران تکمیل شد.

یافته‌ها: میانگین شاخص نگرش فهرست‌نویسان نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی به‌طور کلی ۲/۱۷ است که در بُعد عاطفی و عملی به‌ترتیب بیشترین و کمترین میانگین نمره را داشته است. تأثیر میزان رضایت از زندگی حرفه‌ای، میزان فایده‌مندی فهرست‌نویسی اجتماعی، میزان سرگرم‌کننده‌بودن فهرست‌نویسی اجتماعی، میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع، میزان پیروی فهرست‌نویسان از انتظارات مهم دیگران، امکانات رسانه‌ای فهرست‌نویسی اجتماعی، ارزیابی فهرست‌نویسان از سهولت یادگیری و استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی، و میزان تعلق گروهی بر نگرش فهرست‌نویسان سنجیده شد. به‌جز تعلق گروهی تأثیر سایر عوامل بر نگرش فهرست‌نویسان تأیید شد.

نتیجه‌گیری: باید ویژگی‌هایی از فهرست‌نویسی اجتماعی به فهرست‌کتابخانه افزوده شود که برای کتابخانه مفید باشد، جنبه سرگرمی و لذت داشته باشد، یادگیری و کاربرد آن برای کاربران آسان باشد، و از تنوع امکانات و بگانه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی برخوردار باشد.

دریافت: ۹۷/۱۱/۱۴ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۰

۱. دانشجوی دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی،
دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

hassani.iaus@gmail.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام
نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mousaviarf@gmail.com

۳. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام
نور، تهران، ایران

sh_mogadam@pnu.ac.ir

۴. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام
نور، تهران، ایران

salamilib@yahoo.com

مقدمه

پیدایش فناوری‌های جدید، هویت و نقش کتابخانه را با تغییرات عمده و مداومی روبه‌رو کرده است. یکی از حوزه‌های متأثر از این تحولات، سازماندهی اطلاعات است. این حوزه همواره در طول تاریخ و به موازات تحولات حوزه‌های دانش بشری و محیط‌ها و رسانه‌های ارائه دانش، ماهیتی پویا داشته است که این پویایی در راستای پاسخ‌گویی به نیازهای پژوهشگران و کاربران اطلاعاتی در رویارویی با محیط‌ها و رسانه‌های اطلاعاتی جدید بوده است (طاهری، ۱۳۹۱). هرچند در حوزه سازماندهی اطلاعات از همان ابتدا، بحث کاربرمحوری مطرح بوده است، با ظهور وب ۲ و به‌ویژه فولکسونومی‌ها و برچسب‌زنی اجتماعی مفهوم کاربرمداری از «تولید ابر داده مطابق با نیازها و سلیقه‌های کاربران» به «مشارکت کاربران در تولید داده و ابر داده» تغییر کرده است.

با ظهور وبگاه‌هایی مثل گو دریدز^۱ و لایبرری تینگ^۲ که در آن کاربران به‌طور اختصاصی ابر داده‌ها را برای کتاب‌ها تولید می‌کردند، فهرست‌نویسی اجتماعی ایجاد شد. در واقع، در این وبگاه‌ها به‌جز طراحی وبگاه و امکاناتی که وبگاه در اختیار کاربر می‌گذارد، همه فعالیت‌ها با خود کاربر است: کاربر مشخصات کتاب را در وبگاه بارگذاری می‌کند، کتاب‌ها را برچسب می‌زند، با استفاده از نظام پنج‌ستاره‌ای به کتاب‌ها امتیاز می‌دهد، بخش‌هایی از مطالب کتاب را در وبگاه بارگذاری می‌کند، کتاب را معرفی و نقد و بررسی می‌کند، و در کل ابر داده تولید می‌کند. هر کاربر فضایی با قابلیت شخصی‌سازی دارد. علاوه بر آن می‌تواند ابر داده‌های تولیدشده کاربران دیگر را ببیند و از آنها استفاده کند. همچنین می‌تواند با سایر افراد همفکر و هم‌سلیقه خود درباره کتاب‌خوانی تعامل داشته باشد، گروه‌های دوستی ایجاد کند، یا عضو گروه‌های موجود شود، و....

پژوهشگران مزایایی از قبیل مردم‌سالارانه‌بودن؛ انعکاس دیدگاه و زبان کاربران؛ استفاده از خرد جمعی کاربران؛ ارتقای مهارت کاربران؛ ارتباط میان کاربران؛ جذب کاربران به فهرست کتابخانه؛ بی‌نیازی به نیروی متخصص؛ صرفه‌جویی در زمان و هزینه؛ افزایش نقاط دسترسی؛ انعطاف‌پذیری؛ چابکی و سرعت روزآمدسازی؛ سهولت یادگیری؛ استفاده، اشتراک، و تبادل دانش میان کاربران؛ خلق دانش؛ تسهیل و بهبود بازیابی اطلاعات؛ و کاربردپذیری جهانی را برای برچسب‌زنی ذکر کرده‌اند. در کنار آن به معایب و محدودیت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی نیز توجه شده است: نبود کنترل واژگان، چندمعنایی^۳ و ابهام^۴ در برچسب‌ها، نبود ارتباطات سلسله‌مراتبی، نبود نظام ارجاعی، بی‌توجهی به تفاوت‌های گرامری، نبود گزینه‌های راهبری، وجود برچسب‌های شخصی و ذهنی (غیرعینی)، کاهش جامعیت و مانعیت، بی‌تعهدی کاربران در تولید ابر داده، تخصص‌نداشتن کاربران، تولید ابر داده‌های

1. Goodreads
2. LibraryThing
3. Polysemy
4. Ambiguous terms

بی‌ربط و سوگیرانه، ایجاد ترافیک و اضافه‌باری اطلاعات، و... (آدلر^۱، ۲۰۰۹؛ اسپیتری^۲، ۲۰۰۹؛ میکسا^۳، ۲۰۱۳؛ مکفادن و ویدنبرگ^۴، ۲۰۱۰؛ باسلم و باجزار^۵، ۲۰۱۴؛ پیرمن^۶، ۲۰۱۱؛ گوستینی، هوکر، و چو^۷، ۲۰۱۴).

در کشورهای توسعه‌یافته و پیشرفته جهان در حوزه فهرست‌نویسی اجتماعی همانند سایر حوزه‌های زندگی اجتماعی، مشارکت بالا و گسترده‌ای وجود دارد. ایجاد وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی و توسعه آن در زمانی به‌نسبت کوتاه نشان‌دهنده استقبال گسترده کاربران و مشارکت آنها در سازماندهی کتاب‌هاست. به‌طور مثال، وبگاه گودریلز که در سال ۲۰۰۶ شروع به کار کرد (جفریز^۸، ۲۰۰۸)، در ۲۰۱۸ به‌عنوان بزرگ‌ترین وبگاه فهرست‌نویسی اجتماعی بالغ بر ۸۰ میلیون عضو، دو میلیارد و سیصد میلیون کتاب فهرست‌شده، و ۸۰ میلیون بررسی^۹ در برداشت (گودریلز، ۲۰۱۸). وبگاه دیگر در حوزه فهرست‌نویسی اجتماعی، لایبرری تینگ است. «تیم اسپالدینگ»^{۱۰} مؤسس این وبگاه ادعا می‌کند مجموعه لایبرری تینگ بزرگ‌تر از کتابخانه کنگره و بزرگ‌ترین کتابخانه در دنیاست (هاوتون و هو^{۱۱}، ۲۰۱۰) و با توجه به اجازه جستجو در کتابخانه کنگره، پنج وب وبگاه ملی آمازون، و بیش از ۸۰ کتابخانه جهانی (کتوریا^{۱۲}، ۲۰۱۱) بیشترین دسترسی را به اطلاعات کتاب‌شناختی دارد (جفریز، ۲۰۰۸) و محل اجتماع بیش از ۳۰۰،۰۰۰ دوستدار کتاب است (لایبرری تینگ، بی‌تا). پژوهشی که گروه فرانسیس و تیلور در سال ۲۰۱۴ انجام دادند نشان می‌دهد ۸۸ درصد کتابداران بر این باورند در آینده رسانه‌های اجتماعی در کتابخانه‌ها، خیلی مهم و درخور توجه خواهند بود و فرصت‌های خوبی در اختیار کتابخانه‌ها قرار خواهند داد (نوروزی، ۱۳۹۷).

علاوه بر آن، استقبال کتابخانه‌ها از اپک‌های اجتماعی و موفقیت این اپک‌ها نیز نشان از پذیرش فهرست‌نویسی اجتماعی دارد. بسیاری از کتابخانه‌های پیش‌گام، از اپک‌های اجتماعی استقبال و به راه‌اندازی آن اقدام کرده‌اند. اپک ۲/۰، ویوفایند^{۱۳}، اسکریبلیو^{۱۴}، و ای‌اف‌آی^{۱۵} نمونه‌ای از نرم‌افزارهای منبع باز هستند که به‌این منظور طراحی شده‌اند (کاکالی و پاپاتئودورو^{۱۶}، ۲۰۱۱). برنامه‌های کاربردی جدیدی همچون بیلیوکامونز^{۱۷}، پنتگز^{۱۸}، و ال‌تی‌اف‌ال^{۱۹} نیز به‌دنبال این هستند که برچسب‌زنی اجتماعی را با سرعنوان‌های موضوعی سنتی کتابخانه کنگره یکپارچه کنند (لاوسون^{۲۰}، ۲۰۰۹). «کتابخانه منطقه‌ای آن‌آربور»^{۲۱} و «کتابخانه ایالتی هنین»^{۲۲} دو نمونه‌ای هستند که نرم‌افزاری با قابلیت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی را متناسب با نیازهای کتابخانه‌های خود طراحی کرده‌اند (وین^{۲۳}، ۲۰۱۱). در سال ۲۰۰۷ کتابخانه عمومی شهرستان ریچلند^{۲۴} و در ۲۰۱۴ «کتابخانه یادبود فلیوی»^{۲۵} وابسته به «دانشگاه ویلانووا»^{۲۶} خدمات «لایبرری تینگ برای کتابخانه‌ها» را به‌عنوان فهرست کتابخانه خود

1. Adler
2. Spiteri
3. Miksa
4. McFadden & Weidenbenner
5. Baslem & Bajahzar
6. Pirmann
7. Giustini, Hooker, & Cho
8. Jeffries
9. Review
10. Tim Spalding
11. Houghton & Hu
12. Kathuria
13. Vufind
14. Scriblio
15. AFI
16. Kakali & Papatheodorou
17. Bibliocommons
18. Penntags
19. LTFL
20. Lawson
21. Ann Arbor District library
22. Hennepin county library
23. Winn
24. Richland
25. Flavey memorial library
26. Villanova university

پذیرفتند (باسلم و باجزار، ۲۰۱۴). فهرست جهانی^۱ از زیرمجموعه اوس‌ال‌سی نیز در نوامبر ۲۰۰۸ ویژگی برچسب‌زنی را به فهرست خود اضافه کرد (آدلر، ۲۰۰۹).

خرد جمعی در این دست از فهرست‌های رایانه‌ای نقشی اساسی دارد (ونزلر^۲، ۲۰۰۷) حتی از بُعد روان‌شناختی نیز نفس عمل مشارکت به جذب کاربر در راستای تعامل بیشتر با مجموعه منجر می‌شود (آبام و ارسطوپور، ۱۳۹۳). از این رو، بسیاری از کتابخانه‌ها به فهرست‌نویسی اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای بهره‌برداری از خرد جمعی و مشارکت کاربران در بازیابی و سازماندهی منابع می‌نگرند (مکفادن و ویدنبر، ۲۰۱۰)

از جمله عوامل مؤثر بر چنین مشارکت گسترده و بالایی، به‌ویژه در حوزه فهرست‌نویسی اجتماعی، نگرش افراد درگیر در فهرست‌نویسی اجتماعی نسبت به آن است. نتایج پژوهش چوی و جو^۳ (۲۰۱۶) درباره عوامل تأثیرگذار بر تداوم استفاده کاربران از وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی نشان داد احساس جامعه تأثیر مثبتی بر قصد ادامه استفاده از وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی دارد.

در عین حال، پذیرش یا مقاومت فهرست‌نویسان از جمله عواملی است که می‌تواند جریان فهرست‌نویسی اجتماعی را آسان یا دشوار کند. تجربه فهرست‌نویسان در زمینه واژگان کنترل‌شده می‌تواند به‌طور ناخودآگاه باعث مقاومت آنها در برابر فهرست‌نویسی اجتماعی شود. کلمنتس و لیو^۴ (۲۰۱۶) بعد از راه‌اندازی سرویس آکوابروزر^۵ که امکان برچسب‌زنی کاربران را در «نظام کتابخانه‌های آکلند» فراهم می‌کرد با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۲ کتابدار به دنبال پاسخ‌گویی به سه پرسش بود: کارمندان کتابخانه به چه روش‌هایی از ویژگی‌های برچسب‌ها استفاده می‌کنند، در استفاده از برچسب‌ها چه انگیزه‌ای دارند، و با چه مشکلاتی روبه‌رو هستند. یافته‌های پژوهش نشان داد در حالی که بیشتر کتابداران مصاحبه‌شده از برچسب‌های اجتماعی استفاده می‌کنند، مقاومت در برابر استفاده از آنها باقی مانده است. بعضی از کارکنان کتابخانه، سرعنوان‌های موضوعی سنتی سلسله‌مراتبی را ترجیح می‌دهند و ناآگاهی عمومی درباره عملکرد و ویژگی‌های برچسب‌ها نیز در میان کارکنان کتابخانه دیده می‌شود.

در خارج از کشور پژوهش‌های گوناگونی درباره فهرست‌نویسی اجتماعی انجام شده است. هیمن و گراسیا-مولینا^۶ (۲۰۰۹) در پژوهشی با مقایسه برچسب‌های لایبرری‌تینگ با سرعنوان‌های موضوعی کنگره دریافتند بسیاری از کلیدواژه‌های موجود در واژگان کنترل‌شده (حدود ۵۰ درصد) در واژگان غیرکنترل‌شده وجود دارد. آنها معتقدند مواقعی که کاربران و متخصصان درباره نحوه یادداشت‌گذاری اشیا متفاوت هستند، منطقی‌ترین راه احترام به کاربران است. کاکالی و پاپائودورو (۲۰۱۱) با تمرکز بر پذیرش اپکیال^۷، اپکی ۲

1. Worldcat.org
2. Wenzler
3. Choi & Joo
4. Clements & Liew
5. AquaBrowser
6. Auckland libraries system
7. Heymann & Garcia-Molina
8. Opacal

با ویژگی‌های برجسب‌زنی اجتماعی از سوی کاربران اذعان داشتند کاربران در کل، ویژگی‌های برجسب‌زنی را مفید و کاربردی‌پذیر می‌دانند. از این‌رو، خدمات جدید را مثبت ارزیابی کردند به‌ویژه در مقایسه با نظام قبلی که با وجود سطح بالای کیفیت سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه رضایت‌بخش به حساب نیامده بود. چوی و جو (۲۰۱۶) با نظرسنجی از دانشجویان درباره عوامل تأثیرگذار بر تداوم استفاده کاربران از سایت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی از طریق پرسشنامه نشان دادند رضایت و احساس جامعه هر دو تأثیر مثبتی بر قصد ادامه استفاده از سایت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی داشتند و تأثیر کیفیت اطلاعات و نظام بر رضایت معنادار بود.

نتایج مطالعات در ایران نیز نشان می‌دهد در میان کتابداران ایرانی میزان آشنایی و استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی نسبت به سایر امکانات وب ۲ در پایین‌ترین حد قرار داد (قرائی، رداد، و تجعفری، ۱۳۹۴؛ بهرامی و صنعت‌جو، ۱۳۹۳). لطفی بخشایش (۱۳۹۲) با بررسی امکان‌سنجی به‌کارگیری برجسب‌گذاری و فاکسونومی در نرم‌افزارهای رایج کتابخانه‌های دانشگاهی ایران از نظر ضرورت ایجاد، پیاده‌سازی، اجرا و توسعه، پشتیبانی، و وظایف کتابداران نشان داد نرم‌افزارهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران مؤلفه‌های مربوط به ضرورت ایجاد و پیاده‌سازی را به‌منظور به‌کارگیری برجسب‌گذاری و فاکسونومی دارند. آدام و ارسطوپور (۱۳۹۳) با استفاده از سیاهه واری هفت فهرست پیوسته استفاده‌شده در کتابخانه‌های دانشگاهی وزارت علوم، اذعان داشتند در مجموع، فهرست‌های مطالعه‌شده به‌لحاظ برخورداری از امکانات اجتماعی در وضعیت ضعیفی قرار دارند. اکبرتاج‌بیشه (۱۳۹۴) با استفاده از روش مشاهده، کلیدواژه‌های اختصاص‌یافته به تصاویر توسط کاربران را با کلیدواژه‌های اختصاص‌یافته به همان تصاویر توسط یک نمایه‌ساز را با یکدیگر مقایسه کرد. مهم‌ترین یافته پژوهش این بود که میزان بازیابی با کلیدواژه‌های مشترک میان کاربران و نمایه‌ساز به‌طور معناداری بالاتر از کلیدواژه‌های نمایه‌ساز و کاربران به‌شکل تکی بوده است.

خادمیان، کوکبی، و عصاره (۱۳۹۶) با بررسی میزان مطابقت و امکان جایگزینی یا تکمیل سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه کنگره با برجسب‌های اجتماعی لایبرری تینگ نشان دادند در ۴۳ درصد مطابقت دقیق و تقریبی و در ۲۳ درصد مطابقت نسبی با سرعنوان‌های موضوعی وجود داشت. محاسبه ضریب شباهت ژاکارد نیز نشان داد جایگزینی سرعنوان‌ها با برجسب‌ها تأیید نمی‌شود. بر این اساس، پژوهشگران نتیجه‌گیری کردند امکان جایگزینی برجسب‌های اجتماعی لایبرری تینگ با

سرعنوان‌های موضوعی کتابخانه کنگره وجود ندارد و برچسب‌ها به‌عنوان مکمل مد نظر قرار می‌گیرند.

با دسته‌بندی مطالعات انجام‌شده درباره فهرست‌نویسی اجتماعی می‌توان به شکاف‌های پژوهشی موجود در این زمینه اشاره کرد. عمده مطالعات انجام‌شده در ایران درباره میزان آگاهی و استفاده از امکانات وب ۲ بود که در بعضی از آنها به فهرست‌نویسی اجتماعی به‌عنوان یکی از امکانات وب ۲ توجه شده است. محدود پژوهش‌های انجام‌شده به‌طور خاص نیز بیشتر بر فولکسونومی و برچسب‌زنی متمرکز شده‌اند. بسیاری از پژوهش‌ها در خارج از کشور نیز درباره ساختار برچسب‌ها و رفتار برچسب‌زنی است؛ درحالی‌که برچسب‌زنی فقط یکی از قابلیت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی است. جامعه آماری بیشتر پژوهش‌ها را برچسب‌ها و سرعنوان‌های موضوعی تشکیل می‌دهند و کمتر فهرست‌نویسان به‌عنوان جامعه آماری بررسی شده‌اند. درحالی‌که، پژوهش حاضر به فهرست‌نویسی اجتماعی با توجه به تمام قابلیت‌های آن نه فقط برچسب‌زنی توجه کرده است و جامعه آماری آن را نیز فهرست‌نویسان تشکیل می‌دهند.

با توجه به مباحث گفته‌شده و تأثیری که نگرش می‌تواند بر پذیرش یک رویکرد یا فناوری جدید، ازجمله فهرست‌نویسی اجتماعی داشته باشد پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش‌هاست:

- فهرست‌نویسان ایرانی چه نگرشی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی دارند؟
- عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی کدام‌اند؟

برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های فوق ۹ فرضیه طراحی شده است:

۱. نگرش کاربران و فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی بیشتر از حد میانگین است.
۲. میان میزان رضایت از زندگی حرفه‌ای، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۳. میان میزان فایده‌مندی فهرست‌نویسی اجتماعی، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۴. میان میزان سرگرم‌کننده‌بودن فهرست‌نویسی اجتماعی، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۵. میان میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت

- به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۶. میان میزان پیروی از انتظارات دیگران مهم، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۷. میان امکانات رسانهای، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۸. میان میزان تعلق گروهی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.
۹. میان میزان آسانی استفاده فهرست‌نویسی، با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر پیمایشی و ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه پژوهشگرساخته است. در ابتدا برای تهیه پرسشنامه، منابع مرتبط با فهرست‌نویسی اجتماعی مطالعه و مهم‌ترین مزایا و محدودیت‌ها و کارکردهای فهرست‌نویسی اجتماعی از آنها استخراج شد. در مرحله دوم، امکانات موجود در وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی مطالعه شد. این قابلیت‌ها براساس بررسی متون مرتبط (لطفی بخشایش، ۱۳۹۲؛ ناصری، نوروزی، و ناخدا، ۱۳۹۴) و مشاهده دو وبگاه معروف فهرست‌نویسی اجتماعی (لایبرری تینگ، و گودریدز) که استفاده گسترده و محبوبیت بالایی دارند انجام شد. در مرحله سوم، نظریات مربوط به نگرش و پذیرش فناوری اطلاعات مطالعه شد. «نظریه رفتار منطقی»^۱ (فیش‌باین و آیزن^۲، ۲۰۰۵)، بخشی از «نظریه پذیرش اجتماعی»^۳ (ساپ و هارود^۴، ۱۹۸۹)، نظریه تعلق گروهی^۵ (کرچ و کراچفیلد^۶، ۱۹۴۸؛ نقل در کریمی، ۱۳۷۸)، مدل پذیرش فناوری (تی‌ای‌ام)^۷ (دیویس و ونکاتش^۸، ۱۹۸۹؛ نقل در رضایی، ۱۳۸۸)، و مدل انتظار-تأیید^۹ (باتاچارجی^{۱۰}، ۲۰۰۱؛ نقل در رضایی، ۱۳۸۸) بررسی و استفاده شد. درنهایت، سؤالات پرسشنامه در تلفیق نظریات مربوط به نگرش با امکانات و مزایا و معایب فهرست‌نویسی اجتماعی طراحی شدند. تعدادی از گویه‌ها از سه بُعد شناختی، عاطفی، و عملی نگرش نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی را می‌سنجد و بقیه گویه‌ها مربوط به فرضیات پژوهش است. برای سنجش روایی پرسشنامه از نظرات ۴ نفر از متخصصان در جرح و تعدیل پرسش‌ها استفاده شد. پایایی (انسجام درونی) پرسشنامه نیز با محاسبه ضریب آلفای کراباخ (۰/۸۹) تأیید شد.

1. Theory of reasoned action
2. Fishbein & Ajzen
3. Social acceptability
4. Sapp & Harrod
5. Group membership
6. Krech & Crutchfield
7. Technology acceptance model (TAM)
8. Davis & Venkatesh
9. Expectation-Confirmation Model
10. Bhattacharjee

با توجه به نامشخص بودن جامعه فهرست‌نویسان کشور، با استفاده از فرمول تعیین حجم نمونه نامعلوم، ۱۲۳ نفر به‌عنوان حجم نمونه برآورد شد. سپس با استفاده از نمونه‌گیری در دسترس، تعدادی از پرسشنامه‌ها در کنگره سالانه کتابداران که در سالن همایش‌های کتابخانه ملی برگزار شد و کتابداران نقاط مختلف کشور حضور داشتند توزیع شد. علاوه بر این، پرسشنامه به‌شکل برخط نیز تهیه و توزیع شد. در نهایت، از ۲۱۰ پرسشنامه به‌دست‌آمده، فقط ۱۲۳ پرسشنامه که در آن به تمامی پرسش‌ها پاسخ داده شده بود و پاسخ‌گویان سابقه تدریس یا انجام کار فهرست‌نویسی را علامت زده بودند تجزیه و تحلیل شدند. علاوه بر آن، به‌منظور تأیید و تکمیل داده‌های فهرست‌نویسان، با ۱۱ نفر از صاحب‌نظران مصاحبه شد که به‌روش گلوله‌برفی انتخاب شده بودند. معیار انتخاب خبرگان، داشتن فعالیت‌های پژوهشی در مسائل نوین سازماندهی اطلاعات و معرفی از سوی سایر خبرگان بود. مصاحبه‌ها، براساس دو مرحله اول از نظام سه‌مرحله‌ای استراوس و کوربین^۱ (۱۳۹۰) یعنی کدگذاری باز و محوری تحلیل شد و مقوله‌ها و مقوله‌های فرعی استخراج شدند. مصاحبه‌ها تا اشباع نظری ادامه داشت که دیگر کدهای جدیدی تولید نشد.

یافته‌ها

• نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

نگرش به‌معنای نظامی از تمایلات، عقاید، و اعتقادات فرد نسبت به پدیده‌های محیط خود است. این نظام در طول زمان در پی تأثیرات محیطی (به‌طور مثال، تربیت) و تجربیات شخصی شکل می‌گیرد و کم‌وبیش قوام و دوام دارد (درورفلوریچ^۲، ۱۹۷۴؛ نقل در رفیع‌پور، ۱۳۷۲). بیشتر روان‌شناسان اجتماعی بر تعریفی سه‌عنصری از نگرش شامل ابعاد شناختی، عاطفی، و عملی اتفاق نظر دارند. در جدول ۱، ابعاد متغیر وابسته، یعنی نگرش و میانگین پاسخ به هر بُعد سنجیده شد.

جدول ۱. میانگین متغیر وابسته نگرش و ابعاد آن نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

انحراف‌معیار	میانگین	
۰/۵۸	۳/۱۷	نگرش
۰/۸۷	۳/۰۰	شناختی
۰/۹	۲/۸۳	عملی
۰/۸۱	۳/۵۸	عاطفی

1. Strauss & Corbin
2. Drever-Flohrich

مطابق جدول ۱، میانگین شاخص نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی ۳/۱۷ است که در این میان، بُعد عاطفی و عملی بیشترین و کمترین میانگین را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۲. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای سنجش نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

نتیجه	مقدار sig	مقدار t	فرضیه
تأیید	۰/۰۰	۳/۲۹	نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی بیشتر از حد میانگین است.

مطابق جدول ۲، آزمون تی تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد میانگین نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی ۳/۱۷ و بیشتر از حد متوسط است. مقدار t در این آزمون ۳/۲۹ و سطح معناداری (۰/۰۰۰) کمتر از ۰/۰۵ است. خبرگانی که مصاحبه شده بودند به مقوله‌های متعددی اشاره کردند: عده‌ای معتقدند میان کتابداران نواندیش و سنتی در زمینه تغییر رویکرد از فهرست‌نویسی سنتی به فهرست‌نویسی اجتماعی اختلاف وجود دارد (۳ نفر)؛ ۲ نفر به مقاومت کلی و همیشگی در برابر تغییر اشاره کرده‌اند؛ عمده مصاحبه‌شوندگان (۱۰ نفر) معتقدند فهرست‌نویسان در برابر تغییر، مقاومت خواهند کرد؛ تعدادی این مقاومت را به سبب نگرانی بابت کنار گذاشتن اصول فهرست‌نویسی (۵ نفر) و تعدادی دیگر به دلیل نگرانی از دست دادن جایگاه فهرست‌نویس‌ها (۶ نفر) ذکر کرده‌اند و یک نفر هم این مقاومت را به دلیل ناآگاهی فهرست‌نویسان از مزایای فهرست‌نویسی اجتماعی می‌داند. ۳ نفر نیز اشاره کرده‌اند که ممکن است در ابتدا استقبال از این امر انجام نشود؛ اما با پیاده‌سازی فهرست‌نویسی اجتماعی و گذشت زمان و آشکار شدن مزایای آن به مرور نگرش فهرست‌نویسان تغییر خواهد کرد.

• عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

با توجه به نظریه‌های مربوط به نگرش و همچنین نظریه‌های مربوط به پذیرش فناوری اطلاعات ابتدا متغیرهای مستقل شناسایی شدند و سپس در قالب هشت فرضیه مطرح شدند (جدول ۳).

جدول ۳. نتیجه آزمون همبستگی عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی به فهرست‌نویسی اجتماعی

نتیجه	sig	r	فرضیه
تایید شد	۰/۰۰	۰/۳	رابطه میان میزان رضایت از زندگی حرفه‌ای با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۴۶	رابطه میان میزان فایده‌مندی فهرست‌نویسی اجتماعی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۶	رابطه میان میزان سرگرم‌کننده بودن فهرست‌نویسی اجتماعی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۴۹	رابطه میان میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۳۷	رابطه میان میزان پیروی از انتظارات دیگران مهم با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۴۹	رابطه میان امکانات رسانه‌ای فهرست‌نویسی اجتماعی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
رد شد	۰/۱۰	۰/۱۴	رابطه میان میزان تعلق گروهی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی
تایید شد	۰/۰۰	۰/۴۸	رابطه میان میزان سهولت یادگیری و استفاده از فهرست‌نویسی با نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

در ادامه، با استفاده از روش آماری رگرسیون چندمتغیری (روش stepwise)، واریانس متغیر وابسته، براساس ترکیب‌های متفاوت از متغیرهای مستقل مطرح در فرضیات پژوهش تبیین و پیش‌بینی شد. بررسی متغیرهای مستقل نشان می‌دهد در مرحله چهارم متغیرهای لذت و سرگرمی، سهولت استفاده، فایده‌مندی، و امکانات رسانه‌ای نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین متغیر وابسته داشته است (جدول ۴).

جدول ۴. میزان تبیین متغیر وابسته براساس مدل‌های گوناگون رگرسیونی

گام	R	مجذور r	مجذور R استاندارد	خطای استاندارد
۱	۰/۴	۰/۱۶	۰/۱۵	۰/۴۶
۲	۰/۴۷	۰/۲۲	۰/۲۲	۰/۴۴
۳	۰/۵	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۴۳
۴	۰/۵۲	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۴۳

پاسخ‌های خبرگان در مصاحبه بیشتر بر فایده‌مندی، سهولت استفاده، و سرگرمی و لذت‌بخش بودن فهرست‌نویسی اجتماعی متمرکز بوده است. از جمله مزایایی (فایده‌مندی‌ای) که مصاحبه‌شوندگان درباره فهرست‌نویسی اجتماعی ذکر کرده‌اند می‌توان به اینها اشاره کرد: تولید ابرداده توسط افراد زیاد، صرفه‌جویی در نیروی انسانی، و استفاده از خرد جمعی (۵ نفر)؛ کمک‌گرفتن از دانش و تخصص کاربران (۵ نفر)؛ صرفه‌جویی در زمان (۳ نفر)؛ صرفه‌جویی در هزینه‌ها (۲ نفر)؛ بازیافت و جامعیت بالا (۴ نفر)؛ افزایش مانعیت (۲ نفر)؛ افزایش نقاط دسترسی و کمک به بازیابی (۶ نفر)؛ کمک به سایر کاربران برای انتخاب بهتر (۵ نفر)؛ انعکاس‌دهنده نیازها، دیدگاه‌ها، زبان کاربران، و واژگان جاری و متداول (۷ نفر)؛ احساس تعلق کاربر به نظام (۳ نفر)؛ مشارکت بیشتر و جذب مخاطب به کتابخانه (۷ نفر)؛ جنبه لذت و سرگرمی و بازی‌واری فهرست‌نویسی اجتماعی (۲ نفر)؛ و ۲ نفر نیز به سهولت یادگیری و استفاده به‌عنوان عوامل استقبال کاربران از فهرست‌نویسی اجتماعی اشاره کرده‌اند.

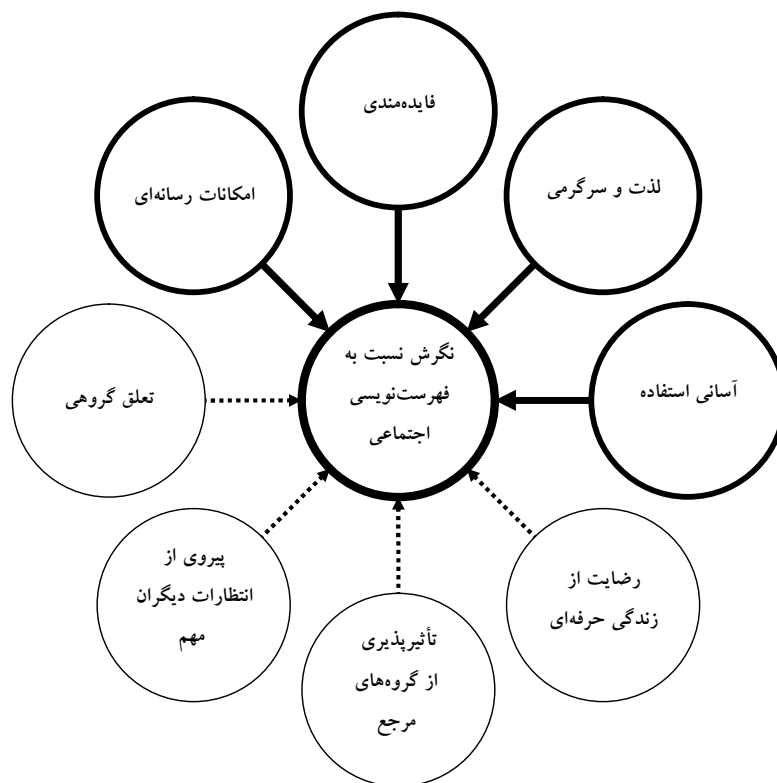
نتیجه‌گیری

در پاسخ به پرسش اول پژوهش، مبنی بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی، ابتدا میانگین شاخص‌های نگرش فهرست‌نویسان نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی در سه بُعد شناختی، عملی، و عاطفی اندازه‌گیری و مشخص شد که فهرست‌نویسان در بُعد عاطفی بیشترین (۳/۵۸) و در بُعد عملی کمترین (۲/۸۳) میانگین نمره را کسب کرده‌اند. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای نیز نشان داد نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی بیشتر از حد متوسط (۳/۱۷ از ۵) بود و تحلیل‌های آماری مؤید این مطلب است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است نگرش فهرست‌نویسان ایرانی در حوزه

فهرست‌نویسی اجتماعی بیشتر ذهنی است تا عینی و عملی. به این صورت که نگرش آنان از بُعد عاطفی (اینکه فهرست‌نویسی اجتماعی را کاری مفید و سودمندی ارزیابی می‌کنند، به آن علاقه‌مندند، و تمایل به انجام آن دارند) و تا اندازه کمتری از بُعد شناختی (اینکه نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی آگاهی دارند، فواید آن را می‌شناسند، و کار با آن را می‌دانند) تا اندازه‌ای مثبت است؛ اما از بُعد عملی و رفتاری (اینکه برچسب‌زنی، نقد و بررسی، و معرفی و توصیف کنند) منفی است. یافته‌های این قسمت از پژوهش با یافته‌های قرائی و همکاران (۱۳۹۴) و همچنین بهرامی و صنعت‌جو (۱۳۹۳) تا حدودی همسوست. یافته‌های آنها نشان داد در میان کاربران و کتابداران ایرانی میزان آشنایی و استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی نسبت به سایر امکانات وب ۲ در پایین‌ترین حد قرار داد. یافته‌های حاصل از مصاحبه نیز بر مقاومت فهرست‌نویسان و استقبال‌نکردن آنها از فهرست‌نویسی اجتماعی در ابتدا، تأکید داشت.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش مبنی بر عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی، نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی، هشت عامل، یعنی میزان رضایت از زندگی حرفه‌ای، میزان فایده‌مندی فهرست‌نویسی اجتماعی، میزان سرگرم‌کننده بودن فهرست‌نویسی اجتماعی، میزان تأثیرپذیری از گروه‌های مرجع، میزان پیروی از انتظارات مهم دیگران، امکانات رسانه‌ای فهرست‌نویسی اجتماعی، سهولت یادگیری و استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی، و میزان تعلق گروهی فهرست‌نویسان به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر فهرست‌نویسی اجتماعی در قالب هشت فرضیه مطرح شد. پس از انجام تحلیل‌های آماری هفت فرضیه به‌عنوان عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان بر فهرست‌نویسی اجتماعی شناخته شدند و فقط تعلق گروهی جزء عوامل تأثیرگذار تشخیص داده نشد. بخشی از یافته‌های پژوهش حاضر در این بخش با پژوهش کاکالی و پایاتئودورو (۲۰۱۱) که کاربران ویژگی‌های برچسب‌زنی را مفید ارزیابی کرده بودند همسوست. همچنین یافته‌های چوی و جو (۲۰۱۶) مبنی بر اینکه رضایت و احساس جامعه هر دو تأثیر مثبتی بر قصد ادامه استفاده از سایت‌های فهرست‌نویسی اجتماعی دارند تا حدودی با بحث تأثیر ارزیابی فایده‌مندی فهرست‌نویسان بر نگرش آنان همسوست. بخش دیگری از یافته‌های این پژوهش که نشان داد تأثیر کیفیت اطلاعات و نظام بر رضایت‌مندی معنادار است را نیز می‌توان با تأثیر امکانات رسانه‌ای بر نگرش فهرست‌نویسان در پژوهش حاضر هم‌راستا در نظر گرفت.

در عین حال، براساس یافته‌های رگرسیون چندمتغیری، فهرست‌نویسی اجتماعی ویژگی‌های متعددی دارد که از میان آنها چهار ویژگی بیش از سایر خصایص از عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان در فهرست‌نویسی اجتماعی است که عبارت‌اند از: (۱) برداشت ذهنی و ارزیابی فهرست‌نویسان از فایده‌مندی فهرست‌نویسی اجتماعی، (۲) برداشت ذهنی و ارزیابی فهرست‌نویسان از سرگرم‌کننده بودن و لذت ناشی از استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی، (۳) برداشت ذهنی و ارزیابی فهرست‌نویسان از سهولت یادگیری و استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی، و (۴) برداشت ذهنی و ارزیابی فهرست‌نویسان از امکانات رسانه‌ای موجود در فهرست‌نویسی اجتماعی. بر این اساس، الگوی تحلیل نظری پژوهش شکل می‌گیرد (شکل ۱). در این الگو، عواملی که تأثیر بیشتری دارند به شکل دایره‌هایی با خطوط ضخیم‌تر نمایش داده شده است.

شکل ۱. عوامل تأثیرگذار بر نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی

با توجه به شکل ۱، اگر فهرست‌نویسان از مزایای فهرست‌نویسی اجتماعی آگاهی داشته باشند و به‌خصوص در عمل، به این مزایا پی‌ببرند به‌احتمال زیاد، نگرش مثبتی نسبت به آن خواهند داشت. از مهم‌ترین مزایای فهرست‌نویسی اجتماعی که فهرست‌نویسان باید به آن آگاهی داشته باشند، می‌توان به جذب کاربران به فهرست کتابخانه، ترویج کتاب و مطالعه، استفاده از خرد جمعی کاربران برای تولید ابرداده، صرفه‌جویی در زمان و تولید ابرداده برای کتاب‌ها در بازه زمانی انتشار تا فهرست‌نویسی کتاب، آگاهی از رفتار برچسب‌زنی کاربران برای گسترش واژگان کنترل‌شده، و... اشاره کرد.

یکی از عوامل تأثیرگذار بر نگرش به‌ویژه در ارتباط با فناوری‌های جدید، میزان پیچیدگی یا سهولت یادگیری و استفاده از آن است. در فناوری‌هایی نظیر اینترنت که استفاده از آن به‌نسبت آسان است، برداشت ذهنی از آسانی استفاده، تأثیر معناداری بر تمایل به استفاده دارد. یکی از ویژگی‌هایی فهرست‌نویسی اجتماعی این است که برخلاف فهرست‌های کتابخانه‌ای نیاز به آموزش و یادگیری برای استفاده ندارد، برچسب‌گذاری، نوشتن نقد و بررسی، ستاره‌دهی و سایر فعالیت‌هایی که در وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی انجام می‌شود به‌علت اینکه قواعد و اصول از پیش تدوین شده‌ای ندارند، و افراد آزادند که به هر نحوی که تمایل دارند یادداشت‌های خود را وارد کنند، استفاده از آن را برای هر کاربر تازه‌واردی آسان به‌نظر می‌رسد و این امر انگیزه لازم را برای استفاده فراهم می‌کند.

به‌نظر می‌رسد امروزه، برای کاربران علاوه بر سودمندی و سهولت استفاده، سرگرم‌کننده‌بودن نیز حائز اهمیت باشد. مجموعه‌ای از امکانات فهرست‌نویسی اجتماعی، همچون داشتن پروفایل شخصی، امکان ارتباط با سایر کاربران علاوه بر سودمندی، جنبه سرگرم‌کنندگی و لذت‌بخشی را نیز برای کاربران به‌همراه دارد. عده‌ای از نویسندگان معتقدند برچسب‌زنی اجتماعی می‌تواند به تغییر نگرش کاربران نسبت به اپک‌های کتابخانه‌ای کمک کند؛ زیرا به‌طور بالقوه کاربران را وادار می‌کند تا بیشتر سرگرم باشند. از این‌رو، بر این باورند که فهرست‌نویسی اجتماعی می‌تواند با تشویق کاربران نهایی به برچسب‌زدن و یادداشت‌گذاری بر اقلام، فهرست کتابخانه را دوباره زنده کند (گوستینی و همکاران، ۲۰۱۴). بازی‌واری^۱ یکی از ویژگی‌هایی است که امروزه در بیشتر فناوری‌ها برای جذب کاربران مد نظر قرار می‌گیرد و به این مفهوم است که هر چیزی که برای کاربران جنبه جدی داشته باشد، اقبالی به آن نشان نخواهند داد؛ اما اگر جنبه تفریح و سرگرمی داشته باشد، از آن استقبال خواهند کرد (ارتباط شخصی، ۲۵ آذر ۱۳۹۷).

1. Gamification

امکانات رسانه‌ای که از طریق فهرست‌نویسی اجتماعی انجام می‌شود بسیار متنوع‌تر از فهرست‌های کتابخانه‌ای است برچسب‌زنی، نقد و بررسی، امتیازدهی، کامنت‌گذاری، تشکیل پروفایل شخصی، تشکیل کتابخانه شخصی، ایجاد گروه‌های دوستان، آگاهی از فعالیت سایر کاربران و دیدن نتیجه فعالیت خود بخشی از این امکانات است. این تنوع امکانات رسانه‌ای در کنار مفیدبودن، سرگرم‌کننده‌بودن، و سهولت یادگیری و استفاده از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پذیرش فهرست‌نویسی اجتماعی است. یافته‌های حاصل از مصاحبه نیز بر فایده‌مندی، سرگرم‌کننده‌بودن، و سهولت یادگیری و استفاده فهرست‌نویسی اجتماعی تأکید دارند.

بنابراین، فهرست‌نویسی اجتماعی به مفهوم تلفیق ابرداده‌های کاربران و فهرست‌نویسان، می‌تواند مزایای زیر را دربرداشته باشد: نقش مکمل فهرست‌نویسی اجتماعی به‌ویژه، برچسب‌زنی برای نظام‌های کنترل واژگانی و افزایش دسترسی موضوعی؛ برچسب‌ها به‌عنوان منبع ایده برای جستجوی کلیدواژه‌ای؛ آگاهی از اصطلاحات و نحوه تفکر کاربران؛ کمک به فهرست‌نویسان برای بهبود روش‌ها؛ سازماندهی فضای اطلاعات فردی کاربران؛ افزایش ارتباط و تعامل و ایجاد جوامع برخط میان کاربران؛ همکاری بین واحدهای کتابخانه؛ تأثیر فهرست‌نویسی اجتماعی بر استقبال کاربران از کتابخانه؛ استفاده از خرد جمعی؛ کمک‌گرفتن از دانش و تخصص کاربران؛ صرفه‌جویی در زمان و هزینه؛ بازیافت و جامعیت بالا؛ کمک به سایر کاربران برای انتخاب بهتر؛ انعکاس‌دهنده نیازها، دیدگاه‌ها، و زبان کاربران و واژگان جاری و متداول؛ و احساس تعلق کاربر به نظام.

به‌طور معمول، تلفیق نظام سنتی کتابخانه با نظام فهرست‌نویسی اجتماعی سبب خواهد شد تا ضعف‌ها و کاستی‌های هر دو نظام تا حد زیادی مرتفع شود و کاربران از مزایای هر دو بهره‌مند شوند. هرچند این تلفیق ممکن است با چالش‌ها یا کاستی‌های جدیدی همراه باشد که به‌تنهایی در هر یک از دو نظام وجود ندارد.

در راستای یافته‌های پژوهش، پیشنهادات زیر مطرح است:

- ارتقای نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای یا اپک کتابخانه به اپک اجتماعی برای جذب کاربران به فهرست کتابخانه؛
- افزودن ویژگی‌هایی از فهرست‌نویسی اجتماعی به فهرست کتابخانه به‌نحوی که برای کتابخانه مفید (تأکید بر فایده‌مندی) و در زمینه کارکردهای اصلی فهرست (انتخاب، شناسایی، بازیابی، و...) مکمل فهرست کتابخانه (از قبیل برچسب‌زنی، نقد و بررسی، امتیازدهی) باشد؛

- اضافه کردن ویژگی‌هایی از فهرست‌نویسی اجتماعی به فهرست کتابخانه به‌نحوی که برای کاربران جنبه سرگرمی و لذت داشته باشد، از قبیل داشتن پروفایل شخصی، امکان ارتباط با سایر کاربران، و دیدن و دنبال کردن فعالیت‌های سایر کاربران؛
- الگوبرداری از فهرست‌های اجتماعی برای ساده‌سازی هرچه بیشتر فهرست کتابخانه؛
- تنوع‌بخشی به امکانات موجود در فهرست کتابخانه مانند امکانات موجود در وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی؛ در عین حال ساده و مانند گوگل متمرکز در یک صفحه (پیچیدگی در پشت صحنه نرم‌افزار باشد)؛
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای کتابداران به‌منظور آشنایی با مزایا، قابلیت‌ها، و نحوه استفاده از فهرست‌نویسی اجتماعی؛
- گنجاندن مباحث فهرست‌نویسی اجتماعی در سرفصل‌های دروس سازماندهی اطلاعات و فهرست‌نویسی؛
- معرفی و آموزش استفاده از وبگاه‌های فهرست‌نویسی اجتماعی از قبیل لایبرری ثنیگ و گودریدز به کتابداران؛
- راه‌اندازی وبگاه ملی فهرست‌نویسی اجتماعی و تشویق کتابخانه‌ها به همکاری با آن؛
- طراحی سوپک کتابخانه ملی که در آن علاوه بر واژگان کنترل‌شده، ابرداده‌های کاربران نیز حضور داشته باشد.

مآخذ

- آبام، زویا؛ ارسطوپور، شعله (۱۳۹۳). نقش فهرست‌های کتابخانه‌های در جلب مشارکت اجتماعی کاربران: راهکارهای موجود و میزان پیروی فهرست‌های پیوسته کتابخانه‌های دانشگاهی از آنها. *پژدازش و مدیریت اطلاعات (علوم و فناوری اطلاعات)*، ۳۰ (۲)، ۴۹۱-۵۲۴.
- استراوس، انسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۹۰). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای* (ابراهیم افشار، مترجم). تهران: نشر نی.
- اکبرنجاج‌بیشه، سمیه (۱۳۹۴). کاربرد فولکسونومی در نمایه‌سازی تصویر دیجیتالی هنرهای تجسمی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران.
- بهرامی، واحد؛ صنعت‌جو، اعظم (۱۳۹۳). بررسی عوامل بازدارنده کاربرد فناوری‌های وب ۲ در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۴ (۲)، ۷۱-۹۲.
- خادمیان، مهدی؛ کوکی، مرتضی؛ و عصاره، فریده (۱۳۹۶). امکان جایگزینی یا تکمیل سرعنوان‌های

موضوعی کتابخانه‌کنگره با برجسب‌های اجتماعی لایبرری‌تینگ (نمونه‌پژوهی: حوزه‌های علوم انسانی، علوم اجتماعی، و علوم طبیعی). *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۸ (۲)، ۴۳-۲۹. رضایی، مسعود (۱۳۸۸). نظریه‌های رایج درباره پذیرش فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات. *پژوهش‌های ارتباطی*، ۱۶ (۴)، ۶۳-۹۳.

رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۲). سنجش گرایش روستائیان نسبت به جهاد سازندگی: پژوهشی در سه استان اصفهان، فارس و خراسان. تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی. طاهری، سیده‌هدی (۱۳۹۱، تیر). سازماندهی اطلاعات یا دانش؟ نگاهی به تحولات جدید حوزه سازماندهی دانش در گفت‌وگو با دکتر سیدرحمت‌الله فتاحی. *کتاب ماه کلیات*، ۳-۶.

قرائی، ربابه؛ رداد، ایرج؛ و تجعفری، معصومه (۱۳۹۴). تحلیل رویکرد دانشجویان تحصیلات تکمیلی کتابداری و اطلاع‌رسانی به امکانات وب ۲/۰: مطالعه موردی دانشگاه فردوسی و دانشگاه پیام نور مشهد. *مجله جهانی رسانه*، ۱۰ (۱). بازیابی ۸ اردیبهشت، ۱۳۹۸ از

<https://profdoc.um.ac.ir/articles/a/1050262.pdf>

کریمی، یوسف (۱۳۷۸). *روانشناسی اجتماعی*. تهران: ارسباران.

لطفی بخشایش، زهرا (۱۳۹۲). *امکان‌سنجی به‌کارگیری رده‌بندی مردمی (فاکسونومی) در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، همدان.

ناصری، زهرا؛ نوروزی، علیرضا؛ و ناخدا، مریم (۱۳۹۵). بررسی رابط کاربر کتابخانه‌های دیجیتالی خارج از کشور از نظر ویژگی‌ها و قابلیت‌های مبتنی بر نشانه‌گذاری اجتماعی برای استفاده در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران. *پردازش و مدیریت اطلاعات*، ۳۱ (۴)، ۹۱۱-۹۳۰.

نوروزی، علیرضا (۱۳۹۷). کتابخانه اجتماعی و فهرست اجتماعی. بازیابی ۵ اردیبهشت، ۱۳۹۷ از

https://www.researchgate.net/publication/324746514_Social_library_and_Social_OPAC_SOPAC

Adler, M. (2009). Transcending library catalogs: a comparative study of controlled terms in Library of Congress Subject Headings and user-generated tags in LibraryThing for transgender books. *Journal of Web Librarianship*, 3 (4), 309-331.

Ajzen, I., & Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behavior. In *The Handbook of Attitudes* (pp. 173-221). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Baslem, A., & Bajahzar, A. (2014). Social Tagging: Any good to digital libraries? *Journal of Current Computer Science and Technology*, 4 (8),

- 9-12.
- Choi, N., & Joo, S. (2016). Booklovers' world: an examination of factors affecting continued usage of social cataloging sites. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67 (12), 3022-3035.
- Clements, L., & Liew, C. L. (2016). Talking about tags: an exploratory study of librarians' perception and use of social tagging in a public library. *The Electronic Library*, 34 (2), 289-301.
- Giustini, D.; Hooker, D.; & Cho, A. (2014). Social cataloging: an overview for health librarians. *Journal of the Canadian Health Libraries Association/ Journal de l'Association des Bibliothèques de la Santé du Canada*, 30 (4), 133-138.
- 10 *Interesting Goodreads Facts and Statistics*. (2018, October). Retrieved January 10, 2018, from <https://expandedramblings.com/index.php/goodreads-facts-and-statistics/>
- Heymann, P.; Garcia-Molina, H. (2009). Contrasting controlled vocabulary and tagging: Do experts choose the right names to label the wrong things? *In Proceedings of the Second ACM International Conference on Web Search and Data Mining (WSDM)*, February 09 – 12, (pp. 1-4). New York: ACM.
- Houghton, V.; & Hu, X. (2010). *Social cataloging: a golden opportunity for libraries to engage users*. Retrieved January 12, 2016, from www.viviennehoughton.com
- Jeffries, S. (2008). Social cataloging tools: a comparison and application for librarians. *Library Hi Tech News*, 25 (10), 1-4.
- Kakali, C.; & Papatheodorou, C. (2011). The exploitation of social tagging in libraries. Retrieved April 28, 2019, from <http://eprints.rclis.org/15850/1/07.Kakali.pdf>
- Kathuria, S. (2011). *Content analysis of social tags on intersectionality for works on asian women: an exploratory study of LibraryThing*. Unpublished Master's Thesis, University of Tennessee, Knoxville, US.
- Lawson, K. (2009). Mining social tagging data for enhanced subject access for

- readers and researchers. *The Journal of Academic Librarianship*, 35 (6), 574-582.
- Librarything*. (n.d.). Retrieved January 10, 2019, from Librarything: <https://www.librarything.com/>
- McFadden, S.; Weidenbenner, J. V. (2010, Apr 9). Collaborative tagging: Traditional cataloging meets the "wisdom of crowds". *The Serials Librarian*, 58 (1-4), 55-60.
- Miksa, S. (2013). Social cataloging; social cataloger. In J. Park & L. Howarth (Eds.), *New Direction in Information Organization* (pp. 91-106). Bingley, UK: Emerald Group Publishing Ltd.
- Pirmann, C. (2011). *Using tags to improve findability in library OPACs: a Usability Study of LibraryThing for Libraries*. For the degree of Certificate of Advanced Study, University of Illinois, Urbana, illinois.
- Sapp, S., & Harrod, W. (1989). Social acceptability and intentions of eat beef: an expansion of Fishbein-Ajzen model using reference group theory. *Rural Sociology*, 54 (3), 420-438.
- Spiteri, L. (2009). The impact of social cataloging sites on the construction of bibliographic records in the public library catalog. *Cataloging & Classification Quarterly*, 47 (1), 52-73.
- Wenzler, J. (2007, September). *LibraryThing and the library catalog: Adding collective intelligence to the OPAC*. Paper presented at the Workshop on Next Generation Libraries CARL NITIG. Retrieved April 28, 2019, from <http://www.carl-acrl.org/ig/carlitn/9.07.2007/LTFL.pdf>
- Winn, W. (2011). Social OPACs. Retrieved February 25, 2016, from http://www.whitneywinn.com/portfolio/social_opacs.pdf

استناد به این مقاله:

حسینی، محمدرضا؛ موسوی چلک، افشین؛ شریف‌مقدم، هادی؛ و سلامی، مریم (۱۳۹۸). نگرش فهرست‌نویسان ایرانی نسبت به فهرست‌نویسی اجتماعی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۱۳۶-۱۵۵.

Identification of Effective Factors in the Application of Digital Object Identifier for Content of Persian Periodicals

L. Seifi¹| M. Rahdar²

Received: 29, July 2018

Accepted: 2, Feb. 2019

Purpose: This study aimed to identify effective and barriers factors in the application of digital object identifier for the Persian periodicals content.

Methodology: This descriptive survey (Delphi) used a Researcher-made questionnaire on a sample of editors and editorial members of Persian scientific journals in the field of knowledge and information science (20 participants).

Findings: The results showed that among 45 items that, 10 and 22 items were identified as effective factors and barriers, respectively, for application digital object identifiers. So that “providing descriptor metadata such as title” was the most effective factor with an mean of 4.60, and the barrier “lack of membership of Iran in the digital object identifier system for various reasons including academic sanctions” with an mean of 4.65 in the application of digital object identifier for Persian periodicals content.

Conclusion Identification of effective factors and barriers regarding the application of digital object identifier for Persian periodicals content could help the authorities to resolve barriers for implementation of digital object identifier and to gain its benefits in Iran.

DOI: 10.30484/na\$tin\$fo.2019.2309

1. Asistant professor,
Knowledge and
Information science
,University of Birjand
(Corresponding author),
leili.seifi@birjand.ac.ir
2. Master of Knowledge
and Information science,
University of Birjand,
rahdar88@gmail.com

Keywords:

Identifier, Digital Object Identifier, Persian periodicals

شناسایی عوامل تأثیرگذار در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی

لیلی سیفی^۱ | معصومه رهدار^۲

هدف: شناسایی عوامل و موانع مؤثر در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی.

روش‌شناسی: به‌روش توصیفی-پیمایشی (دلفی) و با استفاده از پرسشنامه پژوهشگرساخته در جامعه‌ای ۳۰ نفره انجام شد. روایی پرسشنامه از طریق شاخص نسبت روایی محتوایی و پایایی نیز با بهره‌گیری از نظر متخصصان ارزیابی شد.

یافته‌ها: از میان ۴۵ گویه که برای این پژوهش ضروری شناخته شدند ۱۰ گویه به‌عنوان عامل مؤثر و ۲۲ گویه به‌عنوان موانع تأثیرگذار در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی معرفی شدند که «ارائه فراداده‌های توصیفی مانند عنوان مقاله، نام نویسندگان، و واژه‌های کلیدی» (با میانگین ۴/۶) و «عضویت‌نداشتن ایران در نظام شناساگر اشیای رقمی به‌علل مختلف ازجمله تحریم علمی» (با میانگین ۴/۶۵) به‌ترتیب به‌عنوان مؤثرترین عامل و مانع نقش زیادی در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی داشتند.

نتیجه‌گیری: شناسایی عوامل مؤثر و موانع در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی می‌تواند به دست‌اندرکاران نشریات ادواری و شناساگر شیء رقمی کمک کند تا با تقویت عوامل مؤثر و ازمیان‌بردن موانع موجود زمینه‌های لازم برای اجرای شناساگر شیء رقمی و بهره‌گیری از مزایای آن را در کشور فراهم کند.

دریافت: ۹۷/۰۵/۰۸ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۴

۱. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
بیرجند (نویسنده مسئول)

leili.seifi@birjand.ac.ir

۲. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
بیرجند

rahdar88@gmail.com

کلیدواژه‌ها

شناساگر، شناساگر شیء رقمی، ادواری‌های فارسی

مقدمه

امروزه یکی از مهم‌ترین روش‌های رسمی برای انتقال دانش تولیدشده در میان دانشمندان و پژوهشگران ارائه منابع اطلاعاتی رقمی است؛ بنابراین مقالات ادواری‌های رقمی از مهم‌ترین ابزارها برای انتشار دانش جدید و پیشرفت دانش بشری است (ارجمند، ۱۳۸۳). در این راستا، مقالات رقمی باید قابلیت‌هایی داشته باشند تا با سرعت انتشار مناسب، اطلاعات را در اختیار کاربران قرار دهند. مقالات ادواری‌های رقمی فارسی نیز از این قاعده مستثنی نیستند.

یکی از این قابلیت‌ها، استفاده از شناساگرها برای شناسایی هویت اشیاء که تعیین‌کننده وضعیت اشیاء در محیط رقمی است و به‌عنوان ابزاری برای حفظ مالکیت فکری و معنوی آثار در محیط رقمی می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد (صمدی و نشاط، ۱۳۸۸).

هدف استفاده از شناساگر آن است که بتواند موجودیت مدنظر را شناسایی و بدون ابهام به آن دسترسی پیدا کند. کمپبل^۱ (۲۰۰۷) شناساگر را یک ارتباط میان نماد و موجودیتی واحد معرفی می‌کند. شناساگرها ویژگی‌هایی از جمله یکتایی، منحصربه‌فرد بودن، ثبات، و پایایی دارند. یکتایی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های ذاتی هر شناساگر است که ارتباط یک‌به‌یک میان شناساگر و موجودیت شناسایی‌شده را نشان می‌دهد. از سوی دیگر، به‌منظور شناسایی، ذخیره‌سازی، بازیابی، و مبادله دائمی یک شیء در محیط رقمی نیاز است آن شیء به‌شکل منحصربه‌فرد (یکتا) شناسایی شود. یک شناساگر باید طول عمر نامحدودی داشته باشد، حتی اگر موجودیت شناسایی‌شده آن از میان برود (پاسکین^۲، ۱۹۹۹).

تاکنون، شناساگرهای مختلفی همچون دی‌آی، هندل^۳، یوسی‌آی^۴، یوآران^۵، ای‌آرکی^۶، و پی‌یوآرال^۷ در محیط رقمی ایجاد شده است (خدمتگزار، علیپور حافظی، و حنفی‌زاده، ۱۳۹۳) و نظام شناساگر شیء رقمی یکی از آنهاست که در پژوهش حاضر به آن توجه می‌شود. شناساگر شیء رقمی استاندارد جهانی پذیرفته‌شده‌ای نسبت به بقیه شناساگرهاست که وظیفه اصلی آن، مشخص کردن وضعیت اشیاء در محیط رقمی است. در واقع، شناساگر اشیای رقمی، سامانه‌ای منحصربه‌فرد برای شناسایی، ردیابی، و مدیریت تبادل اطلاعات در محیط‌های رقمی است که سه مشخصه دارد (دستنامه نظام شناساگر شیء رقمی^۸، ۲۰۱۷):

نخست اینکه از یک نشانی اینترنتی تبعیت می‌کند، دوم اینکه استاندارد برای ثابت‌نگه‌داشتن محتوای منابع رقمی و مالکیت معنوی است، و سوم اینکه استاندارد

1. Campbell
2. Paskin
3. Handle
4. Universal Content Identifier (UCI)
5. Uniform Resource Name (URN)
6. Archival Resource Key (ARK)
7. Uniform Resource Locator (PURL)
8. Digital Object Identifier System Handbook

است که به یک منبع خاص تعلق نمی‌گیرد بلکه برای کلیه منابع مناسب است. شناساگر اشیای رقمی کاربردی‌ترین استاندارد در محیط رقمی است که برای ایجاد یکدستی در نام منابع استفاده شده است و خاصیت ماندگاری با قابلیت دسترسی بالا دارد؛ و شناساگری است که به بیشتر مقالات رقمی انگلیسی‌زبان پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر تخصیص یافته است؛ و از طرفی، کم‌وبیش همه معیارهای ضروری یک شناساگر را دارد (خدمتگزار و همکاران، ۱۳۹۳؛ ایزو ۲۶۳۲۴، ۲۰۱۲؛ خدمتگزار، ۱۳۹۴؛ دستنامه نظام شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۷).

مطالعاتی که در سطح ملی و بین‌المللی درباره ضرورت به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی^۱ انجام شده است (خدمتگزار و همکاران، ۱۳۹۳؛ خدمتگزار، ۱۳۹۴؛ خدمتگزار و علیپور حافظی، ۱۳۹۶؛ پاسکین، ۱۹۹۹؛ ۲۰۰۶؛ سیدمن و دیویدسون^۲، ۲۰۰۱؛ پارک، زو، سیگانک، و لیم^۳، ۲۰۱۱؛ سیمونز^۴، ۲۰۱۲؛ خدمتگزار و علیپور حافظی^۵، ۲۰۱۵) نشان می‌دهد نظام شناساگر شیء رقمی بیشترین کارایی را در ساختار فراداده خود دارد. همچنین دسته‌ای دیگر از مطالعات که درباره معیارهای ارزیابی نشریات علمی و نظام‌های شناسه‌گر دیجیتال در سطح ملی و بین‌المللی انجام شده است (نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۹؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۲؛ علیپور حافظی، ۱۳۹۴؛ میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ افشاری، مهرام، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ دیانی و شیردل، ۱۳۸۶؛ خدمتگزار، ۱۳۹۲؛ خدمتگزار و همکاران، ۱۳۹۳؛ صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ ایزدی و امیرپور، ۱۳۹۳؛ خدمتگزار، ۱۳۹۵؛ مهدی‌پور و هاشم‌زاده، ۱۳۹۱) حاکی از آن است فراداده‌های توصیفی از عواملی است که دست‌اندرکاران نشریات ادواری رقمی باید آن را مدنظر قرار دهند و بدین وسیله امکان دسترس‌پذیری و رؤیت‌پذیری را برای مقالات افزایش دهند.

به نظر می‌رسد شناساگر شیء رقمی با توجه به سازوکار مناسب اجزاء خود، ویژگی‌هایی دارد که می‌تواند در به‌کارگیری عوامل مؤثر برای مقالات انگلیسی‌زبان رقمی مناسب باشد که استفاده از آن شناسه منحصربه‌فرد، حفظ مکان دائمی، افزایش حجم توزیع، استانداردسازی فراداده، تسهیل تجارت الکترونیک، آسانی جستجو، افزایش درآمد اشیای رقمی، تأمین حقوق مالکیت معنوی، و مدیریت کارآمدتر با صرف زمان و هزینه کمتر برای مقالات رقمی را فراهم می‌کند (پارک و همکاران، ۲۰۱۱؛ چندراکر^۶، ۲۰۰۶؛ دستنامه نظام شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۷)؛ و نیاز مبرم کاربران به الگو و قالبی استاندارد برای جستجو و بازیابی سریع و دقیق مقالات رقمی را برطرف می‌کند.

1. Digital Object Identifier
2. Sidman & Davidson
3. Park, Zo, Ciganeck, & Lim
4. Simons
5. Khedmatgozar & Alipour-Hafezi
6. Chandrakar

با وجود آنکه بسیاری از مقالات رقمی بین‌المللی مانند مقالات انگلیسی‌زبان، شناساگر شیء رقمی برای شناسایی هویت و دسترس‌پذیری و مدیریت خود برای حفظ مالکیت معنوی در فضای رقمی دارند؛ بررسی پایگاه‌های اطلاعاتی حاوی مقالات فارسی در ایران نشان می‌دهد تاکنون این مقالات با وجود مسائل ذکر شده، کمتر از شناساگری برای تشخیص هویت خود در فضای رقمی بهره برده‌اند. بنابراین، با توجه به اهمیت مقالات ادواری‌های رقمی فارسی به‌مثابه بخش مهمی از تولیدات علمی و اهمیت شناسایی و دسترس‌پذیری به این مقالات به‌نظر می‌رسد استفاده از شناساگر استاندارد برای افزایش هویت شناسایی، دسترس‌پذیری، تسهیل بازیابی، و حفظ مالکیت معنوی برای مقالات ادواری‌های رقمی فارسی نیاز مبرمی است. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد است عوامل مؤثر در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی را برای مقالات فارسی رقمی با استفاده از نظر متخصصان حوزه موضوعی شناسایی کند.

روش شناسایی

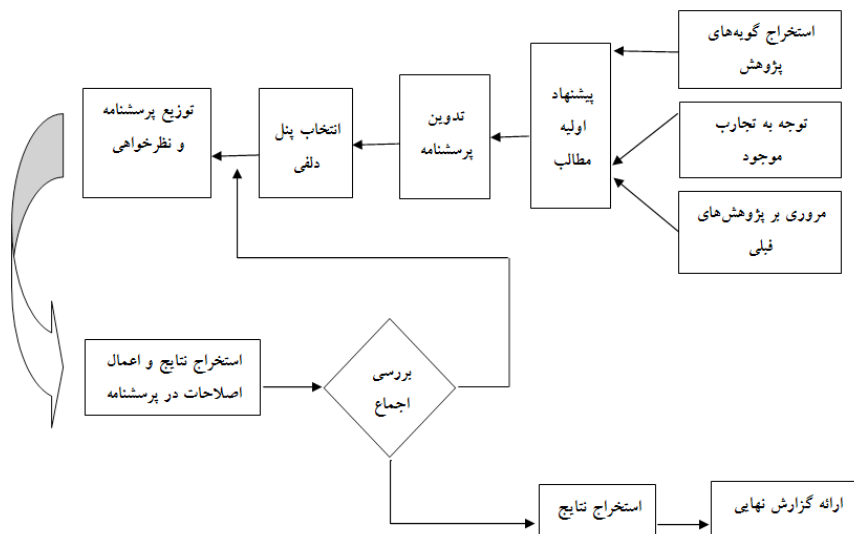
پژوهش حاضر کاربردی است و به‌لحاظ جمع‌آوری داده‌ها به‌روش پیمایشی (دلفی) انجام شده است. جامعه پژوهش ۳۰ نفر از سردبیران و اعضای هیئت تحریریه مجلات علمی- پژوهشی فارسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی و متخصصان حوزه شناساگر شیء رقمی هستند که از طریق نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. درنهایت، برای انجام پژوهش ۲۰ نفر از این متخصصان با پیگیری‌های مکرر و مراجعه حضوری حاضر به شرکت در پنل دلفی و تکمیل پرسشنامه‌ها شدند (جدول ۱).

جدول ۱. توزیع فراوانی اعضای پنل دلفی

تعداد اعضا	اعضای پنل دلفی
۱۰ نفر	متخصص حوزه شناساگر شیء رقمی
۱۰ نفر	سردبیران و هیئت تحریریه مجلات علمی پژوهشی فارسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی

برای طراحی پرسشنامه دستورعمل شناساگر شیء رقمی، منابع و متون مرتبط با پژوهش بررسی دقیق شد. گویه‌های استخراج‌شده از این منابع و متون، ضمن نظرخواهی از متخصصان به‌صورت تلفنی و رایانامه، بازبینی شد. تلفیق و تطبیق

گویه‌های استخراج‌شده به‌عنوان عوامل و موانع تأثیرگذار، بازبینی‌های مکرر شد. در کل ۷۴ گویه به‌عنوان گویه اولیه آماده‌سازی شد. این ۷۴ گویه به ۵ نفر از متخصصان از طریق رایانامه ارسال و از هر یک از آنها خواسته شد ضمن انتخاب هر یک از گزینه‌های طیف لیکرت مبنی بر ضروری یا غیرضروری بودن آن گویه، اصلاحات پیشنهادی لازم برای بهبود گویه را بیان کنند. درنهایت با بازبینی گویه‌ها، اعمال اصلاحات لازم، و حذف گویه‌هایی که هم‌پوشانی داشتند ۴۰ گویه بسته، به‌عنوان گویه‌های ضروری شناخته شدند (پیوست ۱). برای انجام پژوهش از شیوه اجرای پنل دلفی استفاده شد که در سه دور اجرا و در هر دور از پرسشنامه پژوهشگرساخته، به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها بهره گرفته شد (نمودار ۱).

نمودار ۱. فرایند اجرای روش دلفی در پژوهش حاضر

به‌منظور سنجش روایی پرسشنامه، از روش «نسبت روایی محتوا»^۱ استفاده شد. بدین منظور برای اطمینان از اینکه مهم‌ترین و صحیح‌ترین محتوا (ضرورت گویه) انتخاب شده است از شاخص نسبت روایی محتوا استفاده شد. این پرسشنامه به ۵ نفر از متخصصان ارائه و براساس بازخورد نظرات آنان، اصلاحات لازم انجام و از آنان درخواست شد درباره هر یک از گویه‌های ابزار به سه گزینه «ضروری است»، «مفید است؛ اما ضروری نیست»، و «ضرورتی ندارد» پاسخ دهند. پاسخ‌ها براساس فرمول روایی محتوا محاسبه شد؛ بدین

1. Content validity ratio

ترتیب که امتیاز ۴۰ گویه از عدد جدول لاوشه^۱ (۰/۹۹) بزرگ‌تر و نتایج حاکی از آن بود که وجود گویه مربوط با سطح معناداری آماری پذیرفتنی ($p < 0.05$) در این ابزار ضروری و مهم است. در این پژوهش برای تعیین پایایی پرسشنامه با چند متخصص که در مطالعه شرکت نکرده بودند مصاحبه و از نظرات آنان برای اصلاحات لازم و تأیید نهایی بهره گرفته شد (احمدی، نصیریانی، و اباذری، ۱۳۸۷؛ کوثری، ۱۳۹۰؛ لینستون و تورف^۲، ۲۰۰۲).

در دور اول دلفی، هر یک از ۴۰ سؤال پرسشنامه براساس مقیاس لیکرت پنج‌ارزشی نمره‌گذاری شدند. پس از گردآوری داده‌های پرسشنامه در گام اول، داده‌های حاصل از توزیع پرسشنامه دور اول دلفی از طریق آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار تجزیه و تحلیل و ۱۲ گویه با اجماع نظر اعضای پنل به‌عنوان عوامل و موانع تأثیرگذار معرفی شدند.

در گام دوم این پژوهش، پاسخ‌های پرسش‌های باز، مستندسازی و پنج گویه بسته از پاسخ‌های اعضای پنل دلفی استخراج شد؛ تا در گام سوم از تمامی اعضای پنل درباره آنها نظرخواهی شود.

در گام چهارم، داده‌های حاصل از توزیع پرسشنامه دور دوم دلفی تجزیه و تحلیل و ۲۰ گویه به‌عنوان موانع تأثیرگذار معرفی شد.

در گام نهایی، گزارشی از ۳۲ گویه به‌اجماع‌رسیده آماده‌سازی شد. این گویه‌ها، براساس میانگین، مرتب‌سازی شدند و پس از تأیید نهایی اعضای پنل، میزان تأثیرگذاری این گویه‌ها به‌عنوان عوامل مؤثر و موانع به‌کارگیری براساس میانگین اولویت‌بندی شدند (جدول ۲).

یافته‌ها

جدول ۲. مهم‌ترین عوامل به‌کارگیری شناسه‌شده رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی

میانگین	عوامل مؤثر در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای ادواری‌های فارسی رقمی
۴/۶	ارائه فراداده‌های توصیفی مانند عنوان مقاله، نام نویسندگان، و واژه‌های کلیدی برای مقالات رقمی فارسی
۴/۳۲	ایجاد پایگاه آرشیو مقالات رقمی فارسی (ایران‌ژورنال) براساس فراداده‌های ادواری‌های رقمی فارسی
۴/۳	رعایت اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ در بخش چکیده مقالات رقمی فارسی
۴/۲۵	ارائه ساختار مدیریتی مشخص برای ادواری‌های رقمی در سطح بین‌المللی توسط شناساگر اشیای رقمی
۴/۲	ارائه فراداده‌های ارتباطی نویسندگان مقالات رقمی فارسی (نشانی پستی، رایانامه، مجابر، و تلفن)

1. Lavshe

2. Linstone & Turoff

میانگین	عوامل مؤثر در به کارگیری شناساگر شیء رقمی برای ادواری های فارسی رقمی
۴/۲	افزایش رؤیت پذیری مقالات رقمی فارسی با انتشار در شبکه های علمی مانند Academia و ResearchGate
۴/۱۶	وجود زیرساخت های محیطی شناساگر اشیای رقمی (مانند شهرت، میزان پشتیبانی فنی آن توسط سازمان مادر، و استاندارد بودن این شناساگر)
۴	رعایت اصول کلی دستورعمل نگارش در مقالات رقمی فارسی براساس دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی
۴	ارائه وضعیت انتشار در صفحه اول مقالات رقمی فارسی مانند شماره، دوره، سال انتشار، و ISSN
۴	وجود فهرست مطالب براساس استاندارد ایزو ۲۱۰:۱۹۸۶ در ادواری های رقمی فارسی
۴/۶۵	عضویت نداشتن ایران در نظام شناساگر اشیای رقمی به علل مختلف از جمله تحریم علمی
۴/۵۳	نداشتن قابلیت تعامل سازمانی متخصص شناساگر اشیای رقمی در کشور با سایر سازمان های بین المللی
۴/۴۲	نبود سازمانی متخصص در زمینه امور مربوط به فرایند تخصیص شناساگر اشیای رقمی در کشور
۴/۳۷	نبود اساسنامه ای رسمی برای اجرای شناساگر اشیای رقمی از سوی کتابخانه ملی
۴/۳	نبود نرم افزارهای سرعت ادبی برای حفظ مالکیت معنوی مقالات رقمی فارسی
۴/۳	نبود زیرساخت های شبکه ملی اطلاعات مناسب در محیط رقمی
۴/۲۶	کم توجهی به استفاده از قالب اچ تی ام ال در ارائه متن کامل مقالات رقمی فارسی
۴/۱۵	کم توجهی به «عنوان به زبان دیگر» غیر از زبان متن اصلی در برخی مقالات ادواری های رقمی فارسی
۴/۱۵	نبود نام نویسنده، عنوان، سال، شماره، و دوره ادواری در تمامی صفحات برخی مقالات رقمی فارسی
۴/۱۱	نبود ابرپیوندی مستقیم و ثابت به مقالات رقمی فارسی
۴/۱	طولانی بودن فرایند پذیرش و چاپ برخی مقالات رقمی فارسی و در نتیجه کاهش سرعت انتشار
۴/۱	رعایت نکردن فاصله انتشار در برخی ادواری های رقمی فارسی
۴/۰۵	الگو برداری نکردن از تجربه های جهانی در حوزه اجرا و پیاده سازی نظام شناساگر اشیای رقمی
۴/۰۵	کم توجهی در طراحی خوب و کاربر پسند وبسایت ادواری های رقمی فارسی
۴/۰۵	نبود سازوکار اجرای حقوق مالکیت معنوی در محیط رقمی کشور
۴/۰۵	ارائه ندادن چکیده انگلیسی در برخی مقالات ادواری های رقمی فارسی
۴/۰۵	ناهم خوانی واژه های فارسی در موتورهای جستجوی انگلیسی زبان
۴/۰۵	نبود عبارت حق مؤلف در مقالات ادواری رقمی فارسی
۴	نمایه نشدن بعضی از ادواری های رقمی فارسی در پایگاه های معتبر بین المللی مانند اسکوپوس و آی اس آی
۴	رؤیت پذیر نبودن مقالات رقمی فارسی در سطح بین المللی و پایین بودن ضریب تأثیر و اچ ایندکس مقالات رقمی فارسی
۴	ارائه نکردن تمامی فهرست های منابع به زبان انگلیسی در مقالات رقمی فارسی براساس شیوه نامه های معتبر
۴	رسمی سازی نکردن نظام شناساگر اشیای رقمی از طریق دولت و پشتیبانی از آن

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد براساس اولویت‌بندی گویه‌ها براساس میانگین و تأیید نهایی اعضای پنل میزان تأثیرگذاری این ۳۲ گویه به‌عنوان عوامل مؤثر و موانع به‌کارگیری مشخص شدند؛ که گویه «ارائه فراداده‌های توصیفی مانند عنوان مقاله، نام نویسندگان و واژه‌های کلیدی برای مقالات رقیمی فارسی» با میانگین ۴/۶۰ تأثیرگذارترین عامل مؤثر بر به‌کارگیری شناساگر شیء رقیمی برای محتوای ادواری‌های فارسی است و مانع «عضویت نداشتن کشور ایران در نظام شناساگر اشیاء رقیمی به علل مختلف از جمله تحریم علمی» با میانگین ۴/۶۵ تأثیرگذارترین مانع به‌کارگیری شناساگر شیء رقیمی است.

نتیجه‌گیری

ویژگی‌های مختلفی برای مقالات رقیمی فارسی ضروری است تا این مقالات بتوانند از این شناسگرها بهره ببرند.

با توجه به نتایج پژوهش «ارائه فراداده‌های توصیفی مانند عنوان مقاله، نام نویسندگان، و واژه‌های کلیدی برای مقالات رقیمی فارسی» (با میانگین ۴/۶) به‌عنوان مؤثرترین عامل در به‌کارگیری شناساگر شیء رقیمی شناخته شد. ارائه فراداده‌های توصیفی ابتدای شکل‌گیری پایگاه‌های اطلاعاتی، هنگام ارائه اطلاعات کتاب‌شناختی برای هر مدرک و پایگاه اطلاعات کتاب‌شناختی توصیه می‌شود؛ چراکه باعث جستجو و شناسایی مدرک براساس عنوان، نام نویسندگان، و موضوع می‌شود. از آنجاکه استاندارد شناساگر شیء رقیمی نیز سبب شناسایی منابع در محیط رقیمی می‌شود به‌نظر می‌رسد ارائه فراداده‌ای برای مقاله بسیار ضروری است تا از این طریق، شناساگر شیء رقیمی به‌راحتی بتواند مقاله را شناسایی کند. از سوی دیگر، شناساگر شیء رقیمی مدل داده دارد، درواقع بدون فراداده، یک شناسه، ارزش بسیار کمی دارد. فراداده در مدل داده‌ای شناساگر شیء رقیمی به‌عنوان اطلاعاتی درباره آن شناسه تعریف می‌شود. فراداده در مدل، شامل اسامی، شناسه‌ها، توصیف‌ها، انواع، طبقه‌بندی‌ها، مکان‌ها، زمان‌ها، اندازه‌گیری‌ها، روابط، و هر نوع از اطلاعات دیگر مربوط به نماینده یا ارجاع‌دهنده است. بنابراین، در مدل داده‌ای شناساگر شیء رقیمی نیز به‌ضرورت به‌کارگیری فراداده تأکید شده است. از آنجاکه بیشتر کاربران با اطلاع از عنوان، نام نویسندگان، یا موضوع، مدارک ضروری خود را جستجو می‌کنند می‌توان گفت ارائه فراداده‌های توصیفی می‌تواند تأثیرگذارترین عامل در شناسایی مدارک باشد. در پژوهش‌های نوروزی چاکلی و صمدی (۱۳۸۹)؛ ستوده و همکاران (۱۳۸۹)؛

صمدی و محمداسماعیل (۱۳۸۸)؛ و صبوری (۱۳۸۲) نیز به اهمیت این عامل تأکید شده است؛ بنابراین در نظر گرفتن فراداده‌های توصیفی مانند عنوان، نام نویسندگان، و کلیدواژه، نخستین عاملی است که دست‌اندرکاران نشریات ادواری رقمی باید آن را مدنظر قرار دهند تا شرایط را برای تخصیص شناساگر شیء رقمی فراهم کنند و بدین وسیله امکان دسترس‌پذیری و رؤیت‌پذیری را برای مقالات افزایش دهند. در واقع، می‌توان گفت به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی عاملی بر افزایش دسترسی و رؤیت‌پذیری منابع پایگاه اطلاعات کتاب‌شناختی شده است.

با توجه به روشن شدن اهمیت فراداده‌های توصیفی برای نشریات ادواری رقمی، برای تخصیص شناساگر شیء رقمی، بهتر است مقالات این نشریات در قالب یک پایگاه اطلاعاتی براساس فراداده‌های توصیفی مقالات رقمی فارسی مانند عنوان، نام نویسندگان، و کلیدواژه‌ها آماده‌سازی و آرشیو شود. یکپارچه و یک‌دست بودن نشریات براساس فراداده‌های توصیفی در کنار یکدیگر به سهولت بازیابی آنها منجر خواهد شد. در همین راستا، عامل «ایجاد پایگاه آرشیو مقالات رقمی فارسی براساس فراداده‌های ادواری‌های رقمی فارسی» (با میانگین ۴/۳۲) دومین عامل مؤثر برای به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی شناخته شد. زمانی که این مقالات به‌شکل یک‌دست در پایگاهی معتبر کنار هم قرار گیرند، مرجع معتبری برای جستجوی ادواری‌های رقمی فارسی مهیا و از این طریق زیرساخت لازم برای مؤسسه‌های ثبت‌نام‌کننده شناساگر شیء رقمی فراهم می‌شود. مؤسسه‌های ثبت‌نام‌کننده با تخصیص شناساگر شیء رقمی برای مقالات رقمی فارسی، سهولت جستجو و افزایش بازیابی مقالات رقمی فارسی را فراهم می‌کنند. در پژوهش علیپورحافظی (۱۳۹۴) نیز وجود پایگاه اطلاعاتی منسجم مطرح شده است. البته در ایران، هم‌اکنون، پایگاه اطلاعاتی مگ‌ایران و ایران‌ژورنال تا حدودی عهده‌دار این وظیفه هستند.

یکی از عوامل دیگری که می‌تواند سبب یکپارچگی نشریات ادواری فارسی رقمی شود تا این نشریات از استانداردهای جهانی مثل شناساگر شیء رقمی بهره ببرند «رعایت اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ در بخش چکیده مقالات رقمی فارسی» است که سومین عامل مؤثر (با میانگین ۴/۳) در به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری‌های فارسی رقمی است؛ چراکه اغلب کاربران بعد از خواندن عنوان، برای انتخاب مدرک ضروری خود به چکیده مراجعه می‌کنند و سپس در صورت لزوم آن را تهیه می‌کنند؛ بنابراین بعد از تأکید بر ارائه فراداده‌های مناسب مانند عنوان، نام نویسندگان، و کلیدواژه برای مقالات ادواری‌های رقمی

فارسی و سازماندهی آنها در قالب یک پایگاه اطلاعاتی منسجم، مدنظر قرار دادن چکیده و رعایت اصول چکیده‌نویسی براساس اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ برای نشریات بسیار حائز اهمیت است و باید چکیده دربرگیرنده نکات مهم و مطابق استانداردهای چکیده‌نویسی باشد. در پژوهش‌های میرزایی و همکاران (۱۳۹۲)؛ ستوده و همکاران (۱۳۸۹)؛ افشاری و همکاران (۱۳۹۲)؛ صبوری (۱۳۸۲)؛ و دیانی و شیردل (۱۳۸۶) نیز به مسئله رعایت اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ در مقالات رقی فارسی و اهمیت آن برای نشریات اشاره شده است. در همین راستا، توجه به اصول درست چکیده‌نویسی، موضوعی است که دست‌اندرکاران مقالات نشریات ادواری فارسی در زمان پذیرش مقاله برای چاپ در نشریه باید به آن توجه ویژه داشته باشند و از نویسندگان بخواهند چکیده‌ها منطبق بر اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ باشد؛ تا از این طریق زمینه‌های تخصیص شناساگر شیء رقی تقویت شود. با عنایت به اینکه ثبات و یکدستی یکی از ویژگی‌های مهم شناساگر شیء رقی است در نتیجه، رعایت اصول کلی در نگارش مقالات رقی فارسی به یکدستی و ثبات در متن مقالات منجر می‌شود و تخصیص شناساگر شیء رقی را تسهیل می‌کند.

با توجه به اینکه موانع نیز باعث جلوگیری از تسریع در بهره‌گیری از شناساگر شیء رقی خواهد شد؛ بنابراین شناسایی و برطرف کردن آنها امری ضروری به‌نظر می‌رسد.

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد نخستین و مهم‌ترین مانع «عضویت‌نداشتن ایران در نظام شناساگر اشیای رقی به‌علل مختلف از جمله تحریم علمی» (با میانگین ۴/۶۵) است. خدمتگزار (۱۳۹۲)؛ خدمتگزار و همکاران (۱۳۹۳)؛ و علیپور حافظی (۱۳۹۴) نیز در مطالعات خود به این مانع به‌عنوان مانعی مهم در بهره‌مندشدن ایران از شناساگر شیء رقی اشاره کرده‌اند. ایران علاوه بر عوامل سیاسی و روابط بین‌المللی به دلایل مختلفی از سوی سایر جوامع بین‌المللی، تحریم علمی می‌شود که بعضی از این عوامل را می‌توان رعایت‌نکردن استانداردهای جهانی در انتشارات علمی کشور مانند سرقت علمی و کامل نبودن پایگاه‌های اطلاعاتی موجود نام برد. به‌نظر می‌رسد این عوامل سبب تحریم علمی کشور شده باشند (صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ ایزدی و امیرپور، ۱۳۹۳) که می‌توانند به‌عنوان مانعی تأثیرگذار بر عضویت‌نداشتن کشور در بنیاد شناساگر شیء رقی نیز باشند.

«نداشتن قابلیت تعامل سازمان متخصص شناساگر شیء رقی در کشور با سایر سازمان‌های بین‌المللی» (با میانگین ۴/۵۳) دومین مانع مهم برای به‌کارگیری

شناساگر شیء رقمی در ایران است. خدمتگزار (۱۳۹۵) نیز در مطلبی به وجود این مانع اشاره کرده است. تعامل نداشتن سازمان متخصص شناساگر شیء رقمی در کشور با سایر سازمان‌های بین‌المللی، شاید ناشی از دلایل مختلفی مانند رعایت نکردن همه استانداردهای بین‌المللی در مقالات فارسی رقمی و آماده نبودن این منابع برای تخصیص شناساگر شیء رقمی، وجود تحریم‌های علمی، و شاید هم مسائل مالی باشد.

سومین مانع مهم «نبود سازمان متخصص در کشور در امور مربوط به فرایند تخصیص شناساگر اشیای رقمی» (با میانگین ۴/۴۲) است. به نظر می‌رسد هنوز در ایران، سازمان مشخصی وجود ندارد که متولی پیگیری شناساگر شیء رقمی باشد؛ یا هنوز سازمان‌های ایرانی، وضعیت اجرایی و شرایط مالی و علمی مناسبی در این رابطه ندارند؛ یا اگر سازمانی در این خصوص اقدام کرده باشد تحت حمایت مالی و قانونی قرار نگرفته و به مرحله اجرای فراگیر شناساگر شیء رقمی برای تولیدات عملی کشور نرسیده است. شاید هم علت دیگر این است که سازمان متخصص برای این امر در کشور وجود ندارد. استاندارد نبودن منابع علمی کشور برای تخصیص شناساگر شیء رقمی باشد که در این صورت ابتدا باید منابع علمی، استاندارد لازم برای تخصیص شناساگر شیء رقمی را پیدا کنند و بعد سازمان متخصص ایجاد شود که در این خصوص، باید سازمان‌هایی که به نظر قادرند متولی این امر باشند؛ مانند سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، مرکز جهاد دانشگاهی، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، مرکز کامپیوتر تحقیقات اسلامی قم (نورمگز)، و سایر سازمان‌های مشابه، شناسایی و شرایط آنها را برای رسیدن به این جایگاه هموار کنند.

مانع دیگری که می‌تواند در تخصیص شناساگر شیء رقمی به مقالات فارسی به‌طور غیرمستقیم تأثیرگذار باشد «نبود نرم‌افزارهای سرقت ادبی برای حفظ مالکیت معنوی مقالات رقمی فارسی» است؛ چراکه اگر حقوق مالکیت معنوی نویسندگان با به‌کارگیری نرم‌افزار سرقت ادبی کنترل شود این موضوع برای حفظ مالکیت معنوی که یکی از شاخص‌ها و معیارهای عضویت ایران در بنیاد شناساگر شیء رقمی است نیز کمک‌کننده و راهگشا خواهد بود.

با توجه به اینکه تخصیص شناساگر شیء رقمی به مقالات فارسی مطرح است، مقوله ناهم‌خوانی واژه‌های فارسی را باید در نظر گرفت. شاید دلیل این ناهم‌خوانی، ویژگی‌های خاص زبان فارسی و در عین حال نبود سبک نگارش استاندارد در

رویارویی با نظام‌های بازیابی اطلاعات باشد که چالش‌هایی نظیر بازیابی نادرست و بی‌ربط با ریزش کاذب دارند که این امر در موتورهای جستجوی انگلیسی‌زبان می‌تواند مانع به‌کارگیری شناساگر شیء رقمی شود. این موضوع در پایگاه اسکوپوس به‌وضوح در جستجوی مقالات فارسی مشاهده‌پذیر است؛ به‌ویژه اگر این‌گونه واژه‌ها در چکیده، کلیدواژه‌ها، یا حتی در منابع باشد، مانع ایجاد می‌کند.

ارتباط علمی در میان جوامع بین‌المللی، فقط در صورت بهره‌گیری از استانداردهای بین‌المللی امکان‌پذیر است. حرکت به‌سوی شاخص‌های توسعه‌یافتگی، فقط با قبول این استانداردها و تطبیق‌دادن آن با شرایط موجود تحقق‌پذیر است. از سوی دیگر، حفظ هویت فرهنگی و تمدن هر کشور، فقط با حفظ پیشینه تاریخی و علمی و توسعه آن برای آیندگان امکان‌پذیر است. تولید علم، یکی از شاخص‌های توسعه‌یافتگی است و مقالات مهم‌ترین نقش را برای توزیع تولیدات علمی دارند؛ بنابراین توسعه ابزارهایی که با کمک آنها می‌توان دانش را در محیط رقمی شناسایی و از آن حفاظت کرد، برای این منابع بسیار حائز اهمیت است. مقالات فارسی رقمی نیز از این قاعده مستثنی نیستند؛ اما می‌توان گفت متأسفانه به‌علت یکپارچه و یکدست‌نبودن ویژگی‌ها و رعایت‌نکردن استانداردها تا حدودی از عرصه جهانی دور مانده‌اند؛ بنابراین بهتر است مقالات فارسی، ویژگی‌های یکدستی داشته باشند و یکپارچه‌نبودن بین آنها از میان برود تا بتوانند از استانداردهای جهانی، مزایای آنها، و کاربردهایی که این استانداردها دارند نیز به‌خوبی بهره‌مند شوند (ایزدی و امیرپور، ۱۳۹۳؛ مهدی‌پور و هاشم‌زاده، ۱۳۹۱). یکی از این استانداردها، استاندارد شناساگر شیء رقمی است.

نیازهای موجود در ایران به استاندارد شناساگر شیء رقمی در حوزه‌هایی مانند نظام‌های استنادی، انتشارات علمی، محیط رقمی، تجارت الکترونیکی، و نیاز به اجرای حقوق مالکیت معنوی در محیط رقمی بر اهمیت این شناساگر در کشور افزوده است. براساس بررسی‌های انجام‌شده، متأسفانه باوجود کاربردهای فراوانی که این شناساگر دارد به‌دلایل مختلفی تاکنون، شناساگری در سطح ملی به‌منظور شناسایی منحصربه‌فرد و پایدار اشیاء اطلاعاتی در محیط رقمی طراحی نشده یا حتی اگر طراحی شده باشد به‌طور فراگیر برای تمامی نشریات ادواری فارسی پیاده‌سازی نشده است و استنادردی ملی خیلی کمی نیز در این خصوص در کشور وجود دارد. بر همین اساس، پس از فراهم‌شدن زمینه‌های اولیه برای اجرای شناساگر شیء رقمی برای مقالات ادواری فارسی باید رسمی‌سازی نظام شناساگر شیء رقمی در کشور جدی گرفته شود و اجرای آن توسط سازمان متولی توجه شود؛ برای اینکه

اجرای پایدار آن قطعی شود باید سازمان متولی، حمایت و پشتیبانی مالی و معنوی شود که به نظر می رسد سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران یا کمیسیون نشریات کشور می تواند حامی و پشتیبان راه اندازی شناساگر شیء رقمی در ایران باشند که پیشنهاد می شود اقدامات لازم در این خصوص را انجام دهند تا مقالات فارسی رقمی با بهره گیری از شناساگر شیء رقمی همانند سایر مقالات بین المللی از مزایایی چون ایجاد ارتباط یا پیوندهای عمیق میان منابع و استنادها، سازمان دهی کتابخانه رسانه ای، ردیابی آسان استنادات، و افزایش رؤیت پذیری منابع رقمی بهره ببرند.

مآخذ

- ارجمند، تاج الملوک (۱۳۸۳). مدیریت نشریات ادواری در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های دولتی. فصلنامه کتاب، ۱۵ (۳)، ۷۹-۱۰۰.
- احمدی، فضل الله؛ نصیریانی، خدیجه؛ و اباذری، پروانه (۱۳۸۷). تکنیک دلفی: ابزاری در تحقیق. مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۱ (۱)، ۱۷۵-۱۸۵.
- افشاری، معصومه؛ مهران، بهروز؛ و نوغانی، محسن (۱۳۹۲). بررسی و تدوین شاخص های ارزیابی کیفیت مقاله های علمی - پژوهشی در حوزه علوم انسانی مبتنی بر نظریه هنجارهای علم مرتون. سیاست علم و فناوری، ۶ (۱)، ۴۹-۶۶.
- ایزدی، عبدالرضا؛ امیرپور، زمینه (۱۳۹۳). رعایت استانداردهای نشر مؤسسه بین المللی ایزو در نشریه های فارسی کتابداری و اطلاع رسانی. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۲۵ (۳)، ۹۳-۱۰۹.
- خدمتگزار، حمیدرضا (۱۳۹۲). بهمین. معرفی سیستم شناسه گر شیء دیجیتال (DOI). کتاب ماه کلیات، ۷۷-۶۹.
- خدمتگزار، حمیدرضا (۱۳۹۴). طراحی نظام ملی شناسگر دیجیتال اشیاء اطلاعاتی. پایان نامه دکتری، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، تهران.
- خدمتگزار، حمیدرضا (۱۳۹۵). تحلیلی بر فعالیت نظام شناسگر شیء دیجیتال (DOI) در ایران. بازیابی ۱۸ مرداد ۱۳۹۶، از <http://www.lisna.ir/note/25114>
- خدمتگزار، حمیدرضا؛ علیپور حافظی، مهدی (۱۳۹۶). ارزیابی تطبیقی کارایی ساختار فراداده نظام های شناسگر دیجیتالی. پردازش و مدیریت اطلاعات، ۳۳ (۱)، ۴۲۳-۴۵۰.
- خدمتگزار، حمیدرضا؛ علیپور حافظی، مهدی؛ و حنفی زاده، پیام (۱۳۹۳). نظام های شناسه گر دیجیتالی: ارزیابی تطبیقی. پردازش و مدیریت اطلاعات، ۳۰ (۲)، ۵۲۵-۵۴۸.
- دیانی، محمدحسین؛ شیردل، شهلا (۱۳۸۶). بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله های مجله های علمی

- پژوهشی حوزه علوم انسانی با «استاندارد ایزو ۲۱۴». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۰ (۲)، ۳۷-۵۲.
- ستوده، هاجر؛ رزمجو، فاطمه؛ و زارع، لیلا (۱۳۸۹). ارزیابی چگونگی معرفی مجلات علمی - پژوهشی ایران در اینترنت براساس استانداردهای بین‌المللی: با تأکید بر ویژگی‌های مؤثر بر نمایانی مجلات علمی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۴۱ (۴)، ۲۰۵-۲۲۸.
- صبوری، علی‌اکبر (۱۳۸۲). استانداردهای مجلات علمی و معیارهای ارزیابی نشریات ISI. *رهیافت*، ۲۹، ۸۱-۸۸.
- صمدی، ثریا؛ نشاط، نرگس (۱۳۸۸). حقوق پدیدآورندگان و منافع عمومی در کتابخانه رقومی. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۴ (۱-۲)، ۱۰۴-۱۱۴.
- صمدی، لاله؛ محمداسماعیل، صدیقه (۱۳۸۸). بررسی معیارهای ارزیابی مجله‌ها در گزارش‌های استنادی نشریات فارسی در پایگاه استنادی علوم کشورهای اسلامی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۵ (۱)، ۱۲۹-۱۴۷.
- علیپورحافظی، مهدی (۱۳۹۴). یکپارچه‌سازی معنایی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۶ (۳)، ۹۳-۱۱۳.
- کوثری، روح‌الله (۱۳۹۰). معرفی روش دلفی به‌عنوان تکنیکی جهت خلافت در تصمیم‌گیری. *بازیابی* در ۳۰ بهمن ۱۳۹۶، از http://rezaefar.ir/wp/wp-content/uploads/2013/09/Delphi_Kosari.pdf
- مهدی‌پور، اعظم؛ هاشم‌زاده، محمدجواد (۱۳۹۱). معماری اطلاعات در مجله‌های الکترونیکی علمی - پژوهشی تمام متن حوزه علوم انسانی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۵ (۲)، ۳۵-۶۰.
- میرزایی، الهام؛ غائبی، امیر؛ و کامران، معصومه (۱۳۹۲). معیارهای ارزیابی نشریات علمی در سطح ملی و بین‌المللی: دیدگاه سردبیران و دست‌اندرکاران نشریات علمی فارسی در حوزه علوم انسانی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۴ (۲)، ۱۳۸-۱۵۸.
- نوروزی چاکلی، عبدالرضا؛ صمدی، لاله (۱۳۸۹). ارزیابی تطبیقی معیارهای ارزیابی مجلات در پایگاه گزارش استنادی مجلات مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۳ (۲)، ۳۱-۵۷.
- Campbell, D. (2007). Identifying the identifiers. In *DCMI International Conference on Dublin Core and Metadata Applications, 27-31 August*, (pp. 74-84). Retrieved May 12, 2019, from <http://dcpapers.dublincore.org/pubs/article/view/868/864>
- Chandrakar, R. (2006). Digital object identifier system: an overview. *The Electronic Library*, 24 (4), 445-452.

- Khedmatgozar, H. R., & Alipour-Hafezi, M. (2015). A basic comparative framework for evaluation of digital identifier system. *Journal of Digital Information Management*, 13 (3), 190–197.
- ISO 26324:2012, *Information and documentation -- Digital object identifier system*. (2012). Retrieved May 12, 2019, from http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=43506
- Linstone, H. A., & Turoff, M. (Eds.) (2002). *The Delphi method: Techniques and applications*. Retrieved May 12, 2019, from <https://web.njit.edu/~turoff/pubs/delphibook/delphibook.pdf>
- Park, S., Zo, H., Ciganek, A. P., & Lim, G. G. (2011). Examining success factors in the adoption of digital object identifier systems. *Electronic Commerce Research and Applications*, 10 (6), 626-636.
- Digital Object Identifier System Handbook*. (2017). Retrieved May 12, 2019, from <https://www.doi.org/hb.html>
- Paskin, N. (1999). Toward unique identifiers. In *Proceedings of the IEEE*, 87 (7), 1208-1227.
- Paskin, N., (2006). Digital object identifiers for scientific data. *Data Science Journal*, 4, 12–20.
- Sidman, D., & Davidson, T. (2001). A practical guide to automating the digital supply chain with the Digital Object Identifier (DOI). *Publishing Research Quarterly*, 17 (2), 9–23.
- Simons, N. (2012). Implementing DOIs for research data. *D-Lib Magazine*, 18 (5/6). Retrieved May 12, 2019, from <http://www.dlib.org/dlib/may12/simons/05simons.html>

استناد به این مقاله:

سیفی، لیلی؛ رهدار، معصومه (۱۳۹۸). شناساگر شیء رقمی برای محتوای ادواری های فارسی: عوامل تأثیرگذار در به کارگیری آن. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۱۵۶-۱۷۴.

پیوست ۱. منابع عوامل مؤثر و موانع استخراج شده

عوامل مؤثر و موانع استخراج شده	
رعایت اصول استاندارد چکیده‌نویسی ۲۱۴ در بخش چکیده مقالات رقمی فارسی (میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ افشاری، مهram، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ صبوری، ۱۳۸۲؛ دیانی و شیردل، ۱۳۸۶؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲)	ارائه فراداده‌های توصیفی مانند عنوان مقاله، نام نویسندگان، و واژه‌های کلیدی برای مقالات رقمی فارسی (نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۲؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲؛ دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ کاوندی، ۱۹۷۵)
ارائه وضعیت انتشار در صفحه اول مقالات رقمی فارسی مانند شماره، دوره، سال انتشار، و ISSN (ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲؛ دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲)	رعایت اصول کلی دستورعمل نگارش در مقالات رقمی فارسی براساس دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ افشاری، مهram، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲)
ارائه فراداده‌های ارتباطی نویسندگان مقالات رقمی فارسی (نشانی پستی، رایانامه، نمابر، و تلفن) (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲)	وجود فهرست مطالب براساس استاندارد ایزو ۱۹۸۶، ۲۱۵ در ادواری‌های رقمی فارسی (نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۲؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی، ۱۳۹۲)
افزایش رؤیت‌پذیری مقالات رقمی فارسی با انتشار در شبکه‌های علمی مانند Academia و ResearchGate (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ ارجمند، ۱۳۸۱؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ محسنی، ۱۳۷۹)	ایجاد پایگاه آرشیو مقالات رقمی فارسی (ایران ژورنال) براساس فراداده‌های ادواری‌های رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ علیپور حافظی، ۱۳۹۴؛ بیگدلی و همکاران، ۱۳۸۹)
وجود زیرساخت‌های محیطی شناساگر شیء رقمی (مانند شهرت، میزان پشتیبانی فنی آن توسط سازمان مادر، و استاندارد بودن این شناساگر) (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ خدمتگزار، علیپور حافظی، و حنفی‌زاده، ۱۳۹۳؛ خدمتگزار، ۱۳۹۲)	دارا بودن میزان درجه خوداستنادی کمتر از ۲۰٪ در ادواری‌های رقمی فارسی (نوروزی چاکلی و صمدی؛ ۱۳۸۹؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ مصوبه کمیسیون ارزیابی نشریات علمی کشور، ۱۳۹۲)
کم‌توجهی به «عنوان به زبان دیگر» غیر از زبان متن اصلی در برخی مقالات ادواری‌های رقمی فارسی (چمنی، ۱۳۸۴؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ گیلوری، ۱۳۷۴؛ گیلوری و همکاران، ۱۳۹۰)	ارائه ساختار مدیریتی مشخص برای ادواری‌های رقمی در سطح بین‌المللی توسط شناساگر شیء رقمی (خدمتگزار، ۹۵؛ دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲)
کم‌توجهی به ارائه شاخص وابستگی سازمانی نویسندگان، هیئت تحریریه در بعضی مقالات ادواری‌های رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ گیلوری و همکاران، ۱۳۹۰؛ افشاری، مهram، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ نوروزی و عبدخدا، ۱۳۹۰)	نبود نام نویسنده، عنوان، سال، شماره، و دوره ادواری در تمامی صفحات برخی مقالات رقمی فارسی (ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ نوروزی و عبدخدا، ۱۳۹۰؛ افشاری، مهram، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲)

ارائه‌ندادن چکیده انگلیسی در برخی مقالات ادواری‌های رقمی فارسی (دیانی و شیردل، ۱۳۸۶؛ گیلوری و همکاران، ۱۳۹۰؛ هاشمی، ۱۳۹۰)	کم‌توجهی به ارائه تاریخ دریافت و بازبینی مقالات در بعضی ادواری‌های رقمی فارسی (میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ گیلوری و همکاران، ۱۳۹۰)
ارائه‌ندادن تمامی فهرست‌های منابع به زبان انگلیسی در مقالات رقمی فارسی براساس شیوه‌نامه‌های معتبر (گیلوری و همکاران، ۱۳۹۰؛ هاشمی، ۱۳۹۰؛ صبوری، ۱۳۸۲)	کم‌توجهی به ارائه نشانی وابستگی سازمانی، نشانی پستی، رایانامه هیئت تحریریه در برخی ادواری‌های رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲)
ناهم‌خوانی واژه‌های فارسی در موتورهای جستجوی انگلیسی‌زبان (افشاری، مهرام، و نوغانی، ۱۳۹۲؛ نوروزی و عبدخدا، ۱۳۹۰)	کم‌توجهی به ارائه مکتوب داوری‌ها درباره علل رد یا اصلاحات ضروری برای پذیرش مقالات رقمی فارسی (میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸)
نبود عبارت حق مؤلف در مقالات ادواری رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ فدایی و کاراندیش، ۱۳۸۵؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳)	نبود ابرویندی مستقیم و ثابت به مقالات رقمی فارسی (شهبازی، ۱۳۹۳؛ ارجمند، ۱۳۸۱؛ نوروزی و عبدخدا، ۱۳۹۰)
نمایه‌نشدن بعضی از ادواری‌های رقمی فارسی در پایگاه‌های معتبر بین‌المللی مانند اسکوپوس و آی‌اس‌آی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ تاجداران و همکاران، ۱۳۹۰؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸)	کم‌توجهی به استفاده از قالب اچ‌تی‌ام‌ال در ارائه متن کامل مقالات رقمی فارسی (نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۲)
تناسب‌نداشتن موضوع یک نشریه تخصصی با تخصص و حوزه کاری اعضای هیئت تحریریه (میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳)	نبود چکیده برخی مقالات ادواری رقمی فارسی در نمایه‌های استنادی مانند مجله Journal of Entomological Society of Iran (شهبازی، ۱۳۹۳؛ دیانی و شیردل، ۱۳۸۶؛ هاشمی، ۱۳۹۰)
ثابت‌نبودن هیئت تحریریه در برخی ادواری‌های رقمی فارسی (ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲)	کم‌توجهی به میزان تخصصی‌بودن عنوان انتخابی برای برخی ادواری‌های رقمی فارسی (میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳)
نبود نرم‌افزارهای سرقت ادبی برای حفظ مالکیت معنوی مقالات رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ فدایی و کاراندیش، ۱۳۸۵؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳)	توقف انتشار برخی ادواری‌های رقمی فارسی به‌علت برخی مشکلات ازجمله مالی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ محسنی، ۱۳۷۹؛ گیلوری، ۱۳۷۴)
رعایت‌نکردن فاصله انتشار در برخی ادواری‌های رقمی فارسی (صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۴)	طولانی‌بودن فرایند پذیرش و چاپ برخی مقالات رقمی فارسی و درنتیجه کاهش سرعت انتشار (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ فدایی، کاراندیش، ۱۳۸۵)

کم‌توجهی در طراحی خوب و کاربرپسند وب‌سایت ادواری‌های رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ شهبازی، ۱۳۹۰؛ هاشمی ۱۳۹۰) ایزدی، ۱۳۹۳	کم‌توجهی به انتشار ادواری‌های رقمی انگلیسی‌زبان در ایران (امیرپور و ایزدی، ۱۳۹۳؛ میرزایی، غائبی، و کامران، ۱۳۹۲؛ محسنی، ۱۳۷۹)
ارائه‌ندادن متن کامل برخی مقالات رقمی فارسی به‌طور رایگان و دسترسی آزاد (هاشمی، ۱۳۹۰؛ نوروزی و عبدخدا، ۱۳۹۰)	رؤیت‌پذیر نبودن مقالات رقمی فارسی در سطح بین‌المللی و پایین‌بودن ضریب تأثیر و اچ‌این‌دکس مقالات رقمی فارسی (دستورعمل شناساگر شیء رقمی، ۲۰۱۲؛ نوروزی چاکلی و صمدی، ۱۳۸۹؛ ستوده، رزمجو، و زارع، ۱۳۸۸؛ صمدی و محمداسماعیل، ۱۳۸۸؛ صبوری، ۱۳۸۲)
نبود زیرساخت‌های شبکه ملی اطلاعات مناسب در محیط رقمی (خدمتگزار، ۱۳۹۰)	عضویت‌نداشتن ایران در نظام شناساگر شیء رقمی به علل مختلف از جمله تحریم علمی (خدمتگزار، ۱۳۹۲؛ خدمتگزار، علیپور حافظی، و حنفی‌زاده، ۱۳۹۳؛ علیپور حافظی، ۱۳۹۴)
عضویت‌نداشتن ایران در نظام شناساگر شیء رقمی به علل مختلف از جمله تحریم علمی (خدمتگزار، ۱۳۹۲؛ خدمتگزار، علیپور حافظی، و حنفی‌زاده، ۱۳۹۳)	نبود سازوکار اجرای حقوق مالکیت معنوی در محیط رقمی کشور (علیپور حافظی، ۱۳۹۴؛ خدمتگزار، ۱۳۹۰؛ صمدی و نشاط، ۱۳۸۸؛ فدایی و کاراندیش، ۱۳۸۵)

Identifying and Determining the Attributes of Iranian-Islamic Information Context's Manuscript from the Point of Information and Knowledge Organization

M. Mohammadi Ostani¹| M. Cheshmeh Sohrabi²
A. Shabani³| A. Asemi⁴| S. M. Taheri⁵

Received: 27, Dec. 2018

Accepted: 2, Feb. 2019

Purpose: To identifying and determining the attributes of the Iranian-Islamic information contexts' manuscripts from the point of information and knowledge organization.

Methodology: The research was considered as a developmental-applied research that done content analysis method. The attributes (data) of Iranian-Islamic information context's manuscripts were extracted by using the Delphi technique and Documentation method. 14 experts in the field of manuscripts studies, and information and knowledge organization were selected by targeted sampling. A questionnaire was also used to identifying the attributes of the Iranian-Islamic information context's manuscript.

Findings: To description and organization of the Iranian-Islamic information context's manuscript are needed 19 main attributes and 224 sub-attributes. The main attributes are: title, author, type of manuscript, originality, classification, identifier, holdings, access condition, custody, content structure, transcription, subject, correction, rights, language, related objects, Certificates of transmission (*Ijāzah*), Physical description, and Note.

Conclusion: The results of this research can be used to create a useful metadata application profile for describing and organizing of Iranian-Islamic information context's manuscript, especially in the electronic environment. For researchers provides appropriate access points to improve accessibility to these valuable resources, which will lead to the development of manuscriptology and the increase of relevant scientific outputs.

Keywords:

manuscripts, attribute, Iranian-Islamic information context, description and organization of information, manuscriptology

DOI: 10.30484/našinfo.2019.2310

1. PhD Candidate, Knowledge and Information Science, University of Isfahan, mmohamadiostani@gmail.com
2. Associate Professor, Knowledge and Information Science, University of Isfahan (Corresponding Author), mo.sohrabi@edu.ui.ac.ir
3. Professor, Knowledge and Information Science, University of Isfahan, shabania@edu.ui.ac.ir
4. Associate Professor, Knowledge and Information Science, University of Isfahan, asemit@edu.ui.ac.ir
5. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Allameh Tabataba'i University, taherismster@gmail.com

شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش

مرتضی محمدی استانی^۱ | مظفر چشمه‌سهرابی^۲
احمد شعبانی^۳ | عاصفه عاصمی^۴ | سیدمهدی طاهری^۵

دریافت: ۹۷/۱۰/۰۷ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۴

۱. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی،
دانشگاه اصفهان

mmohamadiostani@gmail.com

۲. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
اصفهان (نویسنده مسئول)

mo.sohrabi@edu.ui.ac.ir

۳. استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
اصفهان

shabania@edu.ui.ac.ir

۴. دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
اصفهان

asemi@edu.ui.ac.ir

۵. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه
علامه طباطبائی

taherismster@gmail.com

هدف: شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی برای توصیف آنها از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش.

روش‌شناسی: این پژوهش توسعه‌ای-کاربردی با روش تحلیل محتوا انجام شده است. با استفاده از روش اسنادی و فن دلفی، ویژگی‌های (داده‌های) نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی استخراج و تنظیم شد. ۱۴ متخصص و صاحب‌نظر در حوزه‌های نسخه‌پژوهی و سازماندهی اطلاعات و دانش با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. همچنین از پرسشنامه برای شناسایی ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی استفاده شد.

یافته‌ها: برای توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی، ۱۹ ویژگی اصلی و ۲۲۴ ویژگی فرعی نیاز است. ویژگی‌های اصلی عبارت‌اند از: عنوان، نویسنده، نوع نسخه، اصالت، رده‌بندی، شناسگر، موجودی، شرایط دسترسی، حفاظت، ساختار محتوا، استنساخ، موضوع، تصحیح، حقوق نسخه، زبان، اشیای مرتبط، اجازه (گواهی نقل)، مشخصات ظاهری، و یادداشت.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش حاضر می‌تواند برای ایجاد یک پروفایل کاربردی فراداده‌ای جهت توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی به‌ویژه در محیط الکترونیکی به‌کار رود. همچنین نقاط دسترسی مناسبی برای بهبود دسترس‌پذیری به این منابع برای پژوهشگران فراهم می‌کند که به پیروی از آن، توسعه مطالعات نسخه‌پژوهی و افزایش تولیدات علمی مربوط را به‌دنبال خواهد داشت.

کلیدواژه‌ها

نسخ خطی، ویژگی، بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی، توصیف و سازماندهی اطلاعات،

نسخه‌شناختی

مقدمه

بی شک نسخ خطی به عنوان بخشی از میراث مکتوب گذشتگان، نقشی بی بدیل در شناسایی فرهنگ، تمدن، و علوم گذشتگان دارد و همیشه پژوهشگران علوم مختلف به آن توجه کرده‌اند. هیچ آمار دقیقی از تعداد نسخه‌های خطی موجود در جهان اسلام در دست نیست. براساس پژوهش‌های انجام‌شده، ترکیه و ایران بیشترین تعداد نسخ خطی را در میان کشورهای اسلامی دارند (افضلی، ۱۳۸۷) و بیش از نیمی از نسخ خطی اسلامی در پنج کشور ترکیه، ایران، هند، مصر، و عراق قرار دارد (کسائی، ۱۳۸۳). نسخ خطی فارسی و فهارس آنها علاوه بر ایران در کتابخانه‌های بسیاری از کشورها و مناطق جغرافیایی از جمله شبه‌قاره هند (خلیلی، ۲۰۰۳)، پاکستان (آمن و شفیق، ۲۰۰۹)، بلژیک (بودن، ۲۰۱۶)، روسیه (متقی، ۱۳۹۵)، بوسنی و هرزگوین (اسزنتو، ۲۰۱۲)، و حتی ایالات متحده آمریکا (گاسک، ۲۰۰۴) نیز وجود دارد.

از زمانی که فرهنگ اسلامی-ایرانی در قرن سوم هجری شکل گرفت سازماندهی منابع و نسخ رواج یافت؛ اما شیوه‌های نوین توصیف نسخ خطی بعد از انتشار قواعد فهرست‌نویسی نسخ خطی کتابخانه‌کنگره در سال ۱۹۵۴ شکل گرفت. این قواعد و استانداردها برای توصیف نسخ خطی عمدتاً متأثر از بافت اطلاعاتی مسیحی-غربی تدوین شده بودند؛ درحالی‌که تدوین دستورعمل‌ها و رهنمودهایی برای توصیف نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی نیاز بود. به‌طور مثال، کتابخانه دانشگاه پرینستون به‌عنوان یکی از مراکزی که بیشترین نسخ خطی اسلامی را دارد، برای توصیف نسخ خطی فقط ۱۸ الی ۱۹ ویژگی را در پیشینه‌های کتاب‌شناختی نمایش می‌دهد که این امر، نشان از شناخت سطحی نسبت به نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی دارد.

فهرست‌نگاران اسلامی برای توصیف نسخ خطی شیوه‌ای سنتی را در پیش گرفتند که فهرست‌ها در دو بخش کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی ارائه می‌شدند. این فهرست‌ها، تفاوت‌هایی در محتوا و میزان ارائه اطلاعات دارند که پژوهش‌های عمرانی (۱۳۸۵)، عظیمی و نازی (۱۳۹۰)، و غالی نصر^۱ (۲۰۰۹) به این امر اذعان داشته‌اند. نتیجه این تفاوت‌ها، یکدست نبودن پیشینه‌هاست. عواملی از قبیل نداشتن تحصیلات دانشگاهی، ماهیت پژوهشی نسخ خطی (عظیمی و نازی، ۱۳۹۰)، نبود ابزارهای مستندسازی نام‌ها و موضوعات (مطلبی، ۱۳۹۲)، نبود قواعد و استانداردی واحد (نازی و قاسم‌پور، ۱۳۹۰)، و وجود تاریخ‌های متفاوت در نسخ (نبوی، فدایی، و نقشینه، ۱۳۹۳) سبب یکدست و یکپارچه نبودن توصیف نسخ خطی بافت اطلاعاتی

1. Khalidi
2. Ameen & Shafique
3. Bauden
4. Szántó
5. Gacek
6. Ghali Nasr

ایرانی-اسلامی شده است. یکدستی و یکپارچگی اطلاعات مندرج در پیشینه‌ها، نقش مؤثری در بازیابی و شناخت بهینه کاربران خواهد داشت.

با توجه به نفوذ و گسترش فناوری‌های نوین اطلاعاتی و حرکت کتابخانه‌ها به سمت دیجیتالی‌سازی منابع، و لزوم ایجاد سازوکارهای مرتبط با محیط اطلاعاتی جدید، طرح‌هایی در این زمینه نظیر «رمزگذاری متن»^۱ برای رمزگذاری متون الکترونیکی به قالب ماشین‌خوان منتشر شد (اید و اسپربرگ مک‌کوین^۲، ۱۹۹۵) که بخشی از آن برای کدگذاری نسخه‌های خطی وجود داشت که بسیاری از پایگاه‌های نسخ خطی، ویژگی‌های آن را استفاده و تأیید کردند (ال‌بانی، بن‌لیمان، رایز، و ال‌مخفی^۳، ۲۰۰۹؛ دی^۴، ۲۰۱۰). همچنین بعضی از عناصر استانداردهای فراداده‌ای نظیر مادس^۵، متس^۶، و هسته دوبلین^۷ برای توصیف و سازماندهی نسخ خطی در محیط وب استفاده شد (عربگری، ۱۳۹۶). این امور نشان‌دهنده شناسایی نکردن جامع ویژگی‌های نسخ خطی و همچنین نبود انسجام در بیان و استفاده از آنها در توصیف نسخ خطی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش است.

با توجه به وجود قواعد و استانداردهایی که در سطح جهان برای سازماندهی منابع اطلاعاتی به‌طور عام و نسخ خطی به‌طور خاص طراحی و تدوین شده است، طرح یا سازوکار مشخصی وجود ندارد که نیازهای خاص نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی را برآورده کند. نسخ خطی ایرانی-اسلامی ویژگی‌های خاص خود را دارد که از نسخ خطی قرون وسطی و غربی متمایز می‌شود و بیشتر استانداردها و قواعد موجود نیز بر ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی مسیحی-غربی متمرکز است. ویژگی‌هایی نظیر اجازات، مقابله و بلاغ، و تصحیح در نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی گسترده‌تری دارد. سنت حاشیه‌نویسی نیز به‌ویژه در قرون ۱۰ و ۱۱ قمری بسیار متداول بوده است که در نسخ خطی غربی کمتر دیده می‌شود. از ویژگی‌های مهم نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی، کارهای هنری و تزئینی در نسخ است که توصیف این تزئینات برای شناسایی آنها حائز اهمیت است. از این‌رو، ضروری است ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی برای توصیف بهتر و بی‌نقص آنها شناسایی و تعیین شود. بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر، بازنمایی کامل ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی با هدف توصیف درست و جامع برای درک و شناخت بیشتر آنها از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش است. در راستای تحقق این هدف، اهداف دیگری نظیر یکدستی و انسجام در توصیف و سازماندهی نسخ خطی به‌ویژه در محیط اطلاعاتی جدید و لزوم

1. Text Encoding Initiative (TEI)
2. Ide & Sperberg Mc-Queen
3. El Bannay, Benslimane, Rais, & El Makhfi
4. Day
5. Metadata Object Description Schema (MODS)
6. Metadata Encoding and Transmission Standard (METS)
7. Dublin Core

توجه به ویژگی‌های این محیط و نیز افزایش نقاط دسترسی و در نتیجه یافت‌پذیری و دسترس‌پذیری بیشتر آنها برای پژوهشگران مدنظر قرار گرفت.

پژوهش‌های زیادی درباره توصیف و سازماندهی نسخ خطی و دست‌نوشته‌های قدیمی غربی انجام شده است. پژوهش‌هایی نظیر جوردانوس، لاورنس، هجس، و تاپمن^۱ (۲۰۱۲) و سندرسون، آلبریتن، شومر، و ون دِ سُمپل^۲ (۲۰۱۱) که برای دسترس‌پذیری و توصیف خودکار نسخ خطی انجام شده است و با روش داده‌های پیوندی به‌طور خودکار، فراداده‌های مرتبط با نسخه‌شناختی اسناد را استخراج می‌کند نشان از بهره‌جویی مناسب از فناوری‌های اطلاعات و فراداده، در دسترسی و توصیف نسخ خطی دارد. بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده اخیر مبتنی بر طرح رمزگذاری متن است. یکی از بهترین نمونه‌های طرح نسخ خطی در سطح جهان، طرح مینو اسکریپت‌ریوم^۳ (اوهلیر^۴، ۲۰۰۸) نیز مبتنی بر همین طرح است. در جهان اسلام نیز چندین پژوهش مبتنی بر این طرح انجام شده است که این پژوهش‌ها، طرح رمزگذاری متن را برای توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی اسلامی مناسب، اما کافی ندانسته‌اند؛ زیرا برای هدف دیگری طراحی شده است و تمام ویژگی‌های نسخ خطی اسلامی را پشتیبانی نمی‌کند.

پژوهش‌های انجام‌شده درباره نسخ خطی فارسی در ایران به دو بخش عمده تقسیم می‌شود: بخش اول، شامل پژوهش‌هایی نظیر فریدونی و عمادی (۱۳۹۰)، تیموری‌خانی، اکبری‌داریان، و کشاورز (۱۳۹۰)، انوار (۱۳۸۱؛ ۱۳۸۵؛ ۱۳۸۹)، پیش‌نمازاده (۱۳۸۱)، و خانی‌پور (۱۳۷۸) است که اصول و قواعد توصیف و سازماندهی نسخ خطی و عناصر مهم آن را تبیین می‌کنند. این پژوهش‌ها به‌نوعی با توجه به سبک و نگاه شخصی یا سازمانی به مقوله فهرست‌نگاری تدوین شده‌اند. بیشتر آنها فقط به تبیین عناصر و بایدهای فهرستی مناسب مبادرت کرده‌اند که به‌نوعی مبنای کار بیشتر فهرست‌نگاران کنونی است. بیشتر این پژوهش‌ها به توصیف و سازماندهی نسخ خطی در محیط اطلاعاتی جدید و تعیین ویژگی‌های جامع آنها توجهی نداشته‌اند. بخش دوم، ناظر بر به‌کارگیری و تطابق پیشینه‌های نسخ خطی فارسی با استانداردهای توصیفی، محتوایی، و فراداده‌ای موجود است؛ از جمله پژوهش‌های عربگری (۱۳۹۶)؛ نبوی و همکاران (۱۳۹۳)؛ فخری سعادت (۱۳۹۳)؛ بنی‌اقبال، وزیرپور کشمیری، و عزیززاده‌فر (۱۳۹۳)؛ عربگری، کربلا‌آقایی کامران، و رضایی شریف‌آبادی (۱۳۹۲)؛ غلامحسین‌زاده (۱۳۹۰)؛ عظیمی و نازی (۱۳۹۰)؛ خوشبخت و خسروی (۱۳۸۸)؛ و عمرانی (۱۳۸۵).

1. Jordanous, Lawrence, Hedges, & Tupman
2. Sanderson, Albritton, Schwemmer, & Van de Sompel
3. Manu scriptorium
4. Uhlir

مرور پیشینه‌ها نشان داد بیشتر پژوهش‌های حوزه نسخه‌های خطی بر انطباق پیشینه‌های نسخ خطی با استانداردها و همچنین تعیین عناصر ضروری برای توصیف نسخ خطی و ایجاد کاربرگه استاندارد فهرست‌نویسی تمرکز دارد. این امر نشان می‌دهد یکدستی در استفاده از استانداردهای محتوایی و فراداده‌ای در توصیف نسخ خطی وجود ندارد؛ زیرا بعضی از این فراداده‌ها یا استانداردها تناسب چندانی برای توصیف نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی ندارند. به‌طور کلی، تاکنون پژوهشی برای شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی اسلامی انجام نشده است و در مواقعی برخی مراکز و کتابخانه‌ها دستنامه یا شیوه‌نامه‌ای برای خود تدوین کرده‌اند که بیشتر آنها نیز متناسب با محیط اطلاعاتی جدید نیست. نخستین گام در این زمینه، شناسایی و تعیین ویژگی‌های ضروری برای توصیف نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش با توجه به بافت اطلاعاتی جدید است که هدف پژوهش حاضر نیز در همین راستاست.

روش شناسایی

این پژوهش از نوع توسعه‌ای-کاربردی بود؛ زیرا در پی تعیین و شناسایی ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی برای توصیف و سازماندهی است؛ اما به‌شیوه تحلیل محتوا انجام شد. بدین منظور، نخست پیش‌نویسی از ویژگی‌های ضروری برای توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی با روش اسنادی^۱ استخراج و سپس با استفاده از فن دلفی^۲ و در دو مرحله نسبت به تکمیل آن ویژگی‌ها اقدام شد.

۱۴ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه‌های نسخه‌پژوهی و سازماندهی اطلاعات و دانش جامعه آماری این پژوهش بودند. با توجه به دانش و مهارت در حوزه نسخه‌شناختی و فهرست‌نگاری در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی و تخصص در حوزه فراداده از سوی دیگر، ترکیب اعضای پنل متشکل از متخصصان حوزه‌های نسخه‌پژوهی و سازماندهی اطلاعات و دانش بود. روش نمونه‌گیری، هدفمند بود. از این رو، سعی شد متخصصان نسخه‌پژوه از مراکز و کتابخانه‌های بزرگ کشور نظیر آستان قدس رضوی؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس؛ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران؛ کتابخانه آیت‌الله مرعشی؛ کتابخانه آیت‌الله بروجردی؛ مجمع ذخائر اسلامی؛ مؤسسه کتابشناسی شیعه؛ و استادان دانشگاه حضور داشته باشند. به‌منظور گردآوری داده‌ها، پرسشنامه به‌نحوی طراحی شد که

1. Documentary

2. Delphi

ویژگی‌های اولیه نسخ خطی شامل عناصر کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی فهرست‌های کتابخانه‌های بزرگ کشور، نظرات فهرست‌نگاران درج‌شده در منابع اطلاعاتی، فصل چهار قواعد فهرست‌نویسی انگلوماریکن، و عناصر قالب فراداده‌ای مارک ایران را شامل می‌شد.

فرایند گردآوری داده‌ها به این شکل بود که در مرحله نخست پنل دلفی، ویژگی‌های گردآوری‌شده براساس روش اسنادی، در قالب سیاهه واری برای اعضای پنل فرستاده شد. پرسشنامه ۳۱ ویژگی اصلی و ۲۱۹ ویژگی فرعی با ساختار سلسله‌مراتبی (ویژگی‌های فرعی و فرعی‌تر در سه سطح) داشت. در این پرسشنامه، مناسب بودن و میزان اهمیت ویژگی‌ها در قالب مقیاس لیکرت پنج طیفی سنجش شد. بخشی نیز برای ذکر ویژگی‌هایی که در پرسشنامه به آنها اشاره نشده بود در نظر گرفته شد. پس از دریافت پاسخ‌نامه، مفیدبودن و میزان اهمیت ویژگی‌ها، با هدف توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی - اسلامی تجزیه و تحلیل شد. میانگین ۳ و بالاتر برای هر ویژگی، به‌عنوان سطح اتفاق نظر در نظر گرفته شد. بعضی از ویژگی‌های اصلی و فرعی (۱۶ ویژگی اصلی و ۲۵ ویژگی فرعی) به‌علت تناسب نداشتن، ارزش (میانگین) کمینه، یا هم‌پوشانی با سایر ویژگی‌ها، طبق نظر متخصصان و صاحب‌نظران پنل حذف و تعدادی از ویژگی‌ها (۲۹ ویژگی فرعی) نیز جابه‌جا شد. همچنین پنل دلفی، شماری از ویژگی‌های اصلی و فرعی را پیشنهاد دادند که به پرسشنامه اضافه شد (۴ ویژگی اصلی و ۳۰ ویژگی فرعی). در مرحله دوم دلفی پس از اخذ نظرات و اعمال اصلاحات، پرسشنامه به‌منظور تأیید نهایی ویژگی‌های جدید ارسال و نظرات و پیشنهاد‌های اصلاحی دریافت و اعمال شد.

یافته‌ها

به‌منظور رسیدن به هدف پژوهش، پرسشنامه حاصل از پنل دلفی در دو مرحله تجزیه و تحلیل شد. نتایج این فرایند، تعیین ۱۹ ویژگی اصلی و ۲۲۴ ویژگی فرعی بود. از آنجاکه شناسایی و تعیین ویژگی‌ها در اولویت بود، ترتیبی برای ذکر ویژگی‌ها در نظر گرفته نشد. ۱۹ ویژگی اصلی عبارت بودند از:

عنوان، نویسنده، نوع نسخه، اصالت، رده‌بندی، شناسگر، موجودی، شرایط دسترسی، حفاظت، ساختار محتوا، استنساخ، موضوع، تصحیح، حقوق نسخه، زبان، اشیای مرتبط، اجازه، مشخصات ظاهری، و یادداشت.

شایان ذکر است بعضی از ویژگی‌های اصلی، ویژگی فرعی ندارند یا پاره‌ای

از ویژگی‌ها، ویژگی فرعی سطح اول یا دوم یا سوم سلسله‌مراتبی هستند. ۶۰ ویژگی فرعی در سطح اول، ۸۲ ویژگی در سطح دوم، و ۸۲ ویژگی در سطح سوم سلسله‌مراتب شناسایی شد. در ادامه، هر کدام از ویژگی‌های اصلی و فرعی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی تبیین می‌شود.

۱. **عنوان:** اهمیت ویژگی عنوان در نسخه‌های بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی حتی از نویسنده هم بیشتر است؛ درحالی‌که در بافت اطلاعاتی غربی، ویژگی نویسنده اهمیت بیشتری داشت. دلایلی از قبیل تواضع علما و نویسندگان، اظهارنکردن نام نویسنده به دلایل سیاسی و اجتماعی، و غرض کاتبان را می‌توان نام برد که اهمیت محتوا و عنوان نسبت به مؤلف در سنت ایرانی-اسلامی بیشتر است. در سنت اسلامی بعضی از نویسندگان، با عناوین آثارشان شناخته می‌شوند نظیر محمدحسین نجفی که با عنوان صاحب‌جوهر شناخته می‌شود. در این ویژگی، تعداد ۷ ویژگی فرعی (سطح اول) شناسایی شد. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: عنوان اصلی (برای آثار ترجمه‌ای)، عنوان فرعی، عنوان قراردادی، عنوان به زبان دیگر، عنوان برابر، عنوان به‌نقل از کاتب، و عنوان تهیه‌شده توسط فهرست‌نویس. شماری از این ویژگی‌های فرعی در سایر منابع اطلاعاتی، نظیر کتاب نیز وجود دارد. عنوان قراردادی، ویژگی‌ای برای ارتباط میان آثار وابسته به یک اثر مانند ترجمه، برگزیده، و شرح کاربرد دارد. همچنین بعضی از فهرست‌نویسان به چگونگی رسیدن به‌عنوان تهیه‌شده توسط خودشان نظیر تجسس یا استقرای علمی، مطابقت و مشابهت متن، ماهیت نسخه، و وابستگی اشاره می‌کنند.

۲. **نویسنده:** در بیشتر مواقع نام نویسنده در نسخه ذکر شده است؛ اما در بعضی اوقات فهرست‌نویس با استقراء، تطبیق آغاز و انجام با کتب مشابه، شناخت امضاء و جز اینها به نام نویسنده می‌رسد که نحوه رسیدن به نام را طی یادداشتی ذکر می‌کند. نکته مهم در این ویژگی، مستندکردن با فهرست‌های معیار نظیر بانک مستندات کتابخانه ملی ایران، برگه‌دان مستند مجازی بین‌المللی^۱، و... است که در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی کمتر به آن توجه می‌شود.

۳. **نوع نسخه:** نسخه‌های خطی را به‌لحاظ محتوا می‌توان به دو دسته کلی «تک‌متنی» و «مجموعه» تقسیم‌بندی کرد. مجموعه‌ها در نسخه‌های خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند و تعداد آنها در خور توجه است. مجموعه‌ها به‌شکل رساله، منشآت، مرقعات، جنگ (سفینه)، و بیاض هستند که شناخت آنها بسیار مشکل و گاهی ناممکن است.

۴. **اصالت:** اصالت و ارزش نسخه‌ها در بافت اطلاعاتی اسلامی-ایرانی با عبارتی نظیر نسخه اصل (مُسوده و مُببِضه)، نسخه فرع (رونویس)، یا نسخه اساس بیان می‌شوند. نسخه اصل همان‌طور که از نامش پیداست نسخه‌ای است که به دست خود مؤلف کتابت شده (صفری آق‌قلعه، ۱۳۹۰) و به لحاظ اصالت و ارزش از معتبرترین نسخه‌هاست. نسخه اصل بر دو گونه مُسوده و مُببِضه است. مُسوده همان نسخه اولیه به خط مؤلف است که خط‌خوردگی و جرح و تعدیل‌ها در آن نمایان است و نسخه مُببِضه، پس از تکمیل نسخه توسط خود مؤلف یا کاتبی خوش‌نویس کتابت می‌شود. بیشتر نسخه‌های موجود در بافت اطلاعاتی اسلامی-ایرانی از نوع نسخه‌های مُببِضه است. نسخه فرع نیز نسخه‌ای است که به خط مؤلف نیست و از روی نسخه اصل کتابت شده است. نسخه اساس نیز نسخه‌ای است که از نظر ضبط منطقی کلام و چگونگی تدوین نزدیک به نسخه مؤلف است (فدایی، ۱۳۸۶).
۵. رده‌بندی: منظور شماره یا نشانگری از طرح‌های معتبر نظیر رده‌بندی کنگره یا دیویی است که برای بازیابی و دسترسی به نسخه فیزیکی داده می‌شود.
۶. **شناسگر:** از این ویژگی برای شناسایی و بازیابی نسخه استفاده می‌شود. به عبارت دیگر، هرچیزی نظیر DOI که باعث دسترسی فیزیکی یا دیجیتالی به نسخه شود.
۷. **موجودی:** شماره یا نشانه‌ای که یک سازمان یا کتابخانه، به هر نسخه اختصاص می‌دهد و نشانگر تعداد موجودی از یک نسخه است. شماره ثبت و شماره ثبت قبلی، ویژگی‌های فرعی موجودی هستند. از آنجاکه نسخه‌های خطی همانند کتاب‌ها شناسگر بین‌المللی (نظیر شابک) ندارند، شماره ثبت یا بازیابی که مراکز یا کتابخانه‌ها به آنها می‌دهند به‌عنوان شناسگرهای محلی به کار می‌روند. ممکن است نسخه خطی از مکانی به مکان دیگری منتقل شود و هر مرکز یا کتابخانه، شماره‌ای به آن اختصاص دهد که ذکر آنها در توصیف نسخ خطی اهمیت دارد.
۸. **شرایط دسترسی:** این ویژگی برای توصیف شرایط و محدودیت‌های دسترسی به نسخه است که سازمان یا کتابخانه با توجه به نفیس بودن یا وضعیت نسخه، وضع می‌کند. دانستن این شرایط و محدودیت‌ها برای پژوهشگران و سازمان سودمند خواهد بود.
۹. **حفاظت:** منظور توصیف فعالیت‌هایی نظیر عکس‌برداری، انتقال، یا نمایش که برای حفاظت نسخه انجام می‌شود.
۱۰. **ساختار محتوا:** این وجه، ویژگی‌های ناظر بر ساختار محتوای نسخه را تبیین و

توصیف می‌کند که ویژگی‌های فرعی آن در دو سطح، در جدول ۱ نشان داده شده است:

جدول ۱. ویژگی‌های فرعی ساختار محتوا

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	
ساختار محتوا	افتادگی		
	پیش‌آغاز		
	آغاز	افتادگی	شکل هندسی
			زبان
			افتادگی
	انجام		شکل هندسی
			زبان
			افتادگی
	پس‌انجام		
	سرفصل		
	سرفصل آخر		
	انجامه		افتادگی
			شکل هندسی
			زبان

مطابق جدول ۱، ویژگی‌های (سطح اول) آغاز، انجام، و انجامه، ویژگی‌های فرعی (سطح دوم) افتادگی، شکل هندسی، و زبان دارند که در ادامه، هر یک از ویژگی‌های ساختار محتوا تبیین می‌شود.

ذکر افتادگی محتوای نسخه سودمند است. به علت دسترسی‌ناداشتن عموم به نسخه، ارائه بخشی از آغاز و انجام برای بررسی تفاوت و تشابه با سایر نسخ، سودمند خواهد بود. در نسخه‌های خطی بیشتر دو نوع آغاز (شروع) و دو نوع انجام (پایان) وجود دارد. آغاز برای شروع مطالب نسخه، انجام برای اتمام متن اصلی یا سخنان مؤلف، و انجامه برای پایان کتابت نسخه و سخن کاتب به کار می‌رود. در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی بسیاری از این آغازها یا انجامه‌ها به اشکالی نظیر مثلث، مثلث وارونه، مربع، و برگ و گل با رنگ‌های متفاوت کتابت شده است که ذکر آنها به لحاظ رویکردهای زیبایی‌شناسانه مفید و سودمند است.

۱۱. استنساخ: منظور توصیف ویژگی‌هایی است که به امور نگارش و پیشینه نسخه

اشاره دارد که در جدول ۲، ویژگی‌های فرعی استنساخ نشان داده شده است.

جدول ۲. ویژگی‌های فرعی استنساخ

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	ویژگی سوم (سطح سوم)	
استنساخ	کتابت	کاتب	تاریخ شروع	
		تاریخ کتابت	تاریخ پایان	
			ماده تاریخ	
			مکان کتابت	
	نونویسی	کاتب نونویس	تاریخ شروع	تاریخ پایان کتابت
		تاریخ نونویسی	ماده تاریخ	
			مکان نونویسی	

با توجه به جدول ۲، ویژگی فرعی (سطح اول) کتابت، ویژگی‌های فرعی (سطح دوم) کاتب، تاریخ کتابت، و مکان کتابت دارد و ویژگی فرعی تاریخ کتابت، ویژگی‌های فرعی (سطح سوم) تاریخ شروع، تاریخ پایان کتابت، و ماده تاریخ دارد. ذکر نام کاتب از ضروریات است. گاهی نسخه‌ای چند کاتب دارد و بخش‌های مختلف، توسط کاتبان مختلف نوشته شده است که با ذکر بخش به آنها اشاره می‌شود. گاهی اوقات، کاتب موفق به اتمام تحریر نمی‌شود و نسخه را کاتب دیگر به اتمام می‌رساند که به آن کاتب نونویس گویند. تاریخ و مکان کتابت یا نونویسی نیز نشانگر هویت تاریخی و مکانی آن است که بیشتر در انجامه نسخه ذکر می‌شود. تاریخ کتابت در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی با تقویم‌های متفاوتی از جمله قمری، شمسی، میلادی، یزدگردی، جلالی، و سلطانی ذکر می‌شود که اشاره به آنها سودمند است. تاریخ کتابت ممکن است با حوادث، جنگ‌ها، تاریخ پادشاهی و فرمانروایی حاکمان، و مانند اینها بیان شود. در برخی مواقع نیز به‌طور رمزگونه بیان می‌شود که به آن ماده تاریخ گویند.

۱۲. موضوع: این ویژگی، همانند منابع دیگر نظیر کتاب برای بازیابی مهم است. فهرست‌نویسان نسخ خطی به‌علت ناآشنایی با سرعنوان‌های موضوعی، با توجه به شناخت خود نسبت به نسخه، موضوعی را انتخاب و تخصیص می‌دهند. حتی

ممکن است که به یک موضوع واحد، اصطلاحات متفاوتی داده شود و کنترل واژگانی انجام نمی‌گیرد که یکی از اشکالات فهرست‌نویسان نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی است.

۱۳. تصحیح: ویرایش در نسخ خطی معادل عمل تصحیح است. بدخوانی یا افتادگی‌ها در استنساخ نسخ، دست‌کاری متن به دلایل سیاسی و اعتقادی توسط کاتب و انتقال به نسخه دیگر، ضرورت تصحیح نسخه را فراهم می‌کند. شیوه‌های مرسوم تصحیح در نسخ خطی مقابله، سماع، و قرائت است. ویژگی‌های فرعی تصحیح در جدول ۳ ذکر شده است.

جدول ۳. ویژگی‌های فرعی تصحیح

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)
تصحیح	مقابله	مقابله‌گر
		کاتب یادداشت مقابله
		مکان مقابله
		تاریخ مقابله
		نشانه مقابله (بلاغ)
	سماع	مُسمع
		سماعگر (سماعون)
		منقول عنه
		مکان سماع
		تاریخ سماع
	قرائت	قاری
		مکان قرائت
		تاریخ قرائت

در مقابله، نسخه کتابت‌شده را با نسخه اصل یا نسخه معتبر دیگر، تطبیق، تکمیل، و تصحیح می‌کنند. در سماع و قرائت نیز نسخه توسط کاتب یا شخص دیگری برای مؤلف و یا دانشمند آن علم، قرائت و به این شکل اشتباهات و اغلاط آن تصحیح می‌شده است. مقابله و سماع، دلیلی بر صحت و قدمت نسخه است. ذکر مکان، زمان، و افراد دخیل در این فرایندها از ضروریات نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی است.

۱۴. حقوق نسخه: منظور از این ویژگی، شخص یا سازمانی است که حقوق نسخه یا منبع را در اختیار دارد. ویژگی‌های فرعی حقوق نسخه در جدول ۴ ذکر شده است.

جدول ۴. ویژگی‌های فرعی حقوق نسخه

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	ویژگی سوم (سطح سوم)		
حقوق نسخه	مالک حقوقی				
	مالک	نسبت با مؤلف			
		موقعیت علمی مالک			
	نشانه مالکیت				
	یادداشت مالکیت				
	مهدی‌الیه				
	مهدی‌الیه کاتب				
	ارث				
	وقف	واقف			
		موقوف‌علیه یا ذی‌نفع			
		موقوف			
		محل وقف			
		نشانه وقف	شکل نشانه		
			سجع نشانه		
			نام نشانه		
موقعیت نشانه					
منبع تهیه					

مالک حقوقی، سازمانی است که نسخه در اختیار و بهره‌برداری اوست و با ویژگی مالک نسخه که در زمان‌های قبل می‌زیسته‌اند، متفاوت است. ممکن است کسی هم مالک نسخه و هم مالک حقوقی آن باشد. یکی از ویژگی‌های مهم در توصیف نسخ خطی این بافت، مالکیت نسخه است. یک نسخه ممکن است طی سال‌های متمادی مالکان مختلفی داشته باشد که این امر می‌تواند سبب اعتبار و اصالت بیشتر نسخه شود. برخی مالکان، تاریخ، شرایط، و چگونگی تملک را طی یادداشتی در نسخه ثبت می‌کردند. در سنت ایرانی-اسلامی، نسخه به سفارش یا حمایت شخصی نوشته می‌شده و کاتب آن را در یادداشتی ذکر می‌کرده است. به شخصی که نسخه به سفارش یا حمایت وی نوشته می‌شده، مهدی‌الیه گویند. یکی از سنت‌های اصیل اسلامی، سنت وقف است که در نقل و انتقال و تملک و استفاده از نسخ، کاربرد فراوانی دارد. وقف‌نامه‌ها، متنی مختصر و گاهی مفصل هستند و بیشتر همراه با مهر وقف ذکر می‌شوند. این نکات طی یادداشتی ذکر می‌شوند. ویژگی‌هایی همچون واقف، موقوف، موقوف‌علیه یا ذی‌نفع، محل و نشانه وقف، و منبع تهیه نیز از ویژگی‌های فرعی وقف هستند که مدنظر فهرست‌نویسان است.

۱۵. زبان: این ویژگی در توصیف بیشتر منابع اطلاعاتی به کار می‌رود. ویژگی‌های فرعی

زبان عبارت‌اند از: زبان اصلی، زبان میانجی، زبان حاشیه، زبان یادداشت، و زبان ترجمه.
۱۶. **اشیای مرتبط:** این ویژگی یکی از ویژگی‌های ارتباط‌دهنده است و بیشتر متناسب با بافت اطلاعاتی جدید است که دو ویژگی فرعی (سطح اول)، قالب‌های مرتبط، و نسخه‌های مرتبط دارد. در جدول ۵ ویژگی‌های فرعی اشیای مرتبط ذکر شده است.

جدول ۵. ویژگی‌های فرعی اشیای مرتبط

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	ویژگی سوم (سطح سوم)
اشیای مرتبط	قالب‌های مرتبط	میکروفیش	تهیه‌کننده
			شماره ثبت
			تاریخ تهیه
			مکان تهیه
			محل نگهداری
			ویژگی‌های فنی
		میکروفرم	تهیه‌کننده
			شماره ثبت
			تاریخ تهیه
			مکان تهیه
			محل نگهداری
			ویژگی‌های فنی
	نسخه عکسی	نسخه الکترونیکی	تهیه‌کننده
			شماره ثبت
			تاریخ تهیه
			مکان تهیه
			محل نگهداری
			ویژگی‌های فنی
			تهیه‌کننده
			شماره ثبت
نسخه‌های مرتبط	حاشیه	ترجمه	محشی
			مقدار حاشیه
			مکان تحریر حاشیه
	ترجمه	تاریخ حاشیه‌نویسی	
		مترجم	
		تاریخ ترجمه	
سبک ترجمه			

این ویژگی به‌عنوان ابزارهای پیونددهی میان موجودیت‌هایی از نوع نسخه خطی توجه کرده که از دیدگاه سازماندهی دانش، ویژگی مهمی است. به‌علت شرایط خاص نسخ خطی، تهیه نسخه‌های پشتیبان و ذخیره‌سازی در سایر قالب‌ها مانند میکروفیلم،

میکروفیش، نسخه عکسی، و نسخه دیجیتال مدنظر است. برای توصیف هر کدام از این قالب‌ها، ویژگی‌هایی نظیر تهیه‌کننده، شماره ثبت، تاریخ و مکان تهیه، محل نگهداری، و مشخصات فنی در نظر گرفته می‌شود. همچنین در بعضی از نسخ خطی این بافت به نسخ مرتبط اشاره می‌شود که ممکن است رابطه وابستگی یا جزء و کل با نسخه داشته باشد. در سنت فهرست‌نگاری ایرانی به شرح، حاشیه، ترجمه و مانند آن در قالب یادداشتی اشاره می‌شود. در این بافت اطلاعاتی، نسخه‌های خطی زیادی درباره کتاب مقدس قرآن و ترجمه‌های آن وجود دارد. از این‌رو، ویژگی‌هایی مانند مترجم، تاریخ و مکان ترجمه، سبک ترجمه، محشی، مقدار حاشیه، و زمان و مکان حاشیه مهم تلقی می‌شود.

۱۷. **گواهی نقل (اجازه):** اجازه در این بافت، یادداشتی است که پس از پایان سماع یا قرائت متن از سوی مؤلف یا استاد برای شاگرد نوشته می‌شود و گواهی توانایی نقل قول و تعلیم آن نسخه را می‌دهد. **مُجیز**، **مُجاز**، و تاریخ اجازه از ویژگی‌های فرعی اجازه است. به شخص اجازه دهنده، «مُجیز» و به شخصی که اجازه برای او صادر شده است «مُجاز» گویند.

۱۸. **مشخصات ظاهری:** یکی از ویژگی‌های مهم در بخش نسخه‌شناختی، توصیف دقیق مشخصات ظاهری است؛ زیرا هر نسخه ویژگی‌های منحصر به فرد خود را دارد که در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. ویژگی‌های فرعی مشخصات ظاهری

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	ویژگی سوم (سطح سوم)	
مشخصات ظاهری	قطع	کاغذ		
		متن		
		جلد		
	رنگ	کاغذ		
		جلد	درون جلد (اندرون)	
			آستریدرکه	
			روکش	
			عطف	
		مرکب	متن	
			حاشیه	
			آغاز	
			انجامه	
			اجازه	
	وقف نامه			
		تعداد صفحات		
	رکابه	موقعیت		
خط	خط	نوع خط		
		اندازه خط		
		کیفیت خط		
	مواد همراه			

مشخصات ظاهری، ۶ ویژگی فرعی (سطح اول) دارد که به هر یک از آنها اشاره می‌شود:

قطع نسخه به‌اندازه و ابعاد فیزیکی آن اشاره دارد. توصیف قطع و اندازه نسخه به جهات توصیفی، اموالی، و... اهمیت ویژه‌ای دارد. رنگ به‌کاررفته در متن، کاغذ، و جلد نیز برای نشان‌دادن کارهای هنری و تزئینات و برجسته‌کردن برخی محتویات است.

در نسخ خطی، صفحه‌شماری برگ‌ها مرسوم نبوده و به‌منظور حفظ ترتیب برگ‌ها، کلمه اول برگ بعدی را در آخرین سطر برگ قبلی می‌نوشتند. به این کار در اصطلاح، رکابه گویند. رکابه‌ها برای کنترل ترتیب برگ‌ها در نسخه‌ها از ضروریات هستند و به‌دلیل اهمیت نوع خط، فهرست‌نگاران نسخ خطی آن را بررسی می‌کردند. در برخی مواقع از نوع خط، تاریخ تقریبی کتابت یا دوره حیات کاتب یا نویسنده به‌دست می‌آید. از این‌رو، شناسایی انواع خطوط نسخه‌نویسی اسلامی که به اقلام سته معروف هستند مهم خواهد بود. از ویژگی‌های خط نیز می‌توان درجه و اندازه خط را نام برد.

۱۹. یادداشت: معمولاً در نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی علاوه بر متن اصلی، نوشته‌هایی در حواشی، ابتدا، انتها، یا صفحات میانی نسخه وجود دارد. این ویژگی برای ذکر هر مطلبی که در بخش‌های قبلی ذکر نشده، ایجاد شده است. بعضی از این یادداشت‌ها، نشانگر جزئیات تاریخی، اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی روزگار مؤلف، کاتب، مالک، یا واقف نسخه خطی است. این یادداشت‌ها، جدای از متن نسخه، اهمیت بسیاری دارند و گنجینه اطلاعاتی بسیار مفیدی هستند. ویژگی‌های فرعی یادداشت در جدول ۷ آمده است.

جدول ۷. ویژگی‌های فرعی یادداشت

ویژگی اصلی	ویژگی فرعی (سطح اول)	ویژگی فرعی (سطح دوم)	ویژگی سوم (سطح سوم)		
یادداشت	شکل				
	محل درج عنوان				
	مندرجات				
	خلاصه				
	عرض دید				
	شیوه تهیه	خرید	خریدار		
			فروشنده		
			قیمت (بها)		
			تاریخ خرید		
		هدا	نشانه خرید		
			اهداگر		
			تاریخ اهداء		
			نشانه اهداء		
		انتقال	مکان اولیه		
			مکان انتقال داده شده		
			سفارش دهنده		
			مکان سفارش		
	جنس (ماده)	کاغذ	امانت		
			سفر		
		جلد	کاغذساز		
			مکان تهیه		
			درون جلد (اندرون)		
			آستریدرکه		
		روش شماره گذاری	محل درج نسخه	سختون	
				تعداد سطور	
				جدولها	
			نگارگری	کلیت	
				زمینه	
				سیک	
	تزیینات	کاغذ	نگارگر		
			درون جلد (اندرون)		
		جلد	روکش جلد		
			آستریدرکه		
عطف جلد					
تذهیب کار					
صحافی	نوع	مکان صحافی			
		زمان صحافی			
	مرمت	صحاف			
		مکان مرمت			
آسیب دیدگی و آفات	جلد	زمان مرمت			
		مرمت کار			
	کاغذ	جلد			
		صحافی			
نشانه	یادداشت نشانه	امضاء			
		نشانه موسیقی			
		برفراز			
	مهر	مهر	سجع مهر		
			شکل مهر		
شرح مهر					

مطابق جدول ۷، یادداشت در میان تمام ویژگی‌های نسخ خطی این بافت، بیشترین میزان ویژگی فرعی (۷۴ ویژگی) را دارد که به آنها اشاره می‌شود:

منظور از شکل، متن و تمام‌تصویر و جدول‌بودن نسخه است. در بیشتر مواقع محتوای نسخه به‌شکل متن است؛ اما برخی نسخ خطی در زمینه علوم غربیه یا جغرافیایی مشاهده شده که محتوا به‌شکل جدول آمده است. در بافت اطلاعاتی جدید یا فراداده‌ای به این ویژگی توجه می‌شود. ویژگی فرعی مندرجات، به‌معنای توصیف فصل‌ها و بخش‌های مختلف و ویژگی فرعی خلاصه به‌معنای گزیده‌ای از محتوای فکری نسخه است. همچنین ذکر محل درج عنوان در نسخه، مدنظر فهرست‌نویسان قرار دارد.

اصطلاح «عرض دید» به معنای ملاحظه یا بازدید توسط تحویل‌دار، خزانه‌دار، یا کتابدار است که در کتابخانه پادشاهان، امرا، یا مساجد مشغول بودند. آنها این نسخه‌ها را ملاحظه و مهر می‌زدند. بنابراین، ملاحظه توسط افراد مشهور یا تعداد زیاد، باعث ارزش نسخه می‌شود.

در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی شیوه تهیه نسخ بیشتر در صفحات ابتدایی ذکر شده است. از طریق این نوع یادداشت‌ها می‌توان پی برد نسخه در چه مکان‌هایی هست و به‌نوعی سیر تاریخی آن مشخص می‌شود. شیوه‌های تهیه نسخ خطی شامل خرید، اهداء، انتقال، سفارش، و امانت است. همچنین برای هر کدام از این ویژگی‌ها، ویژگی‌های فرعی‌تر در نظر گرفته شده است. به‌طور مثال، ویژگی‌های خریدار، فروشنده، قیمت، تاریخ، و نشانه خرید برای ویژگی خرید در نظر گرفته شده است.

مشکل‌ترین بخش نسخه‌شناختی، تحلیل ویژگی‌های کاغذ است و فهرست‌نویسان ایرانی حتی با حدس و گمان کوشیده‌اند آن را ذکر کنند. تعیین ورق و نوع کاغذ در نسخ خطی، به‌منزله تعیین منشاء جغرافیایی، نگرش کاتب، میزان اهمیت موضوع و عنوان کتاب، میزان تناسب کیفیت کاغذ با محتوای کتاب، و حتی نوع مرکب است (عظیمی، ۱۳۹۰). گاهی کاغذ حواشی نسخه‌های خطی به مرور زمان فرسوده و صحاف مجبور می‌شود کاغذ جدیدی به نسخه اضافه کند که با کاغذ خود نسخه متفاوت است که باید به این امر نیز اشاره شود. چنانچه نسخه خطی تاریخ کتابت نداشته باشد، می‌توان از روی نوع کاغذ و قرائن دیگر به زمان کتابت و مجهولات دیگر نسخه پی‌برد. از این‌رو، کاغذ در نسخه خطی فقط یک ماده فیزیکی نوشتاری نیست، بلکه می‌تواند یک موضوع محتوایی و پژوهشی باشد (تیموری‌خانی و همکاران، ۱۳۹۰).

چیدمان عناصر مختلف (شامل عناصر تزئینی) در نسخه را صفحه‌آرایی گویند. این چیدمان شامل شمارش تعداد سطر و ستون متن، حاشیه‌ها، و جداول است. نسخ خطی و هنر نگارگری ایرانی همواره زبان گویای فرهنگ و تمدن بزرگ ایرانی بوده است. از این رو، تزئینات در نسخه‌های خطی ایرانی جایگاه ویژه‌ای دارد. به‌زعم اکیموشکین^۱ کتابشناس روس «بسیاری از نسخ خطی فارسی، در عین حال اثری هنری و نقاشی به‌شمار می‌رود» (نقل در پیش‌نمازاده، ۱۳۸۱، ص ۴۹). بی‌شک پیشرفت جلدسازی همچون خط، وامدار تجلید قرآن و کتاب‌های مذهبی است. جلد یک نسخه از سه جزء جلد، روکش (رویه جلد)، و آستربردرفه تشکیل شده است که به آنها و تزئینات به‌کار رفته در آنها اشاره می‌شود.

ویژگی نشانه مربوط به هر گونه نشانه‌ای است که در نسخه ارزش توصیف دارد. این نشانه‌ها شامل امضاء، مهر، نشانه موسیقی، و برفراز است. مهرها یکی از عناصر مهم نسخه‌شناختی هستند. مهرها گاهی به‌جای نام اشخاص و امضاء بر نسخه‌ها اضافه می‌شوند. گاهی نام مؤلف، کاتب، و مالک یا واقف تنها از طریق شکل و سجع مهر شناسایی می‌شود. مهرها از نظر ظاهری، عبارت مهر، نام‌شناسی و مانند اینها بررسی می‌شوند. از آنجاکه جلد‌های بسیاری از نسخ در معرض فرسودگی و آسیب‌دیدگی است اشاره به نوع آسیب‌دیدگی و آفات و همچنین صحافی و مرمت و نوع آن حائز اهمیت است. در مواقعی همراه نسخه خطی، نامه، یادداشت یا پاستا مشاهده می‌شود که باید به‌طور کامل و با جزئیات توصیف شود. بیشتر این مواد، هیچ‌گونه ارتباطی با محتوا و موضوع نسخه ندارند؛ از این رو، توصیف آنها در ویژگی یادداشت سودمند خواهد بود.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان داد به‌منظور توصیف و سازماندهی نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش (توصیف و بازنمایی نسخ خطی با هدف شناسایی و تسهیل و تسریع دسترسی به آنها) با توجه به استانداردهای جدید سازماندهی دانش، به ۱۹ ویژگی اصلی و ۲۲۴ ویژگی فرعی نیاز است. همچنین علت اهمیت این ویژگی‌ها در بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی، تبیین شد. هنگام طراحی اولیه ویژگی‌ها به جهت هماهنگی با استانداردها و قواعد حوزه سازماندهی اطلاعات و دانش موجود از استانداردها یا طرح‌هایی نظیر طرح رمزگذاری متن استفاده شد. همچنین به بعضی از ویژگی‌ها نظیر عنوان «قراردادی»

1. Akimoshkin

و «اشیای مرتبط» که زمینه ایجاد ارتباط با سایر منابع و نسخ را فراهم می‌کند، توجه شد. به این ویژگی‌ها به‌عنوان ابزارهای پیونددهی در بافت سازماندهی دانش توجه شد؛ زیرا سبب ارتباط و پیوند میان موجودیت‌ها از نوع نسخه خطی خواهد شد. دو ویژگی اصلی «یادداشت» و «اشیای مرتبط» به‌ترتیب با ۷۲ و ۴۰ ویژگی، بیشترین تعداد ویژگی فرعی را داشتند.

تحلیل ویژگی‌های نسخ خطی این بافت نشان داد بیشترین تمرکز بر توصیف ویژگی‌های نسخه‌شناختی و زیبایی‌شناختی است. بنابراین، چنین نسخ منحصراً به‌فردی نیازمند توجه بیشتر به ویژگی‌های نسخه‌شناختی برای توصیف بهتر خواهد بود. ویژگی‌هایی نظیر نوع نسخه، تصحیح، استنساخ، اجازه و انحاء، وقف، مشخصات ظاهری، و یادداشت‌ها به‌ویژه تزئینات و نگارگری نشان از اهمیت آنها در این بافت دارد و توصیف آنها موجب تمایز نسخه در دست توصیف با سایر نسخ خطی می‌شود. در ارتباط با پژوهش‌های پیشین، تاکنون پژوهشی درباره شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت ایرانی-اسلامی انجام نشده است؛ از این‌رو، پژوهش حاضر نوآوری خاص خود را دارد. پژوهش‌های عمرانی (۱۳۸۵)، عظیمی و نازی (۱۳۹۰)، و عربگری (۱۳۹۶) تا حدودی با پژوهش حاضر ارتباط دارند. هدف اصلی پژوهش‌های ذکرشده تعیین عناصری برای توصیف نسخ خطی برای درج در پیشینه‌های نسخ خطی و درنهایت، پیشنهاد کاربرگه استاندارد بود؛ درحالی‌که پژوهش حاضر چنین رویکردی را دنبال نمی‌کند. تحلیل این پژوهش‌ها نشان داد که در پژوهش عمرانی (۱۳۸۵) از ۷۶ عنصر پیشنهادی، به ۴۸ عنصر و در پژوهش عظیمی و نازی (۱۳۹۰) از ۱۱۰ عنصر پیشنهادی، به ۵۰ عنصر توجه شده است. شایان ذکر است نیمی از عناصر پیشنهادی پژوهش عظیمی و نازی (۱۳۹۰) در بافت سازماندهی اطلاعات و دانش، ارزش ویژگی‌هاست نه یک ویژگی که به آن به‌تنهایی برای توصیف نسخه‌های خطی توجه شود. همچنین این دو پژوهش حدود ۲۵ عنصر مشترک داشتند. به‌طور کلی، پژوهش‌هایی که بر معرفی عناصر توصیف‌شده نسخه‌های خطی متمرکز بودند، ۵۰ الی ۶۰ ویژگی اولیه را شکل دادند. در ادامه، استانداردهای فراداده‌ای در این زمینه نظیر دابلین کور، طرح رمزگذاری متن، و مادس به جهت هماهنگی با استانداردها و قواعد حوزه سازماندهی اطلاعات و دانش بررسی شد که حدود ۱۵ عنصر استفاده شد. درنهایت، ۱۹ ویژگی اصلی و ۲۲۴ ویژگی فرعی ویژه نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی ارائه شد که به‌لحاظ تعداد و بافت اطلاعاتی متمایز بوده است.

ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی شناسایی شده در پژوهش حاضر می‌تواند برای ایجاد پروفایل کاربردی فراداده‌ای جهت توصیف و سازماندهی نسخ خطی به‌ویژه در محیط الکترونیکی استفاده شود. این ویژگی‌ها می‌تواند موجبات افزایش نقاط دسترسی و بهبود دسترس‌پذیری به نسخه‌های خطی و به‌دنبال آن افزایش مطالعات نسخه‌پژوهی شود. همچنین ویژگی‌های نسخ خطی این بافت می‌تواند کاربردهای متفاوتی داشته باشند، نظیر تقویت یا تکمیل طرح رمزگذاری متن، لحاظ‌شدن در سایر استانداردهای محتوایی، و پیاده‌سازی در نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای یا مدیریت محتوا که باعث تکمیل کاربرگه استاندارد فهرست‌نویسی نسخ خطی نیز خواهد شد.

مآخذ

- افضلی، مهدی (۱۳۸۷). تحلیلی بر آمار نسخ خطی فارسی موجود در کتابخانه‌های ترکیه. *آینه میراث*، ۶ (۳)، ۷۴-۹۹.
- انوار، سیدعبدالله (۱۳۸۱، آبان). فهرست‌نگاری: چگونه نسخه‌های خطی را باید فهرست کرد؟ *پیام بهارستان*، ۲۹-۴۱.
- انوار، سیدعبدالله (۱۳۸۵، آبان). اصول و روش فهرست‌نویسی نسخ خطی. *پیام بهارستان*، ۳۲-۳۸.
- انوار، سیدعبدالله (۱۳۸۹، آبان). کاربرگه نسخه‌های خطی. *کتاب ماه کلیات*، ۱۴-۱۹.
- بنی‌اقبال، ناهید؛ وزیرپور کشمیری، مهرداد؛ و علیزاده‌فر، ناهید (۱۳۹۳). تحلیل کتاب‌شناختی نسخه‌های خطی فارسی دوره صفویه با تأکید بر ویژگی‌های کتابتی و نوع خط. *دانش‌شناسی*، ۷ (۲۷)، ۱۷-۳۰.
- پیش‌نمازاده، قدرت‌الله (۱۳۸۱، آبان). آموزش نسخه‌شناسی و فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی. *پیام بهارستان*، ۴۲-۵۵.
- تیموری‌خانی، افسانه؛ اکبری‌داریان، سعیده؛ و کشاورز، فتح‌الله (۱۳۹۰). تحلیل اطلاعات نسخه‌شناسی نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه دیجیتال سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۲ (۳)، ۴۷-۵۵.
- خانی‌پور، رضا (۱۳۷۸). درآمدی بر فهرست‌نویسی کتاب‌های خطی. *فصلنامه کتاب*، ۱۰ (۴)، ۳۷-۴۸.
- خوشبخت، ملیکا؛ خسروی، فریبرز (۱۳۸۸). بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی موجود در پایگاه نسخ خطی خانه کتاب با استانداردهای فهرست‌نویسی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۰ (۳)، ۱۱۵-۱۲۲.
- صفری آق‌قلعه، علی (۱۳۹۰). *نسخه‌شناخت (پژوهشنامه نسخه‌شناسی نسخ خطی فارسی)*. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

- عربگری، لیلا (۱۳۹۶). مقایسه مدخل‌های استانداردهای فراداده‌ای در پایگاه‌های نسخه‌های خطی فارسی با مدخل‌های استانداردهای فراداده‌ای در پایگاه‌های خارج از ایران در پوشش مدخل‌های نسخه‌های خطی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۳ (۴)، ۴۶۷-۴۸۶.
- عربگری، لیلا؛ کر بلاآقایی کامران، معصومه؛ و رضایی شریف‌آبادی، سعید (۱۳۹۲). میزان بهره‌گیری از استانداردهای ابر داده‌ای در ذخیره‌سازی نسخه‌های خطی موجود در پایگاه‌های نسخه‌های خطی فارسی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۴ (۳)، ۱۳۲-۱۴۸.
- عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۹۰). بررسی تحلیلی عنصر کاغذ در نسخه‌های خطی ایرانی-اسلامی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۲ (۴)، ۳۹-۵۴.
- عظیمی، حبیب‌الله؛ نازی، ایوب (۱۳۹۰). تحلیل فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی در ایران از جنبه وجود یا نبود الگو در آن و ارائه راهکارهای بهبودی در جهت ایجاد قالب استاندارد ملی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴ (۲)، ۲۶۳-۲۸۲.
- عمرانی، سیدابراهیم (۱۳۸۵)، دی، بهمن، و اسفند). عناصر کتابشناختی پیشنهادی برای کاربرگه ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی. *کتاب ماه کلیات*، ۹-۱۸.
- غلامحسین زاده، زهره (۱۳۹۰). استفاده از الگوی مفهومی ملزومات کارکردی پیشینه‌های کتابشناختی در فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی دیجیتال‌شده. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴ (۲)، ۱۷۱-۱۹۲.
- فخری سعادت، عادل (۱۳۹۳). *بررسی میزان انطباق پیشینه‌های کتابشناختی پایگاه نسخ خطی آستان قدس رضوی با استاندارد توصیف و دسترسی به منبع*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، مشهد.
- فدایی، غلامرضا (۱۳۸۶). *آشنایی با نسخ خطی و آثار کمیاب (فارسی و عربی)*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- فریدونی، حسنعلی؛ عمادی، مرجان (۱۳۹۰). بررسی عناصر فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و تعاریف آنها. *شمسه*، ۳ (۱۲ و ۱۳)، ۲۶ اردیبهشت ۱۳۹۸، از
- http://shamseh.aqr-libjournal.ir/article_50371_9b8bf2d5e3dafaa05ae6c655f50b1e05.pdf
- کسائی، سیدعلی (۱۳۸۳). نسخه‌های خطی اسلامی در جهان. *فصلنامه کتاب*، ۱۵ (۱)، ۱۳۶-۱۴۴.
- متقی، حسین (۱۳۹۵). *نسخه‌های خطی اسلامی در روسیه*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.
- مطلبی، داریوش (۱۳۹۲، خرداد). فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی. *کتاب ماه کلیات*، ۲-۳.
- نازی، ایوب؛ قاسم‌پور، سکیه (۱۳۹۰). فهرست‌نویسی نسخ خطی در کتابخانه ملی ایران: روندها و رویه‌ها. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۲ (۳)، ۱۰۵-۱۱۴.

نبوی، مجید؛ فدایی، غلامرضا؛ و نقشینه، نادر (۱۳۹۳). بررسی استانداردهای به‌کاررفته در توصیف نسخ خطی در پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته نسخ خطی اسلامی. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۲۵ (۲)، ۲۲-۳۳.

Ameen, K., & Shafique, F. (2009). Oriental collection in the Punjab university library: a case study. *Trends in Informtion Management*, 5 (1), 16-33.

Bauden, F. (2016). *Catalogues of the Arabic, Persian and Turkish manuscripts in Belgium* (Vol. 1), Leiden; Boston: Brill. Retrieved May 17, 2019, from https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/59379/1/Pages%20de%209789004326453_print_content_text-2.pdf

Day, M. (2010). IMPACT Best Practice Guide: Metadata for Text Digitization & OCR. Retrieved October 18, 2018, from <https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/276937/IMPACT-metadata-bpg-pilot-1.pdf>

El Bannay, O., Benslimane, R., Rais, N., & El Makhfi, N. (2009). Application for visualization of Arab manuscripts. in *IEEE/ACS International Conference on Computer Systems and Applications*, 10-13 May, (pp. 779-782). IEEE.

Gacek, A. (2004). Persian manuscripts in McGill university libraries. *MELA Notes*, 77, 1-9.

Ghali Nasr, W. (2009). Different practices in manuscript cataloging in Egypt: How could they be reconciled? *Cybrarians Journal*, 20. Retrieved October 21, 2018, from <https://ecommons.aku.edu/libraries/6>

Ide, N. M., & Sperberg Mc-Queen, C. M. (1995). The TEI: History, goals and future. *Computers and the Humanities*, 29 (1), 5-15.

Jordanous, A., Lawrence, K. F., Hedges, M., & Tupman, C. (2012). Exploring manuscripts: Sharing ancient wisdoms across the semantic web. in *International Conference on Web Intelligence, Mining and Semantics*, 13-15 June,. Retrieved May 16, 2019, from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.647.214&rep=rep1&type=pdf>

Khalidi, O. (2003). A guide to Arabic, Persian, Turkish and Urdu manuscript libraries in India. *MELA Note*, 75-76, 1-59.

Sanderson, R., Albritton, B., Schwemmer, R., & Van de Sompel, H. (2011).

SharedCanvas: a collaborative model for medieval manuscript layout dissemination. in *Proceedings of the 11th Annual International ACM/IEEE Joint Conference on Digital Libraries (JCDL)*, April 14, (pp. 175–184). ACM. Retrieved May 16, 2019, from <https://www.slideshare.net/azaroth42/sharedcanvas-a-collaborative-model-for-medieval-manuscript-layout-dissemination>

Szántó, I. (2012). The heritage of Persian art in Bosnia and Herzegovina. Retrieved May 17, 2019, from <http://www.cultureshutdown.net/the-heritage-of-persian-art-in-bosnia-and-herzegovina/>

Uhlir, Z. (2008). Digitalization is not only making images: Manuscript studies and digital processing of manuscripts. *KNYGOTYRA*, 51, 148-162.

استناد به این مقاله:

محمدی استانی، مرتضی؛ چشمه سهرابی، مظفر؛ شعبانی، احمد؛ عاصمی، عاصفه؛ و طاهری، سیدمهدی (۱۳۹۸). شناسایی و تعیین ویژگی‌های نسخ خطی بافت اطلاعاتی ایرانی-اسلامی از دیدگاه سازماندهی اطلاعات و دانش. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۱۷۶-۱۹۹.

Cataloging Methods of Manuscripts and Lithography In the Great Libraries of Iran: Comparative Study

H. Azimi¹| Z. Mousavi²

Received: 18, Nov. 2018

Accepted: 5, Feb. 2019

Purpose: The purpose of this research is to study the ways of sharing and differentiating the cataloging of manuscripts and lithographs in five major Iranian libraries and the feasibility of uniformizing the cataloging of manuscripts and lithography.

Methodology: This research is descriptive-analytic. The information was collected, categorized, analyzed and concluded using a check list and interviews with cataloging specialists.

Findings: The amount of subscription elements in the manuscripts and lithographs lists with the elements of the check list is 75 elements (76.5%) and the degree of their differentiation 23 elements (23.4%). Therefore, the percentage share of the elements of the catalogs of manuscripts and lithographs of these libraries with the elements of the check list is greater than the percentage of their differentiation.

Conclusion: The uniformization of the cataloging of manuscripts and lithographic printing is possible, and it is possible to design and set up the worksheet of cataloging common catalog, in such a way that the 75 common elements contained in both the worksheets without interference and the 23 elements of differentiation with the change in their title and, possibly, Some of them merged into others in a common catalog of manuscripts and lithographs.

DOI: 10.30484/nastinfo.2019.2312

1. Assistant Professor,
National Library
and Archives of Iran
(Corresponding author),
habibazimi@yahoo.com
2. Expert in Programming
and Surveying of
Manuscripts in National
Library, zn3568@yahoo.
com

Keywords:

Cataloging of manuscripts, Cataloging of lithography books, Common cataloging of manuscripts and lithography, Large libraries of Iran

شیوه‌های فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران: بررسی تطبیقی

حبیب‌اله عظیمی^۱ | زهره‌سادات موسوی^۲

هدف: بررسی وجوه اشتراک و افتراق موجود در فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در ۵ کتابخانه بزرگ ایران و امکان‌سنجی یکسان‌سازی شیوه فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی.

روش‌شناسی: این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات با استفاده از سیاهه واری و مصاحبه با متخصصان فهرستنویسی گردآوری، دسته‌بندی، تحلیل و نتیجه‌گیری شده است.

یافته‌ها: میزان اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واری ۷۵ عنصر (۵/۷۶ درصد) و میزان افتراق آنها ۲۳ عنصر (۴/۲۳ درصد) است. بنابراین درصد اشتراک عناصر کاربردگه‌های فهرستنویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی کتابخانه‌های بزرگ ایران با عناصر سیاهه واری بیشتر از درصد افتراق آنها است.

نتیجه‌گیری: یکسان‌سازی فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی امکان‌پذیر است و می‌توان کار برگه مشترک فهرستنویسی طراحی و تنظیم نمود؛ بدین نحو که ۷۵ عنصر مشترک موجود در هر دو کاربردگه بدون دخل و تصرف و ۲۳ عنصر موارد افتراق با تغییر در عنوان آنها و احیانا ادغام برخی از آنها در برخی دیگر، در کاربردگه مشترک فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی درج نمود.

دریافت: ۹۷/۰۸/۲۶ پذیرش: ۹۷/۱۱/۱۷

۱. استادیار سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (نویسنده مسئول) habibazimi@yahoo.com
۲. کارشناس برنامه‌ریزی و بررسی منابع خطی کتابخانه ملی ایران zn3568@yahoo.com

کلیدواژه‌ها

فهرستنویسی نسخه‌های خطی، فهرستنویسی کتاب‌های چاپ سنگی، فهرستنویسی مشترک نسخ خطی و چاپ سنگی، کتابخانه‌های بزرگ ایران

مقدمه

از ديرباز سعی بر آن بوده که فهرستنگاران با ارائه اطلاعات کتابشناختی به صورت فهرست‌ها و فهرستگان‌ها به شناسایی و معرفی نسخه‌های خطی گردآوری‌شده در کتابخانه‌ها و مراکز نگهداری آنها بپردازند. بر این اساس شیوه‌های مختلفی برای تهیه و تدوین این فهرست‌ها توسط فهرستنگاران بکار گرفته شده است. هر فهرستنگاری جدای از رعایت سبک کلی فهرست‌نویسی، سلیقه شخصی را در برخی از عناصر نسخه‌شناسی در فهرست خود اعمال کرده است. در دوران حاضر تلاش‌هایی در جهت یکدست کردن شیوه‌های فهرست‌نویسی نسخ خطی انجام شده است. در بررسی شیوه‌های مختلف فهرست‌نویسی نکات مثبت یا منفی سبک‌های مختلف و میزان نزدیک شدن هر سبک به سمت استاندارد شدن در سطح ملی و هماهنگی با اصول بین‌المللی مورد توجه قرار می‌گیرد. لازم است تلاش‌هایی که در کشور بویژه در کتابخانه ملی در چند دهه گذشته در جهت طراحی و استفاده از شیوه‌ای علمی و استاندارد در فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی انجام شده همچنان ادامه یابد تا شاهد بکارگیری شیوه واحد در فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی کتابخانه‌های ایران باشیم.

از آنجا که نسخه‌های چاپ سنگی نیز در بردارنده بخش مهمی از فرهنگ ایران و نمایشگر دستاوردهای علمی و ادبی و اندیشه‌های اجتماعی نوبی از زمان ورود صنعت چاپ در ایران در دوره قاجار بوده و بسیاری از آثار نوشتاری سده‌های اخیر را در خود جای داده است، در سال‌های اخیر نه تنها مندرجات نسخه‌های چاپ سنگی به عنوان یکی از منابع پژوهشی مورد استفاده قرار می‌گیرد بلکه شناسایی ویژگی‌های فیزیکی این نوع از چاپ از جهات مختلف نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ به همین دلیل ضرورت شناسایی و فهرست کردن این کتاب‌ها در اولویت برنامه کاری کتابخانه‌ها قرار گرفته است.

کتاب چاپ سنگی همانند کتب خطی اغلب منحصر به فرد هستند و در کتابخانه‌های مختلف، به ویژه کتابخانه‌های قدیمی و مهجور پراکنده‌اند بنابراین بدون فهرست‌نویسی و فراهم کردن نقطه‌های بازیابی کافی، پژوهشگران نمی‌توانند این نسخه‌ها را شناسایی کنند و به آنها دست یابند و در تصحیح متون کهن یا پژوهش‌های تاریخی از آنها بهره گیرند. با توجه به ظرافت کتاب‌آرایی به کار رفته در کتب چاپ سنگی همچنین وجود مقدمه‌ها و تفریظات و مهرها و اجازات نگاشته شده بر آنها، شباهت آنها به نسخه‌های خطی از نظر شکل ظاهر و شیوه نگارشی، به مراتب بیشتر از شباهتشان با کتاب‌های چاپی است. لذا باید همانند نسخه‌های خطی مشخصات

جزئی هر اثر از لحاظ کتابشناسی و نسخه‌شناسی، در فهرست‌برگه‌ها بیان شود. ضمن اینکه این منابع سیر تکاملی کتاب از نسخه‌های خطی به کتاب‌های چاپی کنونی را نشان می‌دهد. به سبب فقدان اصول و قواعد ثابت و استاندارد که مورد قبول همه باشد، فهرست‌ها و فهرست‌برگه‌های نسخه‌های چاپ سنگی در کتابخانه‌ها یکدست نیستند. بیشتر فهرست‌ها بدون آشنایی با شیوه کار فهرست‌نگار به سادگی قابل استفاده نیستند. در نتیجه، ادغام این فهرست‌ها و فراهم آوردن مجموعه‌ای یکدست که حاوی تمامی اطلاعات مربوط به نسخه‌های چاپ سنگی باشد، امکان‌پذیر نیست.

مسأله این پژوهش، بررسی وضعیت موجود نسخه‌های خطی و کتب چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران از جنبه فهرستنویسی و امکان‌سنجی یکسان کردن شیوه فهرستنویسی این منابع با ارزش قدیمی است تا راهکاری برای ایجاد هماهنگی و یک دستی و سرعت بخشیدن به فرایند فهرستنویسی در کتابخانه‌ها و سهولت دسترسی محققان به اطلاعات و متن نسخ خطی و چاپ سنگی نگهداری شده در کتابخانه‌ها فراهم آید، بویژه در مراکزی که تعداد معدودی نسخه خطی و چاپ سنگی دارند. در حال حاضر تعداد قابل توجهی از این دو نوع منبع ارزشمند قدیمی در کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مراکز وابسته به نهاد کتابخانه‌ها و یا وابسته به سازمان میراث فرهنگی یا سازمان اوقاف و یا در کتابخانه‌های مساجد و خانقاه‌ها وجود دارد که تاکنون فهرست و معرفی نشده‌اند و در آن مراکز نه فهرست‌نگار متخصصی جهت فهرست کردن آن منابع حضور دارد و نه کارشناس علم اطلاعات و دانش‌شناسی که توان، انگیزه و دغدغه سازماندهی و اطلاع‌رسانی این منابع را در مواجهه با تعدد شیوه‌های فهرستنویسی هرکدام از نسخ خطی و چاپ سنگی داشته باشند و نه نرم افزار مناسب جهت ورود اطلاعات این منابع دارند. امکان پذیر شدن یکسان کردن شیوه فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی و امکان طراحی و تنظیم یک کاربرگه مشترک، موجب تسریع در امر فهرستنویسی این منابع در این قبیل مراکز می‌شود.

هدف این پژوهش آن است که با استخراج عناصر فهرستنویسی هرکدام از کتب خطی و چاپ سنگی و تطبیق آنها با یکدیگر و مشخص کردن فراوانی عناصر مشترک و تعیین تعداد عناصر متفاوت، امکان‌سنجی یکسان سازی شیوه فهرستنویسی این دو نوع ماده بررسی شود تا در صورت مثبت بودن پاسخ، در پژوهشی دیگر، پس از بررسی شیوه‌های فهرستنویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های ایران، کاربرگه مشترک و الگوی واحد سازماندهی این دو منبع ارائه شود. در صورت امکان یکدست کردن شیوه‌های فهرستنویسی این دو منبع اطلاعاتی و

امکان ارائه کاربرد مشترک فهرست‌نویسی، مسیر سرعت بخشیدن به معرفی و فهرست و اطلاع‌رسانی و حتی حفاظت و نگهداری منابع ارزشمند قدیمی در مراکز پراکنده ای که تعداد معدودی از هرکدام از این منابع را دارند و دسترسی به فهرست‌نگار و متخصص سازماندهی ندارند، هموار می‌شود.

از آنجا که این پژوهش در صدد تبیین وضعیت موجود فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در پنج کتابخانه بزرگ آستان قدس، ملی، مرعشی نجفی، مرکزی دانشگاه تهران و مجلس شورای اسلامی است از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده است. ابزارهای گردآوری داده در این پژوهش دو گونه‌اند: ۱. سیاهه واری، در طراحی سیاهه واری از عناصر کتابشناسی و نسخه‌شناسی موجود در فهرست‌برگه‌های کتابخانه‌های مورد بررسی، فهرست‌نویسان مجرب، عناصر موجود در مارک ایران استفاده شد. ۲. مصاحبه، در استفاده از روش مصاحبه سعی بر آن شد که در زمان مصاحبه با متخصصان، از سؤال‌های باز استفاده شود تا بیشترین اطلاعات لازم استخراج شود. در این پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته و در قالب جداول توزیع فراوانی ارائه شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از توزیع فراوانی، درصد و میانگین استفاده شده است. در پایان، یافته‌های پژوهش، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در این پژوهش کتابخانه‌هایی که بیش از پانزده هزار جلد نسخه‌های خطی دارند و دارای فهرست‌های منتشر شده بالاتر از پانزده جلد فهرست هستند، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. چراکه بیشتر کتابخانه‌های کوچک‌تر از لحاظ سبک فهرست‌نویسی، تابع کتابخانه‌های بزرگ دارای مجموعه‌های غنی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی هستند و بررسی سبک و وضعیت فهرست‌نویسی در چند کتابخانه بزرگ، برای کتابخانه‌های دارای مجموعه کمتر نیز به نحوی قابل تعمیم است.

افکاری (۱۳۹۳) در پایان‌نامه دکتری «روش‌شناسی فهرست‌نگاری نسخ خطی ایرانی اسلامی، تدوین اصول و قواعد سبک‌های فهرست‌نگاری شرقی و غربی از ۱۳۰۵ (قرن ۱۹ م) تا به امروز» با شناسایی، دسته‌بندی و تحلیل سبک‌ها و روش‌های فهرست‌نگاری نسخ خطی (ایرانی، شرقی و غربی) از لحاظ کمی و کیفی به بررسی و مقایسه اصول، قواعد و روش‌شناسی فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی پرداخته و اطلاعات هر روش و فهرست‌نگار صاحب سبک در هر کتابخانه شناسایی نموده است، بر این اساس تمامی مدخل‌های کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی در فهرست‌ها تطبیق و نقاط اشتراک و افتراق روش‌های مختلف با یکدیگر سنجیده شده است. در

پایان نیز با تطبیق تمامی استانداردها و روش‌های فهرست‌نگاری الگوی پیشنهادی بر اساس عناصر واقعی مورد استفاده فهرست‌نگاران ارائه شده است.

نازی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران و ارائه الگوی مناسب» به نقد و بررسی نقاط ضعف و قوت در شیوه‌های موجود فهرست‌نویسی نسخ خطی در ۵ کتابخانه بزرگ ایران پرداخته است. ایشان در نهایت جهت ارائه یک الگوی مطابق با استانداردهای جهانی و الگوی فهرست‌نویسی ایرانی، الگویی در ۲۲ ناحیه کلی پیشنهاد کرده است که مشتمل بر بیشترین عناصر اطلاعاتی برای فهرست‌نویسی یک نسخه خطی است. در این الگو در بخش کتابشناسی از قواعد انگلو امریکن تبعیت شده ولی در بخش نسخه‌شناسی از قواعد موجود در جهان و کاربرگه‌های داخلی و خارجی برای توصیف عناصر نسخه‌شناسی استفاده شده است.

عظیمی (۱۳۸۷) در مقاله «نگاهی نو به فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و پیوند میان شیوه‌های سنتی و نو»، با توجه به گستردگی گنجینه‌ها و مخازن کتابخانه‌های دنیا و مجموعه‌های شخصی و پراکندگی این مجموعه‌ها، تفاوت‌های دوره ای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی را در دو دوره سنتی و نوین بررسی کرده است. کتابخانه ملی از سال ۱۳۷۲ شیوه جدیدی را برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی طراحی و اجرا کرد. از ویژگی‌های این روش هماهنگ شدن آن تا حد زیادی با استانداردهای جهانی فهرست‌نویسی ولی با مقداری تفاوت با انگلو امریکن به دلیل هماهنگ بودن با ویژگی‌های آثار ایرانی اسلامی است. وی این شیوه جدید را به نوعی استاندارد سازی ملی و منطقه ای می‌داند. کار اخیر کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در پیاده سازی یک روش جدید که ادعا می‌شود یک روش استاندارد ملی و منطقه‌ای است را بررسی می‌کند.

عمرانی (۱۳۸۵) در مقاله «عناصر پیشنهادی برای فهرست‌برگه ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی»، ضمن شناسایی مدخل‌های (عناصر کتابشناختی) مورد استفاده فهرست‌نویسان نسخه‌های خطی و چاپ سنگی از طریق بررسی فهرست‌های چاپی کتابخانه‌های بزرگ داخلی و خارجی که نسخه‌های خطی و چاپی نفیس نگهداری می‌نمایند، نیز فهرست‌های الکترونیکی این کتابخانه‌ها و مطابقت دادن آنها با استانداردهای فهرست‌نویسی توصیفی مانند قواعد فهرست‌نویسی انگلو امریکن و قواعد استاندارد بین المللی توصیف کتابشناختی (ای.اس.بی.دی)، قواعد انجمن کتابخانه‌های دانشکده ای پژوهشی (ای.سی.آر.ال) برای نسخه‌های

خطی، و قالب‌های ماشین خوان مانند مارک ۲۱ و یونی مارک و ای.ای.دی (EAD)، عناصر و مدخل‌های مورد نیاز برای ماشینی کردن فهرست‌های نسخه‌های خطی در نرم افزارهای کتابخانه‌ای را پیشنهاد می‌دهد.

غلامحسین‌زاده (۱۳۸۵) به ارزیابی میزان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات (IT) در ذخیره و بازیابی نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران پرداخته است. وی در این پژوهش به گردآوری داده‌ها در ۱۵ کتابخانه که تعداد نسخه‌های خطی ثبت شده آنها در فهرست‌های چاپی بیش از ۲۰۰۰ جلد بوده، پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد ۶۰ درصد کتابخانه‌ها، نسخه‌های خطی خود را دیجیتالی کرده‌اند و تنها یک کتابخانه ۱۰۰ درصد اطلاعات نسخه‌های خطی خود را در فهرست رایانه آورده است. با توجه به نتایج این پژوهش مشخص می‌شود که کتابخانه‌های مورد مطالعه از نظر نیروی انسانی متخصص، مکان کتابخانه، و کیفیت استفاده از فناوری اطلاعات نارسایی‌ها دارند.

موسوی چلک (۱۳۸۰) در مقاله اصول و قواعد فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی به توصیف قواعد فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی بر اساس قواعد AACR2 در دو بخش توصیفی و تحلیلی و نحوه تعیین سرشناسه پرداخته است. در نهایت بر فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی در ایران به دلیل پیروی نکردن از یک روال خاص و استاندارد AACR2، ایرادهایی را مطرح ساخته‌اند.

یاری (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «بررسی فرایند سازماندهی و اطلاع‌رسانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری» با بررسی وضعیت ۳۳ مرکز وابسته به سازمان میراث فرهنگی به این نتیجه رسیده‌اند که تنها ۲۷/۳ درصد از نسخه‌های خطی و چاپ سنگی این مراکز بطور کامل فهرست‌نویسی شده و در نزدیک به نیمی از مراکز مورد بررسی، فهرست‌نویسی این منابع به صورت مختصر و توصیفی (و توسط افراد غیر متخصص) انجام شده و در فهرست‌های انجام شده، نام محل نگهداری و شماره بازیابی وجود ندارد و شیوه بازیابی منابع خطی و چاپ سنگی در بیش از نیمی از این مراکز به صورت دستی است.

مسعودی (۱۳۷۴) در پژوهش خود تحت عنوان «فهرست تحلیلی کتاب‌های چاپ سنگی ایران (قطع رحلی) موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران» فهرست ۱۵۰ عنوان کتاب چاپ سنگی ایران، قطع رحلی، موجود در کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران را بررسی و معرفی کرده است. این فهرست

بدلیل موقعیت خاص کتاب‌ها در فاصله زمانی بین نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپی جدید و برابری آنها با نسخه‌های خطی بر اساس فرم جدیدی که تلفیق فهرستنویسی قدیم و جدید است، صورت گرفته است.

سلطانپور (۱۳۷۳) در پژوهش خود با عنوان «فهرست کتب درسی چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی ایران سال ۱۲۳۱-۱۳۰۵» به معرفی تعدادی از کتب درسی چاپ سنگی بین سال‌های ۱۲۶۸-۱۳۴۴ قمری برابر با ۱۲۳۱-۱۳۰۵ شمسی پرداخته است که با استفاده از کاربرگه‌های مستند و مدون کتاب‌های چاپ سنگی تهیه و تنظیم شده است.

غالی نصر^۱ (۲۰۰۷) به بررسی تنوع فهرستنویسی نسخه‌های خطی در مؤسسات مصری و چگونگی تطبیق دادن این روش‌های متنوع پرداخته است. ایشان در نهایت عناصر موجود در مارک ۲۱ را که در جهت فهرستنویسی نسخه‌های خطی مفید است را به عنوان یک راه حل ارائه کرده است.

سیمسون ماریارتی^۳ (۲۰۰۴) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی فهرستنویسی توصیفی کتاب‌های کم‌یاب و ضرورت وجود و سابقه آن در امریکا پرداخته است. ایشان در ادامه با هدف کمک به فهرستنویسان نسخه‌های کمیاب جهت استفاده از ویرایش جدید "فهرستنویسی توصیفی مواد کمیاب (کتاب‌ها) DCRM (B)"^۴ تغییرات موجود در متن پیشنهادی ویرایش سوم DCRM (B) را نسبت به ویرایش دوم آن یعنی "فهرستنویسی توصیفی نسخه‌های کمیاب (DCRB)"^۵ را بررسی کرده‌اند.

راسل^۶ (۲۰۰۳) در مقاله‌ای تحت عنوان توصیف و دسترسی، در فهرستنویسی کتاب‌های کم‌یاب^۷: یک بررسی تاریخی، عناصر کنونی موجود در فهرستنویسی نسخه‌های خطی را نتیجه تعامل و تاثیر متقابل و دائمی بین کتابشناسی توصیفی و ارزیابی عناصر و قواعد فهرستنویسی می‌داند و در ادامه به بررسی دقیق شیوه مدرن فهرستنویسی نسخه‌های کمیاب بر اساس قواعد جدید انگلو امریکن و نواحی دسترسی در آنها پرداخته است.

هامفری^۸ (۲۰۰۰) در مقاله نسخه‌های خطی و ابرداده^۹ با توجه به اهمیت فهرستنویسی نسخه‌های خطی به دلیل تخصص بالای مورد نیاز فهرستنویسان جهت انجام فهرستنویسی و هزینه بر بودن فهرستنویسی این آثار و با توجه به غیر قابل دسترس بودن نسخه‌های خطی برای عموم مردم حتی بعد از فهرستنویسی، به بررسی پروژه‌های انجام گرفته جهت تغییر این نوع محدودیت دسترسی پرداخته

1. Ghali Nasr,w
2. Marc 21
3. Simpson Moriarty,k
4. Descriptive Cataloging of Rare Materials (Books)
5. Descriptive Cataloging of Rare Books
6. M. Russell,B
7. Rare books
8. Hamphrey,j
9. Metadata

است. بر این اساس ایشان سه پروژه: فهرست‌های دیجیتال نسخه‌های خطی آرایه مند کتابخانه ملی بریتانیا (Dig CIM)^۱، پایگاه کنسرسیوم اروپایی برای نسخه‌های خطی و اوراق نام برده شده از طریق شبکه‌های اروپا (MALVINE)^۲، و دستنوشته‌های دیجیتال دانشگاه کلمبیا (DS)^۳ را بررسی و ابرداها و روش‌های بکارگرفته در آنها را مقایسه کرده‌اند. در نهایت ایشان معتقد است که بر اساس نوع پروژه و اهداف اجرایی آن از قواعد و ساختارهای ابرداه ای خاص برای مؤسسات استفاده شده است.

یافته‌ها

قبل از ارائه یافته‌های پژوهش، مقایسه هرکدام از عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی و چاپ سنگی ۵ کتابخانه بزرگ با سیاهه واری در جداول جداگانه بررسی می‌شوند:

• مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه با سیاهه واری

با استناد به عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه ملی، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوی و آیت‌الله مرعشی، سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های خطی با ۸۷ عنصر تنظیم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه مقایسه شد.

جدول ۱. مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه با سیاهه واری

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱	شماره بازیابی					
۲	شماره ثبت			-		-
۳	سرشناسه			-	-	-
۴	عنوان اصلی					
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)					-
۶	سایر پدیدآورندگان					-
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)		-			-
۸	محل تألیف		-			-
۹	محل کتابت					
۱۰	نام کاتب				-	
۱۱	تاریخ کتابت					

1. British library's Digital catalogue of Illuminated Manuscripts
2. European consortium's database entitled Manuscripts And Letters Via Integrated Networks in Europe
3. Columbia University's Digital Scriptorium

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱۲	کتابت برای	-	-			-
۱۳	کتابت از روی	-	-		-	-
۱۴	تألیف برای	-	-			-
۱۵	تعداد جلد			-		-
۱۶	تعداد صفحات / برگ					
۱۷	تعداد سطرها					
۱۸	راده گذاری	-	-	-		-
۱۹	اندازه برگ	-	-	-		-
۲۰	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)					
۲۱	نوع کاغذ					
۲۲	رنگ کاغذ	-	-			-
۲۳	رنگ مرکب	-	-		-	-
۲۴	نوع و تزئینات جلد					
۲۵	درون جلد	-	-			-
۲۶	اندازه جلد (قطع)					
۲۷	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌ها)					-
۲۸	سبک‌های آرایش			-	-	-
۲۹	آغاز					
۳۰	انجام					
۳۱	انجامه			-	-	-
۳۲	معرفی نسخه‌ها			-	-	-
۳۳	توضیحات نقص (وسعت)			-	-	-
۳۴	شکل و سجع مهر					-
۳۵	امضاء			-	-	-
۳۶	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)					-
۳۷	امتیاز نسخه‌ها					-
۳۸	یادداشت کلی			-	-	-
۳۹	یادداشت عنوان و پدیدآور			-	-	-
۴۰	ویراست و تاریخچه کتابشناسی اثر			-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۴۱	یادداشت استنساخ			-	-	-
۴۲	یادداشت مربوط به نسخه‌ها			-		-
۴۳	یادداشت بازتکثیر			-	-	-
۴۴	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها			-		-
۴۵	مندرجات			-		-
۴۶	نوع و درجه خط					
۴۷	تصاویر			-		-
۴۸	یادداشت کشف الایات			-	-	-
۴۹	یادداشت فهرست ابواب و فصول			-		-
۵۰	یادداشت واژه نامه			-	-	-
۵۱	یادداشت کتابنامه			-	-	-
۵۲	یادداشت غلطنامه			-	-	-
۵۳	یادداشت شجره نامه			-	-	-
۵۴	یادداشت تملک					-
۵۵	یادداشت وقف					-
۵۶	یادداشت صحافی					-
۵۷	یادداشت مرمت	-	-			-
۵۸	یادداشت مسئولیت معنوی اثر			-	-	-
۵۹	یادداشت‌های افزوده	-	-			-
۶۰	حاشیه‌ها / تصحیح					-
۶۱	عنوان مرتبط			-	-	-
۶۲	عنوان قراردادی			-	-	-
۶۳	عنوان مشترک قراردادی			-	-	-
۶۴	عنوان‌های دیگر (عنوان‌های گوناگون)					-
۶۵	عنوان افزوده توسط فهرست‌نویس			-	-	-
۶۶	عنوان موضوعی					-
۶۷	عنوان مشهور	-	-	-		-

ردیف	عناصر سیاهه وارسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۶۸	منابع دیده‌شده				-	-
۶۹	موضوع			-		
۷۰	شناسه افزوده نامها			-	-	-
۷۱	شناسه افزوده نام/ عنوان			-	-	-
۷۲	شناسه افزوده تنالگان			-	-	-
۷۳	زبان					
۷۴	بهای خریداری			-		-
۷۵	نام فهرست‌نویس					
۷۶	تاریخ فهرست‌نویسی					
۷۷	نام اپراتور			-	-	
۷۸	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم				-	-
۷۹	شناسگر رکورد			-	-	-
۸۰	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه			-	-	-
۸۱	ضمائم نسخه‌های	-	-			
۸۲	صحافی شده در این مجلد			-	-	-
۸۳	صحافی شده با			-	-	-
۸۴	تصویر دیجیتال					
۸۵	نام سازمان			-	-	-
۸۶	شماره کتابشناسی ملی			-	-	-
۸۷	شماره‌های شناسایی دیگر (شماره پیشین)			-	-	-

همان‌طور که جدول ۱ نشان می‌دهد عناصر فهرست‌برگه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با دارا بودن فراوانی ۷۳ عنصر در رتبه نخست قرار گرفتند. کتابخانه آستان قدس رضوی با دارا بودن فراوانی ۵۰ عنصر در رتبه دوم، و کتابخانه دانشگاه تهران با دارا بودن فراوانی ۴۳ در رتبه سوم قرار گرفتند. کتابخانه آیت‌الله مرعشی با دارا بودن فراوانی ۲۰ عنصر دارای کمترین میزان مطابقت است.

- مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی با استناد به عناصر فهرست‌برگه چاپ سنگی کتابخانه ملی، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوی و آیت‌الله مرعشی، سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی با ۸۸ عنصر تنظیم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه مقایسه شد.

جدول ۲. مقایسه عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۱	شماره بازبایی					-
۲	شماره ثبت					-
۳	سرشناسه				-	-
۴	عنوان اصلی					-
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)				-	-
۶	سایر پدیدآورندگان					-
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)	-	-	-		-
۸	نام کاتب	-	-			-
۹	تاریخ کتابت	-	-	-		-
۱۰	محل نشر					-
۱۱	نام ناشر					-
۱۲	تاریخ نشر					-
۱۳	محل مطبوعه (چاپخانه)			-		-
۱۴	نام مطبوعه (چاپخانه)					-
۱۵	تاریخ طبع			-	-	-
۱۶	محل توزیع	-	-	-		-
۱۷	سفارش‌دهنده کتاب	-	-	-		-
۱۸	بانی چاپ	-	-	-		-
۱۹	تیراژ	-	-	-		-
۲۰	تعداد جلد					-
۲۱	تعداد صفحات / برگ			-		-

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۲۲	تعداد سطرها	-	-	-	-	-
۲۳	راده گذاری	-	-	-	-	-
۲۴	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)	-	-	-	-	-
۲۵	نوع کاغذ	-	-	-	-	-
۲۶	رنگ کاغذ	-	-	-	-	-
۲۷	نوع و تزئینات جلد	-	-	-	-	-
۲۸	اندازه جلد (قطع)	-	-	-	-	-
۲۹	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌های)	-	-	-	-	-
۳۰	سبک‌های آرایش	-	-	-	-	-
۳۱	آغاز	-	-	-	-	-
۳۲	انجام	-	-	-	-	-
۳۳	انجامه	-	-	-	-	-
۳۴	معرفی نسخه‌ها	-	-	-	-	-
۳۵	چکیده	-	-	-	-	-
۳۶	توضیحات نقص (وسعت)	-	-	-	-	-
۳۷	شکل و سجع مهر	-	-	-	-	-
۳۸	امضاء	-	-	-	-	-
۳۹	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)	-	-	-	-	-
۴۰	عنوان مرتبط	-	-	-	-	-
۴۱	عنوان قراردادی	-	-	-	-	-
۴۲	عنوان مشترک قراردادی	-	-	-	-	-
۴۳	عنوانهای دیگر (عنوانهای گوناگون)	-	-	-	-	-
۴۴	عنوان افزوده توسط فهرستنویس	-	-	-	-	-
۴۵	عنوان مشهور	-	-	-	-	-
۴۶	امتیاز نسخه‌ها	-	-	-	-	-
۴۷	ویراست و تاریخچه کتابشناختی اثر	-	-	-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه وارسى	کتابخانه ملى	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوى	کتابخانه آیت‌الله مرعشى
۴۸	یادداشت کلی			-	-	-
۴۹	یادداشت عنوان و پدیدآور			-	-	-
۵۰	یادداشت استنساخ			-	-	-
۵۱	یادداشت مربوط به نسخه‌ها			-	-	-
۵۲	یادداشت بازتکثیر			-	-	-
۵۳	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها			-	-	-
۵۴	مندرجات			-	-	-
۵۵	نوع و درجه خط			-	-	-
۵۶	تصاویر			-	-	-
۵۷	یادداشت کشف‌الایات			-	-	-
۵۸	یادداشت فهرست ابواب و فصول			-	-	-
۵۹	یادداشت واژه‌نامه			-	-	-
۶۰	یادداشت کتابنامه			-	-	-
۶۱	یادداشت غلطنامه			-	-	-
۶۲	یادداشت شجره‌نامه			-	-	-
۶۳	یادداشت تملک			-	-	-
۶۴	یادداشت وقف			-	-	-
۶۵	یادداشت صحافی			-	-	-
۶۶	یادداشت مسئولیت معنوی اثر			-	-	-
۶۷	حاشیه‌ها / تصحیح			-	-	-
۶۸	صحافی شده در این مجلد			-	-	-
۶۹	صحافی شده با			-	-	-
۷۰	بها			-	-	-
۷۱	منابع دیده شده			-	-	-
۷۲	موضوع			-	-	-
۷۳	شناسه افزوده نامها			-	-	-

ردیف	عناصر سیاهه واری	کتابخانه ملی	کتابخانه مجلس	کتابخانه دانشگاه تهران	کتابخانه آستان قدس رضوی	کتابخانه آیت‌الله مرعشی
۷۴	شناسه افزوده نام / عنوان			-	-	-
۷۵	شناسه افزوده تالگان			-	-	-
۷۶	زبان					
۷۷	نام فهرست‌نویس			-		
۷۸	تاریخ فهرست‌نویسی			-		
۷۹	نام اپراتور			-	-	
۸۰	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم			-	-	
۸۱	شناسگر رکورد			-	-	
۸۲	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه			-		
۸۳	صحافی شده در این مجلد			-	-	
۸۴	صحافی شده با			-	-	
۸۵	تصویر دیجیتال			-	-	
۸۶	نام سازمان			-	-	
۸۷	شماره کتابشاسی ملی			-	-	
۸۸	شماره شناسایی دیگر (شماره پیشین)			-	-	

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با دارا بودن فراوانی ۷۵ عنصر در رتبه نخست قرار گرفتند. کتابخانه آستان قدس رضوی با دارا بودن فراوانی ۴۹ عنصر در رتبه دوم و کتابخانه دانشگاه تهران با دارا بودن فراوانی ۲۴ دارای کمترین میزان مطابقت است. کتابخانه آیت‌الله مرعشی دارای فهرست‌برگه منسجم و مدون خاصی جهت انجام تطبیق نبود.

- تطبیق عناصر فهرست‌برگه‌های نسخ خطی کتابخانه‌های مورد پژوهش در جدول ۳ عناصر موجود در کاربرگه فهرستنویسی نسخ خطی ۵ کتابخانه مورد

پژوهش با ۸۷ عنصر درج شده در سیاهه واریسی تطبیق می‌شود. همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌شود، عناصر فهرست‌برگه فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با مطابقت ۹/۸۳ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه اول قرار دارند. کتابخانه آستان قدس رضوی با مطابقت ۴/۵۷ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه دوم، و کتابخانه دانشگاه تهران با مطابقت ۴/۴۹ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه سوم قرار دارند. کتابخانه آیت‌الله مرعشی با مطابقت ۹/۲۲ درصدی با سیاهه واریسی دارای کمترین میزان مطابقت است.

جدول ۳. میزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی

کتابخانه	فراوانی	درصد
کتابخانه ملی	۷۳	۹/۸۳
کتابخانه مجلس	۷۳	۹/۸۳
کتابخانه دانشگاه تهران	۴۳	۴/۴۹
کتابخانه آستان قدس رضوی	۵۰	۴/۵۷
کتابخانه آیت‌الله مرعشی	۲۰	۹/۲۲

• تطبیق عناصر فهرست‌برگه‌های چاپ سنگی کتابخانه‌های مورد پژوهش با استناد به عناصر موجود در فهرست‌برگه چاپ سنگی کتابخانه‌های: ملی، مجلس، دانشگاه تهران، آستان قدس رضوی و آیت‌الله مرعشی، سیاهه واریسی فهرست‌برگه کتاب‌های چاپ سنگی با ۸۸ عنصر تنظیم شد و با عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه در جدول ۴ مقایسه شد:

جدول ۴. میزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی ۵ کتابخانه با سیاهه واریسی

کتابخانه	فراوانی	درصد
کتابخانه ملی	۷۵	۲/۸۵
کتابخانه مجلس	۷۵	۲/۸۵
کتابخانه دانشگاه تهران	۲۴	۲/۲۷
کتابخانه آستان قدس رضوی	۴۹	۶/۵۵
کتابخانه آیت‌الله مرعشی	-	-

مطابق با جدول ۴، عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس با مطابقت ۲/۸۵ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه اول قرار دارند.

کتابخانه آستان قدس رضوی با مطابقت ۶/۵۵ درصدی با سیاهه واریسی در رتبه دوم است. کتابخانه دانشگاه تهران با مطابقت ۲/۲۷ درصدی با سیاهه واریسی دارای کمترین میزان مطابقت است. از کتابخانه آیت‌الله مرعشی، فهرست‌برگه منسجم و مدون خاصی جهت انجام تطبیق رؤیت نشد.

• تطبیق هریک از عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

با استناد به هرکدام از عناصر سیاهه واریسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی، سیاهه واریسی مشترک نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با ۹۸ عنصر تنظیم شد و در جداول زیر با عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی مقایسه شد.

جدول ۵. مقایسه عناصر فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۱	شماره بازیابی	*	*
۲	شماره ثبت	*	*
۳	سرشناسه	*	*
۴	عنوان اصلی	*	*
۵	پدیدآور (تکرار سرشناسه)	*	*
۶	سایر پدیدآورندگان	*	*
۷	تاریخ تألیف اثر (تاریخ ترجمه)	*	*
۸	محل نشر	-	*
۹	نام ناشر	-	*
۱۰	تاریخ نشر	-	*
۱۱	محل مطبعه	-	*
۱۲	نام مطبعه (چاپخانه)	-	*
۱۳	تاریخ طبع	-	*
۱۴	محل توزیع	-	*
۱۵	سفارش دهنده کتاب	-	*
۱۶	بانی چاپ	-	*
۱۷	تیراژ	-	*
۱۸	محل تألیف	*	-

ردیف	عناصر سیاهه واری	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۱۹	محل کتابت	*	-
۲۰	نام کاتب	*	*
۲۱	تاریخ کتابت	*	*
۲۲	کتابت برای	*	-
۲۳	کتابت از روی	*	-
۲۴	تألیف برای	*	-
۲۵	تعداد جلد	*	*
۲۶	تعداد صفحات / برگ	*	*
۲۷	تعداد سطرها	*	*
۲۸	راده گذاری	*	*
۲۹	اندازه برگ	*	-
۳۰	اندازه سطور (اندازه نوشته یا متن)	*	*
۳۱	نوع کاغذ	*	*
۳۲	رنگ کاغذ	*	*
۳۳	رنگ مرکب	*	-
۳۴	نوع و تزئینات جلد	*	*
۳۵	درون جلد	*	-
۳۶	اندازه جلد (قطع)	*	*
۳۷	تزئینات متن (تزئینات نسخه‌ها)	*	*
۳۸	سبک‌های آرایه‌ها	*	*
۳۹	آغاز	*	*
۴۰	انجام	*	*
۴۱	انجامه	*	*
۴۲	معرفی نسخه‌های	*	*
۴۳	چکیده	-	*
۴۴	توضیحات نقص (وسعت)	*	*
۴۵	شکل و سجع مُهر	*	*
۴۶	امضاء	*	*
۴۷	وضعیت آسیب دیدگی (وضعیت نسخه‌ها)	*	*
۴۸	امتیاز نسخه‌ها	*	*
۴۹	یادداشت کلی	*	*
۵۰	یادداشت عنوان و پدیدآور	*	*
۵۱	ویراست و تاریخچه کتابشناسی اثر	*	*

ردیف	عناصر سیاهه واری	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واری فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۵۲	یادداشت استنساخ	*	*
۵۳	یادداشت مربوط به نسخه‌ها	*	*
۵۴	یادداشت بازتکثیر	*	*
۵۵	یادداشت نحوه تهیه نسخه‌ها	*	*
۵۶	مندرجات	*	*
۵۷	نوع و درجه خط	*	*
۵۸	تصاویر	*	*
۵۹	یادداشت کشف الایات	*	*
۶۰	یادداشت فهرست ابواب و فصول	*	*
۶۱	یادداشت واژه نامه	*	*
۶۲	یادداشت کتابنامه	*	*
۶۳	یادداشت غلطنامه	*	*
۶۴	یادداشت شجره نامه	*	*
۶۵	یادداشت تملک	*	*
۶۶	یادداشت وقف	*	*
۶۷	یادداشت صحافی	*	*
۶۸	یادداشت مرمت	*	-
۶۹	یادداشت مسئولیت معنوی اثر	*	*
۷۰	یادداشت‌های افزوده	*	-
۷۱	حاشیه‌ها / تصحیح	*	*
۷۲	عنوان مرتبط	*	*
۷۳	عنوان قراردادی	*	*
۷۴	عنوان مشترک قراردادی	*	*
۷۵	عنوان‌های دیگر (عنوان‌های گوناگون)	*	*
۷۶	عنوان افزوده توسط فهرست‌نویس	*	*
۷۷	عنوان موضوعی	*	-
۷۸	عنوان مشهور	*	*
۷۹	منابع دیده شده	*	*
۸۰	موضوع	*	*
۸۱	شناسه افزوده نامها	*	*
۸۲	شناسه افزوده نام/عنوان	*	*
۸۳	شناسه افزوده تنالگان	*	*
۸۴	زبان	*	*
۸۵	بهای خریداری	*	*

ردیف	عناصر سیاهه واریسی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های خطی	سیاهه واریسی فهرست‌برگه نسخه‌های چاپ سنگی
۸۶	نام فهرست‌نویس	*	*
۸۷	تاریخ فهرست‌نویسی	*	*
۸۸	نام اپراتور	*	*
۸۹	تاریخ ورود اطلاعات به سیستم	*	*
۹۰	شناسگر رکورد	*	*
۹۱	سایر جزئیات (مصور، نقشه، جدول، نمونه، نمودار، عکس) و مواد همراه	*	*
۹۲	ضمائم نسخه‌ها	*	-
۹۳	صحافی شده در این مجلد	*	*
۹۴	صحافی شده با	*	*
۹۵	تصویر دیجیتال	*	*
۹۶	نام سازمان	*	*
۹۷	شماره کتابشناسی ملی	*	*
۹۸	شماره‌های شناسایی دیگر (شماره پیشین)	*	*

در جدول ۵، عناصر هرکدام از فهرست‌برگه‌های نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با ۹۸ عنصر گردآوری شده در سیاهه واریسی مقایسه شد.

جدول ۶. میزان مطابقت عناصر فهرست‌برگه نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با سیاهه واریسی

عناصر سیاهه واریسی	فراوانی اشتراک	درصد اشتراک (۱)	فراوانی افتراق	درصد افتراق (۲)
عناصر سیاهه واریسی	۷۵	۵/۷۶	۲۳	۴/۲۳

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، میزان اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی ۷۵ عنصر (۵/۷۶ درصد) و میزان افتراق عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی ۲۳ عنصر (۴/۲۳ درصد) است. بنابراین درصد اشتراک عناصر فهرست‌برگه‌های فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی با عناصر سیاهه واریسی بیشتر از درصد افتراق آنها است.

نتیجه‌گیری

با استناد به یافته‌های جداول ۵ و ۶ و با توجه به اینکه میزان اشتراک عناصر اطلاعات موجود در فهرست‌برگه‌های نسخ خطی و چاپ سنگی کتابخانه‌ها از درصد بالا و قابل توجهی (۵/۷۶ درصد) برخوردار است، می‌توان نتیجه گرفت که یکسان‌سازی شیوه فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی امکان‌پذیر است.

در جهت یکسان‌سازی شیوه‌های سازماندهی این دو ماده قدیمی و ارزشمند می‌توان کاربردگه‌ای با عنوان «کاربرگه فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی» در سه بخش: کتابشناسی، نسخه‌شناسی و مستندسازی طراحی نمود. در این کاربردگه، تمامی عناصر اطلاعاتی موجود در دو بخش: کتاب‌شناسی و مستندسازی و بخش عمده‌ای از عناصر نسخه‌شناسی برای هر دو منبع مشترک و یکسان خواهد بود و صرفاً چند عنصر درج شده در ناحیه چاپ، مختص کتب چاپ سنگی خواهد بود.

در طراحی کاربردگه مشترک فهرست‌نویسی می‌توان بدین نحو عمل کرد که ۷۵ عنصر مشترک موجود در سیاهه واری بدون هیچ دخل و تصرف در کاربردگه مشترک درج شود و با تأمل و احیاناً دخل و تصرف در عناوین ۲۳ عنصر موارد افتراق، عناصری کمتر از ۲۳ عنصر در کاربردگه مشترک درج نمود. ۲۳ عنصر موارد افتراق که جهت درج در کاربردگه مشترک باید در عناوین آنها تجدیدنظر شود به ترتیب عبارتند از: محل نشر، نام ناشر، تاریخ نشر، محل مطبعه، نام مطبعه (چاپخانه)، تاریخ طبع، محل توزیع، سفارش دهنده کتاب، بانی چاپ، تیراژ، محل تألیف، محل کتابت، کتابت برای، کتابت از روی، تألیف برای، اندازه برگ، رنگ مرکب، درون جلد، چکیده، یادداشت مرمت، یادداشتهای افزوده، عنوان موضوعی، ضمائیم نسخه.

با تأمل در ۲۳ عنصر موارد افتراق، می‌توان گفت که ۱۲ عنصر (محل تألیف، محل کتابت، کتابت برای، کتابت از روی، تألیف برای، اندازه برگ، رنگ مرکب، درون جلد، یادداشت مرمت، یادداشتهای افزوده، عنوان موضوعی، ضمائیم) که صرفاً در کاربردگه‌های نسخ خطی موجود بوده، می‌تواند در خصوص کتب چاپ سنگی نیز موضوعیت داشته باشد و می‌توان این عناصر را مشترک بین نسخ خطی و چاپ سنگی دانست؛ بنابراین موارد افتراق منحصر به ۱۱ عنصر بوده که به چاپ سنگی اختصاص دارد که این ۱۱ عنصر نیز می‌تواند در کاربردگه مشترک، به عنوان عناصر ویژه چاپ لحاظ و درج شود.

در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که جهت تسریع در امر فهرست‌نویسی و سهولت دسترسی محققان به اطلاعات و متن نسخ خطی و چاپ سنگی بویژه در کتابخانه‌ها و مراکز متعدد پراکنده‌ای که تعداد معدودی از این دو نوع منابع اطلاعاتی سازماندهی نشده و محبوس شده

در قفسه‌ها را دارند و دسترسی به فهرست‌نگار متخصص و یا حتی به کارشناس خبره علم اطلاعات و دانش‌شناسی و نرم افزار فهرست‌نویسی مناسب جهت ورود اطلاعات این منابع ندارند، تنظیم و تدوین «فهرست‌برگه مشترک برای فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی» هم ممکن و هم ضروری است و می‌تواند گام مؤثری در جهت تسریع در معرفی و احیای میراث مکتوب نیاکان این مرز و بوم باشد.

پیشنهاد می‌شود پژوهشی درباره شیوه‌های فهرست‌نویسی نسخ خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های ایران و ارائه کاربرگه مشترک و الگوی واحد سازماندهی نسخ خطی و چاپ سنگی انجام شود.

(این پیشنهاد در پاسخ به نظر یکی از داوران گرانقدر و محترم آمده که فرموده بودند کاربرگه مشترک در مقاله نیامده است. مدنظر نویسنده در این مقاله صرفاً امکان سنجی است نه ارائه پیشنهاد. حال می‌تواند این پیشنهاد در پایان مقاله حذف شود و یا اینکه بماند. نظر داور محترم هرگونه باشد، بر آن مبنا عمل خواهد شد.)

مآخذ

افکاری، فریبا (۱۳۹۳). روش‌شناسی فهرست‌نگاری نسخ خطی ایرانی اسلامی (تدوین اصول و قواعد سبک‌های فهرست‌نگاری شرقی و غربی از ۱۳۰۵/ قرن ۱۹م تا به امروز). پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، تهران

بابازاده، شهلا (۱۳۸۱). چاپ سنگی. در *دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی*، سرویراستار عباس حری. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

نازی، ایوب (۱۳۸۹). بررسی وضعیت فهرست‌نویسی نسخ خطی در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

سلطانیفر، صدیقه (۱۳۷۳). فهرست کتب درسی چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی ایران سال ۱۳۰۵-۱۳۳۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران

عظیمی، حبیب‌الله (۱۳۸۷). نگاهی نو به فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و پیوند میان شیوه‌های سنتی و نو. *آیین میراث*، ۴۹، ۱۲۹-۱۳۹.

عمرانی، ابراهیم (۱۳۸۵). عناصر پیشنهادی برای فهرست‌برگه ملی فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی. *کتاب ماه کلیات*، ۱۱۱-۱۱۰-۱۰۹، ۹-۱۸.

غلامحسین‌زاده، زهره (۱۳۸۵). ارزیابی میزان بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در ذخیره و بازیابی نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های ایران. *فصلنامه کتاب*، ۶۸، ۱۳-۲۸.

مسعودی، اکرم (۱۳۷۴). فهرست تحلیلی کتاب‌های چاپ سنگی ایران (قطع رحلی) موجود در کتابخانه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
موسوی چلک، افشین (۱۳۸۰). اصول و قواعد استاندارد فهرستنویسی نسخه‌های خطی. پیام بهارستان،
۷، ۲۳-۲۵.

یاری، پرستو (۱۳۹۲). بررسی فرایند سازماندهی و اطلاع‌رسانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی سازمان
میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد
علوم و تحقیقات، تهران.

Ghali Nasr, W. (2007). Different Practices in Manuscript Cataloging in
Egypt: How could they be reconciled?. The 3rd Islamic Manuscript
Conference 28-31 Aug. 2007 University of Cambridge, UK. Retrieved
2009/7/15, from TIMA [www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_](http://www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_Walid_2007_TIMA.pdf)
[Walid_2007_TIMA.pdf](http://www.islamicmanuscript.org/files/GHALI_Walid_2007_TIMA.pdf)

Hampfrey, J. (2000). Manuscripts and Metadata: Descriptive Metadata in
Three Manuscript Catalogs: DigCIM, MALVINE, and Digital Scriptorium.
Cataloging & Classification Quarterly. Retrieved 2010/2/20, from [http://](http://pdfserve.informaworld.com/226500_779856539_902736250.pdf)
pdfserve.informaworld.com/226500_779856539_902736250.pdf

M. Russel, B. (2003). Description and access in rare books cataloging: a
historical survey. *Cataloging and Classification Quarterly*, 35 (3, 4) 491-
524. Retrieved 2009/7/10, from [http://pdfserve.informaworld.com/426371](http://pdfserve.informaworld.com/426371779856539_904766609.pdf)
[779856539_904766609.pdf](http://pdfserve.informaworld.com/426371779856539_904766609.pdf)

Simpson Moriarty, K. (2004). Descriptive Cataloging of Rare Materials
(Books) and Its Predecessors: A History of Rare Book Cataloging Practice
in the United States. A Master's paper for the M.S. in LS degree. Retrieved
2009/7/10, from [http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/](http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/katemoriarty.pdf)
[katemoriarty.pdf](http://etd.ils.unc.edu:8080/dspace/bitstream/1901/127/1/katemoriarty.pdf)

استناد به این مقاله:

عظیمی، حبیب‌اله؛ موسوی، زهره‌سادات (۱۳۹۸). شیوه‌های فهرستنویسی نسخه‌های
خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های بزرگ ایران: بررسی تطبیقی. *مطالعات ملی*
کتابداری و سازماندهی اطلاعات، ۳۰ (۱)، ۲۰۰-۲۲۳.

Contents

NASTINFO

*National Studies on Librarianship and
Information Organization (NASTINFO)*

Vol. 30, No. 1, Spring 2019

ISSN: 2252-0503

Director: Fariborz Khosravi, PhD

Editor in Chief: Fariborz Khosravi, PhD
fa.khosravi@gmail.com

Executive Manager: Z. Tahavori
ztahavori@yahoo.com

Publisher: National Library & Archives of
Islamic Republic of Iran | Iranian Library
and Information Association (ILISA)

Address: National Library and
Archives of Islamic Republic of Iran
P.O.BOX: 15875-3693
Tel/Fax: +98-21-88644098
Email: nastinfo@nlai.ir
Website: <http://nastinfo.nlai.ir>

Indexed in:
Islamic World Science Citation Center (ISC)
Scientific Information Database (SID)
Iranian Magazines Database (magiran)
Noor Specialized Magazines (noormags)

- The Relationship between Information Literacy and the Ability of Library Users to Spot Fake News Based on the Components of IFLA Infographic** / A. Esmaili | S. Rahimi | M. Moradi 8-28
- Dimensions of Web Information Credibility: Viewpoints and Priorities of Students at Top Universities in Iran** / Y. Norouzi | H. Keshavarz 30-57
- Capacity Assessment of Curriculum Information Science and Knowledge Studies to Support Students for Getting Job Opportunities in Research Data Management** / M. D. Alimohammadi | S. Akhshik | Oroji 58-83
- Shahid Beheshti University Journal of Arabic Literature Criticism: a Bibliometric Study of Articles** / A. Gheibi | M. Bavanpouri | M. Daryanavard 84-99
- Qualitative Analysis of the Documentation Process in the National Library and Archives of Iran: a Research Based on the Grounded Theory** / M. Ghorbani | F. Hashemi | A. Tajbakhsh 100-114
- The Role of the Information Products Introduced by the and Archives of the the National Library Librarians of on Infopreneurship Users** / Z. Islamic Republic of Iran Doogchi | Z. Abazari | Z. Mirhosseini | N. Hariri 116-135
- / Iranian Catalogers' Attitudes toward Social Cataloging** M. R. Hassani | A. Mousavi Chelak | H. Sharif Moghaddam | M. Salami 136-155
- Identification of Effective Factors in the Application of Digital Object Identifier for Content of Persian Periodicals** / L. Seifi | M. Rahdar 156-174
- Identifying and Determining the Attributes of Iranian-Islamic Information Context's Manuscript from the / Point of Information and Knowledge Organization** M. Mohammadi Oštani | M. CheshmehSohrabi A. Shabani | A. Asemi | S. M. Taheri 176-199
- Cataloging Methods of Manuscripts and Lithography In the Great Libraries of Iran: Comparative Study** / H. Azimi | Z. Mousavi 200-223